BBF00103

ชาดก และ อรรถกถาชาดก

(บาลี - ไทย)

เล่ม ๖

(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๓)

JĀTAKAPĀLI and JĀTAKAṬṬHAKATHĀ

(PĀLI - THAI)

VOLUME VI

(PĀLI PART II THIRD SECTION)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

คุณบุญส่ง พรหมแก้ว
สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
ISBN 974-8288-35-8

พระบรมราโชวาท

ฉันขออนุโมทนา ขอให้ทำต่อไป อย่าหยุดเสีย ฉันสนับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป เป็นการช่วยให้คนเข้าถึงธรรม

การแปลคำบาลีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวังให้จงหนัก อย่าให้ขัดแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะถ้าขัดแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดความยุ่งยากแก่นักศึกษาต่อไปภายหน้า ที่ใดสงสัยว่าจะแปลให้เข้าใจไม่ได้แจ่มแจ้ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย

(พระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน พระราชทานแด่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช ญาโณทยมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้าน้อมเกล้าฯ ถวายพระคัมภีร์อัฏฐสาลินีแปลเป็นภาษาไทยฉบับแรก เมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๐๖)

คุณบุญสม พรหมแก้ว

สร้างพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ที่ ๒/๒๕๒๗

เรื่อง การจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพโลภิกขุ

อาศัยพระบัญชา ที่ ๑/๒๕๒๗ เรื่องการตรวจชำระพระไตรปิฎก ลงวันที่ ๑๒ กรกฎาคม ๒๕๒๗ เนื่องในวโรกาสที่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก จะเจริญพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบนักษัตร ใน พ.ศ. ๒๕๓๐ นั้น และโดยที่มูลนิธิภูมิพโลภิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปล พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคมและได้รับ การอุดหนุนโดยงบประมาณแผ่นดินอยู่แล้ว

จึงให้มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ส่งเสริมงานการตรวจชำระพระไตรปิฎกโดย พระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อเอื้ออำนวยในการประสานประโยชน์ โดยจัดทำพระคัมภีร์ ทางพระพุทธศาสนา ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา โยชนา ปกรณ์วิเสส สัททาวิเสส ฉบับภูมิพโลภิกขุ เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ในฐานะที่ทรงเป็นพระมหาธรรมราชาธิราช ให้เป็นที่ปรากฏตามโบราณราชประเพณี สืบไปชั่วกาลนาน

สั่ง ณ วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๒๗

(สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ)
สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (วาสนมหาเถระ)

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
องค์ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
และองค์ราชูปถัมภิกา

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

คณะกรรมการ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๒. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	รองประธานกรรมการ
๓. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	กรรมการ
๔. คุณหญิงวัลลีย์ วีระปรีย	กรรมการ
๕. คุณหญิงสมนึก เปรมวัฒนะ	กรรมการ
๖. คุณหญิงนงเยาว์ จิตต์กุศล	กรรมการ
๗. นายชุมศักดิ์ เตชะเสน	กรรมการ
๘. พลเอกอุดมชัย องคสิงห	กรรมการ
๙. นายบุญปลูก ชายเกตุ	กรรมการ
๑๐. นางสาววิไลลักษณ์ จารุดุล	กรรมการ
๑๑. นางสาวบุญรักษ์ นาครัตน์	กรรมการ
๑๒. นายปราโมทย์ สัชฌุกร	กรรมการ
๑๓. พลเรือตรีสุรจิต สงสกุล	กรรมการ
๑๔. พันเอกณรงค์ ครองแถว	กรรมการ
๑๕. นายวิเศษ แสงกาญจนวนิช	กรรมการ

๑๖. นางสุนีย์ ครุจิต	กรรมการ
๑๗. นางสินีนาฏ โสดสถิตย์	กรรมการ
๑๘. นางบุญมา เตสยานนท์	กรรมการ
๑๙. นางสาวณัฐณิชา มานะวนิชย์	กรรมการ
๒๐. นายประสิทธิ์ พฤกษาจารสิริ	กรรมการ
๒๑. นายวีระชัย ไชยวรรธนะ	กรรมการ
๒๒. นายพีระพันธุ์ สุนทรศารทูล	กรรมการ
๒๓. นางสุภาคินี เอกฉัตร	กรรมการ
๒๔. นายระพินทร์ จารุดุล	กรรมการและผู้จัดการ
๒๕. นางสาวพิมพิมล งั่นบุญศรี	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๖. นางนิรมล เรียบร้อยเจริญ	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๗. นางสาวพรทิพย์ โพธิปิณฑ์	กรรมการและผู้ช่วยผู้จัดการ
๒๘. นางประณัฐ เตชะเสน	กรรมการและเหรัญญิก
๒๙. นางสาวจงกลณี นาคสมบูรณ์	กรรมการและผู้ช่วยเหรัญญิก
๓๐. นางสาวกมลวรรณ กรรเกษม	กรรมการและเลขาธิการ

****

คณะผู้อำนวยการจัดสร้าง
พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา
ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. ศาสตราจารย์ ดร.ประเสริฐ ณ นคร	ประธานกรรมการ
๒. คุณหญิงจวบ จิรโรจน์	รองประธานกรรมการ
๓. นายระพินทร์ จารุดุล	กรรมการและผู้จัดการ
๔. นายภิญโญ ล่องสกุล	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ

๑. คณะนักวิชาการ

๑. นายสุวรรณ์ จินต์ประชา ป.ธ.๙
๒. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๙
๓. นายทศพร ศรีคำ ป.ธ.๙
๔. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘,พ.ม.,M.A.(B.H.U.)
๕. นายชำนาญ รักขาว ป.ธ.๘,พ.ม.
๖. นายกวีพัฒฒ์ นวลศรี ป.ธ.๗,พ.ม.,พธ.บ.,ค.บ.(มรธ.)
๗. อุบาสิกาจันทร์ทิพย์ ศรีวงษ์ บ.ศ.๗
๘. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ บ.ศ.๖
๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(ศิลปากร)

๒. ฝ่ายธุรการ-สารบรรณ

๑. นายสุนทร แก้วเพชร
๒. นางสุภา วรรณพงษ์

๓. ฝ่ายเอกสาร-การพิมพ์

๑. นางชลอ วรรณจันทร์
๒. นางพิกุล บำรุงผล
๓. นางจิตตรา อมะรักษ์
๔. นางสาวจิรัญญา เว้นบาป
๕. นางสาวพวงเงิน อุชชิน

๔. ฝ่ายบัญชี-การเงิน

๑. นางถาวร ศรีปราสาท

๕. ฝ่ายพัสดุ

๑. นางวีณา เพิ่มสุข
๒. นางสาวธรินทร์ญา อภัยเสวตร์

๖. ฝ่ายโรงพิมพ์

๑. นายเฉลิมชัย ทองมี
๒. นางสาวจิดาภา กล่ำผ่องศรี
๓. นางบุศรา ขวัญดี
๔. นางรักชนก ศรีสุขสด
๕. อุบาสิกาชัฎสมร ทัดทอง
๖. อุบาสิกาพรม เกิดเกษม
๗. อุบาสิกาบุญเกื้อ ไพโรจน์
๘. นางวรียา รักดนตรี

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ

ด้วยความสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม

ปรับปรุงครั้งที่ ๑ : ๒๕๕๙

First improved : 2016

ISBN : 974-8288-35-8

สงวนลิขสิทธิ์

ในการคัดลอก แปล และดัดแปลง

ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ในบริเวณวัดสระเกศฯ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalobhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรดเวไนยสัตว์ให้ได้บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระพุทธองค์ที่ทรงแสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า **พระธรรมวินัย** ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์ เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสัทธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติสัทธรรม** ในบรรดาพระสัทธรรมทั้ง ๓ พระปริยัติสัทธรรมมีความสำคัญมาก เมื่อพระปริยัติสัทธรรมยังดำรงอยู่ตราบใด **พระปฏิบัติสัทธรรม** และ **พระปฏิเวธสัทธรรม** ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสัทธรรมเสื่อมสูญแล้ว พระปฏิบัติสัทธรรมและพระปฏิเวธสัทธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติสัทธรรม จึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระเป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็นพระพุทธวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรกด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดเป็นหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ได้แก่ **พระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก และพระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

พุทธบริษัทผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสัทธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระไตรปิฎก หรือพระบาลีนี้ ให้รู้ซึ้งทั้งบทพยัญชนะและอรรถ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรงตามพระพุทธวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในด้านพระปริยัติสัทธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธเจ้ายังทรงพระชนมชีพอยู่ จัดเป็นธุระในพระศาสนาอย่างหนึ่งเรียกว่า **คันถธุระ** คู่กับ **วิปัสสนาธุระ** ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่งพระปฏิบัติสัทธรรม การศึกษานั้นย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้งมติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธาธิบายเรียกว่า พระอรรถกถาจารย์ ตามความหมายที่แท้จริงนั้น พระอรรถกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคีติกาจารย์ในครั้งแรก มีพระมหากัสสปเถระ พระอุบาลีเถระ และพระอานนทเถระ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึกคำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนั้นเรียกว่า **อรรถกถา** มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่น

อยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอนและบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงหฬอันเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับพระคัมภีร์อรรถกถาเหล่านี้ ได้แก่สำนักมหาวิหารในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจเรื่องราวในอรรถกถา พุทธบริษัทจำต้องศึกษาภาษาสิงหฬก่อน ซึ่งเป็นการยากลำบากแก่พุทธบริษัทผู้ใคร่การศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอรรถาธิบายพระพุทธวจนะจึงไม่แพร่หลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เก้าร้อยปีเศษ พระเถระทั้งหลายมีพระพุทธโฆษะ พระพุทธทัตตะและพระธัมมปาละเป็นต้น จึงได้แปลอรรถกถาภาษาสิงหฬเป็นภาษาบาลีอันเป็นตันติภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุทธศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์เกื้อกูลไปทั่วโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งคัมภีร์อธิบายความในอรรถกถา เพื่อให้เข้าใจพระ-พุทธวจนะชัดเจนยิ่งขึ้นเรียกว่า **ฎีกา** มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า **มูลฎีกา** และคัมภีร์อธิบายฎีกาเดิม ซึ่งต่อมาเรียกว่า **อนุฎีกา** แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็นเงื่อนแง่ข้อขอดที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า **คัณฐีบท** อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมีคู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธ์ความ บอกความหมายของศัพท์แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่งเรียกว่า **อัตถโยชนา** คัมภีร์เหล่านี้ ล้วนเป็นประโยชน์แก่พุทธบริษัทผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย พระคัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปกรณ์วิเสส แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่นพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค หรือพระคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะเป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถาแล้วมีคัมภีร์อธิบายต่อมาเรียกว่า **ฎีกา** เช่น **มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญชุสา** อธิบายพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค และ**คัมภีร์ชื่ออภิธัมมัตถวิภาวินี** อธิบายคัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะเป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นตันติภาษา คือภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่า **พระบาลี** และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารู้ความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้องถ่องแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุตติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิด ลุ่มหลง

ในอักขระและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น พุทธบริษัทผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รู้ไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ้งชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้เรียกว่า **สัททาวิเสส** บ้าง **สัททศาสตร์** บ้าง **นิรุตติศาสตร์** บ้าง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับพระคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และสัททาวิเสสเหล่านี้เป็นต้น และได้จารไว้ด้วยอักษรขอมในใบลาน ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปรารภอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับภารธุระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้ว ตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้เผยแผ่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในประเทศและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชกฤษฎาภินิหาร ที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างพระคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาทะ โดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนาให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการะแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักไปไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ **มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ** ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชฉายาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยเสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ เมื่อวันที่

๕ มิถุนายน ๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียชั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทยตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่นและฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็จะถูกต้องตามไปด้วย

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นรายยกเพื่อถวายเป็นพุทธบูชาและอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคล ดังได้ประกาศพระนามและนามในท้ายเล่มพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ **พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก บาลี-ไทย เล่ม ๖** (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๓) นี้ **คุณบุญสม พรหมแก้ว** ได้มีจิต ศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ซึ่งเป็นประโยชน์ในการศึกษาวิชาการ ทางพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นมหากุศลยิ่ง

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้ ขออำนาจแห่งมหากุศลอันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ ได้โปรดบันดาลให้ **คุณบุญสม พรหมแก้ว** ประสบความสุขความเจริญรุ่งเรืองตลอดไป.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

คำปฏิญญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ **ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย** นั้น มูลนิธิภูมิพโลภิกขุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัณฐี อัตถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททาวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และชำระสอบทานพระคัมภีร์ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแผ่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องชำระอักขระและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ชำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษาทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้ถือเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้แพร่หลายไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้าเดียวกันโดยแยกเป็น ๒ พากย์ซ้ายขวาเป็น ๒ ภาษา คือบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งแก่พระสงฆ์เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนาที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจ

ศึกษาทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบันที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิฯ จะทำพระคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแผ่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ การพิมพ์**พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก บาลี-ไทย เล่ม ๖** (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๓) นี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระทั้งภาษาบาลี และคำแปลเป็นภาษาไทยลงคู่ในหน้าเดียวกันตามคำปฏิญญาข้อที่ ๒ ข้างต้น เพื่อเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนาให้กว้างขวางและลึกซึ้งยิ่งขึ้น

ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ที่ได้ตีพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลวปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุข ได้ดื่มรสพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั่วกันเทอญ.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

พระราชวิจารณ์*
ว่าด้วยนิทานชาดก

พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงพระราชนิพนธ์

หนังสือชาดกปกรณ์นี้ เป็นคัมภีร์ชะนิดหนึ่งซึ่งได้ร้อยกรองขึ้นไว้เพื่อประโยชน์บางประการ แต่ไม่ใคร่จะได้รับความวิจารณ์ของเราทั้งหลายโดยถ้วนถี่ ฯ ว่าโดยท่านผู้ที่ศึกษาในพระคัมภีร์พุทธศาสนา หรือผู้ที่ฝักฝ่ายในการศาสนาพอใจฟังเทศน์เป็นต้น มักจะมีเป็น ๓ จำพวก ฯ พวกหนึ่งที่ชอบฟังนิทานก็ใส่ใจแต่เรื่องนิทานนั้นฟังเพลิดเพลินไป ไม่ใคร่ใส่ใจในธรรมหรือสุภาษิต ซึ่งมีอยู่ในนิทานชาดกนั้น ฯ อีกพวกหนึ่งซึ่งเป็นผู้แสวงหาแต่ธรรม เมื่ออ่านแล้วก็เห็นว่าเป็นแต่เรื่องเล่านิยาย การที่จะแสวงหาธรรมในชาดก เหมือนร่อนทรายหาทองซึ่งมีอยู่แต่เล็กน้อย ไม่คุ้มความลำบาก สู้หนังสือฉะบับอื่นซึ่งอาจจะพบธรรมได้ง่ายไม่ได้ ก็ละเลยเสียไม่ได้อ่าน ฯ ยังความคิดในชั้นหลัง ๆ ซึ่งแรงขึ้นไปกว่าท่านทั้งสองพวกซึ่งกล่าวแล้วนั้น มักจะถือว่าชาดกเป็นนิทานซึ่งนึกแต่งขึ้นไม่มีความจริงเป็นหลักฐาน เช่นดิรัจฉานพูดได้เหมือนมนุษย์เป็นต้น ถึงจะเชื่อว่าเป็นความเปรียบ ก็ยังมีข้อติเตียนด้วยเรื่องกลับชาติต่อไปอีก ฯ อีกอย่างหนึ่ง คติโบราณซึ่งถือกันมาว่า ไม่ควรจะสอดแคล้วในบรรดาหนังสือทั้งปวงที่อ้างว่าเป็นพระพุทธวจนะ ถ้าผู้ใดไม่เชื่อถือก็จะต้องตกนรก เป็นการบังคับกะเกณฑ์ให้เชื่อ ก็ยิ่งเป็นเหตุซ้ำร้ายให้เบื่อหน่ายจนเป็นข้อติเตียนว่า ท่าน

---

* พระราชวิจารณ์นี้ มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ อัญเชิญมาจากหนังสือนิบาตชาดกเล่มที่ ๒๓ ภาคผนวก ราชบัณฑิตยสภาพิมพ์ ณ วันที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ.๒๔๗๔ เพื่อทูลเกล้า ฯ ถวายในงานทรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณ สมเด็จพระปิยมหาราช พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในวันตรงกับวันเสด็จสวรรคต

ทั้งหลายผู้แต่งหนังสือนี้ กระทำให้เกิดไฝฝ้าขึ้น ในพระพุทธศาสนาโดยมาก เพราะเหตุที่กล่าวยืนยันว่าพระพุทธเจ้าได้เทศนาเช่นนี้ จนถึงเมื่อกลับชาติ ก็อาจจะยิ้มเยาะหรือทายเดาล่วงหน้าได้ ฯ

การซึ่งเป็นเช่นนี้ เพราะเหตุที่ผู้อ่านตั้งวงความพิจารณาคับแคบ คือพวกหนึ่งปรารถนาแต่จะฟังนิทาน พวกหนึ่งปรารถนาแต่จะฟังธรรม พวกหนึ่งปรารถนาแต่จะวินิจฉัย ว่าหนังสือนี้พระพุทธเจ้าจะได้เทศนาอย่างนี้จริงทีเดียวหรือ ?

ข้าพเจ้าไม่มีความประสงค์ที่จะรับอธิบายโต้เถียงตามทางความคิดของท่านทั้งหลายสามพวกซึ่งได้กล่าวมาแล้วนี้ ซึ่งเป็นความประสงค์และความมุ่งหมายต่าง ๆ กัน ฯ แต่จะขอชักนำให้พิจารณาในเรื่องหนังสือชาดกนี้ โดยความเห็นที่เป็นวงกว้างซึ่งบางที่จะทำให้ท่านทั้งหลายเห็นว่าหนังสือชาดกปกรณ์นี้เป็นเรื่องที่น่าอ่านอยู่ เพราะเหตุฉะนั้น พระโบราณาจารย์จึงได้อุตส่าห์ร้อยกรองเข้าไว้เป็นอันมาก ฯ แต่เบื้องต้นที่จะอ่าน ท่านจะต้องคิดถึงเหตุการณ์อันจะกล่าวต่อไปนี้ให้เข้าใจเสียก่อน ฯ

คือต้องคิดเห็นว่า ตั้งแต่พระพุทธเจ้าปรินิพพานมาจนถึงบัดนี้ก็เกือบจะถึง ๒๕๐๐ ปีแล้ว ความคิดและโวหารทั้งทางที่จะทำให้เข้าใจกันง่าย ย่อมเปลี่ยนแปลกจากปัจจุบันนี้เป็นอันมาก ฯ ถ้าจะเทียบแต่ใกล้ ๆ เช่นไปหาหนังสือฉะบับใดฉะบับหนึ่งซึ่งแต่งไว้แต่แผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว อันล่วงมาเพียงระยะ ๖๐ ปี มาอ่านเทียบกับหนังสือในปัจจุบันนี้ ผู้อ่านคงจะทักได้หลายแห่งว่า ความคิดข้อนี้แปลกอย่างนั้น ๆ โวหารแห่งนี้ใช้แปลกเช่นนั้น ๆ ฯ ถ้าขยับขึ้นไปอีกระยะหกสิบปีหนึ่ง เป็น ๑๒๐ ปี ตกอยู่ในระวางแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกหาหนังสืออันใดอันหนึ่งมีร่างหมายเป็นต้นมาอ่าน คงจะพบแปลกไปจากหนังสือในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวอีก ฯ ถ้าขยับขึ้นไปอีกเพียงกึ่งรอบคือ ๓๐ ปี เป็น ๑๕๐ ปี ไปอ่านหนังสือคำจารึกที่วัดปาโมกข์ ก็คงเห็นมีอะไร ๆ ที่แปลกอีก ฯ เมื่อคิดดูระยะเพียง ๑๕๐ ปี อาจจะเปลี่ยนแปลงไปได้เช่นนี้แล้ว จงคิดดูว่า ๑๕๐ ปีกี่ครั้งจะครบ ๒๕๐๐ ปีหย่อน ก็คงคิดเห็นได้ว่า ความคิดและความประสงค์ของผู้ซึ่งเกิดแต่ชั้นนั้น ถึงว่ามีความคิดและมุ่งหมายความสำเร็จอย่างหนึ่งอย่างใด เช่นเราจะมุ่งหมายทางความคิดและโวหาร ย่อมจะต่างกันกับเราในเวลานี้เป็นอันมาก ฯ

อีกนัยหนึ่ง ข้าพเจ้าเชื่อว่าท่านทั้งหลายที่จะอ่านหนังสือนี้ คงจะทราบอยู่แล้วโดยมาก หรือถ้ายังไม่ทราบชัด ก็อาจจะคิดเห็นได้โดยง่าย ว่าพระพุทธเจ้านั้นได้เกิดขึ้นในประเทศอื่น หาใช่ประเทศเราไม่ ถ้าจะเทียบประเทศอันตั้งอยู่ใกล้เคียงกันกับเรา เช่น รามัญ พะม่า ญวน เพียงเท่านี้ ความประพฤติและภาษาก็ยังต่างกันกับเรามากไม่ใช่หรือ ฯ และพระพุทธเจ้าหาได้เป็นชาติเราไม่ ข้อนี้ก็เห็นได้โดยง่ายด้วยภาษาที่ใช้ก็หาใช่ภาษาเราไม่ ฯ ธรรมดาว่าคนต่างประเทศต่างชาติต่างภาษากันอาการกิริยาความคิดและโวหาร ย่อมเปลี่ยนแปลกกัน ฯ เช่นถ้าจะสังเกตถ้อยคำที่เขียนลงเป็นภาษาไทยแล้ว เหมือนอย่างหนังสือซึ่งออกใหม่เร็ว ๆ นี้ ซึ่งเรียกชื่อเรื่องว่า "ความพยาบาท" ท่านจะเห็นหรือไม่ว่า ความคิดและโวหารที่แต่งลงเป็นภาษาไทยแล้วนั้น ถ้าหากว่าคนไทยเราที่ไม่ได้เรียนรู้ภาษาต่างประเทศ จะเรียบเรียงหนังสือขึ้นเรื่องหนึ่งความคิดและโวหารจะเป็นเช่นนั้นได้หรือไม่ ฯ ท่านคงจะคิดเห็นได้โดยง่ายว่า ความคิดนั้นเป็นความคิดต่างประเทศ โวหารก็เป็นโวหารต่างประเทศ ทั้งโวหารที่เรียงนั้นเป็นภาษาซึ่งกำลังใช้กันอยู่ในปัจจุบันนี้ในประเทศ อันหนึ่ง เรายังเห็นแปลกจากที่เราเคยคิดเราเคยแต่งเพียงเท่าใด ฯ ก็โวหารภาษาบาลี ซึ่งพื้นเดิมเป็นภาษามคธแต่เป็นอย่างเก่า จนเป็นภาษาอันหนึ่ง ซึ่งจะเรียกว่าภาษามคธในปัจจุบันนี้ไม่ได้ตลอดทั้งที่กลายมาเป็นภาษามคธ ซึ่งใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ อันนับว่าเป็นภาษาตายไม่มีชาติใดที่พูดกันด้วยภาษาบาลี ในทุกวันนี้แล้ว ความคิดและโวหารจะไม่เปลี่ยนแปลงไปได้มากหรือ ฯ ข้อซึ่งภาษากลายเป็นภาษาตายไปนั้น เหตุด้วยมนุษย์ซึ่งเป็นผู้พูดภาษานั้นแต่เดิมเปลี่ยนความคิด เปลี่ยนโวหาร เปลี่ยนถ้อยคำมาโดยลำดับ เมื่อกาลล่วงนานมา ภาษาซึ่งได้พูดกันอยู่ในสมัยหนึ่งแต่แรกนั้นกลายเป็นคนละภาษากันกับที่พูดอยู่ในปัจจุบันนี้ ในประเทศแห่งเดียวกันนั้นเอง ฯ อย่าตกใจว่าภาษาจะมีตายแต่ภาษาบาลี ภาษาละติน ภาษากรีกเป็นต้น ก็ตายมาแล้วเหมือนกัน ฯ ถึงแม้ว่าภาษาบาลีเป็นภาษาตายแล้ว เป็นภาษาเขียนพุทธวจนะอย่างเดียว มีผู้เรียนผู้อ่านเขียนและแต่ง แต่ฉะเพาะผู้ที่ศึกษาในพระพุทธศาสนาเช่นนั้นก็ยังเดิรได้แต่ลำพังตัว ฯ ผู้ที่ศึกษาภาษาบาลีอาจจะชี้ได้ว่า หนังสือฉะบับนี้เป็นหนังสือเก่า หนังสือฉะบับนี้เป็นหนังสือใหม่ หรือเรียงลำดับไว้ว่า คัมภีร์นั้นแต่งก่อนแล้วถึงคัมภีร์นั้น ๆ ลงมาเป็นลำดับ ฯ จะยกมากล่าวในที่นี้ก็ดูไม่ต้องการ เพราะ

ไม่เป็นการที่ต้องการจะรู้ทั่วไป เป็นวิสัยของผู้ที่ได้เล่าเรียนภาษาบาลีซึ่งจะสังเกตได้เองแล้ว ฯ

อีกข้อ ๑ เรื่องชาดกนี้ ไม่ใช่เป็นเรื่องราวในครั้งพุทธกาล เป็นเรื่องมีมาเก่าแก่ก่อนพุทธกาลนาน ที่จะพึงกำหนดได้ด้วยหลักฐานหลายอย่าง ถึงในชาดกเองก็รับว่าเป็นเรื่องเก่า ด้วยขึ้นอดีเตทุกแห่ง ฯ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมถึงที่ควรจะให้ความชัดขึ้นด้วยชักนิทานมากล่าว ก็ชักมาสาธกให้ความกระจ่างขึ้น ฯ คำที่แสดงโดยวิธีนี้เรียกว่าชาดกในบาลีขึ้นต้นว่า ภูตปุพฺพํ (เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว) จัดเข้าในนวังคสัตถุสาสนะ (คำสอนของพระพุทธเจ้ามีองค์เก้า) ฯ เมื่อพิเคราะห์ดูนิทานที่ยกมากล่าวนั้นมีหลายชั้น ที่เป็นนิทานเก่าทีเดียวก็มี ที่เป็นชั้นหลัง ๆ ลงมาก็มี ฯ และนิทานอย่างเช่นชาดกนี้ไม่ได้มีแต่ในคัมภีร์ฝ่ายพระพุทธศาสนา ในหมู่ชนชาติอื่นภาษาอื่นนอกพระพุทธศาสนาก็มีปรากฏเหมือนกัน ฯ ชาติอื่น ๆ เช่นอาหรับ เปอเซียเป็นต้น ก็ว่ามีนิทานเช่นนี้คล้ายคลึงกัน แต่จะยกไว้ไม่กล่าว เพราะไม่มีตัวเรื่องมาเทียบ ฯ จะยกแต่นิยายอีสอป ซึ่งข้าพเจ้าได้แปลลงเป็นภาษาไทยช้านานมาแล้วได้ตั้งชื่อว่า อีสอปปกรณำ ของนักปราชญ์ผู้ ๑ ชื่อว่า อีสอป เป็นผู้แต่งขึ้นในประเทศกรีก ฯ นักปราชญ์ผู้นี้ได้แต่งหนังสือฉะบับนั้นแต่ในเมื่อเวลาราว ๆ กันกับพุทธกาล มีทำนองนิทานอย่างเดียวกัน คือเทวดาพูดกับคน ดิรัจฉานพูดกับคน ดิรัจฉานต่อดิรัจฉานพูดกันเอง ทำนองเดียวกันกับชาดก ฯ และเรื่องราวที่อีสอปกล่าวนั้นก็มีคล้ายคลึงกัน ที่อาจจะเทียบกับเรื่องราวชาดกได้หลายเรื่อง เช่นเรื่องกันทคลกชาดกในทุกนิบาตกับเรื่องสุนัขป่ากับนกกระสา ในอีสอปปกรณำ (เรื่องที่ ๕) เป็นเรื่องเดียวกันแท้ ฯ ในกันทคลกชาดกมีเรื่องว่า ราชสีห์จับสัตว์กินเป็นอาหารกระดูกเข้าไปขวางติดคอ ได้ความเจ็บเป็นสาหัสเจียนจะถึงแก่ชีวิต อ้อนวอนนกชื่อกันทคลกะ (แปลว่ามีปมที่คอ) เป็นชะนิดมีจะงอยปากยาวให้ช่วยสงเคราะห์ นกนั้นรับแล้วไม่ไว้ใจเอาไม้ค้ำปากไว้ สอดจะงอยปากเข้าไปเขี่ยปลายกระดูกที่ขวางคอให้ตกลงไป แล้วเคาะไม้ที่ค้ำปากออก ราชสีห์ก็ได้ความสบาย วันหนึ่งนกเห็นราชสีห์กำลังกินมังสะ ปรารถนาจะลองใจว่าจะคิดถึงบุญคุณหรือไม่ จึงอ้างอุปการะของตนแล้วขอมังสะบ้าง ราชสีห์ตอบว่า เมื่อเจ้าเคาะกระดูกที่ติดคอข้า ได้กินมังสะ

ที่ติดอยู่ตามซอกฟันของข้าพอแล้ว ฯ ในนิยายอีสอปเล่าความมีต้นเค้าเป็นอย่างเดียวกัน ต่างกันแต่ในชาดกเป็นราชสีห์ ในอีสอปปกรณำเป็นสุนัขป่าเท่านั้น โวหารนั้นย่อมผิดกันไปบ้างเป็นธรรมดา ฯ บางเรื่องมุ่งคำสอนอย่างเดียวกันเพี้ยนแต่ท้องเรื่อง เช่นสุวัณณหํสชาดกในเอกนิบาต และเรื่องห่านไข่เป็นทองในอีสอปปกรณำ (เรื่องที่ ๑๑๐) ฯ ในชาดกเล่าว่า มีตระกูลพราหมณ์หนึ่ง คือบิดามารดากับลูกสาวสามคน พราหมณ์บิดาตายไปเป็นหงส์ทอง ก็ให้ขนแก่เขาคราวละอัน พราหมณียังไม่พอใจก็จับหงส์ถอนขนหมดทั้งตัว ขนที่ถอนโดยพลการก็ไม่เป็นทอง ขนขึ้นใหม่ก็ขาวเป็นขนหงส์สามัญ ตระกูลนั้นก็เสื่อมจากทองที่เคยได้ฯ ในนิยายอีสอบเล่าว่า กระทาชายผู้ ๑ คราวโชคดีมีห่านตัว ๑ ไข่เป็นทองทุกวัน เขายังไม่พอใจว่าได้ช้าไป ต้องการจะได้คราวเดียวให้มาก จึงฆ่าห่านเสียแหวะท้องออกก็พบแต่เครื่องในเหมือนห่านสามัญ ฯ ประโยชน์ของนิทานนี้ก็ลงท้ายแสดงสุภาษิตว่า โลภมากลาภหายอย่างเดียวกัน ฯ ถ้าจะตรวจสอบกันอีกก็เห็นจะยังมีถูกกันมาก จึงเห็นว่านิทานเช่นนี้คงจะเป็นนิทานเก่าที่เล่ากันมาแต่ก่อนสองพันห้าร้อยปีขึ้นไปถ่ายเทกันไปมา และเป็นวิธีที่ยกมาประกอบทางสั่งสอนของคนโบราณครั้งพุทธกาลและราว ๆ พุทธกาล ฯ

อนึ่ง นิทานที่มาในชาดกนี้ มีท่วงทีต้องกันกับนิทานที่มีในคัมภีร์อื่น ๆ ฝ่ายข้างไสยศาสตร์ ซึ่งยังมิได้มีใครแปลลงเป็นไทยหลายเรื่อง จะยกมากล่าวก็ไม่มีเวลาพอจะค้นหาที่เทียบ ฯ แต่เป็นอันได้ความว่า นิทานนั้นอย่างเดียวกัน แปลกแต่เพียงข้างฝ่ายไสยศาสตร์มีกล่าวถึงการถือลัทธิต่าง ๆ ซึ่งไม่ต้องกับพุทธศาสนา ฝ่ายนี้ได้ตัดรอนออกเสีย คงไว้แต่เนื้อเรื่องหรือแก้ไขให้ลงในทางคลองธรรมของพระพุทธศาสนา ด้วยประสงค์จะเอานิทานนั้นประกอบเวลาแสดงธรรม ฯ ถึงนิทานใดซึ่งเป็นเรื่องอันเล่ากันอยู่แต่ฉะเพาะในประเทศ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้นนั้นก็ดีย่อมปรากฏว่าเป็นนิทานเก่าก่อนพุทธกาลขึ้นไปช้านาน เพราะท้องเรื่องนิทานนั้นความประพฤติและความเป็นอยู่ของมนุษย์ไม่เหมือนกันกับเวลาพุทธกาลเลย ฯ พระเจ้าแผ่นดินผู้มีอำนาจและบ้านเมืองซึ่งเป็นใหญ่ เป็นสำคัญอันมีในท้องนิทานทั้งหลายนั้น ไม่พลั้งเผลอมาตรงกันกับเวลาปัจจุบันที่แต่งชาดก คือภายใน

พุทธกาลนั้นเลย ฯ เช่นที่กล่าวโดยมากถึงเมืองพาราณสี อันเป็นเมืองหลวงของพระราชอาณาจักรกาสีนั้น ในเวลาพุทธกาลก็รวมเข้าอยู่ในประเทศโกศล ซึ่งไม่มีพระเจ้าแผ่นดินปกครองต่างหาก ช้านานมาแล้ว ดังนี้เป็นต้นฯ ธรรมดาผู้แต่งนิทานหรือหนังสืออันใดถ้าแต่งขึ้นใหม่ ถึงจะเป็นเรื่องเก่าก็มักพลั้งเผลอถึงเวลาที่ตัวเกิดอยู่เช่นกับหนังสือรามเกียรติ์เป็นต้น เผลอ ๆ ไปก็เกณฑ์พลให้ถือปืน ซึ่งในเวลานั้นยังไม่มีเลย ดังนี้เป็นต้นฯ ส่วนนิทานชาดกนี้จึงเห็นปรากฏได้ว่า เป็นนิทานเก่าซึ่งเล่าสืบต่อกันมาช้านาน ไม่ใช่เล่าขึ้นใหม่ในเวลาพุทธกาล หรือผู้แต่งจะแต่งประดิษฐ์ขึ้นใหม่ภายหลัง เป็นนิทานเก่าที่มีอยู่แล้ว เว้นไว้แต่เรื่องปรารภและกลับชาติซึ่งจะยกไว้กล่าวต่อภายหลัง ฯ ตามที่นักปราชญ์ได้ตรวจหนังสือในคัมภีร์ต่าง ๆ เขาได้เทียบเคียงทั้งในคัมภีร์นิกายต่าง ๆ และคัมภีร์อื่นซึ่งปรากฏชัดว่าได้เรียบเรียงขึ้นก่อนคัมภีร์ชาดกซึ่งแปลออกพิมพ์ในสมุดนี้ คือชั้นต้นก่อนเวลาตติยสังคายนามีแต่คาถาได้แต่งขึ้นในมัชฌิมประเทศ คาถานี้สังเกตได้ว่า ได้นำสืบ ๆ กันมาตามความทรงจำ เพราะแต่ก่อน พระสงฆ์ได้ทรงพระพุทธวจนะไว้ด้วยความจำ จึงจำจะต้องร้อยกรองถ้อยคำประจุความให้ย่อสั้นสำหรับที่จะได้จำให้มั่นคง เชื่อได้ว่าคงจะได้สืบมาแต่ชั้นต้น ไม่มีข้อที่พลั้งพลาดฯ แต่ลำพังคาถาเท่านั้น เรื่องยังไม่ชัด ต้องมีอธิบายสำหรับประกอบเป็นท้องเรื่องไว้ด้วย ใช้เป็นคำร้อยแก้ว เล่าบอกกันเอาด้วยปากท้องเรื่องตามคำร้อยแก้วนี้หลายเรื่อง มีปรากฏในรูปสลักครั้งพระเจ้าอโศก คือเมื่อพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้วได้ ๒๐๐ ปีเศษ ส่ออายุว่าไม่ต่ำกว่านั้นฯ ยังมีชาดกอีกอย่าง ๑ ในนิกายทั้งหลายที่เป็นหนังสือเก่ากว่าชาดกปกรณ์นี้ ซึ่งมีแต่เรื่องนิทานไม่มีเรื่องปรารภ และที่ไม่มีคาถาในท้องเรื่องหรือไม่มีทีเดียวก็มาก และไม่ได้เทียบพระโพธิสัตว์เป็นสัตว์ดิรัจฉานหรือคนสามัญ เทียบแต่ด้วยเป็นฤษีหรือบัณฑิตฯ ส่วนชาดกซึ่งได้แปลฉะบับนี้มิใช่บาลีเป็นอรรถกถา กล่าวว่าได้เรียงรวบรวมขึ้นในเกาะลังกา ในราวเมื่อพระพุทธเจ้านิพพานได้ ๑๐๐๐ ปีล่วงไปแล้ว แต่ไม่ปรากฏว่าผู้ใดเป็นผู้เรียบเรียง ไม่ได้แก้ไขเพิ่มเติมท้องนิทาน เติมแต่เรื่องปรารภข้างต้นและประชุมชาดกข้างปลาย แต่ได้เรียบเรียงเป็นภาษาสิงหฬ แต่คาถานั้นคงเป็นภาษาบาลี แล้วจึงกลับแปลลงเป็นภาษาบาลีทั้งหมดฯ เพราะเหตุฉะนั้น คัมภีร์ชาดกนี้เชื่อ

ได้ว่าท้องเรื่องซึ่งเป็นหลักนิทานเดิมมีมาแต่ครั้งพุทธกาล ผู้ซึ่งเก็บรวบรวมขึ้นภายหลังไม่ใช่คนเดียว ได้ยกเอานิทานนั้นมาลงเต็มเรื่อง แต่งแต่ปรารภและกลับชาติเติมลงในภายหลัง เป็นคัมภีร์โตขึ้น ๆ โดยลำดับ แต่ท้องนิทานควรเชื่อว่าเป็นนิทานเก่าแท้ด้วยเหตุดังที่กล่าวมานี้ ฯ

บัดนี้จะได้วินิจฉัยในข้อซึ่งว่า เหตุไฉนพระพุทธเจ้าจึงได้นำนิทานซึ่งเป็นเรื่องไม่น่าเห็นจริงมาตรัสเทศนา ดังนี้จะควรเชื่อหรือว่าพระพุทธเจ้าได้ตรัสเทศนา ฯ ขออธิบายว่า ให้ระลึกถึงคำที่กล่าวมาแล้วแต่เบื้องต้น ว่าสันดานของมนุษย์ ในเวลาที่ล่วงมาแล้วสองพันเกือบห้าร้อยปี และเป็นคนประเทศอื่น ไม่ใช่ประเทศเดียวกันกับเรา ทั้งเทียบด้วยนักปราชญ์ผู้ชื่ออีสอป ได้แต่งคำสั่งสอนสุภาษิต ด้วยยกนิทานเทียบคล้ายคลึงกันกับนิทานชาดก ควรจะเห็นได้หรือไม่ว่า การที่จะสั่งสอนให้สาวกทั้งหลายเข้าใจได้ง่ายนั้น บางครั้งจะต้องยกนิทานขึ้นเทียบให้เข้าใจชัดเจนได้โดยง่าย. พระพุทธเจ้าตรัสเทศนาโดยยกนิทานขึ้นเทียบย่อมจะมีได้เป็นแท้ ฯ ถึงพระสงฆ์สาวกซึ่งเป็นเจ้าหมู่เจ้าคณะสืบ ๆ ต่อมานั้นเล่า ก็คงต้องคิดหาอุบายที่จะสั่งสอนคนหนุ่ม ๆ เด็ก ๆ ให้ถูกกับสันดานคนในเวลานั้น ๆ เพื่อจะให้เข้าใจธรรมโดยชัดเจนโดยง่าย ฯ ความเข้าใจของคนย่อมยากง่ายต่าง ๆ กัน ฯ บางคนถ้าจะยกแต่ข้อธรรมมาสอนให้เข้าใจ ไม่อาจจะเข้าใจได้ ถ้าเล่านิทานเปรียบให้เนื้อความไปลงปลายเข้ากันกับธรรมที่สอน อาจจะเข้าใจได้โดยง่าย นับว่าเป็นการหลีกเลี่ยงจากทางซึ่งจะต้องใช้วาจาคุกคาม เพราะเหตุที่จะทำอย่างไรก็ไม่เข้าใจ ฯ เช่นเรื่องอีสอปปกรณำ ควรจะเอามาพิจารณาเป็นตัวอย่างได้ ว่านักปราชญ์ผู้ชื่ออีสอปนั้น ตั้งใจหรือที่จะให้ผู้อ่านเชื่อว่าดิรัจฉานพูดภาษาคนได้ ฯ ซึ่งชวนให้เอานิทานอีสอปมาคิดนี้เพราะเหตุว่าไม่มีข้อซึ่งพึงรังเกียจ โดยฐานเป็นคำปะรัมปะราของพวกที่โมหะครอบงำเข้ามากล่าวให้กระทบกระเทือนใจว่า ไม่เชื่อก็บาป ทำให้ผู้ซึ่งจะคิดเหนื่อยหน่ายระอาใจเสีย ฯ อีสอปนั้นใครจะนึกว่าอะไรก็จงนึกไป ไม่มีข้อรังเกียจ ฯ แล้วให้นึกว่าเรื่องนี้เขาแต่งสำหรับจะให้เชื่อว่าเป็นความจริงหรือไม่ ฯ เราจะตอบตัวเราเองได้ทันทีว่า เป็นแต่เรื่องเขาแต่งเปรียบเท่านั้น ฯ เราควรจะถามตัวเราอีกทีหนึ่งว่า ที่เขาแต่งไว้นี้เพื่อจะให้อ่านเล่นเหลว ๆ เหมือนเรื่องวงศ์ ๆ จักร์ ๆ หรือเขามีความประสงค์อย่างไร ฯ เรา

จะตอบตัวเราได้ทันทีว่าเขาแต่งขึ้นไว้เพื่อจะกล่าวสุภาษิต เพราะเขาแทงใจความสุภาษิตลงไว้ข้างท้ายทุก ๆ เรื่อง ฯ เช่นนี้ฉันใด นิทานที่มีมาในพระพุทธศาสนาก็มักจะเป็นนิทานเปรียบสำหรับให้ผู้ศึกษาเข้าใจธรรมง่าย ไม่เบื่อหน่ายในการที่จะเล่าเรียน ฯ ขอให้สังเกตดูในนิทานที่จะได้อ่านต่อไปข้างหน้านี้ คงมีธรรมหรือสุภาษิตที่เป็นความมุ่งหมายอยู่แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ตรัสสั่งสอนจริงไม่มากก็น้อย ฯ ข้อซึ่งมิได้ชี้สุภาษิตลงไว้ข้างท้ายเช่นนิทานอีสอปนั้น ถึงนิทานอีสอปเดิมเขาก็ไม่ได้เขียนสุภาษิตลงไว้ข้างท้าย ปล่อยให้ค้นหาสุภาษิตในท้องเรื่องนั้นเอง เป็นอุบายที่จะให้นักเรียนมีปัญญาหยิบข้อแก่นสารในหนังสือ ที่ตัวได้อ่านมานั้นได้ ฯ ตามวิธีของอีสอปนี้ฉันใด ก็คงจะตรงกันกับหนังสือชาดกซึ่งแต่งขึ้นไว้สำหรับให้นักเรียนหนุ่ม ๆ หรือเด็ก ๆ อ่านฝึกให้รู้จักค้นธรรมที่ดีอันมีอยู่ในท้องนิทานนั้น เพราะเหตุฉะนั้นจึงได้เรียงจุข้อความที่ผู้แต่งเห็นว่าเป็นคติเข้าไว้ ด้วยกล่าวถึงความประพฤติของผู้ที่เกี่ยวในเรื่องทั้งข้างดีข้างเสีย ฯ

ข้อซึ่งมีที่ทักท้วงได้อีกอย่าง ๑ ว่า เหตุใดจึงยกว่าเป็นคำซึ่งพระพุทธเจ้าเทศนาทั้งหมด และเหตุใดจึงว่าพระพุทธเจ้าตรัสประชุมชาดกกลับชาติ ฯ ข้อที่อ้างว่าพระพุทธเจ้าตรัสนั้นเป็นด้วยเหตุ ๒ ประการ คือนิทานทั้งหลายนี้เป็นนิทานที่นักปราชญ์ถึงมิใช่ที่ถือพุทธศาสนาก็ยอมรับว่าเป็นนิทานที่เก่าก่อนเกินพุทธกาล คงแก่ความสอบสวนว่าไม่ใช่นิทานที่ได้คิดแต่งขึ้นใหม่แท้จริง ทั้งพระพุทธเจ้าคงจะได้ยกขึ้นมาเทียบในเวลาใดเวลาหนึ่ง ซึ่งเทศนาเหมาะแก่เรื่องนิทานที่ควรจะยกมาเทียบ ถึงว่าไม่หมดทุกเรื่องจะเป็นสาวกบางองค์ ยกนิทานเก่า ๆ มาเทียบสอนภิกษุสามเณรตามอย่างซึ่งพระพุทธเจ้าได้ยกมาเทียบเป็นตัวอย่างก็ดี ผู้ซึ่งได้เล่าเรียนกันต่อ ๆ สืบมาภายหลังอาจที่จะกล่าวปนกัน โดยไม่ได้ตั้งใจจะแปลกปลอม หรือไม่ได้ตั้งใจจะปด เป็นแต่เห็นว่าไม่มีโทษ ด้วยถือเอาแก่นสารเป็นสำคัญ นิทานนั้นเป็นแต่เรื่องที่จะนำให้เข้าใจธรรมง่ายขึ้นก็อาจจะเป็นได้ ฯ ข้อที่กล่าวถึงประชุมชาดกและกลับชาตินั้น เป็นข้อซึ่งปรากฏชัดแล้วว่าเติมขึ้นในชั้นหลังดังได้กล่าวมาแล้ว ถึงชาดกเก่า ๆ ก็ไม่ได้กล่าวถึงพระโพธิสัตว์ ไม่ได้กลับชาติ ฯ ในเมื่อส่งคำปรารภนี้ไปถวายกรมหมื่นวชิรญาณทอดพระเนตร ท่านทรงเห็นด้วย จึงทรงแปลนิทานนันทิวิสาลชาดกซึ่งมาใน

โอมสวาทสิกขาบท คัมภีร์มหาวิภังค์พระวินัย ซึ่งเป็นคัมภีร์เก่ากว่าคัมภีร์ชาดก ส่งมาให้เทียบกับเรื่องนันทิวิสาลชาดกเรื่องที่ ๘ ในกุรุงควรรค ที่กรมสมมตแปลตามคัมภีร์ชาดก ซึ่งได้คัดติดท้ายคำปรารภนี้มาด้วย ท่านทรงเห็นว่า ถึงมีคำว่าเรา ก็เห็นชัดว่าแซกเข้าท้ายเรื่อง ไม่เกี่ยวกับท้องเรื่อง ฯ การที่เติมกลับชาติลงนั้นคงจะเป็นเหตุด้วยเมื่อรวบรวมชาดกเป็นคัมภีร์หนึ่งต่างหาก ย่อมยกเรื่องมาจากคัมภีร์อื่น ๆ โดยมากประสมกันกับที่เป็นนิทานเก่าเล่ากันอยู่ในประเทศ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้บังเกิดขึ้นบ้าง นิทานซึ่งถ่ายเทมาจากประเทศอื่นเล่าสืบ ๆ กันมาบ้าง ฯ ในนิทาน ๓ พวกนี้บางเรื่องมีกลับชาติจึงเป็นข้อสงสัยไต่ถามกันขึ้นว่าเรื่องนี้ทำไมไม่กลับชาติ เพราะเห็นรูปความสมที่จะกลับชาติ เหมือนเรื่องที่มีกลับชาติอยู่ ฯ ผู้ซึ่งเรียบเรียงคัมภีร์นั้นเห็นว่าเป็นข้อที่ไม่ควรจะถุ้มเถียงกันว่า นิทานบกพร่องหรือบริบูรณ์ เพราะไม่ใช่ประโยชน์ที่มุ่งหมาย ถึงตัวนิทานเหล่านั้นก็ใช่จะประสงค์ให้ฟังจำเอาเป็นความจริง ประสงค์เพียงยกเรื่องมาเทียบให้เห็นธรรมหรือสุภาษิตได้โดยง่าย จึงเติมลงเสียให้บริบูรณ์ทุกนิทานจะได้ไม่เป็นข้อถุ้มเถียงกันในชั้นต้น ได้เปิดทางสำหรับสอนธรรมหรือสุภาษิตข้างท้ายทีเดียว ฯ ทั้งนี้ก็เป็นอุบายของอาจารย์ที่จะสอนธรรมและสอนสุภาษิตแก่คนหนุ่มหรือเด็กให้ง่ายสะดวก ฯ อุบายอาจารย์ซึ่งสั่งสอนหันหาทางที่สะดวกที่ง่ายนั้น ถึงทุกวันนี้ก็ย่อมเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ เช่นออบเยกต์เลสซอน คือวิธีสอนให้รู้จักลักษณะและธรรมดาแห่งสิ่งของนั้น ๆ ซึ่งกรมศึกษาเรียกว่าบทสิ่งของเป็นต้น เป็นวิธีสอนตามอัธยาศัยคนทุกวันนี้ สอนเทียบด้วยนิทาน เป็นสอนตามอัธยาศัยคนแต่ก่อน ฯ

อีกประการ ๑ ตามที่ว่ามานี้ เป็นการที่คิดดูตามทางที่ว่าผู้แต่งประชุมชาดกเติมลง โดยตัวไม่ได้เชื่อว่าพระพุทธเจ้าได้เทศนาถึงประชุมชาดกกลับชาติ เป็นแต่แต่งลงเพื่อกันข้อถุ้มเถียงไม่มีประโยชน์

ถ้าจะว่าอีกอย่าง ๑ ไปตามทางที่ผู้รวบรวมชาดก เชื่อว่าในชาติก่อน ๆ ของพระพุทธเจ้า พระองค์คงจะได้อุบัติขึ้นเป็นตัวสำคัญในนิทานทั้งหลายนี้ ก็อาจจะเป็นได้ เพราะท่านทั้งหลายนั้นเชื่อว่าพระพุทธเจ้าบรรลุวิชชาอย่าง ๑ ซึ่งเรียกว่าบุพเพนิวาสญาณ คือความรู้ให้ระลึกชาติที่เป็นอยู่ก่อน ๆ ได้ ฯ

การที่เชื่อว่าระลึกชาติได้นี้ ใช่จะมีอยู่แต่ในพระพุทธศาสนาก็หาไม่ เป็นข้อที่เชื่อกันอยู่ในโบราณกาล แม้ในหมู่คนนอกพระพุทธศาสนาจะนำมากล่าวไว้พอเป็นตัวอย่าง ฯ ในเรื่องราวของพวกกรีก มีนักปราชญ์ชาตินั้นผู้ ๑ ชื่อปิถักโกรัส (Pythagoras) เป็นเจ้าลัทธิในวิชชาที่ว่าด้วยธรรมดาของรูปธรรมนามธรรม (Philosophy) ซึ่งเป็นเหตุเกิดศาสนาต่าง ๆ ขึ้น และเป็นคนเข้าใจวิชชาสำหรับคำนวณ (Mathematics) ฯ เขาเกิดที่เมืองสามส (Samos) ประเทศกรีกครั้งยังแยกเป็นหลายอาณาจักร์ เมื่อก่อนคริสตศกราว ๕๘๒ คือก่อนพุทธปรินิพพาน ๔๐ ปี ได้แก่เวลากำลังเป็นพุทธกาลในตอนแรก ๆ พระพุทธเจ้าพึ่งได้ตรัสสัก ๕ ปีล่วงไปแล้ว เที่ยวสอนความรู้ของตนในเมืองทั้งหลายแถบประเทศกรีกตั้งมาเดิมซึ่งเรียกว่า มักนา กรีเชีย (Magna Graecia) และสันนิษฐานตามภูมิศาสตร์โบราณว่า ประเทศอิตาลีตอนใต้ เมื่อก่อนคริสตศกราว ๕๒๙ ปี คือหลังพุทธปรินิพพานราว ๑๓ ปี ทำกาลกิริยาที่เมืองเมตฺตาปนตุม (Metapontum) จังหวัดมักนากรีเชียนั้นเอง เมื่อก่อนคริสตศกราว ๕๐๐ ปีถ้วน คือหลังพุทธปรินิพพาน ๔๒ ปี ฯ ปิถักโกรัสผู้นั้น กล่าวอ้างว่าตนระลึกชาติได้ ฯ คราวหนึ่งก่อนคริสตศกระวาง ๑๓๓๕ ลงมาหา ๑๑๔๙ ปี แต่ที่ลงสันนิษฐานร่วมกันว่า ๑๑๘๓ ปี คือก่อนพุทธปรินิพพานราว ๖๔๑ ปี พวกกรีกสมคบกันทำสงครามต่อพวกโตรยัน (Trojan) คือชาวเมืองตรอย (Troy) ในประเทศโตรอัด (Troad) ปลายเขตต์แผ่นดินเอเชียไมนอร์ (Asia Minor) ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ด้วยสาเหตุคือ ปาริส (Paris) ราชบุตรของพระเจ้าไปรอัม (Priam) พระราชาของพวกโตรยัน พาเอาพระนางเฮลเลน (Helen) พระราชมเหษีของพระเจ้าเมน์เนลาอุส (Menelaus) พระราชาเมืองสปาร์ตา (Sparta) อีกนัยหนึ่ง ชื่อเมืองลัซซีดีมน (Lacedaemon) (ไป) พวกกรีกก็หวังจะตามเอาคืนมาให้จงได้ ฯ สงครามครั้งนั้นฝ่ายกรีกมีพระเจ้าอักกเมม์นน (Agamemnon) พระราชาเมืองไมซีนี (Mycenae) และบริเวณอาร์โกลิส (Argolis) พระราชภาดาของพระเจ้าเมน์เนลาอุสเป็นจอมพลต่อรบกันอยู่ถึง ๑๐ ปี พวกกรีกจึงมีชัยชำนะได้เมืองตรอย และได้พระนางเฮนเลนคืนมา ฯ ในสงครามครั้งนั้นพระเจ้าเมน์เนลาอุสฆ่านายทหารพวกโตรยัน ชื่อยูฟอร์บุส (Euphorbus) ที่เป็นคนมีชื่อเสียงข้างกล้าหาญตาย แล้วเอาโล่ห์ของเขาถวายไว้

ณ เทวสถานแห่งนางเทพอับสรชื่อฮีรา (Hera) ที่พวกกรีกนับถือว่าเป็นภคินีเทวีแห่งพระพฤหัสบดี (Zeus (Jupiter) และเป็นแบบอย่างของสตรีที่มีความดี ทั้งที่เป็นภรรยาและที่เป็นมารดา อันตั้งอยู่ใกล้เมืองไมซีนี บ้างก็ว่าถวายไว้ ณ เทวสถานเทพบุตรอปอลโล (Apollo) โอรสพระพฤหัสบดี เป็นที่หมายแห่งแสงสว่างและอำนาจอันจะทำให้เป็นและให้ตายของพระอาทิตย์ บางทีก็มักเข้าใจว่าพระอาทิตย์เองอันตั้งอยู่ที่เมืองบรางกิดี (Branchidae) ฯ ปิถักโกรัสนักปราชญ์กรีกผู้นั้นกล่าวอ้างว่า ในครั้งนั้นตนเกิดเป็นยูฟอร์บุสชาวโตรยัน ผู้ถูกพระเจ้าเมน์เนลาอุสฆ่าตายในสงครามคนนั้น และเมื่อมาเกิดเป็นปิถักโกรัสแล้ว เมื่อภายหลังแต่นั้นราว ๖๐๐ ปีหรือเกือบเท่านั้น ยังจำโล่ห์ของตนที่พระเจ้าเมน์เนลาอุส ถวายไว้ ณ เทวสถานนั้นได้ ฯ เขายังอ้างถึงชาติก่อนและหลังแต่นี้อีกว่า ครั้งนั้นเกิดเป็นคนชื่อนั้นและชื่อนั้น ฯ ถ้าจะตรวจค้นในเรื่องราวของพวกอื่นก็คงยังจะพบอีก แต่เท่านี้ก็พอเป็นอุทาหรณ์ให้เห็นว่าคนโบราณแม้นอกพระพุทธศาสนา ก็เชื่อถือความระลึกชาติได้เหมือนกัน

เพราะเหตุที่พุทธกาลเป็นคราวเดียวกันกับเรื่องเหล่านี้ ผู้เรียบเรียงคัมภีร์จึงได้กล่าวไปตามความเชื่อ ฯ เมื่อพบเห็นพระพุทธภาษิตที่ชักเรื่องเก่า ๆ มาเทียบให้ธรรมที่ทรงแสดงนั้นชัดขึ้น คือชาดกชั้นที่ ๑ จึงนึกว่าใครเหมือนใครดังนี้ก่อน แล้วถึงใครได้แก่ใคร ครั้นต่อ ๆ มาจนถึงใครเป็นใครเป็นที่สุด ฯ เพราะฉะนั้นจึงควรจะเห็นได้ว่า ความเข้าใจค่อย ๆ เลื่อนมาเป็นชั้น ๆ จนถึงลงปลายยืนยันเอาเป็นมั่นคงด้วยต้นเหตุแห่งความเชื่อบุพเพนิวาสญาณนั้น ๆ ถึงจะมีผู้นึกเคลือบแคลงสงสัยขึ้นมาก็หักใจเสียว่าไม่ใช่ข้อสำคัญที่จะพึงพิจารณา ข้อสำคัญนั้นอยู่ที่ธรรมหรือสุภาษิตต่างหาก ฯ

ข้อซึ่งกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น เป็นคำแนะนำให้ท่านทั้งหลายอ่านหนังสือเรื่องชาดกนี้ ตามคำซึ่งข้าพเจ้าเรียกว่าแลดูด้วยตั้งวงกว้าง ฯ แต่แท้จริงเรื่องชาดกนี้เป็นเรื่องนิทานโบราณ ซึ่งนักปราชญ์ทั้งหลายได้นำสืบ ๆ กันมาตั้งแต่ ๒๕๐๐ ปีขึ้นไปหา ๓๐๐๐ ปี ก็เป็นเรื่องที่ควรอยู่ซึ่งเราจะอ่าน ฯ ธรรมดาผู้ซึ่งมีความพอใจในความรู้วิชชาหนังสือและเรื่องทั่วไปในโลกย่อมถือว่าหนังสือซึ่งเขียนไว้แต่โบราณเช่นนี้เป็นหนังสือสำคัญที่จะส่องให้เห็นความประพฤติ ความเป็นอยู่และประเพณีของ

ประเทศซึ่งแต่งเรื่องนิทานนั้นเป็นอย่างไร เป็นอุปการะแก่การที่จะแต่งเรื่องตำนานทั้งปวงโดยทางเทียบเคียงให้รู้คติของคนโบราณในประเทศนั้น ฯ ถึงแม้แต่เพียงเรื่องปรารภซึ่งเรารู้อยู่ว่าพระอาจารย์ผู้รวบรวมคัมภีร์ชาดกได้เรียบเรียงขึ้น เพื่อจะให้เห็นเหตุผลประกอบท้องนิทานก็ดี แต่เรื่องราวเหล่านั้นย่อมมาจากความจริงซึ่งเป็นไปอยู่ในเวลาซึ่งพระพุทธเจ้ายังดำรงพระชนม์อยู่ เป็นเครื่องอุปการะใหญ่ซึ่งจะให้รู้เรื่องราวของประเทศและประชุมชนอันอยู่ในประเทศนั้น ทั้งความประพฤติของสาวกทั้งหลาย ตลอดถึงพระองค์พระพุทธเจ้า เหมือนหนึ่งเล่าเรื่องเป็นท่อน ๆ ในสมัยหนึ่ง ๆ ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประพฤติพระอิริยาบถและตรัสสั่งสอนอย่างไร เช่นหนังสือซึ่งเขาคัดข้อที่ผู้มีชื่อเสียงใหญ่ในปัจจุบันหรืออดีตซึ่งไม่ช้านานได้กระทำการหรือได้กล่าววาจาอันเป็นข้อควรสังเกตหรือควรจำและน่าพอใจอ่าน มารวบรวมขึ้นไว้เป็นฉะบับหนึ่งต่างหาก ซึ่งผู้รู้ภาษาต่างประเทศคงจะได้พบเห็นอ่านโดยมาก ถ้าจะพยายามกล่าวเป็นคำไทยก็เห็นจะตรงกับคำที่เรียกว่า อภินิหาร ซึ่งมีผู้เคยแต่งอยู่บ้าง ฯ ความสังเกตอันนี้อาจจะทำให้เข้าใจในพระพุทธประวัติแจ่มแจ้งขึ้น ฯ แท้จริงหนังสือพุทธประวัตินั้นก็ได้เก็บเรื่องจากพระคัมภีร์ต่าง ๆ มารวบรวมเรียบเรียงขึ้น เหมือนอย่างผู้ซึ่งจะแต่งพงศาวดารก็ต้องอ่านหนังสือราชการและหนังสือหลักฐานอันมีอยู่ในกาลสมัยที่ตัวจะแต่งนั้นทั่วถึงแล้ว จึงยกข้อที่ควรเรียบเรียงเป็นเรื่องในข้อซึ่งควรจะกล่าว ฯ แต่ผู้ซึ่งจะอ่านหนังสือโบราณเช่นนี้ จำจะต้องสังเกตกาลสมัยของหนังสือนั้นให้รู้ว่า หนังสือนี้ได้แต่งขึ้นในประเทศใด ประเทศนั้นมีภูมิฐานอย่างไร ความประพฤติของมนุษย์ในประเทศนั้นเป็นอยู่ในกาลนั้นอย่างไร ความมุ่งหมายของผู้ซึ่งคิดเห็นว่าเป็นการดีที่ตนจะทำประโยชน์ให้แก่ประชุมชนเป็นอันมากอย่างไรแล้ว และได้ทำการไปด้วยอาการอย่างไร สำเร็จได้อย่างไร ฯ ผู้อ่านต้องตั้งใจเหมือนตนได้เกิดขึ้นในขณะนั้น อ่านด้วยน้ำใจที่รู้สึกประโยชน์ ใช่ประโยชน์ในเวลานั้นจึงจะเกิดความรื่นรมย์ในใจในขณะที่อ่านนั้น และจะเข้าใจแจ่มแจ้งตลอด ฯ เมื่ออ่านตลอดข้อความแล้ว จะใช้วิจารณปัญญาอย่างหนึ่งอย่างใดสำหรับวินิจฉัยในภายหลังก็ตาม เมื่อเข้าใจชัดเจนแล้วก็จะถูกต้องตามความที่เป็นจริง ฯ ข้าพเจ้าขอแนะนำผู้ซึ่งตั้งใจจะอ่านหนังสือชาดกนี้ ให้อ่านด้วยวิธีซึ่งข้าพเจ้าเรียกในเบื้องต้นว่าตั้งวงพิจารณากว้าง ดังได้อธิบายมาแล้วนี้.

นันทิวิสาลชาดก[๑]

ในนิทานแห่งโอมสวาทสิกขาบท

คัมภีร์มหาวิภังค์พระวินัย

พระผู้มีพระภาคพุทธเจ้า ครั้นทรงติเตียนภิกษุฉัพพัคคีย์ทั้งหลาย (เพราะด่าทอภิกษุทั้งหลายผู้มีศีล) แล้วทรงทำธรรมิกถาตรัสเล่าแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

ภูตปุพฺพํ ภิกฺขเว ตกฺกสิลายํ อญฺญตรสฺส พฺราหฺมณสฺส นนฺทิวิสาโล นาม พลิพทฺโท อโหสิ ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องนี้ได้เคยมีแล้ว พราหมณ์ผู้หนึ่งในเมืองตักกสิลา มีโคกำลังตัว ๑ ชื่อนันทิวิสาล ฯ ครั้งนั้นโคนันทิวิสาลพูดแก่พราหมณ์นั้นว่า ดูก่อนพราหมณ์ ท่านจงไปทำการพะนันด้วยทรัพย์พันหนึ่งกับเศรษฐีว่าโคกำลังของข้าพเจ้าอาจลากเกวียนร้อยเล่มที่ผูกต่อเนื่องกัน ฯ พราหมณ์นั้นก็ไปทำการพะนันกับเศรษฐีเหมือนอย่างนั้นแล้วผูกเกวียนร้อยเล่มให้ต่อเนื่องกัน แล้วเทียมโคนันทิวิสาล แล้วกล่าวว่า โคโกงเฮ้ย เองจงลากไป โคโกงเฮ้ย เองจงนำไป ฯ ในเวลานั้นโคนันทิวิสาลยืนเฉยเสียในที่นั้น ฯ พราหมณ์นั้นแพ้เสียทรัพย์พันหนึ่งแล้วก็ซบเซา ฯ โคนันทิวิสาลพูดแก่พราหมณ์ว่า ดูก่อนพราหมณ์ เหตุอะไรท่านจึงซบเซาอยู่ ฯ ก็เพราะเจ้าทำเราให้แพ้ ต้องเสียทรัพย์พันหนึ่งนะสิ ฯ ก็เหตุอะไรเล่า ท่านจึงเรียกข้าพเจ้าผู้ไม่โกงด้วยถ้อยคำว่าโกง ท่านจงไป ทำการพะนันใหม่ด้วยทรัพย์สองพันกับเศรษฐี ก็แต่อย่าเรียกข้าพเจ้าผู้ไม่โกงด้วยถ้อยคำ คำว่าโกงอีกนะ ฯ พราหมณ์นั้นก็ไปทำการพะนันกับเศรษฐีเหมือนอย่างนั้น แล้วผูกเกวียนเทียมโคนันทิวิสาลเข้าแล้วกล่าวว่าลากไปเถิดพ่อมหาจำเริญ นำไปเถิดพ่อมหาจำเริญ ฯ ในกาลนั้น โคนันทิวิสาลได้ลากเกวียนร้อยเล่มที่ผูกต่อเนื่องกันไปได้แล้ว ฯ

---

[๑] สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแปลเป็นตัวอย่างไว้ถวายรัชกาลที่ ๕.

มนาปเมว ภาเสยฺย บุคคลควรจะพูดแต่คำอันยังใจให้เจริญ นามนาปํ กุทาจนํ ไม่ควรพูดคำไม่ยังใจให้เจริญในกาลไหน ๆ มนาปํ ภาสมานสฺส เมื่อพราหมณ์พูดคำอันยังใจให้เจริญอยู่ ครุภารํ อุทพฺพหิ โคนันทิวิสาลได้เข็นภาระอันหนักแล้ว ธนญฺจ นํ อลพฺภสิ ยังพราหมณ์นั้นให้ได้ทรัพย์แล้วด้วย เตน จตุตมโน อหุ ส่วนตนก็ชื่นบาน เพราะการที่ได้ช่วยพราหมณ์นั้นด้วย ดังนี้ ฯ

พระองค์ตรัสสืบต่อไปว่า ตทาปิ เม ภิกฺขเว อมนาปา ขุํสนา วมฺภนา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การประชดด่าว่าไม่เป็นที่ชอบใจ "ของเรา" แม้ในกาลนั้น กิมงฺคํ ปเนตรหิ ในกาลนี้ ไฉนจะเป็นที่ชอบใจเล่า ฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเลื่อมใสแห่งชนผู้ยังไม่เลื่อมใส ฯลฯ และท่านทั้งหลายพึงแสดงสิกขาบทนี้ขึ้นอย่างนี้ว่า "โอมสวาเท ปาจิตฺติยํ" เป็นปาจิตตีย์ เพราะกล่าวเสียดแทง ดังนี้

แนะนำ
ชาดก และ อรรถกถาชาดก

เนื่องด้วยมูลนิธิภูมิพโลภิกขุ ได้จัดพิมพ์ชาดกและอรรถกถาชาดกขึ้น เพื่อประโยชน์แก่วิชาการทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น เพื่อเป็นความรู้ในเบื้องต้น จะได้แนะนำความหมายของคำก่อน คือ คำว่า **ชาตก** ที่แปลว่า ชาดก และคำว่า **ชาตกวณฺณนา** ที่แปลว่า พรรณนาชาดก แล้วจึงทำความเข้าใจคำว่า อรรถกถาชาดก

คำว่า **ชาตก** หรือ **ชาดก** นี้ แปลว่า เรื่องที่เกิดมาแต่เก่าก่อน ที่เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าและบุคคลผู้เกี่ยวข้อง พระพุทธเจ้าทรงยกมาแสดงเป็นพุทธภาษิต เป็นวิธีสอนพระสาวกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นองค์หนึ่งในนวังคสัตถุศาสน์ นวังคสัตถุศาสน์ แปลว่า คำสอนของพระศาสดา มีองค์ ๙ คือ สุตตะ เคยยะ เวยยากรณะ คาถา อุทาน อิติวุตตกะ ชาดก อัพภูตธรรม เวทัลละ พระธรรมสังคาหกาจารย์ ได้รวบรวมชาดกไว้เป็นคัมภีร์หนึ่ง อยู่ในขุททกนิกาย พระสุตตันตปิฎก เป็นภาษาบาลีล้วน อยู่ในเล่มที่ ๒๗ และเล่มที่ ๒๘ แห่งพระไตรปิฎก

ชาดกในชั้นพระบาลีพระไตรปิฎก

ชาดกในชั้นพระบาลี คือพระไตรปิฎก เป็นคำร้อยกรอง เรียกว่า **คาถา** จัดเป็นพระพุทธวจนะ มีจำนวน ๕๔๗ ชาดกด้วยกัน พระธรรมสังคาหกาจารย์จัดไว้เป็นนิบาตหลายนิบาต คำว่า **นิบาต** ในที่นี้ แปลตามศัพท์ว่า ตกลง มาจาก นิ

บทหน้า ปต ธาตุ ในความตก โดยความหมาย หมายถึงการรวบรวมเป็นหมวดหมู่ ดังนี้

ชาดกที่มีคาถาเดียว จัดรวมเป็น เอกกนิบาต
ชาดกที่มี ๒ คาถา รวมกัน จัดเป็น ทุกนิบาต
ชาดกที่มี ๓ คาถา รวมกัน จัดเป็น ติกนิบาต
ชาดกที่มี ๔ คาถา รวมกัน จัดเป็น จตุกกนิบาต
ชาดกที่มี ๕ คาถา รวมกัน จัดเป็น ปัญจกนิบาต
ชาดกที่มี ๖ คาถา รวมกัน จัดเป็น ฉักกนิบาต
ชาดกที่มี ๗ คาถา รวมกัน จัดเป็น สัตตกนิบาต
ชาดกที่มี ๘ คาถา รวมกัน จัดเป็น อัฏฐกนิบาต
ชาดกที่มี ๙ คาถา รวมกัน จัดเป็น นวกนิบาต
ชาดกที่มี ๑๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น ทสกนิบาต
ชาดกที่มี ๑๑ คาถา รวมกัน จัดเป็น เอกาทสกนิบาต
ชาดกที่มี ๑๒ คาถา รวมกัน จัดเป็น ทวาทสกนิบาต
ชาดกที่มี ๑๓ คาถา รวมกัน จัดเป็น เตรสกนิบาต

ต่อไป เป็นชาดกมีคาถาเบ็ดเตล็ด จัดเป็นอีกหมวดหนึ่ง เรียกว่า ปกิณณกนิบาต

ต่อไป เป็นชาดกมี ๒๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น วีสตินิบาต
ชาดกมี ๓๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น ติงสตินิบาต
ชาดกมี ๔๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น จัตตาลีสนิบาต
ชาดกมี ๕๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น ปัญญาสนิบาต
ชาดกมี ๖๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น สัฏฐินิบาต
ชาดกมี ๗๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น สัตตตินิบาต
ชาดกมี ๘๐ คาถา รวมกัน จัดเป็น อสีตินิบาต

ต่อไป เป็นชาดกเรื่องใหญ่มีคาถามาก รวม ๑๐ ชาดก มีเตมิยชาดก เป็นต้น มีเวสสันตรชาดกเป็นที่สุด เรียก มหานิบาต

ชาดกที่จัดเป็นนิบาต โดยรวมคาถาจำนวนต่าง ๆ เหล่านี้ เรียกว่า นิบาตชาดก และเรียก ๑๐ ชาดก ในมหานิบาตว่า มหานิบาตชาดกทศชาติ ซึ่งเรียกตามภาษาชาวบ้านว่า พระเจ้าสิบชาติ คือ พระเตมีย์ พระมหาชนก พระสุวรรณสาม พระเนมิราช พระมโหสถ พระภูริทัต พระจันทกุมาร พระมหานารทกัสสป พระวิธูร และพระเวสสันดรซึ่งเป็นพระโพธิสัตว์บำเพ็ญบารมี ๑๐ ทัศ โบราณถือเป็นพระโพธิสัตว์สำคัญ จำชื่อให้ขึ้นใจไว้ถือเป็นมงคล และได้ใช้อักษรย่อสำหรับทรงจำ ๑๐ อักษร คือ **เต ช สุ เน ม ภู จ นา วิ เว** เพื่อให้จำชื่อพระเจ้า ๑๐ ชาติได้ง่าย เรียกว่า หัวใจพระเจ้าสิบชาติ

ในนิบาตชาดกดังกล่าวนั้น ท่านจัดแต่ละนิบาตไว้เป็นวรรค วรรคละ ๑๐ ชาดก เป็นส่วนมาก เกินไปบ้าง หย่อนไปบ้างก็มี ส่วนมากเรียกชื่อตามชาดกแรกของวรรคนั้น ๆ เช่นในเอกกนิบาต อปัณณกวรรค เริ่มด้วยอปัณณกชาดกเป็นชาดกแรก แล้วต่อไปอีก ๙ ชาดก เป็น ๑๐ ชาดกด้วยกัน ปัญจกนิบาต มณิกุณฑลวรรค ก็เริ่มด้วยมณิกุณฑลชาดกเป็นต้นไป จนถึงสิบชาดกในวรรคนี้ดังนี้เป็นต้น

ชาดกนั้น เป็นคำสอนที่รวมอยู่ในพระสุตตันตปิฎก เป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า ที่ได้ทรงนำตัวอย่างบุคคลในอดีตมาเล่าให้พระสาวกฟังในโอกาสต่าง ๆ ซึ่งเป็นข้อชี้ให้เห็นแบบอย่างในทางดีและทางเสีย ที่บุคคลควรละและควรบำเพ็ญ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเป็นคำร้อยแก้วก็มี เช่นอย่างในพระวินัยปิฎก ตอนที่ทรงบัญญัติโอมสวาทสิกขาบท ห้ามมิให้ภิกษุกล่าวคำหยาบเสียดแทง พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่างโคนันทวิสาลไม่ชอบคำหยาบ เจ้าของไปพนันกับเศรษฐีให้ลากเกวียน ใช้คำหยาบต่อโคนันทวิสาล โคนันทวิสาลไม่พอใจทำให้แพ้พนัน ภายหลังไปพนันอีก กล่าวคำสุภาพต่อโคนันทวิสาล โคนันทวิสาลก็ลากเกวียน

ชนะการพนัน ทำให้เจ้าของร่ำรวย นี่เป็นผลของการกล่าวคำสุภาพไพเราะในพระวินัยปิฎกนั้นเอง ตอนโกสัมพีขันธกะมีเรื่องพระสงฆ์ทะเลาะกัน พระพุทธเจ้าได้เสด็จไปเทศนาโปรดสั่งสอนให้มี ขันติโสรัจจะ ทรงยกตัวอย่างชาดกเรื่องที่ฆาวุกุมารถูกพระเจ้าพรหมทัตแห่งเมืองพาราณสี ชิงราชสมบัติ สังหารพระราชบิดาพระราชมารดา แต่ที่ฆาวุกุมารตั้งอยู่ใน โอวาทของพระราชบิดา ดำรงอยู่ในขันติธรรมโสรัจธรรม ให้อภัยพระเจ้าพรหมทัต ภายหลังที่ฆาวุกุมารได้รับราชสมบัติคืนพร้อมทั้งได้ราชธิดาของพระเจ้าพรหมทัตด้วย พระพุทธเจ้าทรงยกตัวอย่างการปฏิบัติให้เห็นผิดชอบชั่วดีจากเรื่องในชาดกเป็นตัวอย่าง เรื่องชาดกดังกล่าวที่อ้างถึงนั้นเป็นคำร้อยแก้วประกอบหลักธรรมซาบซึ้งมาก

นอกจากนี้ในพระสุตตันตปิฎกนั่นเอง ยังมีเรื่องเกี่ยวกับพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีในชาติต่าง ๆ ซึ่งเป็นเรื่องเช่นเดียวกับชาดก แต่เน้นในการบำเพ็ญพระบารมีในชาตินั้น ๆ ที่มีขึ้นในภัทรกัปนี้ เรียกว่า จริยาปิฎก และมีอีกคัมภีร์หนึ่งที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าของเราได้บำเพ็ญพระบารมีมาจนได้รับพยากรณ์ จากพระพุทธเจ้าแต่ละองค์ ๆ ซึ่งเน้นกล่าวถึงประวัติของพระพุทธเจ้า เรียกว่า คัมภีร์พุทธวงศ์อีกด้วย

ความหมายของคำว่า ชาตกวัณณนา

มาถึงชั้นอรรถกถา พระอรรถกถาจารย์ได้พรรณนาเรื่องราวของชาดกแต่ละเรื่องอย่างพิสดาร คำว่า วัณณนา มาจาก วณฺณ ธาตุ ในอรรถว่ากล่าว ลง ยุ ปัจจัย โดยวิเคราะห์ว่า วณฺณิยติ เอตายาติ วณฺณนา (วาจา) แปลว่า วาจาเป็นเครื่องกล่าว คือ การเล่าเรื่อง หรือแปลทับศัพท์ว่า พรรณนา เชื่อมกับคำว่า ชาตก ก็เป็น ชาตกวณฺณนา เป็นชาดกเรื่องใด ก็เติมเรื่องนั้นเข้าไป เช่น อปณฺณกชาตกวณฺณนา แปลว่า พรรณนาอปัณณกชาดก เวสฺสนฺตรชาตกวณฺณนา

แปลว่า พรรณนาเวสสันตรชาดก ดังนี้เป็นต้น การใช้คำว่า วณฺณนา ต่อท้ายคำว่า ชาตก นั้น มิใช่ของใหม่ เป็นเรื่องที่บุรพาจารย์ทำมาแล้ว เรียกว่าเป็นแบบครู จะเห็นได้ดังที่พระสิริมังคลาจารย์ได้เขียนไว้ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี เช่นคำว่า ทุกนิปาเต คิริทตฺตชาตกวณฺณนายํ ปณฺฑวตฺถุ[๑] เรื่องม้าปัณฑวะในพรรณนาคิริทัตตชาดก ทุกนิบาต ทุกนิปาเต ทธิวาหนชาตกวณฺณนายํ อมฺพวตฺถุ[๒] เรื่องมะม่วงในพรรณนาทธิวาหนชาดก ทุกนิบาต เป็นต้น เพราะฉะนั้น ในการชำระชาดกและอรรถกถาชาดกครั้งนี้ จึงอนุโลมแก้ไขจากของเดิมเป็นชาตกวัณณนาแต่ละชาดก ๆ ไปทั้งหมด ซึ่งในชั้นเดิม ในชาตกัฏฐกถา นำคำว่า วณฺณนา ไปใช้กับวคฺค บ้าง นิปาต บ้าง เช่น อปณฺณกวคฺควณฺณนา แปลว่า พรรณนาอปัณณกวรรค หรือ มหานิปาตวณฺณนา แปลว่า พรรณนามหานิบาต ดังนี้เป็นต้น ส่วนตัวพรรณนาชาดกท่านใช้ ชาตก อย่างเดียว เป็น อปณฺณกชาตกํ แปลว่า อปัณณกชาดก ท่านผู้อ่านย่อมเห็นความต่างกันของคัมภีร์ฉบับเก่า กับฉบับภูมิพโลภิกขุ ชาตกวณฺณนา หรือพรรณนาชาดกแต่ละเรื่องนั้น ย่อมประกอบด้วยการปรารภเรื่อง ๑ ปัจจุบันนิทาน ๑ อดีตนิทาน ๑ การยกคาถาในชาดกมาพร้อมทั้งแก้อรรถ คืออธิบายความ ๑ คำลงท้ายประกาศอริยสัจและประชุมชาดกกลับชาติ ๑

การปรารภเรื่อง คือ พระอรรถกถาจารย์ กล่าวถึงพระพุทธเจ้าประทับ ณ ที่ไหน ทรงปรารภบุคคลหรือเรื่องราวอะไรแล้วตรัสชาดก เริ่มด้วยคาถาว่าอะไร นี้เป็นการปรารภเรื่อง

ต่อจากนั้น ท่านเล่าเรื่องราวอันเป็นต้นเรื่อง เป็นเรื่อง ๆ ไป มีความเกี่ยวกันอย่างไรในปัจจุบัน คำว่า ในปัจจุบันในที่นี้ หมายถึงสมัยของพระพุทธเจ้า นี้เรียกว่า ปัจจุบันนิทาน

---

[๑] มังคลัตถทีปนี. ๑/๒๑.

[๒] มังคลัตถทีปนี. ๑/๒๓.

เมื่อกล่าวถึงเรื่องปัจจุบันแล้ว ก็มีเรื่องพระพุทธเจ้าทรงชักเรื่องอดีตมาประกอบการสอน ก็จะมีผู้สงสัยทูลอาราธนาให้เล่าเรื่องอดีต ว่าในครั้งอดีตล่วงมาช้านาน มีบุคคลเหตุการณ์อย่างนั้น ๆ เกิดขึ้นในทำนองเดียวกับเรื่องในปัจจุบันนี้ แล้วก็ทรงอนุสนธิเรื่องตรัสพระคาถาในชาดกขึ้น นี้เป็นอดีตนิทาน

ต่อจากนั้น พระอรรถกถาจารย์ก็ขยายความพระคาถาในชาดกให้ชัดเจน เป็นทำนองแก้คำบ้าง แก้ความบ้าง ขยายให้พิสดาร ซึ่งเป็นแนวให้เข้าใจพระพุทธวจนะแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น นี้เป็นการแก้อรรถอธิบายความในคาถาชาดก

สรุปลงท้ายว่า พระพุทธเจ้าทรงแสดงชาดกจบลงแล้ว ทรงประกาศอริยสัจ แล้วประชุมชาดกว่า คนนั้น ผู้นั้น กลับชาติมาเกิดเป็นคนนี้ ผู้นี้ ส่วนคนนั้นมาเป็นเรา คือ องค์พระพุทธเจ้า ก็เป็นอันจบพรรณนาชาดกแต่ละเรื่อง ๆ ไป

เพื่อความเข้าใจของผู้อ่าน จะยกตัวอย่างชาดก และชาดกวัณณนา หรือพรรณนาชาดก มาเป็นตัวอย่าง

เทวธรรมชาดก

หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา สุกฺกธมฺมสมาหิตา
สนฺโต สปฺปุริสา โลเก เทวธมฺมาติ วุจฺจเร

สัปปุริสชนในโลกนี้ เป็นผู้สงบ ถึงพร้อมด้วยหิริโอตตัปปะ
คือความละอายและความเกรงกลัวบาป มันอยู่ในธรรมฝ่ายขาว
ท่านกล่าวว่าเป็นผู้ทรงเทวธรรม ดังนี้

นี่เป็นชาดก คือ พระพุทธวจนะที่พระพุทธเจ้าตรัส จัดเป็นชั้นพระบาลี คืออยู่ในพระสุตตันตปิฎก พระอรรถกถาจารย์มาพรรณนาเล่าเรื่องชาดก เรียกว่าชาดกวัณณนา

หรือพรรณนาชาดก ในที่นี้ เป็นเทวธรรมชาดกวัณณนา หรือพรรณนาเทวธรรมชาดก ซึ่งประกอบด้วย

ปรารภเรื่อง เริ่มด้วยกล่าวถึงพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน ทรงปรารภภิกษุมีเครื่องใช้สอยมากรูปหนึ่ง ตรัสเทวธรรมชาดกนี้ ซึ่งเริ่มด้วยพระคาถาว่า หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา

เรื่องมีอยู่ว่า ผู้มีอันจะกินคนหนึ่ง ชาวเมืองสาวัตถี เมื่อภรรยาตายแล้วออกบวช ขณะที่บวชนั้นมีเครื่องใช้สอยมาก อยู่ดีกินดี เรียกทาสมาปรุงอาหารกิน ใช้ผ้านุ่งผ้าห่มฟุ่มเฟือย ภิกษุอื่นมาเห็นเข้าติเตียนความเป็นอยู่ของท่าน แล้วนำไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสถามก็กราบทูลตามเป็นจริง ได้ตรัสสอนให้รู้จักมักน้อยสันโดษ เธอก็โกรธ สลัดจีวรทิ้งนุ่งสบงผืนเดียวในท่ามกลางพุทธบริษัท พระศาสดาได้มีพระพุทธดำรัสพยุงใจภิกษุรูปนั้นว่า เมื่อกาลก่อน เธอเป็นผีเสื้อน้ำ แสวงหาหิริโอตตัปปะ ๑๒ ปี มาบัดนี้ เธอบวชในพระพุทธศาสนา เหตุไฉนจึงทิ้งผ้าห่มละทิ้งหิริโอตตัปปะเสีย ภิกษุรูปนั้นกลับได้หิริโอตตัปปะห่มจีวร ภิกษุทั้งหลายจึงทูลให้เล่าเรื่องอดีต นี้เรียกว่า ปัจจุบันนิทาน

พระพุทธเจ้าทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า ในครั้งอดีต สมัยพระเจ้าพรหมทัตครองราชย์ในกรุงพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นพระราชโอรสองค์แรกของพระเจ้าพรหมทัต พระนามว่า มหิสสาสกุมาร และมีอนุชาร่วมพระชนนีชื่อจันทกุมาร ต่อมาพระชนนีสวรรคต พระราชามีมเหสีใหม่ ได้พระโอรสมีนามว่าสุริยกุมาร พระราชาโปรดพระราชโอรสใหม่นี้ พระมเหสีทูลขอราชสมบัติให้สุริยกุมาร พระราชาไม่สามารถปฏิเสธได้ จึงให้มหิสสาสกุมารและจันทกุมารเสด็จไปอยู่ป่า ให้เสด็จกลับเมื่อพระองค์สวรรคตแล้ว พระกุมารทั้ง ๒ พระองค์ทำตามพระราชบิดา เสด็จไปป่าหิมพานต์ สุริยกุมารตามเสด็จด้วยอีกองค์หนึ่ง จึงไปกัน ๓ พระองค์

เมื่อพระกุมารทั้ง ๓ เสด็จไปป่าหิมพานต์แล้ว มหิสสาสกุมารใช้สุริยกุมารไปสระน้ำ เมื่ออาบน้ำและดื่มแล้ว ให้เอาใบบัวห่อน้ำมาเผื่อด้วย เผอิญที่สระน้ำนั้น

มีผีเสื้อน้ำรักษาสระอยู่ ผีเสื้อน้ำตนนี้ได้รับพรจากท้าวเวสสุวัณ ให้จับคนที่มาลงสระกินได้ เว้นไว้แต่คนที่รู้เทวธรรม เมื่อสุริยกุมารลงไปยังสระนั้น ผีเสื้อน้ำจึงจับสุริยกุมารไว้แล้วถามถึงเทวธรรม สุริยกุมารตอบว่า เทวธรรม ได้แก่ พระจันทร์ พระอาทิตย์ ผีเสื้อน้ำบอกว่า ท่านไม่รู้เทวธรรม แล้วจับไว้ พระโพธิสัตว์เห็นสุริยกุมารไปนานเกินไป จึงใช้ให้จันทกุมารไปตาม จันทกุมารไปสระน้ำนั้น ถูกผีเสื้อน้ำจับได้และถามถึงเทวธรรม จันทกุมารตอบว่า ทิศทั้งสี่ชื่อว่าเทวธรรม ผีเสื้อน้ำบอกว่าท่านไม่รู้จักเทวธรรม แล้วจับไว้ ทั้งสองคนอยู่ในอำนาจของผีเสื้อน้ำ ไม่สามารถจะกลับได้ พระโพธิสัตว์เห็นผิดสังเกตจึงตามไปดู เห็นสระน้ำมีแต่รอยคนลงไปไม่มีรอยขึ้น ก็รู้ทันทีว่า สระน้ำมีผีเสื้อน้ำสิงอยู่ จึงเหน็บพระขรรค์ถือธนูอยู่ ผีเสื้อน้ำเห็นพระโพธิสัตว์ไม่ลงสระจึงแปลงเป็นคนป่าเดินมาทักทายปราศรัย ถามถึงความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้า แล้วชวนให้อาบน้ำดื่มน้ำในสระ เคี้ยวกินเหง้าบัว ประดับดอกไม้ พระโพธิสัตว์รู้ทันจึงถามถึงเรื่องจับน้องชายทั้งสองไว้ และถามรายละเอียด ก็รู้ว่าผีเสื้อน้ำไม่มีสิทธิจะจับคนรู้เทวธรรม พระโพธิสัตว์จึงถามผีเสื้อน้ำว่า ท่านต้องการรู้เทวธรรมหรือ ผีเสื้อน้ำตอบว่า ใช่แล้ว พระโพธิสัตว์จึงรับสั่งว่า เราจะแสดงเทวธรรมให้ฟัง ผีเสื้อน้ำมีความเลื่อมใสถวายน้ำสรงพระโพธิสัตว์ เชิญให้เสวยโภชนาหารให้ดื่มน้ำ แล้วให้นั่งเหนือบัลลังก์ท่ามกลางปะรำที่แต่งไว้ พระโพธิสัตว์นั่งบนอาสนะแล้วตรัสพระคาถาว่า

หิริโอตฺตปฺปสมฺปนฺนา สุกฺกธมฺมสมาหิตา
สนฺโต สปฺปุริสา โลเก เทวธมฺมาติ วุจฺจเร

แปลความว่า

สัปปุริสชนในโลกนี้ เป็นผู้สงบ ถึงพร้อมด้วยหิริโอตตัปปะ คือความละอายและความเกรงกลัวบาป มั่นอยู่ในธรรมฝ่ายขาว ท่านกล่าวว่าเป็นผู้ทรงเทวธรรม ดังนี้

พระคาถาและความที่แปลไว้นี้แหละ เรียกชาตก หรือชาดก ต่อไปเป็นวัณณนาขยายความของชาดกนี้ให้กว้างขวางออกไป เป็นความรู้ทางวิชาการ ในที่นี้อาจสรุปได้ดังนี้

๑. อธิบายความหมายของ หิริ และ โอตตัปปะ โดยอรรถและพยัญชนะ แสดงวิเคราะห์ของคำสมุฏฐานและลักษณะของหิริและโอตตัปปะ พร้อมทั้งยกอุทาหรณ์ประกอบอ้างพุทธภาษิต

๒. อธิบายความหมายของธรรมอย่างขาว ที่เรียกว่าสุกกธรรม ซึ่งได้แก่กุศลธรรม มีหิริและโอตตัปปะเป็นเบื้องต้น

๓. อธิบายคำว่า สัปปุริสชน และโลกในแง่ต่าง ๆ

๔. อธิบายคำว่า เทวธรรม หมายถึง ธรรมของเทวดา ความหมายของเทวดาและเทวดา ๓ ประเภท คือ สมมติเทพ อุปปัตติเทพ และวิสุทธิเทพ

การพรรณนาความแห่งคาถาชาดกนี้ ย่อมทำให้ผู้ฟังเข้าใจซาบซึ้งธรรมะยิ่งขึ้น และทำให้ปฏิบัติได้ถูกต้อง

ต่อไปในการพรรณนาชาดกเล่าว่า ผีเสื้อน้ำฟังธรรมเทศนาของพระโพธิสัตว์แล้ว มีจิตเลื่อมใส ยอมให้พระโพธิสัตว์เลือกน้องคืนไปคนหนึ่ง พระโพธิสัตว์ขอคืนสุริยกุมาร ผีเสื้อน้ำต่อว่าพระโพธิสัตว์ว่า ท่านเว้นคนพี่เสีย ให้นำคนน้องมาชื่อว่าไม่อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ ท่านรู้เทวธรรม แต่ไม่ประพฤติเทวธรรม พระโพธิสัตว์จึงได้เล่าเหตุการณ์ที่มาอยู่ป่าให้ผีเสื้อน้ำฟังว่า ที่ต้องเดินป่ามา ทั้งนี้ เหตุเพราะน้องคนเล็ก ถ้าไม่นำน้องคนเล็กกลับไป คนก็จะติเตียน ผีเสื้อน้ำมีความเลื่อมใสให้สาธุการ คืนน้องให้ทั้งสองคน พระโพธิสัตว์ให้โอวาทสอนผีเสื้อน้ำให้ตั้งอยู่ในคุณธรรม เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว กลับไปครองราชสมบัติในพระนครพาราณสี ประทานตำแหน่งอุปราชแก่จันทกุมาร ตำแหน่งเสนาบดีแก่สุริยกุมาร และทำที่อยู่ให้ผีเสื้อน้ำตนนั้นอยู่สุขสบาย

นี้เป็นอดีตนิทานที่ท่านเล่ามา ลงท้ายพรรณนาว่า พระบรมศาสดาทรงนำชาดกนี้มาแสดงแล้ว ได้ประกาศอริยสัจ ภิกษุผู้มีเครื่องใช้สอยมาก ได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล และทรงประชุมชาดกว่า ผีเสื้อน้ำในกาลนั้นกลับชาติมาเกิดเป็นภิกษุผู้มีเครื่องใช้สอยมาก สุริยกุมารกลับชาติมาเกิดเป็นพระอานนท์ จันทกุมารกลับชาติมาเกิดเป็นพระสารีบุตร ส่วนมหิสสาสกุมารโพธิสัตว์ คือเราผู้ตถาคตนั่นเอง

นี้เป็นตัวอย่างของชาตกวัณณนา หรือพรรณนาชาดก มีลำดับเรื่องดังนี้ ซึ่งปรากฏเรื่องในอรรถกถาชาดก

ความรู้เรื่องชาตกัฏฐกถา

ชาตกัฏฐกถา แปลตามศัพท์ว่า อรรถกถาชาดก มาจากคำว่า ชาตก และ อฏฐกถา คำว่า ชาดก มีความหมายอย่างไร ได้กล่าวไว้แล้ว คำว่า อฏฐกถา แยกเป็น ๒ คำ คือ อฏฐ และ กถา อฏฐ มาจากคำว่า อตฺถ แปลว่าเนื้อความ แปลง ตฺถ เป็น ฏฐ สำเร็จรูปเป็น อฏฐ กถา แปลว่า กล่าว รวมกันเป็น อฏฐกถา แปลว่า กล่าวเนื้อความ เติม ชาตก เข้าข้างหน้าเป็น ชาตกฏฐกถา ก็แปลว่า กล่าวเนื้อความของชาดก

ชาตกัฏฐกถา นั้น เป็นภาษาบาลีในอักษรขอม ได้มีการชำระและตีพิมพ์มานานเกินครึ่งศตวรรษแล้ว มหามกุฏราชวิทยาลัย เป็นผู้จัดพิมพ์ โดย **สมเด็จพระพันวัสสาอัยยิกาเจ้า** ทรงบริจาคพระราชทรัพย์บำเพ็ญพระราชกุศลในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๖๐ พรรษา ดังมีพระราชเสาวนีย์ประกาศเป็นภาษาบาลีไว้ ซึ่งข้าพเจ้าจะขอแปลให้ปรากฏไว้ดังต่อไปนี้

ปรมราชเทวิปฺปเวทนํ

สฺวางฺควฑฺฒนา นาม ปรมราชเทวี อิมมตฺถํ ปเวเทติ.

สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สาสนํ ติฏฺฐมานํ ปริสานํ สมฺมาปฏิปตฺติยา ทฬฺหํ ติฏฺฐติ โสภมานํ ตเถว โสภติ. สมฺมาปฏิปตฺติ จ ปริยตฺติมูลกา โหติ. ตทตฺถโชติกํ ปริยตฺตึ ปริยาปุณิตฺวา ปหาตพฺพญฺจ ภาเวตพฺพญฺจ ชานนฺตา ธมฺมานุธมฺมปฏิปทํ ปฏิปชฺชนฺติ, เตนสฺส ปุพฺพงฺคมภูตา มหาราชา สฺยามินฺทา เจว ปวตฺติกาเล มหาราชา สฺยามินฺโท จ พุทฺธสาสโนปตฺถมฺภกา นิวิฏฺฐสทฺธา นิวิฏฺฐเปมา เอกนฺตคตา อภิปฺปสนฺนา ปริยตฺยุปกรณํ อตฺตโน ภารมกํสุ.

จกฺกีวํเส ปน จตุตฺถสฺส มหามกุฏราชสฺส เจว ปิยมาวติยา จ สุจริตอุจฺจากุลีนา ธีตา สฺวางฺควฑฺฒนา นาม ปรมราชเทวี เตหิ สทฺธึ

ประกาศพระราชเสาวนีย์ พระบรมราชเทวี

สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี ประกาศความข้อนี้ให้ทราบทั่วกันว่า

พระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อดำรงอยู่ ย่อมดำรงมั่นคงด้วยสัมมาปฏิบัติของพุทธบริษัท เมื่องามก็ย่อมงามอย่างนั้นทีเดียว และสัมมาปฏิบัติย่อมมีปริยัติเป็นมูล ผู้ศึกษาปริยัติอันส่องเนื้อความของสัมมาปฏิบัตินั้นแล้ว รู้สิ่งที่ควรละและสิ่งที่ควรบำเพ็ญ ย่อมปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ด้วยเหตุนั้นพระมหากษัตริย์ผู้เป็นใหญ่ ในกรุงสยามแต่อดีตกาลมา และรัชกาลปัจจุบันผู้เป็นใหญ่ในกรุงสยาม ผู้เป็นพุทธศาสนูปถัมภก มีพระราชศรัทธามั่นคง มีพระหฤทัยรักใคร่มั่นคง ทรงเลื่อมใสยิ่ง จึงได้ทรงกระทำการอุปการะพระปริยัติ ให้เป็นพระราชภาระของพระองค์.

ก็สมเด็จพระนางเจ้าสว่างวัฒนา พระบรมราชเทวี พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหามกุฎพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๔ ในพระ

ปญฺจเมน จูฬาลงฺกรณปิยมหาราเชน อตฺตโน ชาตกาลโต ปฏฺฐาย ยาว วิญฺญุตมฺปตฺตกาลา โปเสตฺวา ขตฺติย-กุลธมฺเมหิ อนุสาสิตฺวา ยโสโภคสมปฺปิตา กตฺวา อิสฺสริยฏฺฐาเน ปติฏฺฐาปิตา หุตฺวา อิมสฺมึ สํวจฺฉเร ชาติยา ปริปุณฺณสฏฺฐิวสฺสา อโหสิ. อยญฺจ กาโล ปริปุณฺณวิหปฺปติจกฺโก อภิมงฺคล-สมฺมโต โหติ. สา จ เตสํ เมตฺตาทิคุณํ อนุสฺสริตฺวา เตหิ กตวิธาเนน ปริยตฺยุปกรณํ กาตุกามา ชาตกฏฺฐกถาปกรณํ มุทฺทาเปตุํ อารพฺภ ธรมานกกาเล วชิรญาณสฺส มหา-สมณสฺส มหาสงฺฆปริณายกสฺส ภารมากาสิ. ตสฺมิมฺปน กาลกเต สุจิตฺตตฺเถโร จ ญาณวราภรโณ ปวรนิเวสวิหารวาสี ญาณวรตฺเถโร จ สาสนโสภโณ เทวสิรินฺทาวาสวาสี อุตฺตมตฺเถโร จ ธมฺมโกสาจริโย ราชาธิวาสวิหารวาสี เขมจาริตฺเถโร จ ธมฺมติลกาจริโย มหาธาตุวิหารวาสีติ อิเม เถรา ย. อุตฺตมสิปฺเปน จ โยธีธมฺมนิทฺเทสเกน อมจฺเจน ท. ธมฺมทฺธเชน จ เทวตฺรุณานุสิฏฺเฐน อุปเสวเกน วชิรโปรินา จ ปทีปกรณินา

บรมราชจักรีวงศ์ และสมเด็จพระปิยมาวดี ผู้สืบสาย จากสุจริตกุลอันสูงศักดิ์ อันสมเด็จพระราชบิดา และพระมารดา เหล่านั้น พร้อมทั้งพระบาทสมเด็จพระ ปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอม-เกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ทรงชุบเลี้ยง จำเดิมแต่พระประสูติกาล ของพระองค์ จนถึงทรงเจริญพระชนมพรรษา ได้ทรง อนุศาสน์ด้วยขนบธรรมเนียม แห่งขัตติย-สกุล ทรงยกย่องในอิสริยฐานันดรศักดิ์ เพียบพร้อมด้วยพระยศ และโภคสมบัติ ในปีนี้ ทรงมีพระชนมพรรษาครบ ๖๐ บริบูรณ์ ก็กาลนี้เป็นพฤหัสบดีจักร ครบถ้วน ย่อมสมมติว่าเป็นอภิมงคลกาล และสมเด็จพระนางเจ้าพระองค์นั้น ทรง อนุสรณ์ถึงพระคุณ มีพระเมตตาคุณ เป็นต้น แห่งพระราชบุพการีเหล่านั้น มีพระราชประสงค์ จะสร้างพระคัมภีร์ อันเป็นอุปกรณ์ แห่งปริยัติธรรม ตามแบบอย่างที่พระราชบุพการีเหล่านั้น ได้ทรงทำมา มีพระราชปรารภให้พิมพ์ ปกรณ์ชาตกัฏฐกถา ได้ถวายให้เป็น พระภาระ แด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส สกลมหา-สังฆปริณายก ในสมัยที่ทรงพระชนม์อยู่

อุปามจฺเจน สทฺธึ ตเมว โสเธสุํ. กิตฺยากโร จ กุมาโร จนฺทปุรีนรนาโถ มุทฺทิตํ อกาสิ.

เมื่อสมเด็จพระมหาสมณเจ้า พระองค์นั้นสิ้นพระชนม์แล้ว พระเถระเหล่านี้ คือ พระญาณวราภรณ์ สุจิตตเถร วัดบวรนิเวศวิหาร[๑] พระสาสนโสภณญาณวรเถร วัดเทพศิรินทราวาส[๒] พระธรรมโกศาจารย์ อุตตมเถร วัดราชาธิวาส[๓] พระธรรมไตรโลกาจารย์ เขมจารีเถร วัดมหาธาตุ[๔] พร้อมด้วยหลวงธรรมนิเทศทวยหาญ (อยู่ อุดมศิลป์)[๕] หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ (ทวี ธรมธัช)[๖] และหลวงประเทียบกรณี (พัน

---

[๑] สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ (ชื่น)

[๒] สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (เจริญ)

[๓] พระธรรมวโรดม (เซ่ง)

[๔] สมเด็จพระวันรัต (เฮง)

[๕] อำมาตย์ตรี หลวงธรรมนิเทศทวยหาญ (อยู่ อุดมศิลป์) หัวหน้าแพนกที่ ๓ กรมตำราทหารบก (ภายหลังได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระธรรมนิเทศทวยหาญ) เป็นอนุศาสนาจารย์คนแรกของกองทัพไทย.

[๖] หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ (ทวี ธรมธัช) มหาดเล็กวิเศษ ผู้ช่วยในกรมกลางกระทรวงพาณิชย์

(หมายเลข ๕ และ ๖ นี้ ค้นจากหนังสือนาครสงเคราะห์พุทธศก ๒๔๖๖-๒๔๖๗)

ยํ ปริยตฺยุปกรณตฺถํ ชาตกฏฐกถาปกรณสฺส มุทฺทาปนโต ปุญฺญํ ปสุตํ ตสฺส ปตฺตึ อตฺตโน มาตาปิตูนญฺจ จูฬาลงฺกรณปิยมหาราชสฺส จ สิริวชิรินฺทาย ปรมราชินิยา จ อตฺตโน ปุตฺตธีตูนญฺจ สพฺเพสํ ญาตกานญฺจ ธมฺมพลิปฺปณฺณาการภาเวน อาทิสติ. เตสญฺจ ปตฺตานุโมทนาวเสน อิทํ ปตฺติทานํ เตสญฺเญว หิตาย สุขาย ฐานโส อุปกปฺปตุ. อญฺเญ จ เทวมนุสฺสา อิมสฺมึ ปุญฺเญ ปตฺติกา โหนฺตูติ.

วชิรโปรี)[๑] ได้ชำระปกรณ์ชาตกัฏฐกถานั้น พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงเป็นแม่กองจัดพิมพ์

บุญกุศลอันใด เกิดแต่การโปรดให้พิมพ์ปกรณ์ชาตกัฏฐกถา เพื่ออุปการะการปริยัติ ขออุทิศส่วนแห่งบุญกุศลนั้น เป็นธรรมพลีบรรณาการ ถวายแด่สมเด็จพระบรมชนกนาถ และพระชนนีของพระองค์ ถวายแด่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราชเจ้า ถวายแด่สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ และพระราชทานแด่พระโอรสพระธิดา ของพระองค์ และแก่พระประยูรญาติทั้งมวล ก็การพระราชทานส่วนบุญกุศลนี้ จงสำเร็จเป็นประโยชน์สุขโดยพลัน แด่ปิยชนเหล่านั้น ด้วยอำนาจปัตตานุโมทนา ของท่านเหล่านั้น และขอทวยเทพมวลมนุษย์เหล่าอื่น จงเป็นผู้มีส่วนในบุญนี้ เทอญ.

---

[๑] รองอำมาตย์โท หลวงประเทียบกรณี (พัน) อัยการประจำกรมอัยการ (ค้นจากหนังสือนาครสงเคราะห์พุทธศก ๒๔๖๖-๒๔๖๗)

ปตฺตินฺตสฺส อาทิสติ
ยมฺปุญฺญนฺทานิ สญฺจิตํ
สพฺเพปิ ภาคิโน โหนฺตุ
อเวรา สุขิโน สทาติ.

ส่วนบุญใด ที่สมเด็จพระบรมราชเทวี ทรงสั่งสมมา ทรงอุทิศ ณ กาลบัดนี้ ขอสรรพสัตว์ จงเป็นผู้มีส่วนแห่งบุญนั้น ปราศจากเวร มีความสุขทุกเมื่อเทอญ.

พุทฺธสฺส ภควโต ปรินิพฺพานา จตุสฺสตาธิกานํ ทฺวินฺนํ วสฺสสหสฺสานมุปริ สตฺตสฏฺฐิยา สกานมจฺจเยน เวสาขมาสสฺส เอกูนวีสติเม ทิเน ทุติยวาเร ปกาสิตํ.

ประกาศ ณ วันจันทร์ที่ ๑๙ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๖๗.

มีจำนวนหนังสือที่พิมพ์ด้วยกัน ๑๐ เล่ม ขนาดใหญ่ ดังนี้

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๑ จำนวนหนังสือ ๓๔๙ หน้า พระสาสนโสภณ (เจริญ ญาณวรเถร) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๗

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๒ จำนวนหนังสือ ๔๑๕ หน้า พระสาสนโสภณ (เจริญ ญาณวรเถร) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๗

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๓ จำนวนหนังสือ ๓๖๐ หน้า พระญาณวราภรณ์ (ม.ร.ว.ชื่น สุจิตตเถร) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๔ จำนวนหนังสือ ๕๑๖ หน้า พระธรรมไตรโลกาจารย์ (เฮง เขมจารีเถร) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๕ จำนวนหนังสือ ๕๔๑ หน้า พระเทพโมลี (เซ่ง อุตตมเถร) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๖ จำนวนหนังสือ ๓๘๑ หน้า หลวงธรรมนิเทศทวยหาญ (อยู่ อุดมศิลป์) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๖

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๗ จำนวนหนังสือ ๔๕๕ หน้า หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๘ จำนวนหนังสือ ๔๘๓ หน้า หลวงเทพดรุณานุศิษฏ์ (ทวี ธรรมธัช) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๖

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๙ จำนวนหนังสือ ๔๕๖ หน้า หลวงประเทียบกรณี (พัน วชิรโปรี) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

ชาตกัฏฐกถา ภาค ๑๐ จำนวนหนังสือ ๕๐๒ หน้า หลวงประเทียบกรณี (พัน วชิรโปรี) ชำระพิมพ์ พ.ศ.๒๔๖๕

รวมหนังสือ ๑๐ เล่ม เป็นหนังสือ ๔,๔๕๘ หน้า

เนื้อหาในอรรถกถาชาดก

อรรถกถาชาดกนั้น ประกอบด้วยคันถารัมภกถา ทูเรนิทาน อวิทูเรนิทาน สันติเกนิทาน และชาตกวัณณนา

๑. **คันถารัมภกถา** คือ คำเริ่มต้นพระคัมภีร์ สำหรับในอรรถกถาชาดกนี้ ท่านอาจารย์พุทธโฆษะได้กล่าวปณามคาถาแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย และเพื่อป้องกันอันตราย ได้แสดงวัตถุประสงค์ของพระคัมภีร์ว่า พระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญโพธิสมภารมาแต่อดีตชาติ แล้วได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า ทรงอาศัยเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น แล้วแสดงชาดก มีอปัณณกชาดกเป็นต้น ซึ่งเป็นเรื่องราวแต่เก่าก่อน พระธรรมสังคาหกาจารย์ได้ยกขึ้นสู่การสังคายนาเป็นคัมภีร์หนึ่งชื่อ ชาดก

ในการศึกษาชาดก อันเป็นพระบาลีพระไตรปิฎกนั้น จะได้รับความรู้แตกฉาน ก็ด้วยการอธิบายเรื่องชาดกนั้น ๆ เป็นสำคัญ ด้วยเหตุนี้ พระเถระทั้ง ๓ รูป คือ พระอัตถทัสสี ๑ พระพุทธมิตตะ ๑ พระพุทธเทวะ ๑ จึงได้อาราธนาท่านอาจารย์พุทธโฆษะให้รจนาอรรถกถาชาดกขึ้น ท่านพระพุทธโฆษาจารย์ได้รับอาราธนาจากท่านพระเถระทั้ง ๓ แล้ว จึงได้เรียบเรียงอรรถกถาชาดกขึ้นโดยอาศัยแนวการสอนและอรรถกถาเก่าของสำนักมหาวิหารเป็นหลัก

ในตอนต้นของอรรถกถาชาดก ได้เริ่มพรรณนาดังนี้แล้ว ได้กล่าวว่าการพรรณนาชาดกจะเข้าใจดีได้นั้น ต้องเข้าใจเรื่องทูเรนิทาน อวิทูเรนิทานและสันติเกนิทานก่อน

๒. **ทูเรนิทาน** ได้แก่ เรื่องราวของพระพุทธเจ้าที่มีมาในอดีตนานแสนนาน คือ จับความตั้งแต่ครั้งเมื่ออดีตล่วงมาได้สี่อสงไขยแสนกัป พระพุทธเจ้าของเราเสวยพระชาติเป็นสุเมธดาบส ได้ทำกฤษฎาภินิหาร ปรารถนาโพธิญาณแทบบาทมูลของพระพุทธเจ้า พระนามว่าทีปังกร และได้รับพระพุทธพยากรณ์จากพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นว่า จะได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า โคตมะในอนาคตกาล จึงได้บำเพ็ญพุทธการกธรรม บารมี ๑๐ ทัศ เรื่อยมา จนได้เสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดร ได้เสด็จสวรรคตไปอุบัติในสวรรค์ชั้นดุสิต ชาดกทั้ง ๕๔๗ เรื่อง อยู่ในทูเรนิทานนี้

๓. **อวิทูเรนิทาน** เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้าไม่นานนัก จับความตั้งแต่พระมหาสัตว์จุติจากพิภพดุสิตมาอุบัติในคัพโภทร ประสูติเป็นสิทธัตถราชกุมารแล้วออกมหาภิเนษกรมณ์ จนได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ ณ โพธิมัณฑสถาน

๔. **สันติเกนิทาน** เป็นเรื่องราวของพระพุทธเจ้า ในระยะใกล้เมื่อพระองค์ประทับอยู่ในสถานที่นั้น ๆ มีเรื่องต่าง ๆ เกิดขึ้น ซึ่งเราเรียกว่า ปัจจุบันนิทาน

เมื่อท่านแบ่งเรื่องดังกล่าวแล้ว ในอรรถกถาก็พรรณนาทูเรนิทาน อวิทูเรนิทาน และสันติเกนิทาน โดยลำดับ แล้วจึงพรรณนาชาดกเป็นเรื่อง ๆ ไป จนจบ ๕๔๗ ชาดก ที่เรียกว่า ชาตกวัณณนา หรือพรรณนาชาดกตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

การแปลอรรถกถาชาดกเป็นภาษาไทย

การแปลชาดกเป็นภาษาไทยนั้น เข้าใจว่ามีมาแต่อดีตกาลนานมาแล้ว เช่นเวสสันดรชาดก ได้มีการแปลเป็นคำร้อยกรอง ที่เรียกว่า มหาชาติคำหลวง มาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แปลเป็นภาษาไทย มีภาษาบาลีปน แต่งเป็นสัมผัสกันทั้งภาษาไทยกับบาลี ใช้สวดในวัดพระศรีรัตนศาสดารามทุกวันนี้ เป็นประเพณีที่เจ้าหน้าที่กรมการศาสนาไปสวดมหาชาติคำหลวง ในวันเข้าพรรษา วันกลางพรรษา และวันออกพรรษา และมีการแปลเวสสันดรชาดกเป็นร่ายยาว ๑๓ กัณฑ์ ในกรุงรัตนโกสินทร์ สำหรับพระสงฆ์เทศน์ในงานประเพณีเทศน์มหาชาติ ชาดกเรื่องอื่น ๆ ก็มีแปลอยู่ในเทศนาคัมภีร์โบราณของเก่า มาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ มีพระราชประสงค์ให้แปลอรรถกถาชาดกนี้เป็นภาษาไทย พระเถรานุเถระและบัณฑิต ได้สนองพระราชประสงค์ แบ่งกันแปลอรรถกถาชาดกจากอักษรขอม เรียกว่านิบาตชาดก ราชบัณฑิตยสภาได้พิมพ์เป็นคราว ๆ ในงานต่าง ๆ แปลจบลงในรัชกาลที่ ๗ พิมพ์เป็นคราว ๆ ได้ ๒๒ เล่ม มีภาคผนวกอีก ๑ เล่ม ความสำคัญของชาดก หรืออรรถกถาชาดกที่แปลมาเป็นภาษาไทยนั้นมีประการใด มีปรากฏอยู่ในพระบรมราชาธิบายเรื่องนิบาตชาดก พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงพระราชนิพนธ์ซึ่งได้อัญเชิญมาไว้ในคัมภีร์นี้แล้ว และพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหลวงชินวรสิริวัฒน์

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า แห่งวัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม ได้ทรงแปลมหานิบาตชาดกทศชาติเป็นพิเศษอีกด้วย อนึ่ง สำนักอบรมอยู่วัดสามพระยา เขตพระนคร ก็ได้ทำการแปลอรรถกถาชาดก พิมพ์ขึ้นอีกเป็น ๒๐ เล่ม นอกจากนี้ พระธรรมสิริชัย (ชิต ชิตวิปุโล) อดีตเจ้าอาวาสวัดพระปฐมเจดีย์ ก็ได้อุตสาหะแปลอรรถกถาชาดกตั้งแต่ต้นจนจบ คณะศิษยานุศิษย์ในท่านเจ้าคุณพระธรรมสิริชัย ได้รวบรวมพิมพ์เป็นชุด ชำร่วยในงานพระราชทานเพลิงศพของท่านอีกวาระหนึ่ง

ชาดกและอรรถกถาชาดกฉบับภูมิพโลภิกขุ

ในโครงการจัดปริวรรตอักษรขอมและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยนี้ มูลนิธิภูมิพโลภิกขุได้มอบให้ผู้ชำนัญการวิชาการภาษาบาลีหลายท่านตรวจต้นฉบับพระบาลีชาดกและอรรถกถาชาดกภาษาบาลีให้ถูกต้องก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย เมื่อจัดพิมพ์ได้นำเอาพระบาลีชาดกในพระไตรปิฎก เล่ม ๒๗ และ ๒๘ ทั้งภาษาบาลีและคำแปลมาตั้งเป็นนิกเขปบทก่อน แล้วจึงเรียงชาดกวัณณนา หรือพรรณนาชาดกเป็นเรื่อง ๆ ไป และได้พิมพ์เป็นสองคอลัมน์ เป็นภาษาบาลีด้านหนึ่ง ภาษาไทยคำแปลด้านหนึ่งตลอดทุกเรื่อง เพื่อเป็นหลักวิชาการสำหรับค้นได้ทั้งภาษาบาลี ทั้งคำแปล ทั้งตัวชาดก ทั้งตัวชาดกวัณณนา ทุกเรื่องไป ได้พิมพ์เป็นตอน ๆ ไป ได้ ๓๐ เล่ม (ตอน) คือ

เล่มที่ ๑ (บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่คันถารัมภกถา ทูเรนิทาน อวิทูเรนิทาน ไปจนจบสันติเกนิทาน

เล่มที่ ๒ (บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่เอกกนิบาต อปัณณกวรรคที่ ๑ พรรณนาอปัณณกชาดก ชาดกที่ ๑ ไปจนถึงสีลวรรคที่ ๒ พรรณนานฬปานชาดก อันเป็นชาดกเรื่องที่ ๒๐

เล่มที่ ๓ (บาลี ภาค ๑ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่กุรุงควรรคที่ ๓ พรรณนากุรุงคมิคชาดก ชาดกที่ ๒๑ ไปจนถึงกุลาวกวรรคที่ ๔ พรรณนาขทิรังคารชาดก ชาดกที่ ๔๐

เล่มที่ ๔ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่อัตถกามวรรคที่ ๕ พรรณนาโลสกชาดก ชาดกที่ ๔๑ ไปจนจบอิตถีวรรคที่ ๗ พรรณนากุททาลชาดก ชาดกที่ ๗๐

เล่มที่ ๕ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่วรุณวรรคที่ ๘ พรรณนาวรุณชาดก ชาดกที่ ๗๑ ไปจนจบหังสิวรรคที่ ๑๒ พรรณนาพันธนโมกขชาดก ชาดกที่ ๑๒๐

เล่มที่ ๖ (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่กุสนาฬิวรรคที่ ๑๓ พรรณนากุสนาฬิชาดก ชาดกที่ ๑๒๑ ไปจนจบกกัณฏกวรรคที่ ๑๕ พรรณนาสัญชีวชาดก ชาดกที่ ๑๕๐

เล่มที่ ๗ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่ทุกนิบาต ทัฬหวรรคที่ ๑ พรรณนาราโชวาทชาดก ชาดกที่ ๑๕๑ ไปจนจบกัลยาณธรรมวรรคที่ ๓ พรรณนาทุทททชาดก ชาดกที่ ๑๘๐

เล่มที่ ๘ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่อสทิสวรรคที่ ๔ พรรณนาอสทิสชาดก ชาดกที่ ๑๘๑ ไปจนจบนตังทัฬหวรรคที่ ๖ พรรณนากันทคลกชาดก ชาดกที่ ๒๑๐

เล่มที่ ๙ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่พีรณัตถัมภกวรรคที่ ๗ พรรณนาโสมทัตตชาดก ชาดกที่ ๒๑๑ ไปจนจบสิคาลวรรคที่ ๑๐ พรรณนากปิชาดก ชาดกที่ ๒๕๐

เล่มที่ ๑๐ (บาลี ภาค ๔ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่ติกนิบาต สังกัปปวรรคที่ ๑ พรรณนาสังกัปปราคชาดก ชาดกที่ ๒๕๑ ไปจนจบอุทปานทูสกวรรคที่ ๓ พรรณนาปุฏทูสกชาดก ชาดกที่ ๒๘๐

เล่มที่ ๑๑ (บาลี ภาค ๔ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่อัพภันตรวรรคที่ ๔ พรรณนาอัพภันตรชาดก ชาดกที่ ๒๘๑ ไปจนจบปุจิมันทวรรคในจตุกกนิบาต พรรณนาสุจจชชาดก ชาดกที่ ๓๒๐

เล่มที่ ๑๒ (บาลี ภาค ๔ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่กุฏิทูสกวรรคที่ ๓ พรรณนากุฏิทูสกชาดก ชาดกที่ ๓๒๑ ไปจนจบอัฑฒวรรคที่ ๓ ในปัญจกนิบาต พรรณนากโปตกชาดก ชาดกที่ ๓๗๕

เล่มที่ ๑๓ (บาลี ภาค ๕ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่ฉักกนิบาต อาวาริยวรรคที่ ๑ พรรณนาอาวาริยชาดก ชาดกที่ ๓๗๖ ไปจนจบกุกกุวรรคที่ ๑ ในสัตตกนิบาต พรรณนาพกพรหมชาดก ชาดกที่ ๔๐๕

เล่มที่ ๑๔ (บาลี ภาค ๕ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่คันธารวรรคที่ ๒ พรรณนาคันธารชาดก ชาดกที่ ๔๐๖ ไปจนจบอัฏฐกนิบาต พรรณนาทีปิชาดก ชาดกที่ ๔๒๖

เล่มที่ ๑๕ (บาลี ภาค ๕ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่นวกนิบาต พรรณนาคิชฌชาดก ชาดกที่ ๔๒๗ ไปจนจบทสกนิบาต พรรณนาฆตปัณฑิตชาดก ชาดกที่ ๔๕๔

เล่มที่ ๑๖ (บาลี ภาค ๖ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่เอกาทสกนิบาต พรรณนามาตุโปสกชาดก ชาดกที่ ๔๕๕ ไปจนจบทวาทสกนิบาต พรรณนามิตตามิตตชาดก ชาดกที่ ๔๗๓

เล่มที่ ๑๗ (บาลี ภาค ๖ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่เตรสกนิบาต พรรณนาอัมพชาดก ชาดกที่ ๔๗๔ ไปจนจบเตรสกนิบาต พรรณนาสรภมิคชาดก ชาดกที่ ๔๘๓

เล่มที่ ๑๘ (บาลี ภาค ๖ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่ปกิณณกนิบาต พรรณนาสาลิเกทารชาดก ชาดกที่ ๔๘๔ ไปจนจบปกิณณกนิบาต พรรณนาภิกขาปรัมปรชาดก ชาดกที่ ๔๙๖

เล่มที่ ๑๙ (บาลี ภาค ๗ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่วีสตินิบาต พรรณนามาตังคชาดก ชาดกที่ ๔๙๗ ไปจนจบพรรณนาอโยฆรชาดก ชาดกที่ ๕๑๐

เล่มที่ ๒๐ (บาลี ภาค ๗ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่ติงสตินิบาต พรรณนากิงฉันทชาดก ชาดกที่ ๕๑๑ ไปจนจบพรรณนาภัณฑุติณฑุกชาดก ชาดกที่ ๕๒๐

เล่มที่ ๒๑ (บาลี ภาค ๗ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่จัตตาลีสนิบาต พรรณนาเตสกุณชาดก ชาดกที่ ๕๒๑ ไปจนจบพรรณนาจูฬสุตโสมชาดก ชาดกที่ ๕๒๕

เล่มที่ ๒๒ (บาลี ภาค ๘ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่ปัญญาสนิบาต พรรณนานฬินิกาชาดก ชาดกที่ ๕๒๖ ไปจนจบสัฏฐินิบาต พรรณนาสังกิจจชาดก ชาดกที่ ๕๓๐

เล่มที่ ๒๓ (บาลี ภาค ๘ ตอนที่ ๒) เริ่มตั้งแต่สัตตตินิบาต พรรณนากุสชาดก ชาดกที่ ๕๓๑ ไปจนจบอสีตินิบาต พรรณนาสุธาโภชนชาดก ชาดกที่ ๕๓๕

เล่มที่ ๒๔ (บาลี ภาค ๘ ตอนที่ ๓) เริ่มตั้งแต่พรรณนากุณาลชาดก ชาดกที่ ๕๓๖ ไปจนจบพรรณนามหาสุตโสมชาดก ชาดกที่ ๕๓๗

เล่มที่ ๒๕ (บาลี ภาค ๙ ตอนที่ ๑) เริ่มตั้งแต่มหานิบาต พรรณนาเตมิยชาดก ชาดกที่ ๕๓๘ ไปจนจบพรรณนามหาชนกชาดก ชาดกที่ ๕๓๙

เล่มที่ ๒๖ (บาลี ภาค ๙ ตอนที่ ๒) เป็นมหานิบาต เริ่มตั้งแต่สุวรรณสามชาดก ชาดกที่ ๕๔๐ ไปจนจบพรรณนาเนมิราชชาดก ชาดกที่ ๕๔๑

เล่มที่ ๒๗ (บาลี ภาค ๙ ตอนที่ ๓) เป็นมหานิบาต เริ่มตั้งแต่พรรณนามโหสถชาดก ชาดกที่ ๕๔๒ ไปจนจบเรื่อง

เล่มที่ ๒๘ (บาลี ภาค ๑๐ ตอนที่ ๑) เป็นมหานิบาต เริ่มตั้งแต่พรรณนาภูริทัตตชาดก ชาดกที่ ๕๔๓ ไปจนจบพรรณนาจันทกุมารชาดก ชาดกที่ ๕๔๔

เล่มที่ ๒๙ (บาลี ภาค ๑๐ ตอนที่ ๒) เป็นมหานิบาต เริ่มตั้งแต่พรรณนามหานารทกัสสปชาดก ชาดกที่ ๕๔๕ ไปจนจบพรรณนาวิธูรชาดก ชาดกที่ ๕๔๖

เล่มที่ ๓๐ (บาลี ภาค ๑๐ ตอนที่ ๓) เป็นมหานิบาต พรรณนาเวสสันตรชาดก ชาดกที่ ๕๔๗ ไปจนจบเรื่อง

ทั้งนี้ ได้อัญเชิญพระบาลีชาดกมาไว้ตอนต้นของพรรณนาชาดกนั้น ๆ ด้วยทุกชาดกไป

สำหรับ**พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก บาลี-ไทย เล่ม ๖** (บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๓) นี้ **คุณบุญสม พรหมแก้ว** ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุขออนุโมทนากุศลไว้ ณ โอกาสนี้ขออานิสงส์แห่งการสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นธรรมทาน จงเป็นแสงสว่างคือปัญญาแก่มนุษยชาติและทวยเทพทั้งปวง ให้สรรพสัตว์มีความสุข โดยทั่วกัน เทอญ.

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ
เพื่อการค้นคว้าและเผยแผ่ทางพระพุทธศาสนา

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ

พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก บาลี-ไทย เล่ม ๖

(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๓)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๙	ประธานกรรมการตรวจชำระและแปล
๒. นายเสริม ศรีไพศาล ป.ธ.๙	แปล
๓. นายทวี ผลสมภพ ป.ธ.๘	แปล
๔. พระมหาประยงค์ ธมฺมสิริ ป.ธ.๗	แปล
๕. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บ.ศ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๖. นายผดุง แปงการิยา ป.ธ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๗. นายเจริญ ผุดวรรณา ป.ธ.๗	อ่านทานตามต้นฉบับ
๘. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๙. อุบาสิกาจันทร์ทิพย์ ศรีวงษ์ บ.ศ.๗	อ่านทานตามต้นฉบับ
๑๐. นายชำนาญ รักขาว ป.ธ.๘	อ่านทานตามต้นฉบับ
๑๑. นายสุชาติ แสนพันธ์ ป.ธ.๗	ตรวจความเรียบร้อยต้นแบบ
๑๒. นายบุญเพ็ง แก้วยอด ป.ธ.๗	ตรวจความเรียบร้อยต้นแบบ
๑๓. นายภิญโญ ล่องสกุล ป.ธ.๘	ตรวจความเรียบร้อยต้นแบบ
๑๔. นายบรรจบ พุกพญา ป.ธ.๗	ตรวจความเรียบร้อยต้นแบบ
๑๕. นายกวีพัฒฒ์ นวลศรี ป.ธ.๗	ตรวจความเรียบร้อยต้นแบบ และควบคุมการแก้ไขต้นแบบ
๑๖. นางชลอ วรรณจันทร์	จัดทำรูปเล่ม และดำเนินการจัดพิมพ์
๑๗. นายเฉลิมชัย ทองมี	ผู้ช่วยผู้ดำเนินการจัดพิมพ์

พระคัมภีร์
ชาดก และ อรรถกถาชาดก
บาลี-ไทย
เล่ม ๖
(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๓)

JĀTAKAPĀLI and JĀTAKAṬṬHAKATHĀ
Pāli - Thai

Volume VI

(Pāli Part II Third Section)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๕๙

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับภูมิพโลภิกขุ

****

คำย่อ		คำเต็ม
วิ. มหาวิภงฺค.	วินยปิฎก	มหาวิภงฺค
วิ. ภิกฺขุนี.	วินยปิฎก	ภิกฺขุนีวิภงฺค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคฺค
วิ. จุ	วินยปิฎก	จุลฺลวคฺค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. สี.	ทีฆนิกาย	สีลกฺขนฺธวคฺค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคฺค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฏิกวคฺค
ม. มู.	มชฺฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฌิมนิกาย	มชฺฌิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
สํ. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคฺค
สํ. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคฺค
สํ. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคฺค
สํ. สฬา.	สํยุตฺตนิกาย	สฬายตนวคฺค
สํ. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคฺค
องฺ. เอกก.	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
องฺ. ทุก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต
องฺ. ติก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ติกนิปาต
องฺ. จตุกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย	จตุกฺกนิปาต
องฺ. ปญฺจก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ปญฺจกนิปาต
องฺ. ฉกฺก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ฉกฺกนิปาต
องฺ. สตฺตก.	องฺคุตฺตรนิกาย	สตฺตกนิปาต
องฺ. อฏฺฐก.	องฺคุตฺตรนิกาย	อฏฺฐกนิปาต
องฺ. นวก.	องฺคุตฺตรนิกาย	นวกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม	
องฺ. ทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย	ทสกนิปาต
องฺ. เอกาทสก.	องฺคุตฺตรนิกาย	เอกาทสกนิปาต
ขุ. ขุ.	ขุทฺทกนิกาย	ขุทฺทกปาฐ
ขุ. ธ.	ขุทฺทกนิกาย	ธมฺมปทคาถา
ขุ. อุ.	ขุทฺทกนิกาย	อุทาน
ขุ. อิติ.	ขุทฺทกนิกาย	อิติวุตฺตก
ขุ. สุ.	ขุทฺทกนิกาย	สุตฺตนิปาต
ขุ. วิ.	ขุทฺทกนิกาย	วิมานวตฺถุ
ขุ. เปต.	ขุทฺทกนิกาย	เปตวตฺถุ
ขุ. เถร.	ขุทฺทกนิกาย	เถรคาถา
ขุ. เถรี.	ขุทฺทกนิกาย	เถรีคาถา
ขุ. ชา.	ขุทฺทกนิกาย	ชาตก
ขุ. มหา.	ขุทฺทกนิกาย	มหานิทฺเทส
ขุ. จูฬ.	ขุทฺทกนิกาย	จูฬนิทฺเทส
ขุ. ป.	ขุทฺทกนิกาย	ปฏิสมฺภิทามคฺค
ขุ. อ.	ขุทฺทกนิกาย	อปทาน
ขุ. พุทฺธ.	ขุทฺทกนิกาย	พุทฺธวํส
ขุ. จริยา.	ขุทฺทกนิกาย	จริยาปิฎก
อภิ. สํ.	อภิธมฺมปิฎก	ธมฺมสงฺคณี
อภิ. วิ.	อภิธมฺมปิฎก	วิภงฺค
อภิ. ธา.	อภิธมฺมปิฎก	ธาตุกถา
อภิ. ปุ.	อภิธมฺมปิฎก	ปุคฺคลปญฺญตฺติ
อภิ. ก.	อภิธมฺมปิฎก	กถาวตฺถุ
อภิ. ย.	อภิธมฺมปิฎก	ยมก
อภิ. ป.	อภิธมฺมปิฎก	ปฏฺฐาน

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวิภงฺค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม	
สี.	สีหฬโปตฺถก	(ฉบับสิงหฬ)
ส.	สฺยามรฏฺฐโปตฺถก	(ฉบับสยามรัฐ)
ม.	มรมฺมโปตฺถก	(ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฺฐสงฺคีติโปตฺถก	(ฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖)
ท.	นาลนฺทาเทวนาครีปาลิเตปิฏก	(ฉบับนาลันทา)
รา.	รามญฺญโปตฺถก	(ฉบับมอญ)
โป.	โปราณโปตฺถก	(ฉบับใบลานเก่า)
อิ.	อิงฺคลิสโปตฺถก	(ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ยุ.)
สงฺ.	สงฺคีติเตปิฏก	(ฉบับสังคายนา ๒๕๓๐)
มจร.	มหาจุฬาเตปิฏก	(ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)
ก.	กตฺถจิโปตฺถก	(คัมภีร์บางฉบับ)

****

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET

As used in this pāli text

of

THE BHŪMIBALOBHIKKHU FOUNDATION

VOWELS- 8

ะ a	า ā	ิ i	ี ī	ุ u	ู ū	เ e	โ o

CONSONANTS - 33

ก ka	ข kha	ค ga	ฆ gha	ง ṅa
จ ca	ฉ cha	ช ja	ฌ jha	ญ ña
ฏ ṭa	ฐ ṭha	ฑ ḍa	ฒ ḍha	ณ ṇa
ต ta	ถ tha	ท da	ธ dha	น na
ป pa	ผ pha	พ ba	ภ bha	ม ma
ย ya	ร ra	ล la	ว va	
ส sa	ห ha	ฬ ḷa	ํ ṃ	

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก ka	กา kā	กิ ki	กี kī
กุ ku	กู kū	เก ke	โก ko

สารบาญ

พระคัมภีร์ชาดกและอรรถกถาชาดก

บาลี - ไทย เล่ม ๖

(บาลี ภาค ๒ ตอนที่ ๓)

เรื่อง หน้า

เอกกนิบาต

๑๓. กุสนาฬิวรรค

๑. กุสนาฬิชาดก (๑๒๑)	๑
๑. พรรณนากุสนาฬิชาดก (๑๒๑)	๒
๒. ทุมเมธชาดก (๑๒๒)	๑๑
๒. พรรณนาทุมเมธชาดก (๑๒๒)	๑๒
๓. นังคลีสชาดก (๑๒๓)	๒๐
๓. พรรณนานังคลีสชาดก (๑๒๓)	๒๑
๔. อัมพชาดก (๑๒๔)	๒๘
๔. พรรณนาอัมพชาดก (๑๒๔)	๒๙
๕. กฏาหกชาดก (๑๒๕)	๓๔
๕. พรรณนากฏาหกชาดก (๑๒๕)	๓๕
๖. อสิลักษณชาดก (๑๒๖)	๔๔
๖. พรรณนาอสิลักษณชาดก (๑๒๖)	๔๕
๗. กลัณฑุกชาดก (๑๒๗)	๕๔
๗. พรรณนากลัณฑุกชาดก (๑๒๗)	๕๕

๘. มูสิกชาดก (๑๒๘) ๕๙
๘. พรรณนามูสิกชาดก (๑๒๘) ๖๐
๙. อัคคิกชาดก (๑๒๙) ๖๕
๙. พรรณนาอัคคิกชาดก (๑๒๙) ๖๖
๑๐. โกสิยชาดก (๑๓๐) ๗๐
๑๐. พรรณนาโกสิยชาดก (๑๓๐) ๗๑
ประมวลชาดกแห่งกุสนาฬิวรรคนั้น ๗๘

๑๔. อสัมปทานวรรค

๑. อสัมปทานชาดก (๑๓๑) ๗๙
๑. พรรณนาอสัมปทานชาดก (๑๓๑) ๘๐
๒. ปัญจภีรุกชาดก (๑๓๒) ๙๐
๒. พรรณนาปัญจภีรุกชาดก (๑๓๒) ๙๑
๓. ฆตาสนชาดก (๑๓๓) ๙๗
๓. พรรณนาฆตาสนชาดก (๑๓๓) ๙๘
๔. ฌานโสธนชาดก (๑๓๔) ๑๐๓
๔. พรรณนาฌานโสธนชาดก (๑๓๔) ๑๐๔
๕. จันทาภชาดก (๑๓๕) ๑๐๗
๕. พรรณนาจันทาภชาดก (๑๓๕) ๑๐๘
๖. สุวรรณหังสชาดก (๑๓๖) ๑๑๑
๖. พรรณนาสุวรรณหังสชาดก (๑๓๖) ๑๑๒
๗. พัพพุชาดก (๑๓๗) ๑๑๙
๗. พรรณนาพัพพุชาดก (๑๓๗) ๑๒๐
๘. โคธาชาดก (๑๓๘) ๑๒๘
๘. พรรณนาโคธาชาดก (๑๓๘) ๑๒๙
๙. อุภโตภัฏฐชาดก (๑๓๙) ๑๓๕
๙. พรรณนาอุภโตภัฏฐชาดก (๑๓๙) ๑๓๖

๑๐. กากชาดก (๑๔๐) ๑๔๑
๑๐. พรรณนากากชาดก (๑๔๐) ๑๔๒
ประมวลชาดกแห่งอสัมปทานวรรคนั้น ๑๔๙

๑๕. กกัณฏกวรรค

๑. โคธาชาดก (๑๔๑) ๑๕๐
๑. พรรณนาโคธาชาดก (๑๔๑) ๑๕๑
๒. สิคาลชาดก (๑๔๒) ๑๕๖
๒. พรรณนาสิคาลชาดก (๑๔๒) ๑๕๗
๓. วิโรจนชาดก (๑๔๓) ๑๖๑
๓. พรรณนาวิโรจนชาดก (๑๔๓) ๑๖๒
๔. นังคุฏฐชาดก (๑๔๔) ๑๖๙
๔. พรรณนานังคุฏฐชาดก (๑๔๔) ๑๗๐
๕. ราธชาดก (๑๔๕) ๑๗๕
๕. พรรณนาราธชาดก (๑๔๕) ๑๗๖
๖. กากชาดก (๑๔๖) ๑๘๐
๖. พรรณนากากชาดก (๑๔๖) ๑๘๑
๗. บุปผรัตตชาดก (๑๔๗) ๑๘๗
๗. พรรณนาบุปผรัตตชาดก (๑๔๗) ๑๘๘
๘. สิคาลชาดก (๑๔๘) ๑๙๔
๘. พรรณนาสิคาลชาดก (๑๔๘) ๑๙๕
๙. เอกปัณณชาดก (๑๔๙) ๒๐๔
๙. พรรณนาเอกปัณณชาดก (๑๔๙) ๒๐๕
๑๐. สัญชีวชาดก (๑๕๐) ๒๑๗
๑๐. พรรณนาสัญชีวชาดก (๑๕๐) ๒๑๘
ประมวลชาดกแห่งกกัณฏกวรรค ๒๒๔

พระบาลีสุตตันตปิฎก
ขุททกนิกาย ชาดก
เอกกนิบาต

๑๓. กุสนาฬิวคฺค

๑. กุสนาฬิชาตก (๑๒๑)

๑๒๑. "กเร สริกฺโข อถวาปิ เสฏฺโฐ
นิหีนโก วาปิ กเรยฺย เอโก
กเรยฺยุเมเต พฺยสเน อุตฺตมตฺถํ
ยถา อหํ กุสนาฬิ รุจายนฺ"ติ.

กุสนาฬิชาตกํ ปฐมํ.

๑๓. กุสนาฬิวรรค

๑. กุสนาฬิชาดก (๑๒๑)

๑๒๑. "บุคคลผู้เท่าเทียมกัน ควรทำ
มิตรธรรมไว้ แม้อีกอย่างหนึ่ง
บุคคลผู้ประเสริฐ หรือแม้บุคคล
ผู้ต่ำกว่าคนเดียว ก็พึงทำ (พึง
สร้าง)มิตรธรรมไว้ มิตรเหล่านั้น
เมื่อความทุกข์ยาก (ความฉิบหาย)
เกิดขึ้น พึงทำประโยชน์อันสูงสุด
ให้ อุปมาเหมือนเรา ผู้บังเกิดที่
ต้นรุจา และเทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้น
หญ้าคา คบกันไว้ฉะนั้น".

กุสนาฬิชาดก ที่ ๑.

อรรถกถาชาดก ขุททกนิกาย
เอกกนิบาต

๑๓. กุสนาฬิวคฺค

๑. กุสนาฬิชาตกวณฺณนา (๑๒๑)

กเร **สริกฺโข**ติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อนาถปิณฺฑิกสฺส นิจฺจยมิตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

อนาถปิณฺฑิกสฺส หิ มิตฺตสุหชฺชญาติ-พนฺธวา เอกโต หุตฺวา "มหาเสฏฺฐิ อยํ ตยา ชาติโคตฺตธนธญฺญาทีหิ เนว สทิโส น อุตฺตริตโร, กสฺมา เอเตน สทฺธึ สนฺถวํ กโรสิ, มา กโรหี"ติ ปุนปฺปุนํ นิวาเรสุํ.

๑๓. กุสนาฬิวรรค

๑. พรรณนากุสนาฬิชาดก (๑๒๑)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภมิตรผู้ชี้ขาดการงาน ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำว่า **บุคคลผู้เท่าเทียมกัน ควรทำมิตรธรรมไว้**เป็นต้น.

ความย่อว่า มิตรเพื่อนผู้มีใจดี ญาติและพวกพ้องของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ต่างร่วมกันห้ามปรามแล้ว ๆ เล่า ๆ ว่า "ท่านมหาเศรษฐี มิตรผู้ชี้ขาดการงานนี้ มิใช่ผู้ทัดเทียมกัน (ผู้เป็นเช่นเดียวกัน) เลย มิใช่ผู้ยิ่งไปกว่าท่าน ด้วยสมบัติทั้งหลาย มีชาติ โคตร ทรัพย์ และธัญญาหารเป็นต้นเลย เพราะเหตุใดท่านจึงทำความสนิทสนมกับมิตรผู้ชี้ขาดการงานนี้ ขอท่านจงอย่าทำความสนิทสนมเลย" ดังนี้.

อนาถปิณฺฑิโก ปน "มิตฺตสนฺถโว นาม หีเนหิปิ สเมหิปิ อติเรเกหิปิ กตฺตพฺโพ-เยวา"ติ เตสํ วจนํ อคเหตฺวา โภคคามํ คจฺฉนฺโต ตํ กุฏุมฺพรกฺขกํ กตฺวา อคมาสีติ สพฺพํ กาฬกณฺณิวตฺถุสฺมึ วุตฺตนเยเนว เวทิตพฺพํ.

ส่วนท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีคิดว่า "ธรรมดาว่า ความสนิทสนมกับมิตร อันบุคคลควรทำกับเหล่าชนผู้ต่ำกว่าบ้าง ผู้เสมอกันบ้าง ผู้ยิ่งกว่ากันบ้าง" จึงไม่เชื่อฟังถ้อยคำของมิตรเป็นต้นเหล่านั้น เมื่อจะไปยังบ้านส่วย ได้ตั้งมิตรผู้ชี้ขาดการงานนั้น ให้เป็นผู้รักษาทรัพย์สมบัติแล้ว จึงเดินทางไป" เรื่องทั้งหมดพึงทราบตามนัยที่ท่านกล่าวไว้แล้ว ในเรื่องกาฬกัณณิ นั่นแหละ.

อิธ ปน อนาถปิณฺฑิเกน อตฺตโน ฆรปฺปวตฺติยา อาโรจิตาย สตฺถา "คหปติ มิตฺโต นาม ขุทฺทโก นตฺถิ, มิตฺตธมฺมํ รกฺขิตุํ สมตฺถภาโว เจตฺถ ปมาณํ, มิตฺโต นาม อตฺตนา สโมปิ หีโนปิ วิสิฏฺโฐปิ คเหตพฺโพ. สพฺเพปิ หิ เต อตฺตโน ปตฺตภารํ นิตฺถรนฺติเยว, อิทานิ ตาว ตฺวํ อตฺตโน นิจฺฉยมิตฺตํ นิสฺสาย กุฏุมฺพสฺส สามิโก ชาโต, โปราณา ปน นิจฺฉยมิตฺตํ นิสฺสาย วิมานสามิกา ชาตา"ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

แต่ในที่นี้ เมื่อท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีกราบทูลถึงความเป็นไปในเรือนของตนให้ทรงทราบแล้ว พระศาสดาตรัสว่า "ดูกร คฤหบดี ธรรมดาว่ามิตรเป็นคนไม่สำคัญ ย่อมไม่มี ก็ความสามารถเพื่อจะรักษาธรรมของมิตรไว้ได้เป็นประมาณในเรื่องนี้ ก็มิตร แม้เป็นคนที่เสมอกับตน แม้เป็นผู้ต่ำกว่าตน แม้เป็นผู้ประเสริฐกว่าตน ก็ควรคบไว้. เพราะว่ามิตรแม้ทั้งหมดเหล่านั้น ย่อมทำภาระที่ตกแก่ตนให้สำเร็จไปได้แท้, บัดนี้ท่านอาศัยมิตรผู้ชี้ขาดการงานของตน แล้วกลายเป็นเจ้าของทรัพย์สมบัติก่อน, ส่วนคนสมัยก่อน (คนโบราณ) อาศัยมิตรผู้ชี้ขาดการงานแล้ว เกิดเป็นเจ้าของวิมาน" ดังนี้ ถูกท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ทูลอาราธนาแล้ว ทรงนำเรื่องอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต รญฺโญ อุยฺยาเน กุสนาฬิคจฺเฉ เทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ. ตสฺมึเยว ปน อุยฺยาเน มงฺคลสิลํ นิสฺสาย อุชุคตกฺขนฺโธ ปริมณฺฑลสาขาวิฏปสมฺปนฺโน รญฺโญ สนฺติกา ลทฺธสมฺมาโน รุจมงฺคลรุกฺโข อตฺถิ, "สมุขโก"ติปิ วุจฺจติ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ทรงครองราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ (เสวยพระชาติ) บังเกิด เป็นเทวดาที่กอหญ้าคา ในอุทยานของ พระราชา. ก็ในอุทยานนั้นแล มีต้นรุจมงคล (มีความพอใจเป็นมงคล)เพราะอาศัยศิลา อันเป็นมงคล มีลำต้นตั้งตรง สมบูรณ์ ด้วยกิ่งก้าน และค่าคบเป็นปริมณฑล ได้รับความนับถือจากราชสำนัก, เขา เรียกกันว่า "ต้นสมุขะ" ก็มี.

ตสฺมึ เอโก มเหสกฺโข เทวราชา นิพฺพตฺติ. โพธิสตฺตสฺส เตน สทฺธึ มิตฺตสนฺถโว อโหสิ. ตทา ราชา เอกตฺถมฺภเก ปาสาเท วสติ, ตสฺส โส ถมฺโภ จลิ. อถสฺส จลิตภาวํ รญฺโญ อาโรเจสุํ.

เทพเจ้าผู้มีศักดิ์ใหญ่ตนหนึ่ง บังเกิดที่ต้น รุจมงคลนั้น. พระโพธิสัตว์ ได้มีความ สนิทสนมกับเทพเจ้าตนนั้น. ครั้งนั้น พระราชาประทับอยู่ที่ปราสาทมีเสาต้น เดียว, เสาของปราสาทนั้นได้สั่นสะเทือน. ที่นั้นพวกอำมาตย์จึงกราบทูล ถึงความ ที่เสานั้นสั่นสะเทือนแก่พระราชา.

ราชา วฑฺฒกี ปกฺโกสาเปตฺวา "ตาตา มม เอกตฺถมฺภกสฺส มงฺคลปฺปาสาทสฺส ถมฺโภ จลิโต, เอกํ สารตฺถมฺภํ อาหริตฺวา ตํ นิจฺจลํ กาเรถา"ติ อาห. เต "สาธุ เทวา"ติ รญฺโญ วจนํ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา ตทนุจฺฉวิกํ รุกฺขํ ปริเยสมานา อญฺญตฺถ อทิสฺวา อุยฺยานํ ปวิสิตฺวา ตํ สมุขกรุกฺขํ ทิสฺวา รญฺโญ สนฺติกํ

พระราชา รับสั่งให้เรียกพวกนายช่างไม้ มาเฝ้า ตรัสว่า "พ่อทั้งหลาย เสาปราสาท อันเป็นมงคล ที่มีเสาต้นเดียวของเรา สั่นสะเทือนเสียแล้ว, ท่านทั้งหลายจงนำ เสาไม้แก่นต้นหนึ่ง มาทำปราสาทนั้น ให้หายสั่นสะเทือนด้วยเถิด". พวกช่างไม้ รับสนองพระดำรัสของพระราชาว่า "ข้าแต่ สมมติเทพ พระเจ้าข้า" แล้วพากันแสวงหา

คนฺตฺวา "กึ ตาตา ทิฏฺโฐ ตทนุจฺฉวิโก รุกฺโข"ติ วุตฺเต "ทิฏฺโฐ เทว, อปิจ โข นํ ฉินฺทิตุํ น วิสหามา"ติ อาหํสุ.

ต้นไม้ที่สมควรแก่ปราสาทนั้น ไม่พบในที่อื่น จึงพากันเข้าไปยังพระอุทยาน พบต้นสมุขะนั้น จึงไปยังราชสำนัก เมื่อพระราชาตรัสถามว่า "พ่อช่างไม้ทั้งหลาย พวกท่านพบต้นไม้ที่สมควรกับปราสาทนั้น แล้วหรือ" ก็กราบทูลว่า "พบแล้วพระเจ้าข้า, ก็แต่ว่าพวกข้าพระองค์ไม่สามารถจะตัดต้นไม้นั้นได้".

"กึการณา"ติ. "มยํ อญฺญตฺร รุกฺขํ อปสฺสนฺตา อุยฺยานํ ปวิสิมฺหา, ตตฺราปิ ฐเปตฺวา มงฺคลรุกฺขํ อญฺญํ น ปสฺสาม. อิติ นํ มงฺคลรุกฺขตาย ฉินฺทิตุํ น วิสหามา"ติ. "คจฺฉถ ฉินฺทิตฺวา ปาสาทํ ถิรํ กโรถ, มยํ อญฺญํ มงฺคลรุกฺขํ กริสฺสามา"ติ.

พระราชาตรัสถามว่า "เพราะเหตุไร". พวกช่างไม้กราบทูลว่า "พวกข้าพระองค์ไม่พบต้นไม้ในที่อื่น จึงพากันเข้าไปยังพระราชอุทยาน, แม้ในพระราชอุทยานนั้น พวกข้าพระองค์ก็ไม่พบต้นไม้อื่นนอกจากต้นไม้มงคล. เพราะฉะนั้น พวกข้าพระองค์ จึงไม่สามารถจะตัดต้นไม้นั้นได้ เพราะเป็นต้นไม้มงคลพระเจ้าข้า". พระราชาตรัสว่า "พวกท่านจงไป จงตัดเสีย แล้วทำปราสาทให้มั่นคงแข็งแรง, เราจะทำต้นไม้อื่น ให้เป็นต้นไม้มงคลแทน".

เต "สาธู"ติ พลิกมฺมํ คเหตฺวา อุยฺยานํ คนฺตฺวา "เสฺว ฉินฺทิสฺสามา"ติ รุกฺขสฺส พลิกมฺมํ กตฺวา นิกฺขมึสุ.

พวกช่างไม้เหล่านั้น รับพระดำรัสว่า "ได้พระเจ้าข้า" แล้วต่างพากันถือเครื่องเซ่นสังเวยไปยังพระราชอุทยาน ทำการเซ่นสังเวยต่อต้นไม้ว่า "พรุ่งนี้ พวกข้าพเจ้าจะตัด" แล้วก็ออกไป.

รุกฺขเทวตา ตํ การณํ ญตฺวา "เสฺว มยฺหํ วิมานํ นาเสสฺสนฺติ, ทารเก คเหตฺวา กุหึ คมิสฺสามี"ติ คนฺตพฺพฏฺฐานํ อปสฺสนฺตี ปุตฺตเก คีวายํ คเหตฺวา ปโรทิ.

รุกขเทวดาทราบเหตุนั้นแล้ว พากันวิตกว่า "พรุ่งนี้พวกช่างไม้จะทำวิมานของเราให้พินาศ เราจะพาพวกเด็กไปที่ไหนกัน" เมื่อไม่เห็นสถานที่สมควรจะไป จึงเอาลูกน้อยขี่คอแล้วก็ร้องไห้คร่ำครวญอยู่.

ตสฺสา สนฺทิฏฺฐสมฺภตฺตา รุกฺขเทวตา คนฺตฺวา "กึ เอตนฺ"ติ ปุจฺฉิตฺวา ตํ การณํ สุตฺวา สยมฺปิ วฑฺฒกีนํ ปฏิกฺขิปนุปายํ อปสฺสนฺติโย ตํ ปริสฺสชฺชิตฺวา โรทิตุํ อารภึสุ.

รุกขเทวดา ผู้เป็นเพื่อนเห็นเพื่อนคบกันมาของรุกขเทวดาต้นไม้มงคลนั้นไปหา ถามว่า "นี่เรื่องอะไรกัน" ได้ฟังเหตุนั้นแล้ว แม้ตนเอง เมื่อไม่เห็นอุบายที่จะห้ามปรามพวกช่างไม้ได้ จึงพากันสวมกอดเทวดานั้น แล้วเริ่มร้องไห้.

ตสฺมึ สมเย โพธิสตฺโต "รุกฺขเทวตํ ปสฺสิสฺสามี"ติ ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ การณํ สุตฺวา "โหตุ มา จินฺตยิตฺถ อหํ ตํ รุกฺขํ ฉินฺทิตุํ น ทสฺสามิ. เสฺว วฑฺฒกีนํ อาคตกาเล มม การณํ ปสฺสถา"ติ ตา เทวตาโย สมสฺสาเสตฺวา ปุนทิวเส วฑฺฒกีนํ อาคตเวลาย กกณฺฏกเวสํ คเหตฺวา วฑฺฒกีนํ ปุรโต คนฺตฺวา มงฺคลรุกฺขสฺส มูลํ ปวิสิตฺวา ตํ รุกฺขํ สุสิรํ วิย กตฺวา รุกฺขมชฺเฌน อภิรุหิตฺวา ขนฺธมตฺถเกน นิกฺขมิตฺวา สีสํ กมฺปยมาโน นิปชฺชิ.

ในสมัยนั้น พระโพธิสัตว์ดำริว่า "เราจะเยี่ยมเยือนรุกขเทวดา" จึงไปในที่นั้นได้สดับเหตุนั้นแล้ว จึงปลอบโยนเทวดาเหล่านั้นว่า "ช่างเถิด พวกท่านทั้งหลายจงอย่าวิตกไปเลย เราจะไม่ให้ตัดต้นไม้นั้น. พรุ่งนี้ในเวลาที่พวกช่างไม้มาพวกท่านทั้งหลายจะเห็นเหตุของเรา" ในวันรุ่งขึ้นในเวลาที่พวกช่างไม้มาแล้วจึงจำแลงเพศเป็นกิ้งก่า วิ่งไปข้างหน้าพวกช่างไม้เข้าไปที่โคนต้นไม้มงคล ทำต้นไม้นั้นให้เป็นเหมือนโพรง แล้วตะกายขึ้นไปตรงกลางต้นไม้ออกตรงยอดสุดของลำต้น เกาะผงกหัวหงึก ๆ อยู่.

มหาวฑฺฒกี ตํ กกณฺฏกํ ทิสฺวา รุกฺขํ หตฺเถน ปหริตฺวา "สุริรรุกฺโข เอโส นิสฺสาโร, หิยฺโย อนุปธาเรตฺวาว พลิกมฺมํ กริมฺหา"ติ เอกฆนํ มหารุกฺขํ ครหิตฺวา ปกฺกามิ. รุกฺขเทวตา โพธิสตฺตํ นิสฺสาย วิมานสฺส สามิกา ชาตา.

หัวหน้าช่างไม้ เห็นกิ้งก่านั้นแล้วใช้มือเคาะต้นไม้แล้วกล่าวว่า "ต้นไม้นี้เป็นโพรงไม่มีแก่น เมื่อวานนี้พวกเราไม่ทันได้พิจารณาใคร่ครวญเลย ทำการเช่นสังเวยแล้ว" ติเตียนต้นไม้ใหญ่ ที่ต้นเป็นท่อนเดียวกันทั้งต้น แล้วหลีกไป. รุกขเทวดาอาศัยพระโพธิสัตว์แล้วจึงได้กลับเป็น (เกิดเป็น)เจ้าของวิมานอีก.

ตสฺสา ปฏิสณฺฐารตฺถาย สนฺทิฏฺฐสมฺภตฺตา พหู เทวตา สนฺนิปตึสุ. รุกฺขเทวตา "วิมานํ เม ลทฺธนฺ"ติ ตุฏฺฐจิตฺตา ตาสํ เทวตานํ มชฺเฌ โพธิสตฺตสฺส คุณํ กถยมาโน "ภเทวตา มยํ มเหสกฺขา เทวตา หุตฺวาปิ ทนฺธปญฺญตาย อิมํ อุปายํ น ชานิมฺหา, กุสนาฬิเทวตา ปน อตฺตโน ญาณสมฺปตฺติยา อเมฺห วิมานสามิเก อกาสิ, มิตฺโต นาม สทิโสปิ อธิโกปิ หีโนปิ กตฺตพฺโพเยว. สพฺเพปิ อตฺตโน ถาเมน สหายกานํ อุปฺปนฺนํ ทุกฺขํ นิตฺถริตฺวา สุเข ปติฏฺฐาเปนฺติเยวา"ติ มิตฺตธมฺมํ วณฺณยิตฺวา อิมํ คาถมาห :

เทวดาเป็นจำนวนมาก ผู้เป็นเพื่อนเห็น และเพื่อนคบ ต่างประชุมกัน เพื่อต้องการปฏิสันถาร (ต้อนรับ) รุกขเทวดานั้น. รุกขเทวดามีจิตยินดีว่า "เราได้วิมานแล้ว" เมื่อจะกล่าวถึงคุณของพระโพธิสัตว์ในท่ามกลางเทวดาเหล่านั้น จึงกล่าวว่า "เทวดาผู้เจริญทั้งหลาย พวกเราแม้เป็นเทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่ ก็ยังไม่รู้อุบายนี้เพราะความเป็นผู้มีปัญญาเขลา ส่วนเทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นหญ้าคา ได้ทำพวกเราให้กลับเป็นเจ้าของวิมานได้ เพราะความถึงพร้อมด้วยปัญญาของตน (เพราะญาณสมบัติของตน) ธรรมดาว่ามิตร แม้เป็นผู้เช่นเดียวกับตน แม้เป็นผู้ยิ่งไปกว่าตน แม้เป็นผู้ต่ำไปกว่าตน บุคคลก็ควรสร้างไว้ (คบไว้)ทั้งนั้น. มิตรแท้ทั้งปวง ย่อมทำทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่พวกสหายให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยเรี่ยวแรงของตน ช่วยให้ดำรงอยู่

ในความสุขได้โดยแท้" แล้วจึงกล่าวคาถา (ภาษิต)นี้ พรรณนามิตรธรรมว่า :

๑๒๑. "กเร สริกฺโข อถวาปิ เสฏฺโฐ
นิหีนโก วาปิ กเรยฺย เอโก
กเรยฺยุเมเต พฺยสเน อุตฺตมตฺถํ
ยถา อหํ กุสนาฬิ รุจายนฺ"ติ.

๑๒๑. "บุคคลผู้เท่าเทียมกัน ควรทำมิตรธรรมไว้ แม้อีกอย่างหนึ่ง บุคคลผู้ประเสริฐ หรือแม้บุคคลผู้ต่ำกว่าคนเดียว ก็พึงทำ (พึงสร้าง)มิตรธรรมไว้ มิตรเหล่านั้น เมื่อความทุกข์ยาก (ความฉิบหาย) เกิดขึ้น พึงทำประโยชน์อันสูงสุดให้ได้อุปมาเหมือนเรา ผู้บังเกิดที่ต้นรุจา และเทวดาผู้สิงอยู่ต้นหญ้าคา คบกันไว้ฉะนั้น".

ตตฺถ **กเร สริกฺโข**ติ ชาติอาทีหิ สทิโสปิ มิตฺตธมฺมํ กเรยฺย.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **กเร สริกฺโข** แปลว่า บุคคลผู้เท่าเทียมกันควรทำ ความว่า บุคคลผู้เท่าเทียมกันแม้โดยชาติเป็นต้น ก็ควรทำมิตรธรรม.

อถวาปิ เสฏฺโฐติ ชาติอาทีหิ เสฏฺโฐปิ อธิโกปิ กเรยฺย.

ข้อว่า **อถวาปิ เสฏฺโฐ** แปลว่า แม้อีกอย่างหนึ่ง บุคคลผู้ประเสริฐ อธิบายว่า บุคคลแม้เป็นผู้ประเสริฐ ได้แก่ผู้ยิ่งโดยชาติเป็นต้น ก็พึงทำ(มิตรธรรม).

นิหีนโก วาปิ กเรยฺย เอโกติ เอโก ชาติอาทีหิ หีโนปิ มิตฺตธมฺมํ กเรยฺย. ตสฺมา สพฺเพปิ เอเต มิตฺตา

บาทคาถาว่า **นิหีนโก วาปิ กเรยฺย เอโก** แปลว่า หรือแม้บุคคลผู้ต่ำกว่าคนเดียว ก็พึงทำ(มิตรธรรม) ความว่า บุคคลแม้ต่ำกว่าโดยชาติเป็นต้นคนเดียว ก็พึงทำมิตรธรรม. เพราะเหตุนั้น ท่านจึง

กาตพฺพาเยวาติ ทีเปติ. กึการณา. **กเรยฺยุเมเต พฺยสเน อุตฺตมตฺถนฺติ.**

แสดงไว้ว่ามิตรธรรมเหล่านั้นแม้ทั้งปวง อันบุคคลควรคบทั้งนั้น. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า(เพราะ)**เมื่อความทุกข์ยาก** (ความฉิบหาย) **เกิดขึ้น มิตรเหล่านั้นพึงทำประโยชน์อันสูงสุดให้ได้.**

สพฺเพ เจเต สหายสฺส พฺยสเน อุปฺปนฺเน อตฺตโน ปตฺตภารํ วหมานา อุตฺตมตฺถํ กเรยฺยุํ, กายิกเจตสิกทุกฺขโต ตํ สหายกํ โมเจยฺยุเมวาติ อตฺโถ. ตสฺมา หีโนปิ มิตฺโต กาตพฺโพเยว, ปเคว อิตเร. ตตฺริทํ โอปมฺมํ :

อธิบายว่า ก็เมื่อความทุกข์ยากเกิดขึ้นแก่สหาย มิตรเหล่านั้นทั้งปวง ก็พึงนำภาระที่ถึงแก่ตนไป ทำประโยชน์อันสูงสุดให้ได้, พึงปลดเปลื้องสหายผู้นั้นออกจากความทุกข์ทางกายและทางใจได้แท้. เพราะเหตุนั้น บุคคลแม้ผู้ต่ำกว่า ก็ควรคบเป็นมิตรไว้ จะป่วยกล่าวไปไยถึงมิตรนอกนี้ ในข้อนั้นมีเรื่องนี้เปรียบเทียบ :

ยถา อหํ กุสนาฬิ รุจายนฺติ, ยถา อหํ รุจายํ นิพฺพตฺตเทวตา อยญฺจ กุสนาฬิเทวตา อปฺเปสกฺขา มิตฺตสนฺถวํ กริมฺหา, ตตฺราปาหํ มเหสกฺขาปิ สมานา อตฺตโน อุปฺปนฺนํ ทุกฺขํ พาลตาย อนุปายกุสลตาย หริตุํ นาสกฺขิ. อิมมฺปน อปฺเปสกฺขมฺปิ สมานํ ปณฺฑิตํ เทวตํ นิสฺสาย ทุกฺขโต มุตฺโตมฺหีติ. ตสฺมา อญฺเญหิปิ ทุกฺขา มุจฺจิตุกาเมหิ สมวิสิฏฺฐภาวํ อโนโลเกตฺวา หีโนปิ ปณีโตปิ[๑] มิตฺโต กาตพฺโพ.

บาทคาถาว่า **ยถา อหํ กุสนาฬิ รุจายํ** มีอธิบายว่า เหมือนอย่างว่าเราผู้เป็นเทวดาบังเกิดที่ต้นรุจา และเทวดาผู้สิงอยู่ที่ต้นหญ้าคานี้ ผู้มีศักดิ์น้อย ทำความสนิทสนมกันฐานมิตร, ส่วนเรา แม้เป็นผู้มีศักดิ์ใหญ่อยู่ ต้นรุจานั้น ไม่สามารถปัดเป่าทุกข์ที่เกิดขึ้นแก่ตนได้ เพราะความเป็นผู้โง่เขลา เพราะความเป็นผู้ไม่ฉลาดในอุบาย. แต่ว่าเราเป็นผู้พ้นแล้วจากทุกข์เพราะอาศัยเทวดาผู้เป็นบัณฑิต แม้เป็นผู้มีศักดิ์น้อยนี้. เพราะเหตุนั้น บุคคลแม้

---

[๑] ฉ. ปณฺฑิโต.

เหล่าอื่น ผู้ต้องการพ้นจากทุกข์ทั้งหลาย ไม่พึงคำนึงถึงความเสมอกัน และความประเสริฐกว่ากัน แม้บุคคลที่ต่ำกว่า แต่เป็นบัณฑิตก็พึงผูกมิตรไว้.

รุจาเทวตา อิมาย คาถาย เทวสงฺฆสฺส ธมฺมํ เทเสตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา สทฺธึ กุสนาฬิเทวตาย ยถากมฺมํ คตา.

รุจาเทวดา ครั้นแสดงธรรมแก่หมู่ทวยเทพด้วยคาถานี้แล้ว ดำรงอยู่ตราบเท่าอายุ ก็ไปตามยถากรรมพร้อมกับกุสนาฬิเทวดา.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา รุจาเทวตา อานนฺโท อโหสิ, กุสนาฬิเทวตา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกมาว่า "รุจาเทวดาในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์, ส่วนกุสนาฬิเทวดา ได้เป็นเราตถาคตนั่นเอง" แล.

กุสนาฬิชาตกวณฺณนา ปฐมา.

พรรณนากุสนาฬิชาดกที่ ๑ จบ.

๒. ทุมฺเมธชาตก (๑๒๒)

๑๒๒. "ยสํ ลทฺธาน ทุมฺเมโธ
อนตฺถํ จรติ อตฺตโน
อตฺตโน จ ปเรสญฺจ
หึสาย ปฏิปชฺชตี"ติ.

ทุมฺเมธชาตกํ ทุติยํ.

๒. ทุมเมธชาดก (๑๒๒)

๑๒๒. "บุคคลผู้มีปัญญาทรามได้ยศแล้ว
ย่อมประพฤติ แต่ความฉิบหาย
มิใช่ประโยชน์แก่ตน ย่อมปฏิบัติ
เพื่อเบียดเบียนตน และคน
เหล่าอื่น".

ทุมเมธชาดก ที่ ๒.

๒. ทุมฺเมธชาตกวณฺณนา (๑๒๒)

ยสํ ลทฺธาน ทุมฺเมโธติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

ธมฺมสภายํ หิ ภิกฺขู "อาวุโส เทวทตฺโต ตถาคตสฺส ปุณฺณจนฺทสสิริกํ มุขํ อสีติอนุพฺยญฺชนทฺวตฺตึสมหาปุริสลกฺขณปฺปฏิมณฺฑิตํ พฺยามปฺปภาปริกฺขิตฺตํ อาเวฬาเวฬาย[๑] ยมกยมกภูตา ฆนพุทฺธรํสิโย วิสฺสชฺเชตฺวา ปรมโสภคฺคปฺปตฺตํ อตฺตภาวญฺจ โอโลเกตฺวา จิตฺตํ ปสาเทตุํ น สกฺโกติ, อุสุยฺยเมว กโรติ. 'พุทฺธา นาม เอวรูเปน สีเลน สมาธินา ปญฺญาย วิมุตฺติยา วิมุตฺติญาณทสฺสเนน สมนฺนาคตา'ติ วุจฺจมาเน วณฺณํ สหิตุํ น สกฺโกติ อุสุยฺยเมว กโรตี"ติ เทวทตฺตสฺส อคุณํ กเถสุํ.

๒. พรรณนาทุมเมธชาดก (๑๒๒)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำว่า **บุคคลผู้มีปัญญาทรามได้ยศแล้วเป็นต้น.**

ความย่อว่า ภิกษุทั้งหลายพากันกล่าวโทษของพระเทวทัตในธรรมสภาว่า "ดูกรผู้มีอายุ พระเทวทัตมองดูพระพักตร์ของพระตถาคต อันมีพระสิริดุจดังพระจันทร์วันเพ็ญ และอัตภาพซึ่งประดับด้วยอนุพยัญชนะ ๘๐ และมหาปุริสลักษณะ ๓๒ อันแวดล้อมด้วยพระรัศมีที่แผ่ออกไปวาหนึ่ง ถึงความเป็นผู้เลิศ ด้วยความงามอันยอดเยี่ยมเปล่งพระพุทธรัศมีเป็นลำพุ่งไปเป็นคู่ ๆ โดยอาการหมุนไปรอบ ๆ สลับกันแล้ว ก็ยังไม่สามารถทำจิตให้เลื่อมใสได้, ทำความริษยาถ่ายเดียว. เมื่อคนเขากล่าวว่า 'ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้ทรงประกอบด้วยศีล ด้วยสมาธิ ด้วยปัญญา ด้วยวิมุตติ ด้วยวิมุตติญาณทัสสนะเห็นปานนี้' ก็ไม่สามารถอดทนคำสรรเสริญได้ ทำความริษยาถ่ายเดียว" ดังนี้.

---

[๑] ฉ. อาเวฬา เวฬาภูตา. สี. อาเวฬาเวฬา.

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว เทวทตฺโต มม วณฺเณ ภณฺฌมาเน อุสุยฺยํ กโรติ, ปุพฺเพปิ อกาสิเยวา"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

พระศาสดา เสด็จมาตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมกันด้วยเรื่องอะไรกันหนอ" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น เมื่อคนเขากล่าวสรรเสริญเรา พระเทวทัตย่อมทำความริษยา, แม้ในปางก่อน พระเทวทัตก็ได้ทำความริษยาแล้วเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ทรงนำเรื่องอดีตมา.

อตีเต มคธรฏฺเฐ ราชคหนคเร เอกสฺมึ มคธราเช รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต หตฺถิโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา สพฺพเสโต อโหสิ เหฏฺฐา วณฺณิตสทิสาย รูปสมฺปตฺติยา สมนฺนาคโต. อถ นํ "ลกฺขณสมฺปนฺโน อยนฺ"ติ โส ราชา มงฺคลหตฺถึ อกาสิ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้ามคธพระองค์หนึ่ง ทรงครองราชสมบัติ ณ นครราชคฤห์ แคว้นมคธ พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดช้าง เป็นช้างเผือกขาวปลอด ประกอบด้วยรูปสมบัติ เช่นกับที่ท่านพรรณนาไว้ในหนหลัง. ครั้งนั้น พระราชาพระองค์นั้น ทรงดำริว่า "ช้างเชือกนี้สมบูรณ์ด้วยลักษณะ" ทรงทำช้างเผือกนั้นให้เป็นช้างมงคล.

อเถกสฺมึ ฉณทิวเส สกลนครํ เทวนครํ วิย อลงฺการาเปตฺวา สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิตํ มงฺคลหตฺถึ อภิรุหิตฺวา มหนฺเตน ราชานุภาเวน นครํ ปทกฺขิณํ อกาสิ.

ครั้งนั้น ในวันมีมหรสพวันหนึ่ง พระราชารับสั่งให้ตกแต่งพระนครทั้งสิ้น ให้เป็นดุจเทพนคร ประทับช้างมงคล ซึ่งประดับด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง ทรงทำประทักษิณ (ทรงเลียบ) พระนครด้วยพระราชานุภาพอันยิ่งใหญ่.

มหาชโน ตตฺถ ตตฺถ ฐตฺวา มงฺคลหตฺถิโน รูปโสภคฺคปฺปตฺตํ สรีรํ ทิสฺวา "อโห รูปํ อโห คติ อโห ลีฬฺหา อโห ลกฺขณสมฺปตฺติ, เอวรูโป นาม สพฺพเสตวรวารโณ จกฺกวตฺติรญฺโญ อนุจฺฉวิโก"ติ มงฺคลหตฺถิเมว วณฺเณสิ.

มหาชนต่างพากันยืนอยู่ในที่นั้น ๆ เห็นสรีระอันถึงความมีรูปงามเลิศ ของช้างมงคลแล้ว พากันสรรเสริญช้างมงคลถ่ายเดียวว่า "โอ รูป โอ การเดินไป โอ การเยื้องกราย โอ ความถึงพร้อมด้วยลักษณะ, ช้างตัวประเสริฐเผือกขาวปลอดชื่อเห็นปานนี้ ย่อมสมควรแด่พระเจ้าจักรพรรดิ".

ราชา มงฺคลหตฺถิสฺส วณฺณํ สุตฺวา สหิตุํ อสกฺโกนฺโต อุสุยฺยํ อุปฺปาเทตฺวา "อชฺเชว ตํ ปพฺพตา ปาเตตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสฺสามี"ติ หตฺถาจริยํ ปกฺโกสาเปตฺวา "กินฺติ กตฺวา ตยา อยํ นาโค สิกฺขาปิโต"ติ อาห.

พระราชา ทรงสดับคำสรรเสริญช้างมงคลแล้ว ไม่สามารถจะอดกลั้นได้ เกิดความริษยา ทรงดำริว่า "ในวันนี้แหละ เราจะให้ช้างเชือกนั้นตกภูเขา แล้วให้ถึงความสิ้นชีวิต" จึงรับสั่งให้เรียกควาญช้างมา ตรัสว่า "เจ้าจะทำอย่างไรให้ช้างเชือกนี้ ศึกษาได้ดี".

"สุสิกฺขาปิโต เทวา"ติ. "ทุสิกฺขิโต"ติ. "สุสิกฺขิโต เทวา"ติ. "ยทิ สุสิกฺขิโต, สกฺขิสฺสสิ ตํ เวปุลฺลปพฺพตมตฺถกํ อาโรเปตุนฺ"ติ. "อาม เทวา"ติ. "เตนหิ เอหี"ติ สยํ โอตริตฺวา หตฺถาจริยํ อาโรเปตฺวา ปพฺพตปาทํ คนฺตฺวา หตฺถาจริเยน หตฺถิปิฏฺเฐ นิสีทาเปตฺวา หตฺถิมฺหิ เวปุลฺลปพฺพตมตฺถกํ อาโรปิเต สยมฺปิ อมจฺจคณปริวุโต ปพฺพตมตฺถกํ อภิรุหิตฺวา หตฺถึ ปปาตาภิมุขํ กาเรตฺวา

ควาญช้างกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ ข้าพระพุทธเจ้าให้ช้างเชือกนี้ศึกษาดีแล้ว". พระราชาตรัสท้วงว่า "ช้างเชือกนี้ยังศึกษาไม่ดี". ควาญช้างทูลว่า "ศึกษาดีแล้วพระเจ้าข้า". พระราชาตรัสว่า "ถ้าหากว่าช้างเชือกนี้ศึกษาดีแล้วไซร้ เจ้าสามารถให้ช้างเชือกนั้น ขึ้นยอดเขาเวปุลละได้หรือไม่". ควาญช้างกราบทูลว่า "ได้พระเจ้าข้า". พระราชาตรัสว่า "ถ้าเช่นนั้นเจ้าจงมา" พระองค์เองเสด็จลง

"ตฺวํ 'มยา เอส สุสิกฺขิโต'ติ วเทสิ, ตีหิเยว นํ ปาเทหิ ฐเปหี"ติ อาห.

ให้นายควาญช้างขึ้นไปแล้ว เสด็จไปยังเชิงเขา ให้ควาญช้างนั่งบนหลังช้าง เมื่อให้ช้างขึ้นบนยอดเขาเวปุลละแล้ว แม้พระองค์เองมีหมู่อำมาตย์แวดล้อม เสด็จขึ้นยอดเขา ทรงบังคับช้างให้มุ่งหน้าตรงไปยังเหว แล้วตรัสว่า "เจ้าพูดว่า 'ข้าพระองค์ให้ช้างเชือกนี้ศึกษาดีแล้ว' เจ้าจงให้ช้างนั้น ยืน ๓ ขาเท่านั้น".

หตฺถาจริโย ปิฏฺฐิยํ นิสีทิตฺวา "โภ ตีหิ ปาเทหิ ติฏฺฐา"ติ หตฺถิสฺส ปญฺหิยา สญฺญํ อทาสิ, มหาสตฺโต ตถา อกาสิ. ปุน ราชา "ทฺวีหิ ปุริมปาเทหิเยว ฐเปหี"ติ. อาห.

ควาญช้างนั่งบนหลัง ได้ให้สัญญาด้วยส้นเท้าแก่ช้างว่า "ช้างผู้เจริญ เจ้าจงยืน ๓ ขา", พระมหาสัตว์ได้ทำตามนั้น. พระราชาตรัสอีกว่า "เจ้าจงยืนด้วยขาหน้า ๒ ขาเท่านั้น".

มหาสตฺโต เทฺว ปจฺฉิมปาเท อุกฺขิปิตฺวา ปุริมปาเทหิ อฏฺฐาสิ. "ปจฺฉิมปาเทหิเยวา"ติ วุตฺเตปิ เทฺว ปุริมปาเท อุกฺขิปิตฺวา ปจฺฉิมปาเทหิ อฏฺฐาสิ, "เอเกนา"ติ วุตฺเตปิ ตโย ปาเท อุกฺขิปิตฺวา เอเกเนว อฏฺฐาสิ.

พระมหาสัตว์ยกขาหลังทั้ง ๒ ขึ้น ยืนด้วยขาหน้าทั้ง ๒. แม้เมื่อพระราชาตรัสว่า "เจ้าจงยืน ด้วยขาหลังทั้ง ๒ เท่านั้น" พระมหาสัตว์ก็ยกขาหน้าทั้ง ๒ ขึ้น ยืนด้วยขาหลังทั้ง ๒, แม้เมื่อพระราชาตรัสว่า "จงยืนขาเดียว" พระมหาสัตว์ก็ยกขาทั้ง ๓ ขึ้น ยืนขาเดียวเท่านั้น.

อถสฺส อปตนภาวํ ญตฺวา "สเจ ปโหสิ, อากาเสน ฐเปหี"ติ อาห. หตฺถาจริโย จินฺเตสิ "สกลชมฺพุทีเป อิมินา สทิโส สุสิกฺขิตหตฺถี นาม นตฺถิ, นิสฺสํสยํ ปน นํ เอส ปปาเต

ครั้งนั้นพระราชาทรงทราบว่า ช้างนั้นไม่ตก(เหว) จึงตรัสว่า "ถ้าเจ้าสามารถพอจงยืนทางอากาศ". นายควาญช้างคิดว่า "ในชมพูทวีปทั้งสิ้น ชื่อว่าช้างที่มีการศึกษาดีแล้วเช่นกับพระมหาสัตว์นี้ไม่มี, แต่ว่า

ปาเตตฺวา มาเรตุกาโม ภวิสฺสตี"ติ. โส ตสฺส กณฺณมูเล มนฺเตสิ "ตาต อยํ ราชา ตํ ปาเตตฺวา มาเรตุกาโม, น ตฺวํ เอตสฺส อนุจฺฉวิโก. สเจ เต อากาเสน คนฺตุํ พลํ อตฺถิ, มํ ยถานิสินฺนํเยว อาทาย เวหาสํ อพฺภุคฺคนฺตฺวา พาราณสึ คจฺฉา"ติ.

พระราชาพระองค์นี้ ทรงมีพระประสงค์จะให้พระมหาสัตว์นั้น ตกเหวตายอย่างไม่ต้องสงสัย". นายควาญช้างนั้นจึงกระซิบที่หูของพระมหาสัตว์นั้นว่า "พ่อคุณ พระราชาพระองค์นี้มีพระประสงค์จะให้เจ้าตก(เหว)ตาย เจ้าเป็นช้างที่ไม่เหมาะสมแก่พระราชาพระองค์นั้น. ถ้าหากว่าเจ้ามีกำลังพอที่จะไปทางอากาศได้ เจ้าจงพาเราผู้นั่งตามที่นั่งอยู่นี้แหละ เหาะขึ้นกลางหาวไปยังพระนครพาราณสีเถิด".

ปุญฺญิทฺธิยา สมนฺนาคโต มหาสตฺโต ตํขณญฺเญว อากาเส อฏฺฐาสิ. หตฺถาจริโย "มหาราช อยํ หตฺถี ปุญฺญิทฺธิยา สมนฺนาคโต, น ตาทิสสฺส มนฺทปุญฺญสฺส ทุพฺพุทฺธิโน อนุจฺฉวิโก, ปณฺฑิตสฺส ปุญฺญสมฺปนฺนสฺส รญฺโญ อนุจฺฉวิโก, ตาทิสา นาม มนฺทปุญฺญา เอวรูปํ วาหนํ ลภิตฺวา ตสฺส คุณํ อชานนฺตา ตญฺเจว วาหนํ อวเสสญฺจ ยสสมฺปตฺตึ นาเสนฺติเยวา"ติ วตฺวา หตฺถิกฺขนฺเธ นิสินฺโน อิมํ คาถมาห :

พระมหาสัตว์ ผู้ประกอบด้วยบุญฤทธิ์ได้ยืนอยู่ในอากาศ ในขณะนั้นนั่นเอง. นายควาญช้างกราบทูลว่า "ข้าแต่มหาราชเจ้า พญาช้างเชือกนี้ประกอบด้วยบุญฤทธิ์ ไม่เหมาะสมแก่พระองค์ผู้มีบุญน้อย ผู้มีความรู้ทรามเช่นนั้น, (แต่) เป็นช้างที่สมควรแก่พระราชาผู้เป็นบัณฑิตถึงพร้อมด้วยบุญ, ผู้มีบุญน้อยชื่อเช่นนั้นถึงได้พาหนะเห็นปานนั้นแล้ว ก็ยังไม่รู้จักคุณของพาหนะนั้น ยังจะทำพระพาหนะนั้น และยศสมบัติที่เหลือ ให้พินาศไปสิ้น" นั่งบนคอช้างกล่าวคาถานี้ว่า :

๑๒๒. "ยสํ ลทฺธาน ทุมฺเมโธ
อนตฺถํ จรติ อตฺตโน

๑๒๒. "บุคคลผู้มีปัญญาทรามได้ยศแล้ว
ย่อมประพฤติ แต่ความฉิบหาย

อตฺตโน จ ปเรสญฺจ
หึสาย ปฏิปชฺชตี"ติ.

มิใช่ประโยชน์แก่ตน ย่อมปฏิบัติเพื่อเบียดเบียนตน และคนเหล่าอื่น".

ตตฺรายํ สงฺเขปตฺโถ : มหาราช ตาทิโส ทุมฺเมโธ นิปฺปญฺโญ ปุคฺคโล ปริวารสมฺปตฺตึ ลภิตฺวา อตฺตโน อนตฺถํ จรติ. กึการณา. โส หิ ยสมทมตฺโต กตฺตพฺพากตฺตพฺพํ อชานนฺโต อตฺตโน จ ปเรสญฺจ หึสาย ปฏิปชฺชติ. หึสา วุจฺจติ กิลมนทุกฺขุปฺปาทนํ, ตทตฺถาย เอวํ ปฏิปชฺชตีติ.

ความย่อในคาถานั้น มีดังต่อไปนี้ : ข้าแต่มหาราชเจ้า บุคคลผู้มีปัญญาทรามคือไร้ปัญญาเช่นนั้น ได้บริวารสมบัติแล้ว ย่อมประพฤติแต่ความฉิบหาย มิใช่ประโยชน์แก่ตน. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะว่า บุคคลนั้นเป็นผู้เมายศ ไม่รู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ ย่อมปฏิบัติเพื่อเบียดเบียนตนเองและบุคคลเหล่าอื่น. การทำความลำบากและทุกข์ให้เกิดขึ้น ท่านเรียกว่า การเบียดเบียน คือย่อมปฏิบัติเพื่อต้องการทำความลำบาก และทุกข์ให้เกิดขึ้นนั้นอย่างนี้.

เอวํ อิมาย คาถาย รญฺโญ ธมฺมํ เทเสตฺวา "ติฏฺฐทานิ ตฺวนฺ"ติ อากาเส อุปฺปติตฺวา พาราณสีนครเมว คนฺตฺวา ราชงฺคเณ อากาเส อฏฺฐาสิ. สกลนครํ สงฺขุภิตฺวา "อมฺหากํ รญฺโญ อากาเสน ราชงฺคเณ อโหสิ. เสตวารโณ อาคนฺตฺวา ฐิโต"ติ เอกโกลาหลํ

นายควาญช้าง ครั้นแสดงธรรมแด่พระราชาด้วยคาถานี้ อย่างนี้แล้ว กล่าวว่า "บัดนี้ท่านจงยืนเถิด" เหาะไปในอากาศไปยังพระนครพาราณสีทันที ได้ยืนอยู่บนอากาศที่พระลานหลวง. ชาวเมืองทั้งสิ้นพากันแตกตื่น ได้มีความโกลาหลเป็นหนึ่งเดียวกันว่า "พญาช้างเผือกเหาะมาทางอากาศ ยืนอยู่ที่พระลานหลวง เพื่อพระราชาของพวกเรา".

เวเคน รญฺโญ อาโรเจสุํ. ราชา นิกฺขมิตฺวา "สเจ มยฺหํ อุปโภคตฺถาย อาคโตสิ, ภูมิยํ ปติฏฺฐาหี"ติ อาห. โพธิสตฺโต ภูมิยํ ปติฏฺฐาสิ, อาจริโย โอตริตฺวา ราชานํ วนฺทิตฺวา "กุโต อาคโตสิ ตาตา"ติ วุตฺโต "ราชคหโต"ติ วตฺวา สพฺพํ ปวตฺตึ อาโรเจสิ.

ชาวเมืองทั้งหลาย พากันกราบทูลแด่พระราชาโดยเร็ว. พระราชาเสด็จออกไปตรัสว่า "ถ้าหากว่าเจ้ามาเพื่อประโยชน์แก่การใช้สอยของเราแล้วไซร้, เจ้าจงยืนอยู่บนพื้นดินเถิด". พระโพธิสัตว์ก็ยืนอยู่บนพื้นดิน, อาจารย์(ควาญช้าง) ลงมาถวายบังคมพระราชาแล้ว ถูกพระองค์ตรัสถามว่า "เจ้ามาจากที่ไหนนะพ่อคุณ" จึงกราบทูลว่า "ข้าพระองค์มาจากเมืองราชคฤห์" แล้วกราบทูลเรื่องทั้งปวงให้ทรงทราบ.

ราชา "มนาปํ เต ตาต กตํ อิธาคจฺฉนฺเตนา"ติ หฏฺฐตุฏฺโฐ นครํ สชฺชาเปตฺวา วารณํ มงฺคลหตฺถิฏฺฐาเน ฐเปตฺวา สกลรชฺชํ ตโย โกฏฺฐาเส กตฺวา เอกํ โพธิสตฺตสฺส อทาสิ, เอกํ อาจริยสฺส, เอกํ อตฺตนา อคฺคเหสิ.

พระราชาทรงสำราญพระราชหฤทัยว่า "พ่อคุณ ท่านเมื่อมาในที่นี้ได้ทำความพอใจ" จึงโปรดให้จัดเตรียมพระนคร ทรงพักพญาช้างตัวประเสริฐไว้ในโรงช้าง อันเป็นมงคล ทรงแบ่งราชสมบัติทั้งสิ้นออกเป็น ๓ ส่วน พระราชทานแก่พระโพธิสัตว์ ๑ ส่วน, พระราชทานแก่อาจารย์ ๑ ส่วน, พระองค์เองทรงครอบครอง ๑ ส่วน.

โพธิสตฺตสฺส อาคตกาลโต ปฏฺฐายเยว ปน รญฺโญ สกลชมฺพุทีเป รชฺชํ หตฺถคตเมว ชาตํ. ชมฺพุทีเป อคฺคราชา หุตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

ก็จำเดิม แต่กาลที่พระโพธิสัตว์มาแล้วนั่นแล ราชสมบัติในชมพูทวีปทั้งสิ้น ก็ตกอยู่ในเงื้อมพระหัตถ์ของพระราชาทันที. ทรงเป็นพระราชาผู้เลิศในชมพูทวีป ทรงบำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น แล้วเสด็จไปตามยถากรรม.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา มคธราชา เทวทตฺโต อโหสิ, พาราณสีราชา สารีปุตฺโต, หตฺถาจริโย อานนฺโท, หตฺถี ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "พระเจ้ากรุงมคธในครั้งนั้น ได้เป็นพระเทวทัต, พระเจ้ากรุงพาราณสี ได้เป็นพระสารีบุตร, นายควาญช้าง ได้เป็นพระอานนท์, ส่วนพญาช้าง ได้แก่เราตถาคตนั่นเอง" แล.

ทุมฺเมธชาตกวณฺณนา ทุติยา.

พรรณนาทุมเมธชาดกที่ ๒ จบ.

๓. นงฺคลีสชาตก (๑๒๓)

๑๒๓. "อสพฺพตฺถคามึ วาจํ
พาโล สพฺพตฺถ ภาสติ
นายํ ทธึ เวทิ น นงฺคลีสํ
ทธิปฺปยํ มญฺญติ นงฺคลีสนฺ"ติ.

นงฺคลีสชาตกํ ตติยํ.

๓. นังคลีสชาดก (๑๒๓)

๑๒๓. "คนโง่ ย่อมพูดถ้อยคำที่ไม่นำไป
สู่ประโยชน์ (ไม่มีประโยชน์)
ทั้งปวง แต่ในที่ทุกแห่ง มาณพนี้
มิได้รู้จักนมส้ม ไม่รู้จักงอนไถ
ย่อมสำคัญนมส้ม และนมสด
เหมือนงอนไถไป".

นังคลีสชาดก ที่ ๓.

๓. นงฺคลีสชาตกวณฺณนา (๑๒๓)

อสพฺพตฺถคามี วาจนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โลลุทายิตฺเถรํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร ธมฺมํ กเถนฺโต "อิมสฺมึ ฐาเน อิทํ กเถตพฺพํ, อิมสฺมึ ฐาเน อิทํ น กเถตพฺพนฺ"ติ ยุตฺตายุตฺตํ น ชานาติ, มงฺคเล อวมงฺคลํ วทนฺโต "ติโรกุฑฺเฑสุ ติฏฺฐนฺติ, สนฺธิสิงฺฆาฏเกสุ จา"ติ อิมํ อวมงฺคลานุโมทนํ กเถสิ. อวมงฺคเลสุ อนุโมทนํ กโรนฺโต "พหู เทวา มนุสฺสา จ, มงฺคลานิ อจินฺตยุนฺ"ติ วตฺวา "เอวรูปานํ มงฺคลานํ สตมฺปิ สหสฺสมฺปิ กาตุํ สมตฺถา โหถา"ติ วทติ.

อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู "อาวุโส โลลุทายิ ยุตฺตายุตฺตํ น ชานาติ, สพฺพตฺถ อภาสิตพฺพํ วาจํ สพฺพตฺถ ภาสตี"ติ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ. สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา

๓. พรรณนานังคลีสชาดก (๑๒๓)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภพระโลลุทายีเถระ ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำว่า **คนโง่ย่อมพูดถ้อยคำที่ไม่นำไปสู่ประโยชน์ในที่ทุกแห่ง** เป็นต้น.

ได้ยินว่า พระโลลุทายีนั้น เมื่อกล่าวธรรมย่อมไม่รู้ข้อที่ควรและไม่ควรว่า "ในที่นี้ควรกล่าวข้อนี้ ในที่นี้ไม่ควรกล่าวข้อนี้", ในงานมงคล เมื่อจะกล่าวคำที่เป็นอวมงคลจึงกล่าวอนุโมทนาด้วยคำที่เป็นอวมงคลนี้ว่า "เปรตทั้งหลาย ย่อมยืนอยู่นอกฝาเรือนบ้าง ที่กรอบประตูและกรอบเช็ดหน้าบ้าง". ในงานอวมงคลทั้งหลาย เมื่อทำอนุโมทนาก็กล่าวว่า "เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจำนวนมาก ต่างพากันคิดมงคลทั้งหลาย" แล้วยังกล่าวว่า "ขอให้ท่านทั้งหลาย จงเป็นผู้สามารถทำมงคล เห็นปานนี้ได้ ร้อยอย่างบ้าง พันอย่างบ้างเถิด".

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายพากันยกเรื่องขึ้นสนทนาในธรรมสภาว่า "ดูกรผู้มีอายุ พระโลลุทายี ไม่รู้ข้อที่ควรและไม่ควร วาจาที่ไม่ควรกล่าวในที่ทุกแห่งท่านก็กล่าวในที่ทุกแห่ง". พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย

"อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว โลลุทายิ อิทาเนเวส ทนฺธปริสกฺกโน กเถนฺโต ยุตฺตายุตฺตํ น ชานาติ, ปุพฺเพปิ เอวรูโป อโหสิ, นิจฺจโลลุโกเยว[๑] เอโส"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

บัดนี้พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้พระเจ้าข้า" จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่บัดนี้เท่านั้น พระโลลุทายีนี้ มีความพยายามเฉื่อยชา เมื่อกล่าวก็ไม่รู้ข้อที่ควรและไม่ควร, แม้ในปางก่อน ก็ได้เป็นคนเช่นนี้, เธอเป็นผู้เลอะเลือน เรื่อยเฉื่อยทีเดียว" ดังนี้แล้ว ทรงนำเรื่องอดีตมา.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสิยํ ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจมาณวกสตานํ สิปฺปํ วาเจสิ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล เจริญวัยแล้ว เรียนศิลปะทั้งปวงในกรุงตักกสิลา ได้เป็นอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ในพระนครพาราณสี บอกศิลปะแก่พวกมาณพ ๕๐๐ คน.

ตทา เตสุ มาณเวสุ เอโก ทนฺธปริสกฺกโน โลลุโก มาณโว ธมฺมนฺเตวาสิโก หุตฺวา สิปฺปํ อุคฺคณฺหาติ, ทนฺธภาเวน ปน อุคฺคณฺหิตุํ น สกฺโกติ. โพธิสตฺตสฺส ปน อุปกาโร อโหสิ, ทาโส วิย สพฺพกิจฺจานิ กโรติ. อเถกทิวสํ โพธิสตฺโต สายมาสํ ภุญฺชิตฺวา สยนปิฏฺเฐ นิปนฺโน ตํ

ครั้งนั้น ในบรรดามาณพเหล่านั้น มาณพคนหนึ่ง เป็นผู้มีความพยายามเฉื่อยชาเลอะเลือน ผู้เป็นธัมมันเตวาสิก เรียนศิลปะอยู่, แต่เพราะความเป็นคนโง่เขลาเธอจึงไม่สามารถจะเรียนได้. แต่เธอเป็นผู้มีอุปการะต่อพระโพธิสัตว์, กระทำกิจการทุกอย่างดุจเป็นทาส. อยู่มาวันหนึ่ง พระโพธิสัตว์ บริโภคอาหารมื้อเย็นแล้ว

---

[๑] ฉ. นิจฺจ โลลุโกเยว.

มาณวํ หตฺถปาทปิฏฺฐิปริกมฺมานิ กตฺวา คจฺฉนฺตํ อาห "ตาต มญฺจปาเท อุปตฺถมฺเภตฺวา ยาหี"ติ. มาณโว เอกํ ปาทํ อุปตฺถมฺเภตฺวา เอกสฺส อุปตฺถมฺภนํ อลภนฺโต อตฺตโน อูรุมฺหิ ฐเปตฺวา รตฺตึ เขเปติ.

นอนพักอยู่บนที่นอน กล่าวกับมาณพคนนั้น ซึ่งนวดหลังมือหลังเท้าแล้วกำลังจะเดินไป ว่า "พ่อมาณพ เธอจงหนุนขาเตียงแล้วก็ไปเถิด". มาณพหนุนขาเตียงข้างหนึ่งแล้ว เมื่อไม่ได้เครื่องหนุนขาเตียงอีกข้างหนึ่ง จึงยกวางไว้บนขาอ่อนของตน ตลอดทั้งคืน.

โพธิสตฺโต ปจฺจูสสมเย อุฏฺฐาย ตํ ทิสฺวา "กึ ตาต นิสินฺโน"ติ ปุจฺฉิ. "อาจริย มญฺจปาทสฺส อุปตฺถมฺภนํ อลภิตฺวา อูรุมฺหิ ฐเปตฺวา นิสินฺโนมฺหี"ติ. โพธิสตฺโต สํวิคฺคมานโส หุตฺวา "อยํ อติวิย มยฺหํ อุปกาโร, เอตฺตกานํ มาณวสตานํ อนฺตเร อยเมว ทนฺโธ สิปฺปํ สิกฺขิตุํ น สกฺโกติ, กถํ นุ โข อหํ อิมํ ปณฺฑิตํ กเรยฺยนฺ"ติ จินฺเตสิ.

ในเวลาใกล้รุ่ง พระโพธิสัตว์ลุกขึ้นเห็นมาณพนั้น จึงถามว่า "ดูกรพ่อ เจ้านั่งทำไม". มาณพตอบว่า "ข้าแต่อาจารย์ กระผมไม่ได้เครื่องหนุนขาเตียง จึงนั่งวาง(ขาเตียง)ไว้บนขา". พระโพธิสัตว์มีความสลดใจ ครุ่นคิดว่า "มาณพผู้นี้มีอุปการะแก่เราอย่างเหลือเกิน, ในระหว่างมาณพประมาณ ๑๐๐ คนเท่านี้ มาณพคนนี้เท่านั้น โง่เขลาไม่สามารถจะศึกษาศิลปะได้ เราจะพึงทำมาณพผู้นี้ให้เป็นบัณฑิตได้อย่างไรหนอแล".

อถสฺส เอตทโหสิ "อตฺเถโก อุปาโย, อหํ อิมํ มาณวํ ทารุอตฺถาย ปณฺณตฺถาย จ คนฺตฺวา อาคตํ 'อชฺช เต กึ ทิฏฺฐํ, กึ กตนฺ'ติ ปุจฺฉิสฺสามิ. อถ เม 'อิทนฺนาม อชฺช มยา ทิฏฺฐํ, อิทํ กตนฺ'ติ อาจิกฺขิสฺสติ. อถ นํ 'ตยา ทิฏฺฐญฺจ กตญฺจ กีทิสนฺ'ติ ปุจฺฉิสฺสามิ, โส 'เอวรูปนฺนาม'ติ อุปมาย

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ได้มีความดำริอย่างนี้ว่า "มีอุบายอยู่อย่างหนึ่ง, เราจักถามมาณพนี้ ผู้ไปเพื่อหาฟืนและหาผักแล้วกลับมา ว่า 'วันนี้เจ้าเห็นอะไรบ้าง เจ้าทำอะไรบ้าง'. เมื่อเป็นเช่นนั้น เธอจักบอกแก่เราว่า 'วันนี้กระผมเห็นสิ่งชื่อนี้ กระผมทำสิ่งนี้'. ลำดับนั้น เราจักถามมาณพนั้นว่า 'สิ่งที่เจ้าเห็นแล้ว และเจ้าทำแล้ว

จ การเณน จ กเถสฺสติ. อิติ นํ มาณวํ อุปมญฺจ การณญฺจ กถาเปตฺวา อิมินา อุปาเยน ปณฺฑิตํ กริสฺสามี"ติ.

เป็นอย่างไร'. มาณพนั้นจักเล่าด้วยอุปมาและด้วยเหตุว่า 'สิ่งที่กระผมเห็นและทำแล้ว ชื่อเห็นปานนี้'. เราให้มาณพนั้นบอกเล่าอุปมาและเหตุแล้ว จักใช้อุบายนี้ทำเธอให้เป็นบัณฑิตด้วยอาการอย่างนี้" ดังนี้.

โส ตํ ปกฺโกสิตฺวา "ตาต มาณว อิโต ปฏฺฐาย ทารุอตฺถาย ปณฺณตฺถาย จ คตฏฺฐาเน ยํ เต ตตฺถ ทิฏฺฐํ[๑] วา ภุตฺตํ วา ปีตํ วา ขาทิตํ วา โหติ ตํ อาคนฺตฺวา มยฺหํ อาโรเจยฺยาสี"ติ อาห.

พระโพธิสัตว์นั้น เรียกมาณพนั้นมาแล้วกล่าวว่า "พ่อมาณพ ตั้งแต่นี้ไป ในสถานที่ที่เจ้าไปหาฟืนและผัก เจ้ากลับมาแล้วพึงบอกสิ่งที่เจ้าเห็นหรือบริโภค ดื่มหรือเคี้ยวกินในที่นั้นแก่เรา".

โส "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา เอกทิวสํ มาณเวหิ สทฺธึ ทารุอตฺถาย อรญฺญํ คโต ตตฺถ สปฺปึ ทิสฺวา อาคนฺตฺวา "อาจริย สปฺโป เม ทิฏฺโฐ"ติ อาโรเจสิ. "สปฺโป นาม ตาต กีทิโส"ติ. "เสยฺยถาปิ นงฺคลีสา"ติ. "สาธุ สาธุ ตาต มนาปา เต อุปมา อาหฏา, สปฺปา นาม นงฺคลีสสทิสา โหนฺตี"ติ. อถ โพธิสตฺโต "มาณวเกน มนาปา อุปมา อาหฏา, สกฺขิสฺสามิ นํ ปณฺฑิตํ กาตุนฺ"ติ. จินฺเตสิ.

มาณพนั้นรับคำว่า "ดีละ" แล้ววันหนึ่งไปป่าเพื่อหาฟืน พร้อมกับพวกมาณพทั้งหลาย เห็นงูในป่านั้นแล้ว กลับมาบอกว่า "ข้าแต่อาจารย์ กระผมเห็นงู". พระโพธิสัตว์ถามว่า "พ่อคุณ ชื่อว่างูเป็นเช่นไร". มาณพตอบว่า "เหมือนงอนไถ". พระโพธิสัตว์กล่าวว่า "ดีละ ดีละ พ่อคุณ เธอนำข้อเปรียบเทียบที่น่าพอใจมาแล้ว ชื่อว่างูก็เป็นเช่นกับงอนไถ". ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์คิดว่า "มาณพนำข้อเปรียบเทียบที่น่าพอใจมาแล้ว, เราสามารถจะทำมาณพนั้นให้เป็นบัณฑิตได้".

---

[๑] ฉ. สุตํ วาติ ทิสฺสติ.

มาณโว ปน เอกทิวสํ อรญฺเญ หตฺถึ ทิสฺวา "หตฺถี เม อาจริย ทิฏฺโฐ"ติ อาห. "หตฺถี นาม ตาต กีทิโส"ติ. "เสยฺยถาปิ นงฺคลีสา"ติ. โพธิสตฺโต "หตฺถิสฺส โสณฺฑา นงฺคลีสสทิสา โหนฺติ, ทนฺตาทโย เอวรูปา จ เอวรูปา จ. อยมฺปน พาลตาย วิภชิตฺวา กเถตุํ อสกฺโกนฺโต โสณฺฑํ สนฺธาย กเถสิ มญฺเญ"ติ ตุณฺหี อโหสิ.

ส่วนมาณพ ในวันหนึ่งเห็นช้างในป่า กล่าวว่า "ข้าแต่อาจารย์ ผมเห็นช้าง". พระโพธิสัตว์ถามว่า "พ่อคุณชื่อว่าช้างเป็นเช่นไร". มาณพตอบว่า "เหมือนกับงอนไถ". พระโพธิสัตว์คิดว่า "งวงช้างก็เป็นเช่นกับงอนไถ, งาช้างเป็นต้นก็มีรูปเป็นอย่างนี้ ๆ. แต่มาณพนี้ไม่สามารถจะกล่าวจำแนกได้ เพราะความที่ตนเป็นคนโง่เขลา เห็นจะกล่าวหมายถึงงวงช้าง" จึงได้นิ่งเฉยเสีย.

อเถกทิวสํ นิมนฺตเน อุจฺฉุํ ลภิตฺวา "อาจริย อชฺช มยํ อุจฺฉุํ ขาทิมฺหา"ติ อาห. "อุจฺฉุ นาม กีทิสา"ติ วุตฺเต "เสยฺยถาปิ นงฺคลีสา"ติ อาห. อาจริโย "โถกํ ปฏิรูปํ การณํ กเถสี"ติ ตุณฺหี ชาโต.

ภายหลังวันหนึ่ง มาณพได้อ้อยในสถานที่ที่เชื้อเชิญ กล่าวว่า "ข้าแต่อาจารย์ วันนี้กระผมรับประทานอ้อย". เมื่ออาจารย์กล่าวถามว่า "ชื่อว่าอ้อย เป็นเช่นไร" เขาตอบว่า "ก็เหมือนงอนไถ". อาจารย์กล่าวว่า "เธอกล่าวเหตุที่สมควรหน่อยหนึ่ง" จึงได้นิ่งเฉยเสีย.

ปุเนกทิวสํ นิมนฺตเน เอกจฺเจ มาณวา คุฬํ ทธินา ภุญฺชึสุ, เอกจฺเจ ขีเรน. โส อาคนฺตฺวา "อาจริย อชฺช มยํ ทธินา ขีเรน จ ภุญฺชิมฺหา"ติ วตฺวา "ทธิขีรนฺนาม กีทิสํ โหตี"ติ วุตฺเต "เสยฺยถาปิ นงฺคลีสา"ติ อาห.

ในวันรุ่งขึ้น มาณพพวกหนึ่งบริโภคน้ำอ้อยงบด้วยนมส้มในที่เชื้อเชิญ, พวกหนึ่งบริโภคด้วยนมสด. มาณพนั้นกลับมาแล้ว กล่าวว่า "ข้าแต่อาจารย์ ในวันนี้พวกกระผมบริโภค (น้ำอ้อยงบ)ด้วยนมส้มและด้วยนมสด" เมื่ออาจารย์กล่าวถามว่า "ชื่อว่านมส้มและนมสด เป็นเช่นไร" ก็กล่าวตอบว่า "ละม้ายเหมือนกับงอนไถ".

อาจริโย "อยํ มาณโว 'สปฺโป นงฺคลีสสทิโส'ติ กเถนฺโต ตาว สุกถิตํ กเถสิ, 'หตฺถี นงฺคลีสสทิโส'ติ กเถนฺเตนาปิ โสณฺฑํ สนฺธาย เลเสน กถิตํ. 'อุจฺฉุํ นงฺคลีสสทิสนฺ'ติ กถเนปิ เลโส อตฺถิ, 'ทธิขีรานิ ปน นิจฺจํ ปณฺฑรานิ ปกฺขิตฺตภาชนสณฺฐานานิ อิธ สพฺเพน สพฺพํ อุปมํ น กเถสิ, น สกฺกา อิมํ โลลุกํ สิกฺขาเปตุนฺ"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห :

อาจารย์กล่าวว่า "มาณพคนนี้ เมื่อพูดว่า 'งูละม้ายคล้ายงอนไถ' ก็ยังนับว่าพูดถูกต้องดีก่อน เมื่อเธอพูดว่า 'ช้างเป็นเช่นงอนไถ' ก็พูดโดยอ้างเลสหมายเอางวงช้าง. แม้ในการพูดว่า 'อ้อยเป็นเช่นกับงอนไถ' ก็ยังพอมีข้ออ้าง, 'แต่นมส้มและนมสดสีขาวเนืองนิตย์ ทรงตัวอยู่ในภาชนะที่เขาใส่ไว้ มาณพไม่น่ากล่าวข้อเปรียบเทียบทั้งหมด ด้วยประการทั้งปวงในที่นี้, เราไม่สามารถจะให้มาณพผู้เหลวไหลนี้ศึกษาได้" จึงกล่าวคาถาภาษิตนี้ว่า :

๑๒๓. "อสพฺพตฺถคามึ วาจํ
พาโล สพฺพตฺถ ภาสติ
นายํ ทธึ เวทิ น นงฺคลีสํ
ทธิปฺปยํ มญฺญติ นงฺคลีสนฺ"ติ.

๑๒๓. "คนโง่ ย่อมพูดถ้อยคำที่ไม่นำไปสู่ประโยชน์ (ไม่มีประโยชน์) ทั้งปวง ในที่ทุกแห่ง มาณพนี้มิได้รู้จักนมส้ม ไม่รู้จักงอนไถ ย่อมสำคัญ นมส้มและนมสดเหมือนงอนไถไปได้".

ตตฺรายํ สงฺเขปตฺโถ : ยา วาจา อุปมาวเสน สพฺพตฺถ น คจฺฉติ, ตํ **อสพฺพตฺถคามึ วาจํ พาโล** ปุคฺคโล **สพฺพตฺถ ภาสติ** "ทธิ นาม กีทิสนฺ"ติ ปุฏฺโฐ "เสยฺยถาปิ นงฺคลีสา"ติ วทเตว. เอวํ วทนฺโต **นายํ ทธึ เวทิ น**

ในคาถานั้น มีเนื้อความย่อดังต่อไปนี้ : วาจาใดไม่นำไป(สู่ประโยชน์) ในที่ทุกแห่ง ด้วยสามารถแห่งข้อเปรียบเทียบ คนโง่ **ย่อมพูดแต่วาจาที่ไม่นำไปเพื่อประโยชน์ทั้งปวงนั้น ในที่ทุกแห่ง** ถูกถามว่า "ชื่อว่า นมส้มเป็นอย่างไร" ก็ยังพูดย้ำอยู่ว่า "เหมือนกับงอนไถ". เมื่อพูดอยู่อย่างนี้ ชื่อว่า **ย่อมไม่รู้จัก**

นงฺคลีสํ. กึการณา. ยสฺมา **ทธิปฺปยํ มญฺญติ นงฺคลีสนฺ**ติ, ยสฺมา อยํ ทธีปิ นงฺคลีสเมว มญฺญติ.

นมส้ม ไม่รู้จักงอนไถ. เพราะเหตุไร. เพราะว่า เขา**ย่อมสำคัญนมส้มและนมสดเหมือนกับงอนไถ** เพราะเหตุดังนี้ มาณพคนนี้ จึงสำคัญแม้นมส้มเหมือนงอนไถอยู่นั้นเอง.

อถวา **ทธี**ติ ทธิเมว, **ปยนฺ**ติ ขีรํ, ทธิญฺจ ปยญฺจ ทธิปยํ. ยสฺมา ทธิขีรานิปิ อยํ นงฺคลีสเมว มญฺญติ, ตาทิโสวายํ พาโล, กึ อิมินาติ อนฺเตวาสิกานํ กถํ กเถตฺวา ปริพฺพยํ ทตฺวา ตํ อุยฺโยเชสิ.

อีกอย่างหนึ่งคำว่า **นมส้ม** ก็คือนมส้มนั่นเอง, คำว่า **น้ำนม** ได้แก่นมสด, ทั้งนมส้มและนมสด จึงชื่อว่า ทธิปยะ. เพราะเหตุที่มาณพคนนี้ สำคัญแม้นมส้มและนมสดทั้งหลาย เหมือนกับงอนไถเสียร่ำไป มาณพคนนี้เป็นผู้โง่เขลาเช่นนั้น อาจารย์จึงกล่าวถ้อยคำ แก่ลูกศิษย์ทั้งหลายว่า มาณพคนนี้ไม่มีประโยชน์อะไร แล้วให้เสบียงส่งมาณพนั้นไป.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา โลลมาณโว โลลุทายิ อโหสิ, ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "มาณพผู้เหลวไหลในครั้งนั้น ได้เป็นพระโลลุทายีในบัดนี้, ส่วนอาจารย์ทิศาปาโมกข์ ได้แก่เราตถาคตนั่นเอง" ฉะนี้แล.

นงฺคลีสชาตกวณฺณนา ตติยา.

พรรณนานังคลีสชาดกที่ ๓ จบ.

๔. อมฺพชาตก (๑๒๔)

๑๒๔. "วายเมเถว ปุริโส
น นิพฺพินฺเทยฺย ปณฺฑิโต
วายามสฺส ผลํ ปสฺส
ภุตฺตา อมฺพา อนีติหนฺ"ติ.

อมฺพชาตกํ จตุตฺถํ.

๔. อัมพชาดก (๑๒๔)

๑๒๔. "บุรุษผู้เป็นบัณฑิต พึงพยายาม ไปเถิด ไม่พึงเบื่อหน่าย ท่านจงดูผลแห่งความพยายาม หมู่ฤาษีบริโภคผลมะม่วงเป็นต้นอย่างไม่อั้น".

อัมพชาดก ที่ ๔.

๔. อมฺพชาตกวณฺณนา (๑๒๔)

วายเมเถว ปุริโสติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ วตฺตสมฺปนฺนํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร สาวตฺถีวาสี กุลปุตฺโต สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิโต วตฺตสมฺปนฺโน อโหสิ, อาจริยุปชฺฌาย-วตฺตานิ ปานียปริโภชนียอุโปสถาคาร-ชนฺตาฆราทีนิ วตฺตานิ จ สาธุกํ กโรติ, จุทฺทสสุ มหาวตฺเตสุ อสีติกฺขนฺธกวตฺเตสุ จ ปริปูริการีเยว อโหสิ, วิหารํ สมฺมชฺชติ, ปริเวณํ วิตกฺกมาลกํ วิหารมคฺคํ สมฺมชฺชติ, มนุสฺสานํ ปานียํ เทติ.

มนุสฺสา ตสฺส วตฺตสมฺปตฺติยํ ปสีทิตฺวา ปญฺจสตมตฺตานิ ธุวภตฺตานิ อทํสุ. มหาลาภสกฺกาโร อุปฺปชฺชิ. ตํ นิสฺสาย พหุนฺนํ ผาสุวิหาโร ชาโต. อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส อสุโก นาม ภิกฺขุ อตฺตโน

๔. พรรณนาอัมพชาดก (๑๒๔)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยวัตรรูปหนึ่ง ตรัสพระ-ธรรมเทศนานี้มีคำว่า **บุรุษพึงพยายามไปเถิด** เป็นต้น.

ได้ยินว่า ภิกษุนั้นเป็นกุลบุตรชาวเมืองสาวัตถี บวชอุทิศชีวิตในพระศาสนา เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวัตร, ทำอาจริยวัตร อุปัชฌายวัตร และวัตรทั้งหลาย มี(จัด)น้ำดื่มของที่ควรใช้สอย(บริโภค) (ปัดกวาด) โรงอุโบสถและเรือนไฟเป็นต้นเรียบร้อยดี เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในมหาวัตร ๑๔ ประการ และในขันธกวัตร ๘๐ ประการนั่นแล กวาดวิหาร กวาดบริเวณโรงสำหรับตรึก (หอปฏิบัติธรรม) ทางไปวิหาร, ให้น้ำดื่มแก่พวกมนุษย์ทั้งหลาย.

พวกมนุษย์ พากันเลื่อมใสในวัตรสมบัติของภิกษุรูปนั้น ได้ถวายภัตตาหารประจำประมาณ ๕๐๐ สำรับ. ลาภสักการะเป็นอันมากก็เกิดขึ้น. เพราะอาศัยลาภสักการะอันมากมายนั้น ความอยู่สบายจึงเกิดมีแก่ภิกษุเป็นจำนวนมาก. ครั้นวันหนึ่งภิกษุทั้งหลาย ตั้งเรื่องสนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า "ดูกรผู้มีอายุ

วตฺตสมฺปตฺติยา มหนฺตํ ลาภสกฺการํ นิพฺพตฺเตสิ, เอตํ เอกํ นิสฺสาย พหุนฺนํ ผาสุวิหาโร ชาโต"ติ.

ภิกษุชื่อโน้น ยังลาภและสักการะอันมากมายให้เกิดขึ้น เพราะตนมีวัตรสมบัติ, ความอยู่สบายเกิดมีแก่ภิกษุเป็นจำนวนมาก เพราะอาศัยภิกษุรูปนั้นรูปเดียว".

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพปายํ ภิกฺขุ วตฺตสมฺปนฺโน, ปุพฺเพเปตํ เอกํ นิสฺสาย ปญฺจ อิสิสตานิ ผลาผลตฺถาย อรญฺญํ อคนฺตฺวา เอเตเนว อานีตผลาผเลหิ ยาเปสุนฺ"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย เวลานี้พวกเธอนั่งประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้พระเจ้าข้า" จึงตรัสต่อไปนี้ "ดูกรภิกษุทั้งหลายมิใช่ แต่บัดนี้เท่านั้น, แม้ในปางก่อนภิกษุรูปนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยวัตร, แม้ในปางก่อน อาศัยเธอผู้เดียว ฤาษี ๕๐๐ ตน ไม่ต้องไปป่าเพื่อหาผลไม้น้อยใหญ่เลี้ยงอัตภาพ ให้เป็นไปด้วยผลไม้น้อยใหญ่ ที่เธอเท่านั้นนำมาให้" ดังนี้ แล้วทรงนำเรื่องอดีตมา.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา ปญฺจสตอิสิปริวาโร ปพฺพตปาเท วิหาสิ. ตทา หิมวนฺเต จณฺโฑ นิทาโฆ อโหสิ, ตตฺถ ตตฺถ ปานียานิ ฉิชฺชึสุ, ติรจฺฉานา ปานียํ อลภมานา กิลมนฺติ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ชั้นสูง เจริญวัยแล้ว บวชเป็นฤาษี มีฤาษี ๕๐๐ ตน เป็นบริวาร อาศัยอยู่ที่เชิงเขา. ครั้งนั้นในหิมวันตประเทศ ได้เกิดความแห้งแล้งอันร้ายแรง, น้ำดื่มในที่นั้น ๆ ได้แห้งขอด, สัตว์ดิรัจฉานทั้งหลายเมื่อไม่ได้น้ำดื่มก็พากันลำบาก.

อถ เตสุ ตาปเสสุ เอโก ตาปโส เตสํ ปิปาสทุกฺขํ ทิสฺวา เอกํ รุกฺขํ ฉินฺทิตฺวา โทณึ กตฺวา ปานียํ อุสฺสิญฺจิตฺวา เตสํ ปานียํ อทาสิ. พหูสุ สนฺนิปติตฺวา ปานียํ ปิวนฺเตสุ ตาปสสฺส ผลาผลตฺถาย คมโนกาโส น โหติ. โส นิราหาโรปิ ปานียํ เทติเยว.

ครั้งนั้นบรรดาดาบสเหล่านั้น ดาบสตนหนึ่งเห็นความทุกข์ เพราะความกระหายน้ำของสัตว์เหล่านั้น จึงตัดต้นไม้ต้นหนึ่ง ทำเป็นรางน้ำตักน้ำดื่มใส่ให้น้ำดื่มแก่สัตว์เหล่านั้น. เมื่อหมู่สัตว์เป็นอันมาก ต่างพากันมาชุมนุมดื่มน้ำ ดาบสจึงไม่มีโอกาสไปหาผลไม้น้อยใหญ่. ดาบสผู้นั้น แม้(ตัวเอง) จะอดอาหารก็ยังคงให้น้ำดื่มอยู่นั่นเอง.

มิคคณา จินฺเตสุํ "อยํ อมฺหากํ ปานียํ เทนฺโต ผลาผลตฺถาย คนฺตุํ โอกาสํ น ลภติ นีราหารตาย อติวิย กิลมติ, หนฺท มยํ กติกํ กโรมา"ติ. เต กติกํ อกํสุ "อิโต ปฏฺฐาย ปานียํ ปิวนตฺถาย อาคจฺฉนฺเตน อตฺตโน พลานุรูเปน ผลาผลํ คเหตฺวา อาคนฺตพฺพนฺ"ติ.

หมู่เนื้อทรายคิดกันว่า "ดาบสผู้นี้ให้น้ำดื่มแก่พวกเรา จึงไม่ได้โอกาสเพื่อจะไปหาผลไม้น้อยใหญ่ ย่อมลำบากอย่างยิ่งเพราะอดอาหาร, เอาเถิดพวกเราจะทำกติกากันไว้". หมู่สัตว์เหล่านั้น จึงได้ทำกติกากันไว้ว่า "ตั้งแต่นี้ไป สัตว์ที่มาเพื่อต้องการดื่มน้ำ พึงคาบผลไม้น้อยใหญ่มาด้วย ตามสมควรแก่กำลังของตน".

ตโต ปฏฺฐาย เอเกโก ติรจฺฉาโน อตฺตโน อตฺตโน พลานุรูเปน มธุรมธุรานิ อมฺพชมฺพูปนสาทีนิ คเหตฺวาว อาคจฺฉติ. เอกสฺส อตฺถาย อาภตํ ผลาผลํ อฑฺฒเตยฺยสกฏภารปฺปมาณํ อโหสิ. ปญฺจสตา ตาปสา ตเทว ปริภุญฺชนฺติ, อติเรกํ ฉฑฺฑิยิตฺถ.

จำเดิมแต่นั้นมา สัตว์ดิรัจฉานแต่ละตัวต่างพากันคาบผลไม้ทั้งหลาย มีผลมะม่วงผลไม้หว้า และขนุนเป็นต้น อันมีรสหวานอร่อย มาตามสมควรแก่กำลังของตน ๆ. ผลไม้น้อยใหญ่ ที่หมู่สัตว์นำมาเพื่อประโยชน์แก่ดาบสผู้เดียว ได้มีประมาณ จุ ๒ เล่มเกวียนครึ่ง. ดาบส ๕๐๐ ตนบริโภคผลไม้น้อยใหญ่นั้นเท่านั้น, ทิ้งผลไม้ที่มีมากเกินไป.

โพธิสตฺโต ตํ ทิสฺวา "เอกํ นาม วตฺตสมฺปนฺนํ นิสฺสาย เอตฺตกานํ ตาปสานํ ผลาผลตฺถาย อคนฺตฺวา ยาปนํ อุปฺปนฺนํ, วีริยนฺนาม กาตพฺพเมวา"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห :

พระโพธิสัตว์ ครั้นเห็นเหตุนั้นแล้ว จึงกล่าวว่า "การที่ดาบสทั้งหลายมีประมาณเท่านี้ ไม่ต้องไปหาผลไม้น้อยใหญ่ แล้วยังอัตภาพให้เป็นไปเกิดมีขึ้นเพราะอาศัยดาบสตนหนึ่ง ผู้ถึงพร้อมด้วยวัตร, ได้ชื่อว่า ความเพียรอันบุคคลพึงทำแท้เทียว" ดังนี้แล้ว จึงกล่าวคาถานี้ว่า :

๑๒๔. "วายเมเถว ปุริโส
น นิพฺพินฺเทยฺย ปณฺฑิโต
วายามสฺส ผลํ ปสฺส
ภุตฺตา อมฺพา อนีติหนฺ"ติ.

๑๒๔. "บุรุษผู้เป็นบัณฑิต พึงพยายามไปเถิด ไม่พึงเบื่อหน่าย ท่านจงดูผลแห่งความพยายาม หมู่ฤาษีบริโภคผลมะม่วงเป็นต้นอย่างไม่อั้น".

ตตฺรายํ สงฺเขปตฺโถ : ปณฺฑิโต อตฺตโน วตฺตปูรณาทิเก กมฺมมฺหิ วายเมเถว, น อุกฺกณฺเฐยฺย. กึการณา. วายามสฺส นิปฺผลตาย อภาวโต. อิติ มหาสตฺโต "วายาโม นาม สผโลว โหตี"ติ อิสิคณํ อาลปนฺโต "**วายามสฺส ผลํ ปสฺสา**"ติ อาห. กีทิสํ. **ภุตฺตา อมฺพา อนีติหนฺ**ติ.

ในคาถานั้น มีเนื้อความย่อดังต่อไปนี้ : บัณฑิตพึงพยายามโดยแท้, คือไม่พึงเบื่อหน่ายในการงาน มีการบำเพ็ญวัตรเป็นต้นของตน. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะความพยายามไม่มีความไร้ผล. เพราะเหตุนั้น พระมหาสัตว์จึงกล่าวว่า "ชื่อว่า ความพยายาม ย่อมมีผลทั้งนั้น" จึงเรียกหมู่ฤาษีมากล่าวว่า "**ท่านจงดูผลแห่งความพยายาม**". ถามว่า ดูผลเช่นไร. ตอบว่า "**หมู่ฤาษีได้บริโภคผลมะม่วงเป็นต้น อย่างไม่อั้น**".

ตตฺถ **อมฺพา**ติ เทสนามตฺตํ, เตหิ ปน นานปฺปการานิ ผลาผลานิ อาภตานิ. เตสํ สมฺปนฺนตรานํ วา อุสฺสนฺนตรานํ วา วเสน "อมฺพา"ติ วุตฺตํ. เย อิเมหิ ปญฺจหิ อิสิสเตหิ สยํ อรญฺญํ อคนฺตฺวา, เอตสฺส อตฺถาย อานีตา, อมฺพา ภุตฺตา, อิทํ วายามสฺส ผลํ.

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า **ผลมะม่วง** เป็นต้น เป็นเพียงการแสดง, ก็ผลไม้น้อยใหญ่ทั้งหลายมีประการต่าง ๆ ที่หมู่เนื้อเหล่านั้นนำมาแล้ว. คำว่า "มะม่วง" เป็นต้น ท่านกล่าวด้วยสามารถ แห่งผลไม้น้อยใหญ่ทั้งหลายที่สมบูรณ์ยิ่งกว่าหรือมากมายกว่าเหล่านั้น. ผลมะม่วงที่ฤาษีประมาณ ๕๐๐ ตน เหล่านี้ บริโภคโดยที่ตนเองไม่ต้องไปป่า เป็นผลมะม่วงที่เหล่าสัตว์นำมาเพื่อฤาษีตนนี้, นี้เป็นผลแห่งความพยายาม.

ตญฺจ โข ปน อนีติหํ "อิติห อิติ อาหา"ติ เอวํ อิติหอิติเหน คเหตพฺพํ น โหติ, ปจฺจกฺขเมว ตํ ผลํ ปสฺสาติ. เอวํ มหาสตฺโต อิสิคณสฺส โอวาทํ อทาสิ.

ก็ผลนั้นแลเห็นอยู่ชัด ๆ คือ ไม่ต้องเชื่อโดยกล่าวตามกันอย่างนี้ว่า "เขากล่าวกันอย่างนี้", ท่านจงดูผลอย่างประจักษ์แจ้งนั้นเถิด. พระมหาสัตว์ได้ให้โอวาทแก่หมู่ฤาษีด้วยประการฉะนี้.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา วตฺตสมฺปนฺโน ตาปโส อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, คณสตฺถา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "ดาบสผู้ถึงพร้อมด้วยวัตรในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุรูปนี้ในเวลานี้, ส่วนศาสดาของคณะ ได้แก่เราตถาคตนั่นเอง" ดังนี้.

อมฺพชาตกวณฺณนา จตุตฺถา.

พรรณนาอัมพชาดกที่ ๔ จบ.

๕. กฏาหกชาตก (๑๒๕)

๑๒๕. "พหุมฺปิ โส วิกตฺเถยฺย
อญฺญํ ชนปทํ คโต
อนฺวาคนฺตฺวาน ทูเสยฺย
ภุญฺช โภเค กฏาหกา"ติ.

กฏาหกชาตกํ ปญฺจมํ.

๕. กฏาหกชาดก (๑๒๕)

๑๒๕. "นรชนใด ไปสู่ชนบทอื่นจากถิ่นของตน นรชนนั้น พึงพูดโอ้อวดถ้อยคำ แม้มากได้ นายของท่านมาแล้ว พึงทำลายท่าน ข้าแต่กฏาหกะ ขอท่านจงบริโภคโภคสมบัติเถิด".

กฏาหกชาดก ที่ ๕.

๕. กฎาหกชาตกวณฺณนา (๑๒๕)

พหุมฺปิ โส วิกตฺเถยฺยาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ วิกตฺถิกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ. ตสฺส วตฺถุํ เหฏฺฐา กถิตสทิสเมว.

อตีเต ปน พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต มหาวิภโว อโหสิ. ตสฺส ภริยา ปุตฺตํ วิชายิ. ทาสีปิสฺส ตํ ทิวสเมว ปุตฺตํ วิชายิ.

เต เอกโต วฑฺฒึสุ. เสฏฺฐิปุตฺเต ปุพฺเพ เลขํ สิกฺขนฺเต ทาโสปิสฺส ผลกํ วหมาโน คนฺตฺวา เตเนว สทฺธึ เลขํ สิกฺขิ, เทฺว ตโย[๑] โวหาเร อกาสิ.

โส อนุกฺกเมน วจนกุสโล โวหารกุสโล ยุวา อภิรูโป อโหสิ นาเมน กฎาหโก นาม.

๕. พรรณนากฎาหกชาดก (๑๒๕)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้โอ้อวดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ว่า **นรชนนั้น พึงพูดโอ้อวดถ้อยคำแม้มากได้** ดังนี้เป็นต้น. เรื่องของภิกษุรูปนั้น เหมือนกับที่กล่าวไว้ในหนหลังนั่นแล.

ก็ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ ณ เมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ (เกิดเป็นเศรษฐี) มีทรัพย์มาก ภริยาของพระโพธิสัตว์นั้น คลอดบุตรเป็นชาย. แม้นางทาสีของพระโพธิสัตว์นั้น ก็คลอดบุตรเป็นชายในวันนั้นเหมือนกัน.

กุมารทั้งสองนั้น เจริญวัยมาด้วยกัน. เมื่อบุตรของเศรษฐีเรียนหนังสือก่อน แม้ทาสของบุตรเศรษฐีนั้น ก็ถือกระดานชนวนไปเรียนหนังสือกับบุตรเศรษฐีนั้น ได้ทำโจทย์ ๒-๓ ข้อ.

ลูกทาสนั้นฉลาดในถ้อยคำ ฉลาดในโวหาร โดยลำดับ เป็นหนุ่มรูปงามมีนามว่า กฎาหกะ โดยชื่อ.

---

[๑] สี. ม. เทฺว ตโยติ.

โส เสฏฺฐิสฺส ฆเร ภณฺฑาคาริกกมฺมํ กโรนฺโต จินฺเตสิ "น มํ อิเม สพฺพกาลํ ภณฺฑาคาริกกมฺเมว กาเรสฺสนฺติ, กิญฺจิเทว โทสํ ทิสฺวา ตาเฬตฺวา พนฺธิตฺวา ลกฺขเณน องฺเกตฺวา ทาสปริโภเคนปิ ปริภุญฺชิสฺสนฺติ.

ลูกทาสนั้น เมื่อทำหน้าที่ผู้รักษาคลังเก็บสิ่งของในเรือนท่านเศรษฐี คิดว่า "คนเหล่านี้ จักไม่ให้เราทำหน้าที่ผู้รักษาคลังเก็บสิ่งของตลอดกาลทั้งปวง, เห็นความผิดพลาดอย่างใดอย่างหนึ่งแล้วจะเฆี่ยนจะจองจำ ทำเครื่องหมายไว้เป็นลักษณะใช้สอยโดยใช้อย่างทาส.

ปจฺจนฺเต โข ปน เสฏฺฐิสฺส สหายโกปิ เสฏฺฐี อตฺถิ, ยนฺนูนาหํ เสฏฺฐิสฺส วจเนน เลขํ อาทาย ตตฺถ คนฺตฺวา 'อหํ เสฏฺฐิปุตฺโต"ติ วตฺวา ตํ เสฏฺฐึ วญฺเจตฺวา ตสฺส ธีตรํ คเหตฺวา สุขํ วเสยฺยนฺ"ติ.

ก็แลที่ชายแดน เศรษฐีแม้ผู้เป็นสหายของเศรษฐีมีอยู่, อย่ากระนั้นเลยเราควรถือหนังสือ(ปลอม)ไป ณ ที่นั้น ด้วยคำของเศรษฐี แล้วกล่าวลวงเศรษฐีนั้นว่า 'เราเป็นลูกชายเศรษฐี' แล้วรับเอาลูกสาวเศรษฐีนั้น(เป็นเมีย)อยู่เป็นสุข".

โส สยเมว ปณฺณํ คเหตฺวา "อหํ อสุกนฺนาม มม ปุตฺตํ ตว สนฺติกํ ปหิณึ, อาวาหวิวาหสมฺพนฺโธ นาม มยฺหํ ตยา ตุยฺหญฺจ มยา สทฺธึ ปฏิรูโป, ตสฺมา ตฺวํ อิมสฺส ทารกสฺส อตฺตโน ธีตรํ ทตฺวา เอตํ ตตฺเถว วสาเปหิ, อหํปิ โอกาสํ ลภิตฺวา อาคมิสฺสามี"ติ ลิขิตฺวา เสฏฺฐิสฺเสว มุทฺทิกาย ลญฺจิตฺวา ยถารุจิตํ ปริพฺพยญฺเจว คนฺธวตฺถาทีนิ จ คเหตฺวา ปจฺจนฺตํ คนฺตฺวา เสฏฺฐึ ทิสฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ.

ลูกทาสนั้น ถือเอาหนังสือเขียนเองนั่นแหละ ใจความว่า "เราส่งลูกชายของเราชื่อโน้น มาสู่สำนักของท่าน ขึ้นชื่อว่าความสัมพันธ์กัน(เกี่ยวดองกัน)ทางการแต่งงาน ระหว่างทางเรากับทางท่านและทางท่านกับทางเราเหมาะสมกัน เพราะฉะนั้น ขอท่านได้โปรดยกธิดาของท่านให้แก่เด็กคนนี้แล้วให้เขาอยู่ ณ ที่นั้นแหละ แม้เรามีโอกาสแล้วจักมา" (เยี่ยม) แล้วประทับด้วยตราของเศรษฐีนั่นเอง ถือเอาเสบียงมีของหอมและผ้าเป็นต้น ตามความพอใจแล้วเดินทางไปยังชนบท พบเศรษฐีไหว้แล้วยืนอยู่.

อถ นํ เสฏฺฐี "กุโต อาคโตสิ ตาตา"ติ ปุจฺฉิ. "พาราณสิโต" "กสฺส ปุตฺโตสี"ติ. "พาราณสีเสฏฺฐิสฺสา"ติ. "เกนตฺเถนาคโตสี"ติ. ตสฺมึ ขเณ กฏาหโก "อิทํ ทิสฺวา ชานิสฺสถา"ติ ปุณฺณํ อทาสิ.

ครั้งนั้นเศรษฐีถามเขาว่า "พ่อเจ้ามาแต่ไหน". กฏาหกะตอบว่า "จากเมืองพาราณสี" เศรษฐีถามว่า "พ่อเป็นลูกใคร". กฏาหกะตอบว่า "ข้าพเจ้าเป็นลูกของพาราณสีเศรษฐี". เศรษฐีถามว่า "พ่อมาธุระอันใด". ขณะนั้นกฏาหกะกล่าวว่า "ท่านดูหนังสือนี้แล้วจักทราบได้" ดังนี้ จึงให้หนังสือ.

เสฏฺฐี ปณฺณํ วาเจตฺวา "อิทานาหํ ชีวามิ นามา"ติ ตุฏฺฐจิตฺโต ธีตรํ ทตฺวา ปติฏฺฐาเปสิ. ตสฺส ปริวาโร มหนฺโต อโหสิ.

เศรษฐีอ่านหนังสือแล้ว มีใจยินดีว่า "บัดนี้เราค่อยมีชีวิตขึ้นบ้าง" จึงยกธิดาให้แล้วให้ตั้งหลักฐาน (ในถิ่นนั้น). บริวารของกฏาหกะนั้นเพิ่มมากขึ้น.

โส ยาคุขชฺชกาทีสุ วา สุทฺธคนฺธวตฺถาทีสุ วา อุปนีเตสุ "เอวมฺปิ นาม ยาคุํ ปจนฺติ, เอวํ ขชฺชกํ, เอวํ ภตฺตํ, อโห ปจฺจนฺตวาสิกา นามา"ติ ยาคุอาทีนิ ครหติ. "อิเม ปจฺจนฺตวาสิภาเวเนว อหตสาฏเก[๑] วลญฺชิตุํ น ชานนฺติ, คนฺเธปิ ปีสิตุํ ปุปฺผานิ คนฺถิตุํ น ชานนฺตี"ติ วตฺถกมฺมกราทโย ครหติ.

นายกฏาหกะนั้น เมื่อเขานำข้าวยาคูและของควรเคี้ยวเป็นต้น หรือผ้าสะอาดและผ้าอบกลิ่นหอมเป็นต้นเข้ามา(ให้) ก็ตำหนิข้าวยาคูเป็นต้นว่า "เขาต้มข้าวยาคูกันอย่างนี้, ทำของควรเคี้ยวอย่างนี้, หุงข้าวกันอย่างนี้, โธ่เอ๋ย ชื่อว่าคนบ้านนอกแท้". ติเตียนคนทำผ้าเป็นต้นว่า "มนุษย์เหล่านี้ไม่รู้จักใช้ผ้าใหม่ ๆ เพราะเป็นชาวบ้านนอกนั้นเอง ทั้งไม่รู้จักอบร่ำของหอม ไม่รู้จักร้อยดอกไม้".

---

[๑] ม. สาฏเก.

โพธิสตฺโต ทาสํ อปสฺสนฺโต "กฏาหโก น ทิสฺสติ, กุหึ คโต, ปริเยสถ นนฺ"ติ สมนฺตา มนุสฺเส ปโยเชสิ. เตสุ เอโก ตตฺถ คนฺตฺวา ตํ ทิสฺวาว สญฺชานิตฺวา อตฺตานํ อชานาเปตฺวา คนฺตฺวา โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสิ.

พระโพธิสัตว์ เมื่อไม่เห็นทาส จึงส่งคนไป(ตามหา) โดยรอบ ด้วยกล่าวว่า "ไม่เห็น(หน้า) นายกฏาหกะเลย, มันไปไหน, ช่วยกันตามหามันที่เถิด". บรรดาคนเหล่านั้น คนหนึ่งไปในถิ่นนั้น พบนายกฏาหกะนั้นเข้าจำได้แล้ว ไม่ให้นายกฏาหกะจำตนได้ กลับไปบอก(เรื่องนั้น) แก่พระโพธิสัตว์.

โพธิสตฺโต ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา "อยุตฺตํ เตน กตํ, คนฺตฺวา นํ คเหตฺวา อาคมิสฺสามี"ติ ราชานํ อาปุจฺฉิตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน นิกฺขมิ. "เสฏฺฐี กิร ปจฺจนฺตํ คจฺฉตี"ติ สพฺพตฺถ ปากโฏ ชาโต.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังความเป็นไปนั้นแล้ว คิดว่า "นายกฏาหกะทำไม่สมควร เราจักไปจับมันมา" จึงทูลลาพระราชาออกไปพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก. ข่าวปรากฏไปในที่ทุกแห่งว่า "ได้ทราบว่าเศรษฐีเดินทางไปบ้านนอก".

กฏาหโก "เสฏฺฐี กิร อาคจฺฉตี"ติ สุตฺวา จินฺเตสิ "น โส อญฺเญน การเณน อาคจฺฉติ, มํ นิสฺสาเยวสฺส อาคมเนน ภวิตพฺพํ. สเจ ปนาหํ ปลายิสฺสามิ, ปุน อาคนฺตุํ น สกฺกา ภวิสฺสติ, อตฺถิ ปเนส อุปาโย. มม สามิกสฺส ปฏิปถํ คนฺตฺวา ทาสกมฺมํ กตฺวา ตเมว อาราเธสฺสามี"ติ.

นายกฏาหกะได้ฟังว่า "ได้ทราบว่าเศรษฐีจะมา" คิดว่า "เศรษฐีนั้นมิได้มาด้วยเหตุอื่น, อันการมาของเศรษฐีนั้นพึงมีเพราะอาศัยเราเป็นแน่. หากว่าเราจักหนีไปเสีย เราก็จะไม่อาจมาอีกได้ มีอุบายอยู่อย่างหนึ่ง. คือเราจะสวนทางไปพบนายของเรา (กลางทาง) แล้วจะทำหน้าที่ของทาสให้นายนั้นมีความพอใจ(เรา)".

โส ตโต ปฏฺฐาย ปริสมชฺเฌ เอวํ ภาสติ "อญฺเญ พาลมนุสฺสา อตฺตโน พาลภาเวน มาตาปิตูนํ คุณํ อชานนฺตา

จำเดิมแต่นั้นมา นายกฏาหกะนั้น พูดท่ามกลางบริษัทอย่างนี้ว่า "มนุษย์โง่เหล่าอื่น ไม่รู้จักคุณของมารดาบิดา

เตสํ โภชนเวลาย อปจิติกมฺมํ อกตฺวา เตหิ สทฺธึเยว ภุญฺชนฺติ, มยมฺปน มาตาปิตูนํ ปริภุญฺชนกาเล ปฏิคฺคหํ อุปเนม, เขฬสรกํ อุปเนม, โภชนานิ อุปเนม, ปานียมฺปิ วีชนิมฺปิ คเหตฺวา อุปติฏฺฐามา"ติ ยาว สรีรวลญฺชนกาเล อุทกกลสํ อาทาย ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐานคมนา สพฺพํ ทาเสหิ สามิกานํ กตฺตพฺพกิจฺจํ ปกาเสสิ.

เพราะตนเป็นคนโง่ ไม่ทำความนอบน้อม ในเวลาท่านเหล่านั้น รับประทานอาหาร (กลับ) รับประทานร่วมกับมารดาบิดานั้นเสียด้วย, ส่วนเราในเวลาบิดามารดารับประทานอาหาร น้อมสำรับเข้าไปให้, ยกกระโถนเข้าไปให้, น้อมโภชนะเข้าไปให้, หาน้ำดื่มบ้าง ถือพัดพัดให้บ้าง คอยยืนอยู่ใกล้ ๆ" ประกาศหน้าที่อันทาสควรกระทำแก่นายทุกอย่าง ตลอดจนถึงการถือกระออมน้ำเข้าไปในสถานที่กำบังในเวลาปฏิบัติสรีรกิจ(ถ่ายอุจจาระปัสสาวะ).

โส เอวํ ปริสํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา โพธิสตฺตสฺส ปจฺจนฺตสมีปํ อาคตกาเล สสฺสุรํ อโวจ "ตาต มม กิร ปิตา ตุมฺหากํ ทสฺสนตฺถาย อาคจฺฉติ, ตุเมฺห ขาทนียโภชนียํ ปฏิยาทาเปถ, อหํ ปณฺณาการํ คเหตฺวา ปฏิปถํ คมิสฺสามี"ติ. โส "สาธุ ตาตา"ติ สมฺปฏิจฺฉิ. กฏาหโก พหุปณฺณาการมาทาย มหนฺเตน ปริวาเรน คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ปณฺณาการํ อทาสิ.

นายกฏาหกะนั้น สั่งสอนผู้เป็น(บริษัท)อย่างนี้แล้ว ในเวลาที่พระโพธิสัตว์มาใกล้ชนบท ได้พูดกับพ่อตาว่า "ข้าแต่พ่อ ข่าวว่าบิดาของข้าพเจ้าจะมาเยี่ยมท่าน, ขอท่านได้โปรดเตรียมของเคี้ยวและของบริโภคไว้, ข้าพเจ้าจักถือเครื่องบรรณาการไปต้อนรับ". ปัจจันตเศรษฐีนั้นรับว่า "ดีละพ่อ". นายกฏาหกะ ขนบรรณาการเป็นอันมากไป พร้อมด้วยบริวารมากมาย ไหว้พระโพธิสัตว์ แล้วให้เครื่องบรรณาการ.

โพธิสตฺโตปิ ปณฺณาการํ คเหตฺวา เตน สทฺธึ ปฏิสณฺฐารํ กตฺวา ปาตราสกาเล ขนฺธาวารํ นิวาเสตฺวา สรีรวลญฺชนตฺถาย ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐานํ ปาวิสิ. กฏาหโก

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ รับบรรณาการแล้ว ทำการปฏิสันถารกับนายกฏาหกะนั้น ให้ตั้งปะรำพักในเวลาอาหารเช้า แล้วเข้าไปยังที่กำบังเพื่อปฏิบัติสรีรกิจ (ถ่ายอุจจาระ

อตฺตโน ปริวารํ นิวตฺตาเปตฺวา กลสํ อาทาย โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อุทกกิจฺจปริโยสาเน ปาเทสุ ปติตฺวา "สามิ อหํ ตุมฺหากํ, ยตฺตกํ อิจฺฉถ, ตตฺตกํ ธนํ ทสฺสามิ. มา เม ยสํ อนฺตรธายิตฺถา"ติ อาห.

ปัสสาวะ). นายกฏาหกะให้บริวารของตนกลับ แล้วถือกระออมน้ำไปหาพระโพธิสัตว์ หมอบที่เท้าในเวลาเสร็จกิจด้วยน้ำ (คือในเวลาเสร็จจากการถ่ายอุจจาระปัสสาวะในห้องน้ำ) กล่าวว่า "ข้าแต่นาย ท่านต้องการทรัพย์เท่าใด, ข้าพเจ้าจะให้ทรัพย์เท่านั้นแก่ท่าน. ขอท่านอย่าให้ข้าพเจ้าเสื่อมยศเลย".

โพธิสตฺโต ตสฺส วตฺตสมฺปทาย ปสีทิตฺวา "มา ภายิ, นตฺถิ เต มม สนฺติกา อนฺตราโย"ติ สมสฺสาเสตฺวา ปจฺจนฺตนครํ ปาวิสิ. มหนฺโต สกฺกาโร อโหสิ, กฏาหโกปิสฺส นิรนฺตรํ ทาเสน กตฺตพฺพกิจฺจํ กโรติ. อถ นํ เอกาย เวลาย สุขนิสินฺนํ ปจฺจนฺตเสฏฺฐี อาห "มหาเสฏฺฐิ มยา ตุมฺหากํ ปณฺณํ ทิสฺวาว ตุมฺหากํ ปุตฺตสฺส ทาริกา ทินฺนา"ติ. โพธิสตฺโต กฏาหกํ ปุตฺตเมว กตฺวา ตทนุจฺฉวิกํ ปิยวจนํ วตฺวา เสฏฺฐึ โตเสสิ. ตโต ปฏฺฐาย กฏาหกสฺส มุขํ โอโลเกตุํ สมตฺโถ นาม นาโหสิ.

พระโพธิสัตว์ เลื่อมใสในความถึงพร้อมด้วยวัตรของนายกฏาหกะนั้น จึงปลอบใจว่า "ท่านอย่ากลัวเลย, อันตรายจากสำนักของเราย่อมไม่มีแก่ท่าน" ดังนี้แล้วเข้าไปยังปัจจันตนคร. สักการะมากมายได้มี(แก่พระโพธิสัตว์), แม้นายกฏาหกะก็ทำหน้าที่อันทาสพึงทำแก่พระโพธิสัตว์นั้น ตลอดกาลเป็นนิรันดร. ครั้งนั้นปัจจันตเศรษฐีกล่าวกะมหาเศรษฐีนั้นผู้นั่งอย่างเป็นสุขอยู่ในเวลาหนึ่งว่า "ข้าแต่มหาเศรษฐี ข้าพเจ้าได้เห็นจดหมายของท่านเท่านั้น ก็ยกลูกสาวให้บุตรของท่านแล้ว". พระโพธิสัตว์ ได้ทำนายกฏาหกะให้เป็นลูก(ของตน) อย่างนั้น จึงกล่าวคำอันอ่อนหวานสมควรแก่กาลนั้น ให้ปัจจันตเศรษฐียินดี. จำเดิมแต่นั้นไม่มีใครชื่อว่า สามารถมองหน้านายกฏาหกะได้.

อเถกทิวสํ มหาสตฺโต เสฏฺฐิธีตรํ ปกฺโกสิตฺวา "เอหิ อมฺม สีเส เม อูกา วิจินาหี"ติ ตํ อาคนฺตฺวา อูกา คเหตฺวา ฐิตํ ปิยวจนํ วตฺวา "อมฺม กจฺจิ เต มม ปุตฺโต สุขทุกฺเขสุ อปฺปมตฺโต, อุโภ ชนา สมฺโมทมานา สมคฺคสํวาสํ วสถา"ติ ปุจฺฉิ. ตาต มหาเสฏฺฐิปุตฺตสฺส อญฺโญ โทโส นตฺถิ, เกวลํ อาหารํ ครหตีติ.

อยู่มาวันหนึ่ง พระมหาสัตว์เรียกธิดาเศรษฐีมาพูดว่า "ดูกรแม่ เจ้าจงช่วยหาเหาบนศีรษะของเราหน่อยเถิด" แล้วพูดคำอ่อนหวานกะธิดาเศรษฐีผู้มายืนหาเหาอยู่ แล้วถามว่า "แน่ะแม่ ลูกชายของพ่อเอาใจใส่ในสุขทุกข์ของลูกดีอยู่หรือ, ลูกทั้งสองยังชื่นชมอยู่ อย่างพร้อมเพรียงกันดีหรือ". ธิดาเศรษฐีกล่าวว่า ข้าแต่พ่อ โทษอื่นของบุตรท่านมหาเศรษฐีไม่มี เขาตำหนิ(แต่เรื่อง)อาหารอย่างเดียว.

"อมฺม นิจฺจกาเลเปส ทุกฺขสีโลว, อปิจ เต อหนฺตสฺส มุขพนฺธนมนฺตํ ทสฺสามิ, ตํ ตฺวํ สาธุกํ อุคฺคณฺหิตฺวา มม ปุตฺตสฺส. โภชนกาเล ครหนฺตสฺส อุคฺคหิตนิยาเมเนว ปุรโต ฐตฺวา วเทยฺยาสี"ติ คาถํ อุคฺคณฺหาเปตฺวา กติปาหํ วสิตฺวา พาราณสิเมว อคมาสิ.

ท่านเศรษฐีกล่าวว่า "แน่ะแม่ ลูกพ่อคนนี้เป็นคนมักจะกินยากอยู่เรื่อยมา, เอาเถอะ พ่อจักให้มนต์มัดปากลูกชายคนนี้แก่เจ้า, เจ้าควรเรียนมนต์นั้นให้ดี เมื่อลูกชายของพ่อพูดตำหนิในเวลารับประทานอาหาร เจ้าพึงยืนข้างหน้า แล้วกล่าวโดยทำนองที่เรียนมานั่นแหละ" แล้วจึงให้ธิดาเศรษฐีเรียนคาถา พักอยู่ ๒-๓ วัน ก็(กลับ)ไปพระนครพาราณสีนั่นแหละ.

กฏาหโกปิ พหุขาทนียโภชนียมาทาย อนุมคฺคํ คนฺตฺวา พหุํ ธนํ ทตฺวา วนฺทิตฺวา นิวตฺติ. โส โพธิสตฺตสฺส คตกาลโต ปฏฺฐาย อติเรกมานี อโหสิ.

แม้นายกฏาหกะขนเอาของเคี้ยว และของบริโภคมากมายไปส่ง ให้ทรัพย์เป็นอันมาก แล้วกราบลากลับ. จำเดิมแต่พระโพธิสัตว์กลับไปแล้ว นายกฏาหกะได้ถือตัวยิ่งขึ้น.

โส เอกทิวสํ เสฏฺฐิธีตาย นานคฺครสโภชนํ อุปเนตฺวา กฏจฺฉุํ อาทาย

วันหนึ่ง เมื่อธิดาเศรษฐีนำโภชนะมีรสเลิศหลายอย่างเข้าไปให้ ถือทัพพีคอยปรนนิบัติ

ปริวิสนฺติยา ภตฺตํ ครหิตุํ อารภิ. เสฏฺฐิธีตา โพธิสตฺตสฺส สนฺติเก อุคฺคหิตนิยาเมเนว อิมํ คาถมาห :

อยู่ นายกฎาหกะนั้นจึงเริ่มตำหนิภัต. ธิดาเศรษฐี จึงกล่าวคาถานี้ โดยทำนองที่เรียนมาในสำนักของพระโพธิสัตว์ว่า :

๑๒๕. "พหุมฺปิ โส วิกตฺเถยฺย
อญฺญํ ชนปทํ คโต
อนฺวาคนฺตฺวาน ทูเสยฺย
ภุญฺช โภเค กฎาหกา"ติ.

๑๒๕. "นรชนใด ไปสู่ชนบทอื่นจากถิ่นของตน นรชนนั้น พึงพูดโอ้อวดถ้อยคำ แม้มากได้ นายของท่านมาแล้ว พึงทำลายท่าน ข้าแต่กฎาหกะ ขอท่านจงบริโภคโภคสมบัติเถิด".

ตตฺถ **พหุมฺปิ โส วิกตฺเถยฺย อญฺญํ ชนปทํ คโต**ติ โย อตฺตโน ชาติภูมิโต อญฺญํ ชนปทํ คโต โหติ, ยตฺถสฺส ชาตึ น ชานนฺติ, โส พหุมฺปิ วิกตฺเถยฺย, วมฺภนวจนํ วเทยฺย.

บรรดาบทเหล่านั้น สองบาทคาถาว่า **พหุมฺปิ ... ชนปทํ คโต** ความว่า นรชนใดไปสู่ชนบทอันเป็นถิ่นอื่น จากถิ่นกำเนิดของตน, มนุษย์ทั้งหลายไม่รู้กำเนิดของนรชนนั้นในถิ่นใด, นรชนนั้นมักโอ้อวด, คือมักพูดถ้อยคำดูหมิ่นแม้มากได้.

อนฺวาคนฺตฺวาน ทูเสยฺยาติ อิมํ ตาววารํ สามิกสฺส ปฏิปถํ คนฺตฺวา ทาสกิจฺจสฺส กตตฺตา กสาหิ ปหริตฺวา ปิฏฺฐิจมฺมุปฺปาตนโต จ ลกฺขณาหนนโต จ มุตฺโตสิ. สเจ อนาจารํ กโรสิ, ปุน อญฺญสฺมึ อาคมนวาเร ตว สามิโก อนฺวาคนฺตฺวาน ทูเสยฺย, อิมํ เคหํ อนฺอาคนฺตฺวา กสาภิฆาเตหิ เจว ลกฺขณาหนเนน จ ชาติปฺปกาเสเนว ตํ ทูเสยฺย อุปหเนยฺย.

บาทคาถาว่า **อนฺวาคนฺตฺวาน ทูเสยฺย** ความว่า เพราะท่านไปต้อนรับนายแล้วกระทำหน้าที่ของทาส จึงพ้นจากถูกเฆี่ยนด้วยหวาย แล้วถลกหนังสันหลัง และพ้นจากการตราเครื่องหมายคราวนี้ (คราวหนึ่ง) ก่อน. ถ้าหากว่าท่านกระทำไม่ดี (อนาจาร) ไซร้, เจ้านายของท่านมาคราวอื่นอีก พึงทำลายท่าน, คือเจ้านายของท่านตามมายังเรือนนี้ พึงทำลาย คือพึงฆ่าท่านด้วยการใช้หวายเฆี่ยน ด้วยการ

ตราเครื่องหมาย และด้วยการประกาศชาติกำเนิด.

ตสฺมา อิมํ อนาจารํ ปหาย **ภุญฺช โภเค กฏาหก**, มา ปจฺฉา อตฺตโน ทาสภาวํ ปากฏํ กาเรตฺวา วิปฺปฏิสารี อโหสีติ อยเมว เสฏฺฐิโน อธิปฺปาโย.

ข้าแต่กฏาหกะ เพราะฉะนั้นท่านจงละความประพฤติไม่ดีนี้เสีย**บริโภคโภคสมบัติเถิด** ท่านอย่าให้ความเป็นทาสของตนปรากฏแล้ว เดือดร้อนภายหลังเลย ความประสงค์ของท่านเศรษฐีเป็นอย่างนี้นั่นเอง.

เสฏฺฐิธีตา ปน เอตมตฺถํ อชานนฺตี อุคฺคหิตนิยาเมน พฺยญฺชนเมว ปยิรุทาหาสิ. กฏาหโก "เสฏฺฐินา มม กูฏํ อาจิกฺขิตฺวา เอติสฺสา สพฺพํ กถิตํ ภวิสฺสตี"ติ ตโต ปฏฺฐาย ปุน ภตฺตํ วิครหิตุํ น วิสหิ, นิหีนมาโน ยถาลทฺธํ ภุญฺชิตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

แต่ธิดาเศรษฐี ไม่รู้เนื้อความนั้น กล่าวได้เฉพาะพยัญชนะโดยนิยามที่เรียนมาเท่านั้น. นายกฏาหกะคิดว่า "ท่านเศรษฐีขยายความลับของเรา บอกเรื่องทั้งหมดแก่ธิดาของเศรษฐีเสียแล้ว" จำเดิมแต่นั้นเขาไม่อาจตำหนิภัตอีกเลย, หมดมานะบริโภคตามที่ได้ (ดำเนินชีวิต) ไปตามยถากรรม.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา กฏาหโก วิกตฺถิกภิกฺขุ อโหสิ, พาราณสีเสฏฺฐี ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "นายกฏาหกะในกาลนั้น ได้กลับชาติมาเป็นภิกษุผู้โอ้อวดในบัดนี้ ส่วนพาราณสีเศรษฐี กลับชาติมาเป็นเราผู้ตถาคต" แล.

กฏาหกชาตกวณฺณนา ปญฺจมา.

พรรณนากฏาหกชาดก ที่ ๕ จบ.

๖. อสิลกฺขณชาตก (๑๒๖)

๑๒๖. "ตเถเวกสฺส กลฺยาณํ
ตเถเวกสฺส ปาปกํ
ตสฺมา สพฺพํ น กลฺยาณํ
สพฺพํ วาปิ น ปาปกนฺ"ติ.

อสิลกฺขณชาตกํ ฉฏฺฐํ.

๖. อสิลักษณชาดก (๑๒๖)

๑๒๖. "สิ่งเดียวกันนั้นแลดีแก่คนหนึ่ง สิ่งเดียวกันนั้นแล ไม่ดีแก่คนหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงไม่ดีไปทั้งหมด หรือไม่ชั่วไปทั้งหมด".

อสิลักษณชาดก ที่ ๖.

๖. อสิลกฺขณชาตกวณฺณนา (๑๒๖)

ตเถเวกสฺส กลฺยาณนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต โกสลรญฺโญ อสิลกฺขณปาฐกํ พฺราหฺมณํ อารพฺภ กเถสิ.

โส กิร กมฺมาเรหิ รญฺโญ อสินํ อาหฏกาเล อสึ อุปสิงฺฆิตฺวา อสิลกฺขณํ อุทาหรติ. โส เยสํ หตฺถโต ลาภํ ลภติ, เตสํ อสึ "ลกฺขณสมฺปนฺโน มงฺคลสํยุตฺโต"ติ วทติ. เยสํ หตฺถโต น ลภติ, เตสํ อสึ "อวลกฺขโณ"ติ ครหติ.

อเถโก กมฺมาโร อสึ กตฺวา โกสิยํ สุขุมํ มริจจุณฺณํ ปกฺขิปิตฺวา รญฺโญ อสึ อาหริ.

ราชา พฺราหฺมณํ ปกฺโกสิตฺวา "อสึ วีมํสาหี"ติ อาห.

พฺราหฺมณสฺส อสึ อากฑฺฒิตฺวา อุปสิงฺฆนฺตสฺส มริจจุณฺณานิ นาสํ ปวิสิตฺวา ขิปิตุกามตํ อุปฺปาเทสุํ.

๖. พรรณนาอสิลักษณชาดก (๑๒๖)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภพราหมณ์ผู้ทำนายลักษณะ ดาบของพระเจ้าโกศล ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **สิ่งเดียวกันนั้นแลดีแก่คนหนึ่ง** ดังนี้เป็นต้น.

มีเรื่องเล่าว่า ในเวลาที่ช่างเหล็กนำดาบมาถวายพระราชา พราหมณ์นั้นดมดาบแล้ว ก็ชี้ลักษณะของดาบได้. พราหมณ์นั้น ได้สินบน(ลาภผล)จากมือของผู้ใด, ก็ทำนาย(ลักษณะ)ดาบของผู้นั้นว่า "ถึงพร้อมด้วยลักษณะเป็นมงคล". ไม่ได้สินบน(ลาภผล)จากมือของผู้ใด, ก็ตำหนิ(ลักษณะ)ดาบของผู้นั้นว่า "ลักษณะไม่ดี".

ครั้งนั้น ช่างเหล็กคนหนึ่งทำดาบเสร็จแล้ว ใส่พริกป่นอย่างละเอียดในฝักแล้วนำไปถวายพระราชา.

พระราชารับสั่งเรียกพราหมณ์มา แล้วตรัสว่า "ท่านจงตรวจดูดาบ(เล่มนี้)".

เมื่อพราหมณ์ชักดาบออกดม กลิ่นพริกป่นฟุ้งเข้าจมูกให้เกิดความอยากจะจาม.

ตรวจทานแล้ว ๑๐ ก.ย. ๒๕๕๑

ตสฺส ขิปนฺตสฺส นาสิกา อสิธาราย ปหฏา ทฺวิธา ฉิชฺชิ. ตสฺเสว นาสิกาย ฉินฺนภาโว ภิกฺขุสํเฆ ปากโฏ ชาโต.

เมื่อพราหมณ์นั้นจาม คมดาบตัดจมูกขาดเป็นสองส่วน. ความที่พราหมณ์นั้นนั่นแหละ จมูกแหว่งปรากฏเป็นที่รู้กันทั่วไปในหมู่ภิกษุ.

อเถกทิวสํ ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส รญฺโญ กิร อสิลกฺขณปาฐโก พฺราหฺมโณ อสิลกฺขณํ อุปสิงฺฆนฺโต นาสิกํ ฉินฺทาเปสี"ติ.

ต่อมาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายสนทนากัน ณ ธรรมสภาว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย ข่าวว่าพราหมณ์ผู้ทำนายลักษณะดาบ ของพระราชาดมกลิ่นดู(เพื่อตรวจ)ลักษณะดาบ ถูกดาบเฉือนจมูกแหว่งไปเสียแล้ว".

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว โส พฺราหฺมโณ อสึ อุปสิงฺฆนฺโต นาสิกจฺเฉทํ ปตฺโต, ปุพฺเพปิ ปตฺโตเยวา"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขณะนี้เธอทั้งหลายประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "เรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่บัดนี้เท่านั้น พราหมณ์นั้นดมกลิ่นดูดาบจมูกแหว่งไป แม้ในกาลก่อนก็ดมกลิ่นดูดาบ ได้ถึงความเป็นคนจมูกแหว่งเหมือนกัน" แล้วทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต ตสฺส อสิลกฺขณปาฐโก พฺราหฺมโณ อโหสิ สพฺพํ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุสทิสเมว.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี ท้าวเธอมีพราหมณ์ผู้ทำนายลักษณะดาบ(คนหนึ่ง) เรื่องทั้งหมด เหมือนกับเรื่องในปัจจุบันนั่นเอง.

ราชา ปน ตสฺส เวชฺเช ทตฺวา นาสิกโกฏึ ผาสุกํ การาเปตฺวา ลาขาย

ก็พระราชาพระราชทานหมอ แก่พราหมณ์นั้น ให้รักษาปลายจมูก จนหายเป็นปกติ

ปฏินาสิกํ กาเรตฺวา ปุน ตํ อุปฏฺฐากเมว อกาสิ.

แล้ว ให้ทำจมูกเทียมด้วยครั่ง แล้วตั้งให้พราหมณ์นั้น เป็นอำมาตย์เข้าเฝ้าตามเดิมอีก.

พาราณสีรญฺโญ ปน ปุตฺโต นตฺถิ, เอกา ธีตา เจว ภาคิเนยฺโย จ อเหสุํ. โส อุโภปิ เต อตฺตโน สนฺติเกเยว วฑฺฒาเปสิ.

แต่พระเจ้าพาราณสีไม่มีพระโอรส มีแต่พระธิดา และพระภาคิไนยเท่านั้น. พระองค์เล่า ก็ทรงชุบเลี้ยงพระราชธิดาและพระภาคิไนยแม้ทั้งสอง ให้เจริญวัยในสำนักของพระองค์นั่นเอง.

เต เอกโต วฑฺฒนฺตา อญฺญมญฺญํ ปฏิพทฺธจิตฺตา อเหสุํ. ราชาปิ อมจฺเจ ปกฺโกสาเปตฺวา "มยฺหํ ภาคิเนยฺโยปิ อิมสฺส รชฺชสฺส สามิโกว, ธีตรํ เอตสฺเสว ทตฺวา อภิเสกมสฺส กโรมี"ติ วตฺวา ปุน จินฺเตสิ "มยฺหํ ภาคิเนยฺโย สพฺพถาปิ เม ญาตโกเยว, เอตสฺส อญฺญํ ราชธีตรํ อาเนตฺวา อภิเสกํ กตฺวา ธีตรํ อญฺญสฺส รญฺโญ ทสฺสามิ, เอวํ โน ญาตกา พหู ภวิสฺสนฺติ, ทฺวินฺนํ รชฺชานํ มยเมว สามิกา ภวิสฺสามา"ติ.

หนุ่มสาวทั้งสองนั้น เมื่อเจริญมาด้วยกันจึงมีจิตปฏิพัทธ์ซึ่งกันและกัน. ฝ่ายพระราชาตรัสเรียกเหล่าอำมาตย์มาตรัสว่า "แม้หลานของเรา ก็จะเป็นเจ้าของแห่งราชสมบัตินี้เหมือนกัน, เราจะยกธิดาให้หลานนั้น ทำการอภิเษกแก่เธอเสีย" แล้วทรงดำริใหม่ว่า "หลานของเราเป็นญาติของเราอยู่แล้ว แม้โดยประการทั้งปวง, เราจะนำราชธิดาอื่น มาให้หลานนั้น ทำการอภิเษกแล้วยกพระธิดา(ของเรา) ให้พระราชาองค์อื่น, ด้วยประการฉะนี้ เราก็จักมีญาติเป็นอันมาก, ทั้งเราก็จะเป็นเจ้าของแห่งราชสมบัติทั้งสองทีเดียว".

โส อมจฺเจหิ สทฺธึ สมฺมนฺเตตฺวา "อุโภเปเต วิสุํ กาตุํ วฏฺฏตี"ติ ภาคิเนยฺยํ อญฺญสฺมึ นิเวสเน ธีตรํ อญฺญสฺมึ นิวาเสสิ.

พระราชานั้น ทรงปรึกษาพร้อมกับเหล่าอำมาตย์ว่า "เราควรแยกหลาน และลูกสาวทั้งสองเหล่านี้ให้อยู่กันคนละแห่ง" จึงให้พระเจ้าหลาน อยู่ในตำหนักหลัง

หนึ่ง ให้พระธิดาอยู่ในตำหนักอีกหลังหนึ่ง.

เต โสฬสวสฺสุทฺเทสิกภาวํ ปตฺวา อติวิย ปฏิพทฺธจิตฺตา อเหสุํ.

พระราชธิดา และพระเจ้าหลานเธอทั้งสองนั้น ต่างมีพระชันษา ๑๖ ชันษา จึงทรงมีพระทัยปฏิพัทธ์กันเหลือเกิน.

ราชกุมาโร "เกน นุ โข อุปาเยน มาตุลธีตรํ ราชเคหา นีหราเปตุํ สกฺกา ภเวยฺยา"ติ จินฺเตนฺโต "อตฺเถโก อุปาโย"ติ มหาอิกฺขณิกํ ปกฺโกสาเปตฺวา ตสฺสา สหสฺสภณฺฑิกํ ทตฺวา "กึ มยา กตฺตพฺพนฺ"ติ วุตฺเต "อมฺม อชฺช ตว กโรนฺติยา อนิปฺผตฺติ นาม นตฺถิ, กิญฺจิเทว การณํ วตฺวา ยถา มม มาตุโล ราชธีตรํ อนฺโตเคหา นีหราเปติ, ตถา กโรหี"ติ อาห.

พระราชกุมาร ทรงดำริอยู่ว่า "เราอาจนำพระราชธิดาของพระเจ้าลุง ออกจากพระราชวังได้ โดยวิธีไหนหนอ" ทรงเห็นว่า "มีอุบายอยู่อย่างหนึ่ง" จึงให้เรียกแม่มดมาให้ทรัพย์ ๑,๐๐๐ แก่แม่มดนั้น เมื่อแม่มดถามว่า "หม่อมฉันควรทำอย่างไร" จึงกล่าวว่า "แน่ะแม่มด เมื่อท่านลงมือทำได้ วันนี้ ชื่อว่าไม่สำเร็จเป็นไม่มี, ท่านจงทูลเหตุอย่างใด อย่างหนึ่ง ทำให้พระเจ้าลุงของเรารับสั่งให้นำพระราชธิดาออกจากภายในพระราชวัง".

สาธุ สามิ อหํ ราชานํ อุปสงฺกมิตฺวา เอวํ วกฺขามิ "เทว ราชธีตาย อุปริ กาฬกณฺณี อตฺถิ, เอตฺตกํ กาลํ นิวตฺติตฺวา โอโลเกนฺโตปิ นตฺถิ, อหํ ราชธีตรํ อสุกทิวเส นาม รถํ อาโรเปตฺวา พหู อาวุธหตฺเถ ปุริเส อาทาย มหนฺเตน ปริวาเรน สุสานํ คนฺตฺวา มณฺฑลปิฏฺฐิกาย เหฏฺฐาสุสาน-มญฺจเก มตกมนุสฺสํ นิปชฺชาเปตฺวา

แม่มดกล่าวว่า ข้าแต่นาย ได้พระเจ้าข้า หม่อมฉันจะทำการนี้ให้สำเร็จ หม่อมฉันจะเข้าเฝ้าพระราชา แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ มีกาฬกรรณีลักษณะเกาะเกี่ยวกับพระธิดา, แม้ผู้ที่จะเหลียวมองตลอดกาล จนบัดนี้ก็ไม่มีเลย, หม่อมฉัน จะให้พระราชธิดา ทรงรถไปในวันชื่อโน้น พาบุรุษมีอาวุธครบมือจำนวนมากไปยังป่าช้าพร้อมด้วยบริวาร

อุปริมญฺเจ ราชธีตรํ ฐเปตฺวา คนฺโธทกฆฏานํ อฑฺฒุตฺตรสเตน นฺหาเปตฺวา กาฬกณฺณึ ปวาเหสฺสามี"ติ.

เป็นอันมากแล้ว ให้คนตายนอนใต้เตียงประจำสุสานด้านหลังมณฑลพิธี ให้พระราชธิดาประทับยืนบนเตียง ให้สรงสนานด้วยน้ำหอม ๑๕๐ กว่าหม้อ แล้วให้กาฬกรรณีหนีออกไป"

เอวํ วตฺวา ราชธีตรํ สุสานํ เนสฺสามิ, ตฺวํ อมฺหากํ ตตฺถ คมนทิวเส อเมฺหหิ ปุเรตรเมว โถกํ มริจจุณฺณมาทาย อาวุธหตฺเถหิ อตฺตโน มนุสฺเสหิ ปริวุโต รถํ อารุยฺห สุสานํ คนฺตฺวา รถํ สุสานทฺวาเร เอกเทเส ฐเปตฺวา อาวุธหตฺเถ มนุสฺเส สุสานวนํ ปเวเสตฺวา สยํ สุสาเน มณฺฑลปิฏฺฐิกํ คนฺตฺวา มตโก วิย ปฏิกุชฺโช หุตฺวา นิปชฺช, อหํ ตตฺถ อาคนฺตฺวา ตว อุปริ มญฺจกํ อตฺถริตฺวา ราชธีตรํ อุกฺขิปิตฺวา มญฺเจ ฐเปสฺสามิ,

ครั้นทูลอย่างนี้แล้ว หม่อมฉันจะพาพระราชธิดาไปยังสุสาน, ในวันที่หม่อมฉันจะไปยังสุสานนั้น พระองค์จงนำพริกป่นหน่อยหนึ่งไปก่อนหม่อมฉัน ห้อมล้อมด้วยคนมีอาวุธครบมือของพระองค์ ขึ้นรถไปยังป่าช้า จอดรถไว้ในที่ส่วนหนึ่ง ใกล้ประตูป่าช้า ปล่อยให้คนที่มีอาวุธครบมือเข้าไปในป่าใกล้ป่าช้า พระองค์เองเสด็จไปยังด้านหลังมณฑลพิธีในป่าช้า แสร้งนอนคว่ำเหมือนคนตาย, หม่อมฉันมาถึงที่นั้นแล้ว จะวางเตียงคร่อมเหนือพระองค์ แล้วอุ้มพระราชธิดาให้ประทับบนเตียง,

ตตฺถ ตสฺมึ ขเณ มริจจุณฺณํ นาสิกาย ปกฺขิปิตฺวา เทฺว ตโย วาเร ขิเปยฺยาสิ, ตยา ขิปิตกาเล มยํ ราชธีตรํ ปหาย ปลายิสฺสาม, อถ ตฺวํ ราชธีตรํ สีสํ นฺหาเปตฺวา สยมฺปิ สีสํ นฺหายิตฺวา ตํ อาทาย อตฺตโน นิเวสนํ คจฺเฉยฺยาสี"ติ

ในขณะนั้น พระองค์จงสูดพริกป่นเข้าในจมูก ให้จามขึ้นสัก ๒-๓ ครั้ง, เวลาพระองค์จาม หม่อมฉันจะทิ้งพระราชธิดาหนีไปเสีย, ต่อจากนั้น พระองค์พึงให้พระราชธิดาสนานพระเศียร แม้พระองค์เองก็ทรงสนานพระเศียร พาพระราชธิดาเสด็จไปสู่ตำหนักของพระองค์".

ตัดตามเล่ม ๑-๑๐ ฉบับมหาจุฬาฯ

โส "สาธุ ภทฺทโก สุนฺทโร อุปาโย"ติ สมฺปฏิจฺฉิ.

พระราชกุมารนั้น รับว่า "ดีแล้วเป็นอุบายที่แยบคายดี".

สาปิ คนฺตฺวา รญฺโญ ตมตฺถํ อาโรเจสิ. ราชา สมฺปฏิจฺฉิ. ราชธีตายปิ ตํ อนฺตรํ อาจิกขิ. สาปิ สมฺปฏิจฺฉิ.

ฝ่ายแม่มดไปกราบทูลเรื่องนั้น แด่พระราชา. พระราชา ทรงรับทราบแล้ว. ทั้งรับสั่งเล่าเหตุการณ์นั้น แก่พระราชธิดาด้วย. แม้พระราชธิดานั้นก็ทรงรับแล้ว.

สา นิกฺขมนทิวเส กุมารสฺส สญฺญํ ทตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน สุสานํ คจฺฉนฺตี อารกฺขมนุสฺสานํ ภยชนนตฺถํ อาห

ในวันออกไป แม่มดนั้นให้สัญญา[๑]แก่พระราชกุมารแล้วไปยังสุสาน พร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เพื่อจะให้พวกคนอารักขาเกิดความกลัว จึงกล่าวว่า

"มยา ราชธีตาย มญฺเจ ฐปิตกาเล เหฏฺฐามญฺเจ มตกปุริโส ขิปิสฺสติ, ขิปิตฺวา จ เหฏฺฐามญฺจา นิกฺขมิตฺวา ยํ ปฐมํ ปสฺสิสฺสติ, ตเมว คเหสฺสติ, อปฺปมตฺตา คเวยฺยาถา"ติ.

"ในเวลาที่เราวางพระราชธิดาไว้บนเตียง คนตายที่เตียงล่างจักจาม ครั้นจามแล้วจักลุกออกมาจากเตียง เห็นผู้ใดก่อนก็จะจับผู้นั้นไป พวกท่านอย่าประมาท".

ราชกุมาโร ปุเรตรํ คนฺตฺวา วุตฺตนเยเนว ตตฺถ นิปชฺชิ.

พระราชกุมารเสด็จไปก่อนเล็กน้อย แล้วทรงบรรทม ณ ที่นั้น โดยนัยตามที่กล่าวนัดไว้(กับแม่มด) นั่นเอง.

มหาอิกฺขณิกา ราชธีตรํ อุกฺขิปิตฺวา มณฺฑลปิฏฺฐิกฏฺฐานํ คจฺฉนฺตี "มา ภายี"ติ สญฺญาเปตฺวา มญฺเจ ฐเปสิ.

นางแม่มด อุ้มพระราชธิดาขึ้นไปยังสถานที่หลังมณฑลพิธี ปลอบพระธิดาว่า "อย่ากลัวเลย" ดังนี้ แล้วจึงวางไว้บนเตียง.

---

[๑] สัญญา คือสัญญาณ หรือเลศนัยอันเป็นที่รู้กัน.

ตสฺมึ ขเณ กุมาโร มริจฺจุณฺณํ นาสาย ปกฺขิปิตฺวา ขิปิ.

ขณะนั้น พระราชกุมาร สูดพริกป่นเข้านาสิก แล้วจามขึ้น.

เตน ขิปิตมตฺเตเยว มหาอิกฺขณิกา ราชธีตรํ ปหาย มหารวํ รวมานา สพฺพปฺปจมํ ปลายิ. ตสฺสา ปลายิตกาลโต ปฏฺฐาย เอโกปิ ฐาตุํ สมตฺโถ นาม นาโหสิ. คหิตคหิตานิ อาวุธานิ ฉฑฺเฑตฺวา สพฺเพ ปลายึสุ.

พอพระกุมารจามเท่านั้น นางแม่มดก็ทิ้งพระราชธิดา ร้องเสียงดังหนีไปก่อนกว่าคนทั้งมวล. จำเดิมแต่แม่มดนั้น หนีไปแล้ว แม้แต่คนเดียว ชื่อว่าสามารถอยู่ได้มิมีเลย. ผู้คนทั้งหมดต่างทิ้งอาวุธที่ถือไว้แล้ว หนีไปสิ้น.

กุมาโร ยถาสมฺมนฺติตํ สพฺพํ กตฺวา ราชธีตรํ อาทาย อตฺตโน นิเวสนํ อคมาสิ.

พระราชกุมารทรงทำกิจทุกอย่าง ตามที่ได้ปรึกษากันไว้ ได้พาพระธิดาไปสู่ตำหนักของพระองค์แล้ว.

อิกฺขณิกา คนฺตฺวา ตํ การณํ รญฺโญ อาโรเจสิ.

นางแม่มด จึงไปกราบทูลเหตุการณ์นั้น แด่พระราชา.

ราชา "ปกติยาปิ สา มยา ตสฺเสวตฺถาย โปสิตา, ปายาเส ฉฑฺฑิตสปฺปิ วิย ชาตนฺ"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อปรภาเค ภาคิเนยฺยสฺส รชฺชํ ทตฺวา ธีตรํ มหาเทวึ กาเรสิ.

พระราชารับสั่งว่า "แม้โดยปกติ พระธิดานั้น เราเลี้ยงไว้ก็เพื่อประโยชน์ แก่หลานชายคนนี้ เหมือนอย่างเนยใสอันราดลงบนข้าวปายาส" จึงทรงรับรอง ในกาลต่อมาได้ยกราชสมบัติให้พระเจ้าหลานเธอ แล้วให้สถาปนาพระราชธิดาเป็นพระมหาเทวี.

โส ตาย สทฺธึ สมคฺควาสํ วสมาโน ธมฺเมน รชฺชํ กาเรสิ.

พระกุมารนั้น ทรงอยู่ร่วมสมัครสมานกับพระราชธิดานั้น ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม.

อสิลกฺขณปาฐโก ตสฺเสว อุปฏฺฐาโก อโหสิ.

พราหมณ์ผู้ทำนายลักษณะดาบ ก็ได้เข้ารับราชการ อยู่กับพระองค์เช่นเดิม.

ตสฺเสกทิวสํ ราชุปฏฺฐานํ อาคนฺตฺวา ปฏิสุริยํ ฐตฺวา อุปฏฺฐหนฺตสฺส ลาขา วิลียิ. ปฏินาสิกา ภูมิยํ ปติ.

วันหนึ่ง เมื่อพราหมณ์นั้น มายังที่ปฏิบัติราชกิจ เข้าไปเฝ้าพระราชา ยืนเฝ้าทวน(แสง)พระอาทิตย์อยู่ ครั่งเกิดละลาย. จมูกเทียม จึงหล่นลงเหนือภาคพื้น.

โส ลชฺชาย อโธมุโข อฏฺฐาสิ.

พราหมณ์นั้น ได้ยืนก้มหน้าอยู่ด้วยความอาย.

อถ นํ ราชา ปริหสนฺโต "อาจริย มา จินฺตยิตฺถ, ขิปิตํ นาม เอกสฺส กลฺยาณํ อโหสิ, เอกสฺส ปาปกํ. ตุเมฺหหิ ขิปิเตน นาสา ฉิชฺชิยิตฺถ, มยํ ปน มาตุลธีตรํ ลภิตฺวา รชฺชํ ลภิมฺหา"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห :

ลำดับนั้น พระราชาทรงพระสรวล รับสั่งกะพราหมณ์นั้นว่า "ท่านอาจารย์ ท่านอย่าคิดเสียใจ (อะไรเลย) ธรรมดาการจามเป็นความดีแก่คนหนึ่ง, เป็นความไม่ดีแก่อีกคนหนึ่ง. จมูกแหว่งไปเพราะท่านจาม ส่วนเราได้ลูกสาวพระเจ้าลุงได้ราชสมบัติ" แล้วตรัสคาถานี้ว่า :

๑๒๖. "ตเถเวกสฺส กลฺยาณํ
ตเถเวกสฺส ปาปกํ
ตสฺมา สพฺพํ น กลฺยาณํ
สพฺพํ วาปิ น ปาปกนฺ"ติ.

๑๒๖. "สิ่งเดียวกันนั้นแลดีแก่คนหนึ่ง สิ่งเดียวกันนั้นแล ไม่ดีแก่คนหนึ่ง เพราะฉะนั้น จึงไม่ดีไปทั้งหมด หรือไม่ชั่วไปทั้งหมด".

ตตฺถ **ตเถเวกสฺสา**ติ ตเถเวกสฺส.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ตเถเวกสฺส** แปลว่า สิ่งเดียวกันนั้นแหละ(ดีแก่)คนหนึ่ง (ไม่ดีแก่คนหนึ่ง).

อยเมว วา ปาโฐ. ทุติยปเทปิ เอเสว นโย.

อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. แม้ในบทที่สองก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

อิติ โส อิมาย คาถาย ตํ การณํ อาหริตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

พระราชา ทรงนำเหตุการณ์นั้นมา ตรัสด้วยพระคาถานี้ ด้วยประการฉะนี้ ทรงบำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น แล้วเสด็จไปตามยถากรรม.

สตฺถา อิมาย เทสนาย โลกสมฺมุตานํ กลฺยาณปาปกานํ อเนกํสิกภาวํ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา อสิลกฺขณปาจโก เอตรหิ อสิลกฺขณปาจโกว, ภาคิเนยฺโย ราชา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ทรงประกาศความดีและความชั่ว ตามที่โลกสมมติกันว่าประกอบด้วยส่วนหลายประการ ด้วยพระธรรมเทศนานี้แล้ว ได้ทรงประชุมชาดกว่า "พราหมณ์ผู้ทำนายลักษณะดาบ ในกาลนั้น กลับชาติเป็นพราหมณ์ผู้ทำนายดาบในชาตินี้ ส่วนพระราชาผู้เป็นหลานเป็นเราผู้ตถาคต" แล.

อสิลกฺขณชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐา.

พรรณนาอสิลักษณชาดก ที่ ๖ จบ.

๗. กลณฺฑุกชาตก (๑๒๗)

๑๒๗. "เต เทสา ตานิ วตฺถูนิ
อหญฺจ วนโคจโร
อนุวิจฺจ โข ตํ คณฺเหยฺยุํ
ปิว ขีรํ กลณฺฑุกา"ติ.

กลณฺฑุกชาตกํ สตฺตมํ.

๗. กลัณฑุกชาดก (๑๒๗)

๑๒๗. "ถึงเราจะเป็นสัตว์อยู่ป่า เรายังรู้
ถิ่นเหล่านั้น และพื้นที่เหล่านั้น
เจ้านายพิจารณาแล้ว พึงจับเจ้า
ไปได้ ดูกรกลัณฑุกะ เจ้าจงดื่ม
นมสดเถิด".

กลัณฑุกชาดก ที่ ๗.

๗. กลณฺฑุกชาตกวณฺณนา (๑๒๗)

เต เทสา ตานิ วตฺถูนีติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ วิกตฺถิกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ.

ตตฺถ เทฺวปิ วตฺถูนิ กฏาหกชาตก-สทิสาเนว.

อิธ ปเนส พาราณสีเสฏฺฐิโน ทาโส กลณฺฑุโก นาม อโหสิ. ตสฺส ปลายิตฺวา ปจฺจนฺตเสฏฺฐิธีตรํ คเหตฺวา มหนฺเตน ปริวาเรน วสนกาเล พาราณสีเสฏฺฐี ปริเยสาเปตฺวาปิ ตสฺส คตฏฺฐานํ[๑] อชานนฺโต "คจฺฉ กลณฺฑุกํ ปริเยสา"ติ อตฺตนา วุฏฺฐํ สุกโปตกํ เปเสสิ.

สุกโปตโก อิโต จิโต จ จรนฺโต ตํ นครํ สมฺปาปุณิ. ตสฺมิญฺจ กาเล กลณฺฑุโก นทึ กีฬิตุกาโม พหุํ มาลา-คนฺธวิเลปนญฺเจว ขาทนียโภชนียญฺจ คาหาเปตฺวา นทึ คนฺตฺวา เสฏฺฐิธีตาย

๗. พรรณนากลัณฑุกชาดก (๑๒๗)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้โอ้อวดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ถิ่นเหล่านั้น และของเหล่านั้น** ดังนี้เป็นต้น.

ในชาดกนั้น เรื่องทั้ง ๒ เหมือนกับกฏาหกชาดก.

(แปลกกัน) แต่ว่า ในกลัณฑุกชาดกนี้ ภิกษุนี้เป็นทาสของท่านพาราณสีเศรษฐีชื่อกลัณฑุกะ. ในคราวที่ทาสนั้นหนีไปได้ธิดาของปัจจันตเศรษฐีพักอยู่ (ในที่นั้น) ด้วยบริวารเป็นอันมาก ท่านพาราณสีเศรษฐีให้คนเที่ยวแสวงหา เมื่อไม่ทราบที่ไปของทาสนั้น จึงส่งลูกนกแขกเต้าที่อยู่กับตนไปโดยสั่งว่า "เจ้าจงไปเที่ยวแสวงหาทาส ชื่อกลัณฑุกะ".

ลูกนกแขกเต้า เที่ยวเวียนค้นหาอยู่ (ไปทางโน้น และทางนี้) ถึงพระนครนั้น. ก็ในกาลนั้น นายกลัณฑุกะประสงค์จะเล่นน้ำ จึงให้คนถือดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้ ทั้งของเคี้ยว และของ

---

[๑] ม. วสนฏฺฐานํ.

สทฺธึ นาวํ อารุยฺห อุทเก กีฬติ.

บริโภคเป็นอันมาก ไปยังแม่น้ำ แล้วลงเรือเล่นน้ำ พร้อมกับลูกสาวเศรษฐี.

ตสฺมิญฺจ เทเส นทีกีฬํ กีฬนฺตา อิสฺสรชาติกา ติขิณเภสชฺชปริวารํ ขีรํ ปิวนฺติ, เตน เตสํ ทิวสภาคมฺปิ อุทเก กีฬนฺตานํ สีตํ น พาธติ.

ก็ในถิ่นนั้น เมื่อผู้ยิ่งใหญ่เล่นน้ำ ย่อมดื่มน้ำนมผสมด้วยเภสัชมีรสเข้ม, เพราะเหตุนั้น เมื่อคนเหล่านั้นเล่นน้ำอยู่ตลอดวัน ความหนาวก็ไม่รบกวน.

อยมฺปน กลณฺฑุโก ขีรคณฺฑุสํ คเหตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา ตํ ขีรํ นฺหุฏฺฐุภติ. นฺหุฏฺฐุภนฺโตปิ อุทเก อนฺหุฏฺฐุภิตฺวา เสฏฺฐิธีตาย สีเส นฺหุฏฺฐุภติ.

ส่วนนายกลัณฑุกะนี้ อมน้ำนมสดเข้าไปแล้ว บ้วนปากถ่มนมสดนั้นทิ้งเสีย. และแม้เมื่อถ่ม มิได้ถ่มลงในน้ำ กลับถ่มที่ศีรษะของธิดาเศรษฐี.

สุกโปตโกปิ นทีตีรํ คนฺตฺวา เอกิสฺสา อุทุมฺพรสาขาย นิสีทิตฺวา โอโลเกนฺโต กลณฺฑุกํ สญฺชานิตฺวา เสฏฺฐิธีตาย สีเส นฺหุฏฺฐุภนฺตํ ทิสฺวา "อเร กลณฺฑุก ทาส อตฺตโน ชาติญฺจ วสนฏฺฐานญฺจ อนุสฺสร, ขีรคณฺฑุสํ คเหตฺวา มุขํ วิกฺขาเลตฺวา ชาติสมฺปนฺนาย สุขสํวฑฺฒาย เสฏฺฐิธีตาย สีเส มา นฺหุฏฺฐุภิ, อตฺตโน ปมาณํ น ชานาสี"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห :

ฝ่ายลูกนกแขกเต้า ไปถึงริมฝั่งแม่น้ำ จับที่กิ่งต้นมะเดื่อต้นหนึ่ง มองดูอยู่ จำนายกลัณฑุกะได้ เห็นเขาถ่มน้ำนมสดรดศีรษะของธิดาเศรษฐี จึงร้องว่า "เจ้าทาสกลัณฑุกะคนชั่ว เจ้าจงคิดถึงชาติ และที่อยู่ของตนเถิด, อย่าอมน้ำนมสด บ้วนปากแล้ว ถ่มรดศีรษะของธิดาเศรษฐี ผู้ถึงพร้อมด้วยชาติ เจริญด้วยความสุขเลย, เจ้าไม่รู้จักประมาณตน" ดังนี้แล้ว กล่าวคาถานี้ว่า :

๑๒๗. "เต เทสา ตานิ วตฺถูนิ
อหญฺจ วนโคจโร

๑๒๗. "ถึงเราจะเป็นสัตว์อยู่ป่า เรายังรู้ถิ่นเหล่านั้น และพื้นที่เหล่านั้น เจ้านายพิจารณาแล้ว พึงจับเจ้า[๑]

---

[๑] เจ้านายสืบสวนดูแล้ว คงจับเจ้าได้.

อนุวิจฺจ โข ตํ คณฺเหยฺยุํ ปิว ขีรํ กลณฺฑุกา"ติ.

ไปได้ ดูกรกลัณฑุกะ เจ้าจงดื่มนมสดเถิด".

ตตฺถ **เต เทสา ตานิ วตฺถูนี**ติ มาตุกุจฺฉึ สนฺธาย วทติ.

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า **ถิ่นเหล่านั้น และของเหล่านั้น** ความว่า นกแขกเต้ากล่าวหมายถึง ท้องของมารดา.

อยเมตฺถ อธิปฺปาโย : ยตฺถ เต วสิตํ, น เต ขตฺติยธีตาทีนํ กุจฺฉิเทสา. ยตฺถ วสิ ปติฏฺฐิโต, ตานิ น ขตฺติยธีตานํ กุจฺฉิวตฺถูนิ. อถ โข ทาสีกุจฺฉิยํ ตฺวํ วสิ เจว ปติฏฺฐิโต จาติ.

อธิบายในบาทคาถานี้ ดังนี้ : เจ้าอยู่ในถิ่นใด, ถิ่นนั้น มิใช่ถิ่น คือท้องของธิดากษัตริย์เป็นต้น. เจ้าอยู่ในพื้นที่เหล่าใด, พื้นที่เหล่านั้น มิใช่พื้นที่แห่งท้องของธิดากษัตริย์. โดยที่แท้ เจ้าอาศัยอยู่ในท้องของนางทาส (เจ้าเป็นลูกทาส).

อหญฺจ วนโคจโรติ ติรจฺฉานคโตปิ เอตมตฺถํ ชานามีติ ทีเปติ.

บาทคาถาว่า **อหญฺจ วนโคจโร** ความว่า แม้เราเป็นสัตว์เดรัจฉาน ก็ย่อมทราบความข้อนี้.

อนุวิจฺจ โข ตํ คณฺเหยฺยุนฺติ เอวํ อนาจารํ จรมานํ มยา คนฺตฺวา อาโรจิเต อนุวิจฺจ ชานิตฺวา ตว สามิกา ตาเฬตฺวา เจว ลกฺขณาหตญฺจ กตฺวา ตํ คณฺเหยฺยุํ, คเหตฺวา คมิสฺสนฺติ, ตสฺมา อตฺตโน ปมาณํ กตฺวา เสฏฺฐิธีตาย สีเส อนุฏฺฐุภิตฺวา ปิว ขีรํ.

บาทคาถาว่า **อนุวิจฺจ โข ตํ คณฺเหยฺยุํ** ความว่า เมื่อเราไปบอก(ความนั้น) นายของเจ้าพิจารณาแล้ว คือรู้แล้วว่าเจ้าประพฤติอนาจารอย่างนี้ พึงเฆี่ยนตีและตราเครื่องหมายจับเจ้าไว้, คือจักจับไป, เพราะฉะนั้นเจ้าจงประมาณตน ไม่ถ่มรดศีรษะธิดาเศรษฐี จงดื่มน้ำนมเถิด.

กลณฺฑุกาติ ตํ นาเมน อาลปติ.

นกเรียกทาสนั้น โดยชื่อว่า **กลัณฑุกะ**.

กลณฺฑุโกปิ สุกโปตกํ สญฺญานิตฺวา "มํ ปากฏํ กเรยฺยา"ติ ภเยน "เอหิ สามิ กทา อาคโตสี"ติ อาห.

แม้ทาสชื่อกลัณฑุกะ จำลูกนกแขกเต้าได้ ด้วยความกลัวว่า "นกนี้พึงเปิดเผยเรา" จึงกล่าวว่า "แน่ะนาย มานี่เถอะ ท่านมาเมื่อไร".

สุกโปตโกปิ "น เอส มํ หิตกามตาย ปกฺโกสติ, คีวํ ปน เม วฏฺเฏตฺวา มาเรตุกาโม"ติ ญตฺวา "น เม ตยา อตฺโถ"ติ ตโต อุปฺปติตฺวา พาราณสึ คนฺตฺวา ยถาทิฏฺฐํ เสฏฺฐิโน วิตฺถาเรน กเถสิ.

แม้นกแขกเต้ารู้ว่า "นายคนนี้ มิได้เรียกเราด้วยหวังประโยชน์(ความหวังดี) แต่เป็นผู้ประสงค์จะหักคอเราให้ตาย" จึงบินหนีไปจากที่นั้น พร้อมกับพูดว่า "เราไม่ต้องการพบท่าน" แล้วบินไปเมืองพาราณสี บอกเหตุการณ์ตามที่ตนเห็นอย่างละเอียดแก่เศรษฐี.

เสฏฺฐี "อยุตฺตกํ เตน กตนฺ"ติ คนฺตฺวา ตสฺส อาณํ กาเรตฺวา พาราณสิเมว นํ เนตฺวา ทาสปริโภเคน ปริภุญฺชิ.

เศรษฐีคิดว่า "กลัณฑุกะทำกรรมไม่สมควร" จึงไปลงโทษ(บังคับ)นายกลัณฑุกะนั้น นำกลับมายังเมืองพาราณสี แล้วใช้อย่างทาส(ตามเดิม).

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา กลณฺฑุโก อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, พาราณสีเสฏฺฐี ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า "ทาสชื่อกลัณฑุกะในกาลนั้น กลับชาติมาเป็นภิกษุนี้, ส่วนพาราณสีเศรษฐี กลับชาติมาเป็นเราผู้ตถาคตแล".

กลณฺฑุกชาตกวณฺณนา สตฺตมา.

พรรณนากลัณฑุกชาดก ที่ ๗ จบ.

๘. มูสิกชาตก (๑๒๘)

๑๒๘. "โย เว ธมฺมทฺธชํ กตฺวา
นิคุโยฺห ปาปมาจเร
วิสฺสาสยิตฺวา ภูตานิ
พิฬารนฺนาม ตํ วตนฺ"ติ.

มูสิกชาตกํ อฏฺฐมํ.

๘. มูสิกชาดก (๑๒๘)

๑๒๘. "ผู้ใดแล อ้างธรรมเป็นธงชัย
หลอกลวง ให้หมู่สัตว์ทั้งหลาย
ตายใจ ปกปิดไว้ ประพฤติกรรมชั่ว
วัตรของผู้นั้น ชื่อว่าพิฬารวัตร
(ทำอย่างแมว)".

มูสิกชาดก ที่ ๘.

๘. มูสิกชาตกวณฺณนา (๑๒๘)

โย เว ธมฺมทฺธชํ กตฺวาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ กุหกํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ.

ตทา หิ สตฺถา ตสฺส กุหกภาเว อาโรจิเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว, ปุพฺเพเปส กุหโกเยวา"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต มูสิกโยนิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา วุฑฺฒิมนฺวาย มหาสรีโร สูกรจฺฉาปกสทิโส หุตฺวา อเนกสตมูสิกาหิ ปริวุโต อรญฺเญ วิจรติ.

อเถโก สิคาโล อิโต จิโต จ วิจรนฺโต ตํ มูสิกยูถํ ทิสฺวา "อิมา มูสิกา วญฺเจตฺวา ขาทิสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา มูสิกานํ อาสยสฺส อวิทูเร สุริยาภิมุโข วาตํ ปิวนฺโต เอเกน ปาเทน อฏฺฐาสิ.

๘. พรรณนามูสิกชาดก (๑๒๘)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้หลอกลวงรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนามีคำขึ้นต้นว่า **ผู้ใดแลอ้างธรรมเป็นธงชัย** ดังนี้เป็นต้น.

ความย่อว่าคราวนั้น เมื่อพวกภิกษุกราบทูล ความที่ภิกษุนั้นเป็นผู้หลอกลวงแล้ว พระศาสดาตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในกาลบัดนี้เท่านั้น ที่ภิกษุนั้นเป็นผู้หลอกลวง, แม้ในกาลก่อนภิกษุนี้ก็ได้เป็นผู้หลอกลวงแล้วเหมือนกัน" แล้วได้ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าดังนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติอยู่ ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิ ในกำเนิดหนู เจริญเติบโตแล้ว มีรูปร่างใหญ่เช่นเดียวกับรูปร่างสุกร มีฝูงหนูหลายร้อยตัวแวดล้อม เที่ยวไปในป่า.

ครั้งนั้น สุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งเที่ยวไป ๆ มา ๆ อยู่ เห็นฝูงหนูนั้นแล้วคิดว่า "เราจักลวงหนูเหล่านี้ แล้วจับกินเป็นอาหาร" ดังนี้แล้ว จึงได้ยืนด้วยเท้าข้างเดียว หันหน้าหาพระอาทิตย์ กินลมอยู่ในที่ไม่ไกลที่อยู่ของฝูงหนูทั้งหลาย.

โพธิสตฺโต โคจราย จรมาโน ตํ ทิสฺวา "สีลวา เอโส ภวิสฺสตี"ติ ตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "ภนฺเต ตฺวํ โก นามา"ติ ปุจฺฉิ "ธมฺมิโก นามา"ติ.

พระโพธิสัตว์เที่ยวหากินอยู่ พบสุนัขจิ้งจอกนั้น แล้วคิดว่า "ชะรอยว่า ท่านผู้นี้จักเป็นผู้มีศีล" จึงไปยังสำนักสุนัขจิ้งจอกนั้น แล้วถามว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านชื่ออะไร". สุนัขจิ้งจอกตอบว่า "ชื่อธรรมิกะ (ผู้ประพฤติธรรม)".

"จตฺตาโร ปาเท ภูมิยํ อฏฺฐเปตฺวา กสฺมา เอเกเนว ฐิโตสี"ติ. "มยิ จตฺตาโร ปาเท ปฐวิยํ ฐเปนฺเต ปฐวี สหิตุํ น สกฺโกติ, ตสฺมา เอเกเนว ติฏฺฐามี"ติ.

พระโพธิสัตว์ถามว่า "ทำไม ท่านจึงไม่วางเท้าทั้งสี่บนพื้นดิน แต่ยืนด้วยเท้าเพียงข้างเดียวเท่านั้นเล่า". สุนัขจิ้งจอกบอกว่า "เมื่อข้าพเจ้าวางเท้าทั้ง ๔ บนแผ่นดิน ผืนแผ่นดินจะไม่สามารถทรงตัวอยู่ได้, เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงยืนด้วยเท้าข้างเดียวเท่านั้น".

"มุขํ วิวริตฺวา กสฺมา ฐิโตสี"ติ. "มยํ อญฺญํ น ภกฺขยาม, วาตเมว ภกฺขยามา"ติ. "อถ กสฺมา สุริยาภิมุขา ติฏฺฐถา"ติ. "สุริยํ นมสฺสามา"ติ.

พระโพธิสัตว์ถามว่า "ทำไม ท่านจึงยืนอ้าปากเล่า" สุนัขจิ้งจอกตอบว่า "ข้าพเจ้าไม่กินอาหารอย่างอื่น, กินแต่ลมเท่านั้น". พระโพธิสัตว์ถามว่า "เมื่อเป็นเช่นนั้น ทำไมท่านจึงยืนหันหน้าหาพระอาทิตย์เล่า". สุนัขจิ้งจอกตอบว่า "ข้าพเจ้านมัสการพระอาทิตย์".

โพธิสตฺโต ตสฺส วจนํ สุตฺวา "สีลวา เอโส ภวิสฺสตี"ติ ตโต ปฏฺฐาย มูสิกคเณน สทฺธึ สายํ ปาตํ ตสฺส อุปฏฺฐานํ คจฺฉติ.

พระโพธิสัตว์ฟังคำของสุนัขจิ้งจอกนั้น แล้วก็ปลงใจเชื่อว่า "เจ้าผู้นี้จะเป็นผู้มีศีลแน่" ตั้งแต่วันนั้นมาพร้อมกับฝูงหนูก็พากันไปปรนนิบัติสุนัขจิ้งจอก ทุกเช้าทุกเย็น.

อถสฺส อุปฏฺฐานํ กตฺวา คมนกาเล สิคาโล สพฺพปจฺฉิมํ มูสิกํ คเหตฺวา มํสํ ขาทิตฺวา อชฺโฌหริตฺวา มุขํ ปุญฺฉิตฺวา ติฏฺฐติ.

ต่อมาในเวลาที่พระโพธิสัตว์นั้น กระทำการปรนนิบัติแล้วกลับไป สุนัขจิ้งจอกก็จับเอาหนูตัวที่เดินรั้งท้ายกัดกลืนกินเนื้อเช็ดปากแล้ว ยืนอยู่ (เหมือนเดิม).

อนุปุพฺเพน มูสิกคโณ ตนุโก ชาโต. มูสิกา "ปุพฺเพ อมฺหากํ อาสโย นปฺปโหติ มยํ นิรนฺตรา ติฏฺฐาม อิทานิ สิถิโล เอวมฺปิ อาสโย น ปุรเตว กึ นุ โข เอตนฺ"ติ โพธิสตฺตสฺส ปวุตฺตึ อาโรเจสุํ.

ฝูงหนูได้เบาบางลง (ลดจำนวนน้อยลง) ตามลำดับ, หนูทั้งหลายต่างพูดกันว่า "แต่ก่อนที่อยู่ของพวกเราไม่เพียงพอกัน พวกเราอยู่เบียดเสียดกันจนไม่มีที่ว่าง แต่บัดนี้ กลับร่อยหรอ(ลดจำนวนลง) แม้อย่างนั้นที่อยู่ก็ยังไม่เต็มทีเดียว เป็นดังนี้ เพราะเหตุอะไรหนอ" แล้วจึงบอกเรื่องราวความเป็นไปแก่พระโพธิสัตว์.

โพธิสตฺโต "เกน นุ โข การเณน มูสิกา ตนุกา"ติ จินฺเตนฺโต สิคาเล อาสงฺกํ ฐเปตฺวา "วีมํสิสฺสามิ นนฺ"ติ อุปฏฺฐานกาเล เสสมูสิกา ปูรโต กตฺวา สยํ ปจฺฉโต อโหสิ.

พระโพธิสัตว์ รำพึงว่า "เพราะเหตุอะไรหนอแล พวกหนูจึงมีจำนวนเบาบางลง" นึกระแวงสุนัขจิ้งจอกแล้ว พร้อมกับคิดว่า "เราจะทดลองสุนัขจิ้งจอกนั้นดู" ในเวลาไปปรนนิบัติ จึงได้ให้พวกหนูที่เหลือเดินหน้าออกก่อน ตนเองได้เดินรั้งท้าย(ฝูงหนูนั้น).

สิคาโล ตสฺส อุปริ ปกฺขนฺทิ. โพธิสตฺโต อตฺตโน คหณตฺถาย ตํ ปกฺขนฺตํ ทิสฺวา นิวตฺเตตฺวา "ภิ สิคาล อิทนฺเต วตฺตสมาทานํ น ธมฺมสุธมฺมตาย ปเรสมฺปน วิหึสนตฺถาย

สุนัขจิ้งจอกวิ่งเข้าหา พระโพธิสัตว์นั้น. พระโพธิสัตว์เห็นสุนัขจิ้งจอกนั้น กำลังวิ่งมา เพื่อจะจับตน จึงหันกลับไปกล่าวว่า "สุนัขจิ้งจอกผู้เจริญเอ๋ย นี้เป็นกิจวัตร (การสมาทานวัตร) ของท่านหรือ มันไม่ใช่วัตรที่เป็นไป โดยความเป็นธรรมที่ดีแห่ง

ธมฺมทฺธชํ กตฺวา จรสี"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

ธรรม[๑] หรอก แต่ท่านเที่ยวอ้างธรรมเป็นธงชัย เพื่อต้องการเบียดเบียนผู้อื่นต่างหาก" แล้วได้กล่าวคาถานี้ว่า

๑๒๘. "โย เว ธมฺมทฺธชํ กตฺวา
นิคุโยฺห ปาปมาจเร
วิสฺสาสยิตฺวา ภูตานิ
พิฬารนฺนาม ตํ วตนฺ"ติ.

๑๒๘. "ผู้ใดแล อ้างธรรมเป็นธงชัย หลอกลวง ให้หมู่สัตว์ทั้งหลายตายใจ ปกปิดไว้ ประพฤติกรรมชั่ว วัตรของผู้นั้น ชื่อว่าพิฬารวัตร (ทำอย่างแมว)".

ตตฺถ **โย เว**ติ ขตฺติยาทีสุ โยโกจิเทว.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ผู้ใดแล** คือ ในบรรดาหมู่ชนมีกษัตริย์เป็นต้น คนใดคนหนึ่งนั่นแล.

ธมฺมทฺธชํ กตฺวาติ ทสกุสลกมฺมปถํ ธมฺมทฺธชํ กตฺวา ตํ กโรนฺโต วิย อุสฺสาเปตฺวา ทสฺเสนฺโตติ อตฺโถ.

ข้อว่า **อ้างธรรมเป็นธงชัย** ความว่า อ้างกุศลกรรมบถ ๑๐ ชื่อว่า อ้างธรรมเป็นธงชัย คือ ทำเป็นดุจยกธรรมนั้นขึ้นแสดง.

วิสฺสาสยิตฺวาติ "สีลวา อยนฺ"ติ สญฺญาย สญฺชาตวิสฺสาสานิ กตฺวา.

ชื่อว่า **ให้หมู่สัตว์ตายใจ** ความว่า ทำให้เกิดความคุ้นเคย(ตายใจ) โดยสำคัญว่า "ผู้นี้เป็นผู้มีศีล".

พิฬารนฺนาม ตํ วตนฺติ ตํ เอวํ ธมฺมทฺธชํ กตฺวา รโห ปาปานิ กโรนฺตสฺเสว วตํ เกราฏิกวตนฺนาม โหตีติ อตฺโถ.

ข้อว่า **การทำของผู้นั้น ชื่อว่าพิฬารวัตร** ความว่า วัตรของบุคคลผู้อ้างธรรมเป็นธงชัยอย่างนั้น แล้วกระทำบาปทั้งหลายในที่ลับอยู่นั้น ชื่อว่าเกราฏิกวัตร (วัตรของผู้หลอกลวง).

---

[๑] เพื่อ หรือเพราะพระธรรมเป็นธรรมที่ดี.

มูสิกราชา กเถนฺโตว อุปฺปติตฺวา ตสฺส คีวายํ ปติตฺวา หนุกสฺส เหฏฺฐา อนฺโตคลนาฬิยํ ฑํสิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปสิ.

พญาหนูพอกล่าวขาดคำเท่านั้น ก็กระโดดเกาะคอของสุนัขจิ้งจอกนั้น กัดลำกระเดือกใต้คาง ทำให้สุนัขจิ้งจอกสิ้นชีวิตแล้ว.

มูสิกคโณ นิวตฺติตฺวา สิคาลํ "มุรุมุรา"ติ ขาทิตฺวา อคมาสิ. ปฐมาคตาปิ กิรสฺส มํสํ ลภึสุ, ปจฺฉา อาคตา น ลภึสุ. ตโต ปฏฺฐาย มูสิกคโณ นิพฺภโย ชาโต. สุขลาโภ.

ฝูงหนูหวนกลับมา กินสุนัขจิ้งจอก เสียง "มุรุมุรา" แล้วก็พากันไป. ได้ยินว่าฝูงหนูที่มาก่อน ได้(กิน)เนื้อของสุนัขจิ้งจอกนั้นแล้ว ส่วนพวกที่มาภายหลัง ไม่ได้(กิน)เลย. ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา ฝูงหนูก็ปราศจากภัยอยู่กินกันอย่างมีความสุข.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา สิคาโล กุหกภิกฺขุ อโหสิ มูสิกราชา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดาครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา(ตรัส)แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "สุนัขจิ้งจอกในกาลนั้น ได้เป็นภิกษุผู้หลอกลวงในกาลนี้ ส่วนพญาหนูได้เป็นเราตถาคตเองแล".

มูสิกชาตกวณฺณนา อฏฺฐมา.

พรรณนามูสิกชาดก ที่ ๘ จบ.

๙. อคฺคิกชาตก (๑๒๙)

๑๒๙. "นายํ สิขา ปุญฺญเหตุ
ฆาสเหตุ อยํ สิขา
นงฺคุฏฺฐคณนํ ยาติ
อลนฺเต โหตุ อคฺคิกา"ติ.

อคฺคิกชาตกํ นวมํ.

๙. อัคคิกชาดก (๑๒๙)

๑๒๙. "จุกนี้มิใช่มี เพราะเหตุแห่งบุญ
แต่จุกนี้มี เพราะเหตุแห่งการ
หากิน ยิ่งนับหางยิ่งหมดไป
ดูกรอัคคิกะ สำหรับท่านพอกัน
ทีเถิด".

อัคคิกชาดก ที่ ๙.

๙. อคฺคิกชาตกวณฺณนา (๑๒๙)

นายํ สิขา ปุญฺญเหตูติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กุหกญฺเญว ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ. ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ เหฏฺฐา วุตฺตสทิสํ.

อตีตสฺมิญฺหิ พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต มูสิกราชา หุตฺวา อรญฺเญ วสติ. อเถโก สิคาโล วนฑาเห อุฏฺฐิเต ปลายิตุํ อสกฺโกนฺโต เอกสฺมึ รุกฺเข สีสํ อาหจฺจ อฏฺฐาสิ. ตสฺส สกลสรีเร โลมานิ ฌายึสุ, รุกฺขํ อาหจฺจ ฐิตฏฺฐาเน ปน มตฺถเก จูฬา วิย โถกานิ โลมานิ อฏฺฐํสุ.

โส เอกทิวสํ โสณฺฑิยํ ปานียํ ปิวนฺโต ฉายํ โอโลเกนฺโต จูฬํ ทิสฺวา "อุปฺปนฺนํ ทานิ เม ภณฺฑมูลนฺ"ติ อรญฺเญ วิหรนฺโต ตํ มูสิกาทรึ ทิสฺวา "อิมา มูสิกา วญฺเจตฺวา ขาทิสฺสามี"ติ

๙. พรรณนาอัคคิกชาดก (๑๒๙)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้หลอกลวงเช่นเดียวกัน ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำว่า **จุกนี้มิใช่มีเพราะเหตุแห่งบุญ** เป็นต้น. เรื่องปัจจุบันเป็นเช่นเดียวกับ เรื่องที่ตรัสไว้แล้วในหนหลัง.

ความพิสดารมีว่า ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัต ทรงครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดเป็นพญาหนูอาศัยอยู่ในป่า. คราวนั้นสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง เมื่อเกิดไฟไหม้ป่าขึ้นแล้ว ไม่สามารถจะหลบหนีไปได้ จึงได้ยืนชุกหัวอยู่ที่ต้นไม้ต้นหนึ่ง. ขนทั่วตัวของมันทั้งสิ้นได้ถูกไฟไหม้แล้ว, แต่ตรงที่มันชุกเข้าไปยังต้นไม้ ยังมีขนเพียงเล็กน้อยเหลืออยู่บนหัวเหมือนจุก.

วันหนึ่ง สุนัขจิ้งจอกนั้น กำลังดื่มน้ำอยู่ในสระมองดูเงา เห็นจุกแล้วก็เกิดความคิดว่า "บัดนี้สิ่งที่เป็นมูลแห่งข้าวของ[๑]เกิดขึ้นแก่เราแล้ว" ดังนี้ อยู่ในป่า เห็นฝูงหนูนั้นแล้วก็คิดว่า "เราจักลวงพวกหนูเหล่านี้แล้วจับกิน" ดังนี้แล้ว ได้ยืนอยู่ในที่ไม่ไกล

---

[๑] ทุนสำหรับจะหากิน.

เหฏฺฐา วุตฺตนเยเนว อวิทูเร อฏฺฐาสิ. โดยนัยตามที่กล่าวไว้แล้ว ในหนหลังนั่นแล.

อถ นํ โพธิสตฺโต โคจราย จรนฺโต ทิสฺวา "สีลวา อยนฺ"ติ สญฺญาย อุปสงฺกมิตฺวา "ตฺวํ กินฺนาโมสี"ติ ปุจฺฉิ.

ลำดับนั้นพระโพธิสัตว์ กำลังเที่ยวหาอาหารอยู่ พบสุนัขจิ้งจอกนั้นแล้ว จึงเข้าไปหาด้วยความสำคัญว่า "ท่านผู้นี้คงจะเป็นผู้มีศีล" ดังนี้แล้ว ถามว่า "ท่านชื่ออะไร".

"อหํ อคฺคิกภารทฺวาโช นามา"ติ. อถ "กสฺมา อาคโตสี"ติ. "ตุมฺหากํ รกฺขนตฺถายา"ติ. "กินฺติ กตฺวา อเมฺห รกฺขิสฺสสี"ติ.

สุนัขจิ้งจอกตอบว่า "เราชื่อว่า อัคคิกภารัทวาชะ". ครั้งนั้น หนูถามว่า "ทำไมท่านถึงต้องมา". สุนัขจิ้งจอกตอบว่า "เพื่อรักษาพวกเจ้า". หนูถามว่า "ท่านทำอะไรเล่า จึงชื่อว่าจักรักษาพวกข้าพเจ้า".

"อหํ นงฺคุฏฺฐคณนนฺนาม ชานามิ, ตุมฺหากํ ปาโต นิกฺขมิตฺวา โคจราย คมนกาเล 'เอตฺตกา'ติ คเณตฺวา ปจฺจาคมนกาเลปิ คเณสฺสามิ, เอวํ สายํ ปาตํ คเณนฺโต รกฺขิสฺสามี"ติ.

"เรารู้จักวิธีนับหาง, ในเวลาที่พวกเจ้าออกไปหากินแต่เช้าตรู่ เราก็นับไว้ว่า 'มีจำนวนเท่านี้' แม้ในเวลากลับมา ก็นับอีก, เราเมื่อนับอยู่ทุกเย็น ทุกเช้าอย่างนี้ ย่อมรักษาพวกเจ้า".

"เตนหิ รกฺข มาตุลา"ติ.

พญาหนูบอกว่า "ถ้าอย่างนั้น ก็จงรักษาเถิดลุง".

โส "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา นิกฺขมนกาเล "เอโก เทฺว ตโย"ติ คเณตฺวา ปจฺจาคมนกาเลปิ ตเถว คเณตฺวา สพฺพปจฺฉิมํ คเหตฺวา ขาทติ. เสสํ ปุริมสทิสเมว.

สุนัขจิ้งจอกนั้นรับคำว่า "ดีละ" ในเวลาที่ฝูงหนูออกไป (หากิน) ก็นับว่า "๑-๒-๓" แม้ในเวลากลับมา ก็นับเหมือนเดิมนั่นแลอีก แล้วจับหนูตัวสุดท้ายเพื่อนกินเสีย. เรื่องที่เหลือ เหมือนกับเรื่องก่อน ๆ นั่นแล.

อิธ ปน มูสิกราชา นิวตฺติตฺวา ฐิโต "โภ อคฺคิกภารทฺวาช นายํ ตว ธมฺมสุธมฺมตาย มตฺถเก จูฬา ฐปิตา, กุจฺฉิการณา ปน ฐปิตา"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห :

แต่ในเรื่องนี้ พญาหนูหันกลับมายืนพูดว่า "แน่ะอัคคิกภารัทวาชะเจ้าเอ๋ย จุกบนหัวของเจ้านี้ มิใช่อยู่โดยธรรมดาแห่งธรรม, แต่ตั้งอยู่เพราะเหตุแห่งท้อง" แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

๑๒๙. "นายํ สิขา ปุญฺญเหตุ
ฆาสเหตุ อยํ สิขา
นงฺคุฏฺฐคณนํ ยาติ
อลนฺเต โหตุ อคฺคิกา"ติ.

๑๒๙. "จุกนี้มิใช่มีเพราะเหตุแห่งบุญ แต่จุกนี้มีเพราะเหตุแห่งการหากิน ยิ่งนับหางยิ่งหมดไป ดูกรอัคคิกะ สำหรับท่านพอกันทีเถิด" ดังนี้.

ตตฺถ **นงฺคุฏฺฐคณนํ ยาตี**ติ องฺคุฏฺฐคณนา[๑] วุจฺจติ.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า **นงฺคุฏฺฐคณนํ ยาติ** ท่านเรียกการนับด้วยนิ้ว.[๑]

อยํ มูสิกคโณ องฺคุฏฺฐคณนํ น คจฺฉติ น อุเปติ น ปูเรติ, ปริกฺขยํ คจฺฉตีติ อตฺโถ.

ฝูงหนูนี้ย่อมไม่ถึง ไม่ครบ ไม่เต็มจำนวนนับด้วยนิ้ว,[๒] อธิบายว่า ย่อมถึงความหมดไป.

อลนฺเต โหตุ อคฺคิกาติ สิคาลํ นาเมน อาลปนฺโต อาห.

พญาหนู เมื่อจะเรียกชื่อสุนัขจิ้งจอกจึงกล่าวบาทคาถานี้ว่า **อลนฺเต โหตุ อคฺคิก**.

เอตฺตาวตา เต อลํ โหตุ, น อิโต ปรํ มูสิกา ขาทิสฺสสิ อเมฺหหิ วา

อธิบายว่า ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ก็พอกันทีสำหรับเจ้า, ต่อแต่นี้ไปเจ้าจักไม่ได้กินหนู

---

[๑] ฉ. องฺคุฏฺฐิคณนาติ องฺคุฏฺฐคณนา.

[๑] องฺคุฏฺฐ แปลว่า นิ้วหัวแม่มือ.

[๒] การนับจำนวนหาง ท่านเรียกว่า นงฺคุฏฺฐ แปลว่า นิ้วหัวแม่มือ.

ตยา วา สทฺธึ สํวาโส อลํ โหตุ, น มยํ อิทานิ ตยา สทฺธึ วสิสฺสามาติปิ อตฺโถ.

ทั้งหลายอีก การอยู่ร่วมกันระหว่างพวกเรากับเจ้าก็พอกันทีเถิด, บัดนี้พวกเราจะไม่อยู่ร่วมกับเจ้าอีกละ.

เสสํ ปุริมสทิสเมว.

เรื่องที่เหลือ ก็เหมือนกับเรื่องก่อน ๆ นั่นแล.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา สิคาโล อยํ ภิกฺขุ อโหสิ, มูสิกราชา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา(ตรัส) แล้วทรงประชุมชาดกว่า "สุนัขจิ้งจอกในกาลนั้น ได้เป็นภิกษุนี้ ในกาลบัดนี้. ส่วนพญาหนูได้เป็นเราตถาคตเองแล".

อคฺคิกชาตกวณฺณนา นวมา.

พรรณนาอัคคิกชาดก ที่ ๙ จบ.

๑๐. โกสิยชาตก (๑๓๐)

๑๓๐. "ยถา วาจา จ ภุญฺชสฺสุ
ยถา ภุตฺตญฺจ พฺยาหร
อุภยนฺเต น สเมติ
วาจา ภุตฺตญฺจ โกสิเย"ติ.

โกสิยชาตกํ ทสมํ.

๑๐. โกสิยชาดก (๑๓๐)

๑๓๐. "โกสิยาเอ๋ย เธอจงบริโภคเสีย ให้เหมือนวาจาที่พูด จงเริ่มการงาน ให้เหมือนอย่างที่เธอบริโภค วาจาและอาหารที่บริโภคทั้ง ๒ อย่างของเธอ ไม่สมกันเลย".

โกสิยชาดก ที่ ๑๐.

๑๐. โกสิยชาตกวณฺณนา (๑๓๐)

ยถา วาจา จ ภุญฺชสฺสุติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ สาวตฺถิยํ มาตุคามํ อารพฺภ กเถสิ.

สา กิเรกสฺส สทฺธสฺส ปสนฺนสฺส อุปาสกสฺส พฺราหฺมณสฺส พฺราหฺมณี ทุสฺสีลา ปาปธมฺมา รตฺตึ อติจริตฺวา ทิวา กิญฺจิ กมฺมํ อกตฺวา คิลานาลยํ ทสฺเสตฺวา นิฏฺฐุนมานา นิปชฺชิ.

อถ นํ พฺราหฺมโณ "ภทฺเท กินฺเต อผาสุกนฺ"ติ ปุจฺฉิ. "วาตา เม วิชฺฌนฺตี"ติ. "อถ กึ ลทฺธุํ วฏฺฏตี"ติ. "สินิทฺธมธุรานิ ปณีตปฺปณีตานิ ยาคุ-ภตฺตเตลาทีนี"ติ.

๑๐. พรรณนาโกสิยชาดก (๑๓๐)

พระศาสดา เมื่อประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภหญิงคนหนึ่ง (มาตุคามคนหนึ่ง) ในเมืองสาวัตถี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำว่า **เธอจงบริโภคเสียให้เหมือนวาจาที่พูด** เป็นต้น.

เล่ากันมาว่าหญิงนั้น เป็นนางพราหมณีของพราหมณ์อุบาสก ผู้มีศรัทธา มีความเลื่อมใสคนหนึ่ง (นาง) เป็นคนทุศีล มีธรรมอันลามก มักประพฤตินอกใจ ในเวลากลางคืน ไม่ทำการงานอะไร ๆ ในเวลากลางวัน แสดงท่าทีว่าเป็นไข้ นอนถอนใจใหญ่อยู่.

ลำดับนั้น พราหมณ์ถามนางพราหมณีนั้นว่า "แม่นางเอ๋ย เธอไม่สบายเป็นอะไรหรือ". นางพราหมณีตอบว่า "โรคลมกำลังเสียดแทงดิฉัน". พราหมณ์ถามว่า "ถ้าอย่างนั้น ได้อะไร (มาแก้) จึงจะควรเล่า". นางพราหมณีตอบว่า "ได้อาหารมีข้าวต้ม ข้าวสวย และน้ำมันเป็นต้นที่ประณีตที่สุดมีรสหวานสนิทดี จึงจะควร".

พฺราหฺมโณ ยํ ยํ อิจฺฉติ ตํ ตํ อาหริตฺวา เทติ, ทาโส วิย สพฺพกิจฺจานิ กโรติ. สา ปน พฺราหฺมณสฺส เคหํ

พราหมณ์จัดแจงนำทุกสิ่ง ที่ภรรยาปรารถนามาให้ กระทำกิจทุกอย่าง (เพื่อนาง)เหมือนทาส. แต่นางพราหมณี

ปวิฏฺฐกาเล นิปชฺชิ, พหิ นิกฺขนฺตกาเล ชาเรหิ สทฺธึ วีตินาเมติ.

นั้น ในเวลาที่พราหมณ์กลับเข้ามาบ้าน (แสร้ง)นอนเสีย, ในเวลาที่พราหมณ์ออกจากบ้านไปข้างนอก ก็หาโอกาสร่วมกับชายชู้ทั้งหลาย (ใช้เวลาให้ผ่านไปกับชายชู้).

อถ พฺราหฺมโณ "อิมิสฺสาย สรีเร วิชฺฌนวาตานํ ปริยนฺโตว น ปญฺญายตี"ติ เอกทิวสํ คนฺธมาลาทีนิ อาทาย เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ ปูเชตฺวา วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิตฺวา "กึ พฺราหฺมณ น ปญฺญายสี"ติ วุตฺเต "ภนฺเต พฺราหฺมณิยา กิร เม สรีเร วาตา วิชฺฌนฺติ, สฺวาหํ ตสฺสา สปฺปิเตลาทีนิ เจว ปณีตปฺปณีตโภชนานิ จ ปริเยสามิ, สรีรมสฺสา ฆนวิปฺปสนฺนฉวิวณฺณํ ชาตํ, วาตโรคสฺส ปน ปริยนฺโตว น ปญฺญายติ. อหนฺตํ ปฏิชคฺคนฺโตว อิธาคมนสฺส โอกาสํ น ลภามี"ติ.

ต่อมา พราหมณ์คิดว่า "ไม่ปรากฏว่า โรคลมที่เสียดแทง ในร่างกายของนางนี้จะหายขาดได้เลย" วันหนึ่ง จึงถือเอาเครื่องสักการะมีของหอม และพวงดอกไม้เป็นต้น ไปยังพระเชตวันมหาวิหาร บูชาถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง เมื่อพระศาสดา รับสั่งถามว่า "ดูกรพราหมณ์ทำไมหรือ ท่านจึงหายหน้าไป (ไม่ปรากฏตัว)เสียนาน" จึงกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นัยว่าโรคลมกำลังเสียดแทง ในร่างกายนางพราหมณีของข้าพระองค์, ข้าพระองค์นั้นต้องคอยจัดหายา มีเนยใส และน้ำมันเป็นต้น และเครื่องบริโภคที่ประณีตที่สุด ให้แก่นางด้วย, ร่างกายของนางจึงกลับมีผิวพรรณผุดผ่อง อ้วนท้วน, แต่ไม่ปรากฏว่าโรคลมจะหายขาดได้. ข้าพระองค์คอยปรนนิบัตินางอยู่ จึงไม่ได้โอกาสจะมาเฝ้า ณ ที่นี้".

สตฺถา พฺราหฺมณิยา ปาปภาวํ ญตฺวา "พฺราหฺมณ เอวํ นิปนฺนสฺส มาตุคามสฺส โรเค อวูปสนฺเต อิทญฺจิทญฺจ เภสชฺชํ กาตุํ วฏฺฏติ ปุพฺเพปิ เต ปณฺฑิเตหิ กถิตํ, ภวสงฺเขปคตตฺตาปิ น สลฺลกฺเขสี"ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

พระศาสดา ทรงทราบว่านางพราหมณีเป็นหญิงชั่วช้า จึงตรัสว่า "ดูกรพราหมณ์ เมื่อโรคของผู้หญิง ที่นอนแซ่วอย่างนั้นไม่หายขาดได้ ท่านควรจะประกอบยาชื่อนี้ ๆ แม้ในกาลก่อน บัณฑิตก็เคยบอกท่านไว้แล้ว, แม้เพราะความไปถึงเหตุที่ภพกำบังไว้ ท่านจึงกำหนดไม่ได้ (จำไม่ได้)" ดังนี้ พราหมณ์ทูลอาราธนา ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าดังนี้.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต พฺราหฺมณมหาสาลกุเล นิพฺพตฺติตฺวา ตกฺกสิลายํ สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสิยํ ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย อโหสิ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติ ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ศึกษาศิลปศาสตร์ทุกประเภทที่นครตักกสิลา ได้เป็นอาจารย์ทิศาปาโมกข์ในพระนครพาราณสี.

เอกสตราชธานีสุ ขตฺติยกุมารา จ พฺราหฺมณกุมารา จ เยภุยฺเยน ตสฺเสว สนฺติเก สิปฺปํ อุคฺคณฺหึสุ.

พระขัตติยกุมารทั้งหลาย ใน ๑๐๑ ราชธานี และพราหมณ์กุมารทั้งหลาย ส่วนมากได้พากันศึกษาศิลปศาสตร์ ในสำนักของพระโพธิสัตว์นั่นเอง.

อเถโก ชนปทวาสี พฺราหฺมโณ โพธิสตฺตสฺส สนฺติเก ตโย เวเท อฏฺฐารส วิชฺชฏฺฐานานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสิยญฺเญว กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา ทิวเส ทิวเส ทฺวิตฺติกฺขตฺตุํ โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อาคจฺฉติ.

ครั้งนั้น พราหมณ์ชาวชนบทคนหนึ่ง เรียนไตรเพทและวิทยฐานะ ๑๘ ประการในสำนักของพระโพธิสัตว์ ครอบครองทรัพย์สมบัติ อยู่ในพระนครพาราณสีนั่นเอง มาสู่สำนักพระโพธิสัตว์ทุก ๆ วัน วันละ ๒-๓ ครั้ง.

ตสฺส พฺราหฺมณี ทุสฺสีลา อโหสิ ปาปธมฺมาติ สพฺพํ ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุสทิสเมว.

นางพราหมณีของพราหมณ์นั้น ก็เป็นผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก ดังนี้ เรื่องทั้งหมดเป็นเช่นเดียวกับเรื่องปัจจุบันนั่นเอง.

โพธิสตฺโตปิ "อิมินา การเณน โอวาทคมนาย[๑] โอกาสํ น ลภามี"ติ วุตฺเต "สา มาณวิกา อิมํ วญฺเจตฺวา นิปชฺชตี"ติ ญตฺวา "ตสฺสา โรคานุจฺฉวิกํ เภสชฺชํ อาจิกฺขิสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา อาห "ตาต ตฺวํ อิโต ปฏฺฐาย ตสฺสา สปฺปิขีรรสาทีนิ มา อทาสิ, โคมุตฺเต ปน ปญฺจปณฺณํ ติผลาทีนิ จ ปกฺขิปิตฺวา โกฏฺเฏตฺวา นวตมฺพโลหภาชเน ปกฺขิปิตฺวา โลหคนฺธํ คาหาเปตฺวา รชฺชุํ วา โยตฺตํ วา รุกฺขลตํ วา คเหตฺวา 'อิทนฺเต โรคสฺส อนุจฺฉวิกํ เภสชฺชํ, อิทํ วา ปิว, อุฏฺฐาย วา ตยา ภุตฺตสฺส ภตฺตสฺส อนุจฺฉวิกํ กมฺมํ กโรหี"ติ วตฺวา อิมํ คาถํ วเทยฺยาสิ. สเจ เภสชฺชํ น ปิวติ, อถ นํ รชฺชุยา วา โยตฺเตน วา ลตาย วา กติปฺปหาเรหิ ปหริตฺวา เกเสสุ คเหตฺวา อากฑฺฒิตฺวา กปฺปุเรน โปเถยฺยาสิ, ตํขณญฺเญว อุฏฺฐาย กมฺมํ กริสฺสตีติ.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์ เมื่อพราหมณ์ชาวชนบทเรียนว่า "กระผมไม่ได้โอกาสเพื่อจะมารับโอวาทได้ เพราะเหตุนี้" ก็ทราบว่า "นางมาณวิกานั้น นอนหลอกพราหมณ์นี้เสียแล้ว" คิดว่า "เราจักบอกยาที่ถูกกับโรคของนางพราหมณีนั้นให้" ดังนี้ แล้วจึงบอกว่า "พ่อเอ๋ย ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป เจ้าอย่าได้ให้เนยใส และน้ำนมสดแก่นางเป็นอันขาด แต่เจ้าจงโขลกใบไม้ ๕ ชนิดและผลไม้ ๓ อย่างเป็นต้น ใส่ลงในน้ำมูตรโค แช่ไว้ในภาชนะทองแดงใหม่ ให้กลิ่นโลหะจับ แล้วถือเชือกหวายหรือเถาไม้ไป พูดว่า 'นี้เป็นยาที่ถูกกับโรคของเธอ, เธอจงดื่มยานี้, หรือว่าจงลุกขึ้นทำการงานที่สมควรแก่อาหาร ที่เธอบริโภคแล้ว" ดังนี้ พึงกล่าวคาถานี้. ถ้านางไม่ดื่มยา ทีนั้นท่านจงเฆี่ยนนาง สัก ๒-๓ ที ด้วยเชือกหรือหวาย หรือเถาวัลย์ แล้วจิกผมลากมาตีศอกซ้ำ, นางก็จักลุกขึ้นทำการงานในขณะนั้นนั่นเอง.

---

[๑] ฉ. โอวาทคหณาย.

โส "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา วุตฺตนิยาเมเนว เภสชฺชํ กตฺวา "ภทฺเท อิมํ เภสชฺชํ ปิวาหี"ติ อาห. "เกน เต อิทํ อาจิกฺขิตนฺ"ติ. "อาจริเยน ภทฺเท"ติ. "อปเนหิ นํ, น ปิวิสฺสามี"ติ.

พราหมณ์นั้นรับคำว่า "ดีละ" แล้วไปทำยาตามที่พระโพธิสัตว์แนะนำนั่นเอง กล่าวว่า "แน่ะนางผู้เจริญ เธอจงดื่มยานี้เถิด". นางพราหมณีถามว่า "ใครบอกยานี้แก่ท่าน". พราหมณ์ตอบว่า "อาจารย์บอกเอง น้องหญิง". นางพราหมณีกล่าวว่า "ท่านจงนำยานั้นออกไป ดิฉันจะไม่ดื่มมัน".

มาณโว "น ตฺวํ อตฺตโน รุจิยา ปิวิสฺสสี"ติ รชฺชุํ คเหตฺวา "อตฺตโน โรคสฺส อนุจฺฉวิกํ เภสชฺชํ วา ปิว, ภุตฺตภตฺตานุจฺฉวิกํ กมฺมํ วา กโรหี"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห :

พราหมณ์มาณพกล่าวว่า "เธอจักไม่ดื่มยา ตามความพอใจของตนหรือ" ดังนี้ แล้วถือเชือกพูดว่า "เธอจงดื่มยาที่สมควรแก่โรคของเธอเสีย, หรือ จงกระทำการงานที่สมควรแก่อาหารที่ตนบริโภคแล้วเถิด" ดังนี้ แล้วได้กล่าวคาถานี้ว่า :

๑๓๐. "ยถา วาจา จ ภุญฺชสฺสุ
ยถา ภุตฺตญฺจ พฺยาหร
อุภยนฺเต น สเมติ
วาจา ภุตฺตญฺจ โกสิเย"ติ.

๑๓๐. "โกสิยาเอ๋ย เธอจงบริโภคเสียให้เหมือนวาจาที่พูด จงเริ่มการงานให้เหมือนอย่าง ที่เธอบริโภค วาจา และอาหารที่บริโภคทั้ง ๒ อย่าง ของเธอไม่สมกันเลย" ดังนี้.

ตตฺถ **ยถา วาจา จ ภุญฺชสฺสุ**ติ ยถา เต วาจา, ตถา จ ภุญฺชสฺสุ, "วาตา เม วิชฺฌนฺตี"ติ วาจาย อนุจฺฉวิกเมว กตฺวา ภุญฺชสฺสูติ อตฺโถ.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า **ยถา วาจา จ ภุญฺชสฺสุ** ความว่า ก็แลคำพูดของเธอเป็นเช่นใด, เธอจงบริโภคเช่นนั้น คือ จงกินให้สมควรกับคำพูดของเธอที่ว่า "โรคลมกำลังเสียดแทงเรา".

"ยถาวาจํ วา"ติปิ ปาโฐ ยุตฺตํ, "ยถาวาจายา"ติปิ ปฐนฺติ, สพฺพตฺถ อยเมตฺถ อตฺโถ.

บาลีว่า "ยถาวาจํ วา" (หรือตามวาจา) ก็มี คำนั้นก็ถูก, บัณฑิตทั้งหลายย่อมกล่าวว่า "ยถาวาจาย" (ตามวาจา) บ้าง, ในคำนี้ทุกแห่งมีอธิบายเหมือนกันนี้แล.

ยถาภุตฺตญฺจ พฺยาหราติ ยนฺเต ภุตฺตํ, ตสฺส อนุจฺฉวิกเมว พฺยาหร, "อโรคมฺหี"ติ วตฺวา เคเห กตฺตพฺพกมฺมํ กโรหีติ อตฺโถ.

บาทคาถาว่า **ยถาภุตฺตญฺจ พฺยาหร** ความว่า เธอจงเริ่มการงานให้เหมาะแก่อาหารที่เธอบริโภค คือเธอพูดว่า "เราปราศจากโรค" ดังนี้แล้ว ก็จงทำการงานที่ตนเองควรทำในเรือนเถิด.

"ยถาภูตญฺจา"ติปิ ปาโฐ,

พระบาลีว่า "ยถาภูตญฺจ (และตามที่เป็นจริง)" ดังนี้ก็มี,

อถวา อโรคมฺหีติ ยถาภูตเมว วตฺวา กมฺมํ กโรหีติ อตฺโถ.

อีกอย่างหนึ่ง มีอธิบายว่า เธอพูดตามความเป็นจริงทีเดียวว่า เราเป็นผู้ปราศจากโรค แล้วจงกระทำการงานเถิด.

อุภยนฺเต น สเมติ, วาจา ภุตฺตญฺจ โกสิเยติ ยา จ เต อยํ วาจา "วาตา มํ วิชฺฌนฺตี"ติ ยญฺจ เต อิทํ ปณีตโภชนํ ภุตฺตํ, อิทํ อุภยํปิ ตุยฺหํ น สเมติ, ตสฺมา อุฏฺฐาย กมฺมํ กโรหิ. "โกสิเย"ติ ตํ โคตฺเตน อาลปติ.

สองบาทคาถาว่า **อุภยนฺเต น สเมติ, วาจา ภุตฺตญฺจ โกสิเย** ความว่า คำพูดอันใดของเธอที่ว่า "โรคลมทั้งหลายกำลังเสียดแทงดิฉัน" และโภชนะอันประณีตใด ที่เธอบริโภคแล้ว, คำพูดและโภชนะ สำหรับบริโภค แม้ทั้งสองนี้นั้นของเธอ ย่อมไม่สมกันเลย เพราะฉะนั้น เธอจงลุกขึ้นทำการงานเถิด. มาณพ เรียกนางพราหมณี โดยโคตรว่า "โกสิยา".

เอวํ วตฺเต โกสิยพฺราหฺมณธีตา "อาจริเยน อุสฺสุกฺกํ อาปนฺนกาลโต ปฏฺฐาย น สกฺกา มยา เอวํ วญฺเจตุํ อุฏฺฐาย กมฺมํ กริสฺสามี"ติ อุฏฺฐาย กมฺมํ อกาสิ. "อาจริเยน เม ทุสฺสีลภาโว ญาโต, น อิทานิ สกฺกา อิโต ปฏฺฐาย ปุน เอวรูปํ กาตุนฺ"ติ อาจริเย คารเวน ปาปกฺมมโตปิ วิรมิตฺวา สีลวตี อโหสิ.

เมื่อพราหมณ์ผู้สามี พูดอย่างนี้แล้ว ธิดาโกสิยพราหมณ์คิดว่า "จำเดิมแต่กาลที่ อาจารย์ช่วยขวนขวายแล้ว เราไม่สามารถ จะลวงเขาได้อย่างนั้น จำเราจะลุกขึ้นทำการงานละ" ดังนี้แล้ว ได้ลุกขึ้นทำการงาน, (เธอ)สำนึกว่า "อาจารย์เองได้ทราบว่า เราเป็นผู้ทุศีล ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้น เราไม่อาจจะทำกรรมเห็นปานนั้นได้อีก" ดังนี้ เพราะความเคารพในอาจารย์ จึงงดเว้นแม้จากกรรมอันชั่วแล้วได้เป็นผู้มีศีล.

สาปิ พฺราหฺมณี "สมฺมาสมฺพุทฺเธน กิรมฺหิ ญาตา"ติ สตฺถริ คารเวน น ปุน อนาจารํ อกาสิ.

ฝ่ายนางพราหมณีนั้น ทราบว่า "ได้ยินว่าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงรู้จักเราแล้ว" จึงไม่ได้กระทำความชั่วอีก เพราะความเคารพในพระศาสดา.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา ชายปติกา อิทานิ ชายปติกาว, อาจริโย ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา(ตรัส)แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "ภรรยาและสามีในกาลนั้นได้เป็นพราหมณ์ภรรยาสามีกัน ในบัดนี้, ส่วนอาจารย์ได้เป็นเราตถาคต เองแล".

โกสิยชาตกวณฺณนา ทสมา

พรรณนาโกสิยชาดก ที่ ๑๐

กุสนาฬิวคฺโค เตรสโม

กุสนาฬิวรรค ที่ ๑๓

ตสฺสุทฺทานํ

กุสนาฬิ จ ทุมฺเมธํ
นงฺคลีสมฺพกฏาหํ
อสิลกฺขณกลณฺฑุกํ
พิฬารคฺคิกโกสิยนฺติ.

ประมวลชาดกแห่งกุสนาฬิวรรคนั้น

๑. กุสนาฬิชาดก ๒. ทุมเมธชาดก
๓. นังคลีสชาดก ๔. อัมพชาดก
๕. กฏาหกชาดก ๖. อสิลักขณชาดก
๗. กลัณฑุกชาดก ๘. มูสิกชาดก
(พิฬารวตํ) ๙. อัคคิกชาดก
๑๐. โกสิยชาดก.

๑๔. อสมฺปทานวคฺค

๑. อสมฺปทานชาตก (๑๓๑)

๑๓๑. "อสมฺปทาเนนิตรีตรสฺส
พาลสฺส มิตฺตานิ กลี ภวนฺติ
ตสฺมา หรามิ ภุสมฺปฺปมานํ
มา เม มิตฺติ ภิชฺชิตฺถ สสฺสตายนฺ"ติ.

อสมฺปทานชาตกํ ปฐมํ.

๑๔. อสัมปทานวรรค

๑. อสัมปทานชาดก (๑๓๑)

๑๓๑. "ไมตรีของคนพาล ย่อมกลายมีโทษร้าย (เป็นกลี) ได้ เพราะการไม่ยอมรับสิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ เพราะฉะนั้น เราจึงหอบหิ้วข้าวลีบกึ่งมานะ[๑]นี้มา ไมตรีของเราอย่าได้แตกสลายเสียเลย ขอไมตรีนี้จงยั่งยืนเถิด".

อสัมปทานชาดก ที่ ๑.

---

[๑] กึ่งมานะ = ๔ ทะนาน.

๑๔. อสมฺปทานวคฺค

๑. อสมฺปทานชาตกวณฺณนา (๑๓๑)

อสมฺปทาเนนิตรีตรสฺสาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

ตสฺมิญฺหิ กาเล ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส เทวทตฺโต อกตญฺญู ตถาคตสฺส คุณํ น ชานาตี"ติ.

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว เทวทตฺโต อกตญฺญู, ปุพฺเพปิ อกตญฺญูเยวา"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

๑๔. อสัมปทานวรรค

๑. พรรณนาอสัมปทานชาดก (๑๓๑)

พระศาสดา เมื่อประทับ ณ พระเวฬุวันมหาวิหาร ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **เพราะการไม่ยอมรับสิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ** เป็นต้น.

ก็ในกาลนั้น พวกภิกษุได้สนทนากันในธรรมสภาว่า "ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระเทวทัต เป็นคนอกตัญญู ไม่รู้คุณของพระตถาคต".

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไร" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในกาลบัดนี้เท่านั้นที่พระเทวทัตเป็นคนอกตัญญู แม้ในกาลก่อน ก็ได้เป็นคนอกตัญญูเหมือนกัน" ดังนี้ แล้วได้ทรงนำอดีตนิทานมา.

อตีเต มคธรฏฺเฐ ราชคเห เอกสฺมึ มคธรฏฺเฐ รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ตสฺเสว เสฏฺฐี อโหสิ อสีติโกฏิวิภโว สงฺขเสฏฺฐี นาเมน. พาราณสิยํ ปิลิยเสฏฺฐี นาม

ในอดีตกาล เมื่อพระราชาแห่งแคว้นมคธ พระองค์หนึ่ง ทรงครองราชสมบัติอยู่ในพระนครราชคฤห์ แคว้นมคธ พระโพธิสัตว์ เป็นเศรษฐีแห่งพระนครราชคฤห์นั้น มีทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฏิ

อสีติโกฏิวิภโว อโหสิ. เต อญฺญมญฺญํ สหายกา อเหสุํ.

ปรากฏโดยนามว่า สังขเศรษฐี. ในพระนครพาราณสี ได้มีเศรษฐี มีทรัพย์สมบัติ ๘๐ โกฏิเช่นกัน ชื่อปิลิยเศรษฐี. เศรษฐีทั้งสองต่างเป็นสหายซึ่งกันและกัน.

เตสุ พาราณสิยํ ปิลิยเสฏฺฐิสฺส เกนจิเทว กรณีเยน มหนฺตํ ภยํ อุปฺปชฺชิ, สพฺพํ สาปเตยฺยํ ปริหายติ.

ในเศรษฐีทั้งสองนั้น เพราะธุรกิจบางสิ่งบางอย่างนั้นเอง มหันตภัยได้เกิดขึ้นแก่ปิลิยเศรษฐีในพระนครพาราณสี ทรัพย์สมบัติทั้งหมดได้สูญหายไปสิ้น.

โส ทลิทฺโท อปฺปฏิสรโณ หุตฺวา ภริยํ อาทาย สงฺขเสฏฺฐึ ปจฺจยํ กตฺวา พาราณสิโต นิกฺขมิตฺวา ปทสาว ราชคหํ คนฺตฺวา สงฺขเสฏฺฐิสฺส นิเวสนํ อคมาสิ.

ปิลิยเศรษฐีนั้น ได้กลายเป็นคนเข็ญใจหมดที่พึ่งอาศัย จึงพาภริยาไปมุ่งเอาสังขเศรษฐีเป็นที่พึ่ง ออกจากพระนครพาราณสี เดินทางไปยังกรุงราชคฤห์จนถึงที่อยู่ของสังขเศรษฐี.

โส ตํ ทิสฺวาว "สหาโย เม อาคโต"ติ ปริสฺสชฺชิตฺวา สกฺการสมฺมานํ กตฺวา กติปาหํ วีตินาเมตฺวา เอกทิวสํ "สมฺม เกนตฺเถน อาคโตสี"ติ ปุจฺฉิ.

สังขเศรษฐีนั้น พอเห็นปิลิยเศรษฐีเท่านั้น ก็ตรงเข้ากอดพลางกล่าวว่า "เพื่อนของเรามาเยี่ยมแล้ว" ทำการต้อนรับ นับถือกัน อยู่ล่วงไปได้ ๒-๓ วัน วันหนึ่งจึงถามว่า "ดูกรเพื่อน เพื่อนมาที่นี่ต้องการอะไรหรือ".

"ภยํ เม สมฺม อุปฺปนฺนํ, สพฺพํ ธนํ ปริกฺขีณํ, อุปตฺถมฺโภ เม โหหี"ติ.

ปิลิยเศรษฐีกล่าวว่า "เพื่อนเอ๋ย ภัยเกิดขึ้นแก่เราแล้ว ทรัพย์สมบัติทั้งหมดก็สูญสิ้นแล้ว ขอเพื่อนจงเป็นผู้อุปถัมภ์เราเถิด".

โสปิ "สาธุ สมฺม มา ภายี"ติ ภณฺฑาคารํ วิวราเปตฺวา จตุตาฬีส

แม้สังขเศรษฐีนั้นจึงตอบปลอบว่า "ดีแล้วเพื่อนเอ๋ย ขอเพื่อนอย่ากลัวเลย" แล้วให้

ตรวจทานแล้ว ๑๕-๑๗ ก.พ. ๕๑

หิรญฺญโกฏิโย ทาเปตฺวา เสสํปิ ปริจฺเฉทปริวารํ สพฺพํ อตฺตโน สนฺตกํ สวิญฺญาณกํ อวิญฺญาณกํ มชฺเฌ ภินฺทิตฺวา อุปฑฺฒเมว อทาสิ. โส ตํ วิภวํ อาทาย ปุน พาราณสึ คนฺตฺวา นิวาสํ กปฺเปสิ.

เปิดเรือนคลังมอบเงินให้ ๔๐ โกฏิ แล้วยังแบ่งทรัพย์สมบัติส่วนตนทั้งหมด มีบริวาร ทั้งที่เป็นสวิญญาณกทรัพย์ และอวิญญาณกทรัพย์ แม้ที่เหลือออกเป็นกึ่งหนึ่ง (๒ ส่วน) ได้มอบให้ส่วนหนึ่ง (กึ่งหนึ่ง) ไปทีเดียว. ปิลิยเศรษฐีนั้นรับเอาทรัพย์สมบัตินั้นแล้ว กลับไปอยู่อาศัยยังพระนครพาราณสี.

อปรภาเค สงฺขเสฏฺฐิสฺสปิ ตาทิสเมว ภยํ อุปฺปชฺชิ. โส อตฺตโน ปฏิสรณํ อุปธาเรนฺโต "สหายสฺส เม มหาอุปกาโร กโต, อุปฑฺฒวิภโว ทินฺโน. น โส มํ ทิสฺวา ปริจฺจชิสฺสติ, ตสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี"ติ จินฺเตนฺโต ภริยํ อาทาย ปทสาว พาราณสึ คนฺตฺวา ภริยํ อาห

ภายหลังต่อมา ภัยเช่นเดียวกันนั่นเอง ได้เกิดขึ้นแก่สังขเศรษฐีบ้าง. สังขเศรษฐีนั้น เมื่อคำนึงถึงที่พึ่งอาศัยของตน จึงคิดได้ว่า "เราเคยทำอุปการะแก่สหายของเราไว้มาก ได้แบ่งทรัพย์สมบัติมอบให้ครึ่งหนึ่ง. สหายของเรานั้นเห็นเราแล้วจะไม่ทอดทิ้งเราแน่ จำเราจะไปหาเขาละ" ดังนี้ แล้วพาภริยาเดินทางไปยังพระนครพาราณสีกล่าวกะภริยาว่า

"ภทฺเท ตว มยา สทฺธึ อนฺตรวีถิยํ คมนนฺนาม น ยุตฺตํ, มยา เปสิตยานํ อารุยฺห มหนฺเตน ปริวาเรน ปจฺฉา อาคมิสฺสสิ, ยาว ยานํ เปเสมิ, ตาว อิเธว โหหี"ติ วตฺวา ตํ สาลายํ ฐเปตฺวา สยํ นครํ ปวิสิตฺวา เสฏฺฐิสฺส ฆรํ คนฺตฺวา "ราชคหนครโต ตุมฺหากํ

"แน่ะแม่นางผู้เจริญ ชื่อว่าการที่เธอกับฉันเดินไปด้วยกันในระหว่างถนน ไม่สมควร เธอจะต้องขึ้นยานที่เราส่งมารับ แล้วมาพร้อมด้วยบริวารหมู่ใหญ่, ในภายหลังขอให้เธอจงพักอยู่ที่นี่แหละ จนกว่าฉันจะส่งยานมารับ" ดังนี้แล้ว ให้ภริยานั้นพักอยู่ ณ ศาลา ตนเองเข้าไปยังเมือง

สหาโย สงฺขเสฏฺฐี นาม อาคโต"ติ อาโรจาเปสิ.

ไปถึงเรือนเศรษฐี แล้วให้คนไปบอกว่า "เศรษฐีชื่อสังขะ ผู้เป็นเพื่อนของท่าน มาจากพระนครราชคฤห์แล้ว".

โส "อาคจฺฉตู"ติ ปกฺโกสาเปตฺวา ตํ ทิสฺวา เนว อาสนา วุฏฺฐาสิ, น ปฏิสณฺฐารมกาสิ, เกวลํ "กิมตฺถํ อาคโตสี"ติ ปุจฺฉิ.

ปิลิยเศรษฐีนั้น ให้คนไปเชิญมาว่า "สังขเศรษฐีจงมาเถิด" ได้พบสังขเศรษฐีแล้ว ไม่ยอมลุกขึ้นจากอาสนะรับรอง ไม่ทำการปฏิสันถารต้อนรับ เพียงแต่ถามอย่างเดียวว่า "ท่านมาเพื่อประสงค์อะไร".

ตุมฺหากํ ทสฺสนตฺถํ อาคโตมฺหีติ. นิวาโส เต กหํ คหิโตติ. น ตาว นิวาสนฏฺฐานํ อตฺถิ, เสฏฺฐิฆรณิมฺปิ สาลายํ ฐเปตฺวา อาคโตมฺหีติ.

สังขเศรษฐีตอบว่า มาเพื่อเยี่ยมท่าน. ปิลิยเศรษฐีถามว่า ท่านได้ที่พักที่ไหน". สังขเศรษฐีบอกว่า ยังไม่มีที่สำหรับพักดอก ข้าพเจ้าเองพักแม่บ้านไว้ที่ศาลาแล้วจึงมา.

"ตุมฺหากํ อิธ นิวาสนฏฺฐานํ นตฺถิ, นิวาปํ คเหตฺวา เอกสฺมึ ฐาเน ปจาเปตฺวา ภุญฺชิตฺวา คจฺฉถ, ปุน อมฺหากํ มา ปสฺสิตฺถา"ติ วตฺวา "มยฺหํ สหายสฺส ทุสฺสนฺเต พนฺธิตฺวา เอกํ พหลปลาปตุมฺพํ เทหี"ติ ทาสํ อาณาเปสิ.

ปิลิยเศรษฐีพูดว่า "ในที่นี้ก็ไม่มีที่พักสำหรับท่าน ท่านจงรับเอาเสบียงไปหุงต้มบริโภค ณ ที่แห่งหนึ่งแล้วไปเสียเถิด อย่ากลับมาพบพวกเราอีกเลย" แล้วจึงสั่งทาสว่า "เจ้าจงตวงข้าวลีบหนึ่งตุมพะ[๑] ผูกชายผ้ามอบให้สหายของเราไปเถิด".

ตํ ทิวสํ กิร โส รตฺตสาลีนํ สกฏสหสฺสมตฺตํ โอธุนาเปตฺวา โกฏฺฐาคารํ

ได้ยินว่าวันนั้น ปิลิยเศรษฐีให้คนฝัดข้าวสาลีแดงประมาณ ๑,๐๐๐ เกวียน แล้ว

---

[๑] ตุมพะ = ๔ ทะนาน.

ขุททกนิกาย ชาตกมาลา ๑-๑๐ ภาค ๑ ๒๕๕๒

ปูราเปสิ, จตุตาฬีสโกฏิธนํ คเหตฺวา อาคโต อกตญฺญู มหาโจโร สหายสฺส ตุมฺพมตฺเต ปลาเป ทาเปสิ. ทาโส ปจฺฉิยํ เอกํ ปลาปตุมฺพํ ปกฺขิปิตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อคมาสิ.

นำขึ้นยุ้งไว้จนเต็ม ทั้งที่รับทรัพย์ถึง ๔๐ โกฏิมาแล้ว ก็ยังเป็นมหาโจรอกตัญญู จัดการให้มอบข้าวลีบเพียงตุมพะเดียว แก่เพื่อนได้. ทาสตวงข้าวลีบตุมพะหนึ่งใส่กระเช้าแล้วเข้าไปหาพระโพธิสัตว์.

โพธิสตฺโต จินฺเตสิ "อยํ อสปฺปุริโส มม สนฺติกา จตุตาฬีสโกฏิธนํ ลภิตฺวา อิทานิ ปลาปตุมฺพํ ทาเปสิ, คณฺหามิ นุ โข มา คณฺหามี"ติ.

พระโพธิสัตว์คิดในใจว่า "ผู้นี้เป็นอสัตบุรุษ ได้ทรัพย์ตั้ง ๔๐ โกฏิ จากบ้านเราแล้ว บัดนี้ได้ให้ข้าวลีบเพียงตุมพะเดียว แก่เราแล้ว เราจะรับดีหรือไม่รับดีหนอ".

อถสฺส เอตทโหสิ "อยํ ตาว อกตญฺญู มิตฺตทุพฺภี กตวินาสกภาเวน มยา สทฺธึ มิตฺตภาวํ ภินฺทิ, สจาหํ เอเตน ทินฺนํ ปลาปตุมฺพํ ลามกตฺตา น คณฺหิสฺสามิ, อหํ มิตฺตภาวํ ภินฺทิสฺสามิ, อนฺธพาลา ปริตฺตกํ ลทฺธํ อคณฺหนฺตา มิตฺตภาวํ วินาเสนฺติ, อหมฺปน เอเตน ทินฺนํ ปลาปตุมฺพํ คเหตฺวา มม วเสน มิตฺตภาวํ ปติฏฺฐาเปสฺสามี"ติ.

ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ได้เกิดความคิดว่า "เศรษฐีนี้เป็นคนอกตัญญู ประทุษร้ายมิตร ได้ทำลายมิตรภาพกับเราเสีย เพราะเป็นผู้ตัดรอนอุปการะที่เรากระทำไว้แล้ว ถ้าเราจะไม่รับเอาข้าวลีบตุมพะ ๑ ที่เขาให้ เพราะเป็นของเลวไซร้ เราก็ชื่อว่าทำลายมิตรภาพ เหล่าคนโง่เขลา เมื่อไม่รับเอาสิ่งที่ตนได้เพียงเล็กน้อย ชื่อว่าทำมิตรภาพให้สลายเสีย ส่วนเราเล่าจะรับเอาข้าวลีบตุมพะหนึ่งที่เศรษฐีนี้ให้แล้ว ผูกมิตรภาพให้ดำรงอยู่ต่อไป ด้วยอำนาจของเรา".

โส ปลาปตุมฺพํ ทุสฺสนฺเต พนฺธิตฺวา ปาสาทา โอรุยฺห สาลํ อคมาสิ. อถ นํ ภริยา "กินฺเต อยฺย ลทฺธนฺ"ติ

พระโพธิสัตว์นั้น จึงห่อเอาข้าวลีบตุมพะ ๑ ที่ชายผ้าแล้วลงจากปราสาท ไปยังศาลาแล้ว. คราวนั้นภริยาถามเขาว่า "ข้าแต่

ปุจฺฉิ. ภทฺเท อมฺหากํ สหาโย ปิลิยเสฏฺฐี ปลาปตุมฺพํ ทตฺวา อเมฺห อชฺเชว วิสฺสชฺเชสีติ.

พี่เจ้า ท่านได้อะไรมาเล่า". พระโพธิสัตว์ตอบว่า ดูกรแม่นาง ปิลิยเศรษฐีผู้เป็นเพื่อนของเรา ให้ข้าวลีบตุมพะ ๑ แล้วทอดทิ้งพวกเราเสียในวันนี้เอง.

สา "อยฺย กิมตฺถํ อคฺคเหสิ, กึ เอตํ จตฺตาฬีสโกฏิธนสฺส อนุจฺฉวิกนฺ"ติ โรทิตุํ อารภิ. โพธิสตฺโต "ภทฺเท มา โรทิ, อหํ เตน สทฺธึ มิตฺตภาวํ ฉเปตุํ คณฺหิ, ตฺวํ กึการณา โรทสี"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห :

ภริยาของสังขเศรษฐีนั้น จึงต่อว่า ว่า "ข้าแต่พี่เจ้าเอ๋ย ทำไมท่านจึงรับเอา (ข้าวลีบนั้น)เล่า มันมีมูลค่าควรแก่ทรัพย์ ๔๐ โกฏิหรือ" แล้วจึงเริ่มร้องไห้คร่ำครวญ. พระโพธิสัตว์จึงปลอบว่า "ดูกรแม่นางเจ้าอย่าร้องไห้ คร่ำครวญไปเลย เพราะกลัวจะทำลายมิตรภาพกับเขา ฉันจึงรับมา เพื่อดำรงมิตรภาพไว้ด้วยอำนาจของพี่ ทำไมเจ้าจึงร้องไห้เล่า" แล้วกล่าวคาถานี้ว่า :

๑๓๑. "อสมฺปทาเนนิตรีตรสฺส
พาลสฺส มิตฺตานิ กลี ภวนฺติ
ตสฺมา หรามิ ภุสํ อฑฺฒมานํ
มา เม มิตฺติ ภิชฺชิตฺถ สสฺสตายนฺ"ติ.

๑๓๑. "ไมตรีของคนพาล ย่อมกลายเป็นโทษร้าย (เป็นกลี) ได้ เพราะการไม่ยอมรับสิ่งของเล็ก ๆ น้อย ๆ เพราะฉะนั้น เราจึงหอบหิ้วข้าวลีบกึ่งมานะนี้มา ไมตรีของเราอย่าได้แตกสลายเสียเลย ขอไมตรีนี้จงยั่งยืนเถิด".

ตตฺถ **อสมฺปทาเนนาติ** อสปฺปทาเนน สรโลเปน สนฺธิ, อคหเณนาติ อตฺโถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เพราะไม่รับ** ความว่า เพราะไม่ยอมรับเอา. ลงสนธิด้วยการลบสระ, อธิบายว่า เพราะการไม่ถือเอา.

อิตรีตรสฺสาติ ยสฺส กสฺสจิ ลามกา-ลามกสฺสาปิ.

คำว่า **ของเล็ก ๆ น้อย ๆ** ความว่า สิ่งของแม้ที่เป็นของเลว และไม่เลวอย่างใดอย่างหนึ่ง.

พาลสฺส มิตฺตานิ กลี ภวนฺตีติ ทนฺธสฺส อปฺปญฺญสฺส มิตฺตานิ กลี นาม กาฬกณฺณิสทิสานิ โหนฺติ, ภิชฺชนฺตีติ อตฺโถ.

คำว่า **ไมตรีของคนพาล ย่อมกลายเป็นโทษร้ายได้** ความว่า ไมตรีของคนโง่ คือคนไม่มีปัญญา ย่อมกลายเป็นโทษร้าย คือเป็นเช่นเดียวกับกาลกรรณี (เสนียดจัญไร) อธิบายว่า ย่อมแตกทำลายไป.

ตสฺมา หรามิ ภุสํ อฑฺฒมานนฺติ เตน การเณนาหํ สหาเยน ทินฺนํ เอกํ ปลาปตุมฺพํ หรามิ คณฺหามีติ ทสฺเสติ.

ด้วยคำว่า **เพราะฉะนั้นเราจึงหอบหิ้วข้าวลีบกึ่งมานะนี้มา** พระโพธิสัตว์แสดงว่า เพราะเหตุนั้น เราจึงหอบหิ้ว คือรับมา ซึ่งข้าวลีบ ๑ ตุมพะที่เพื่อนให้มา.

"มานนฺ"ติ หิ อฏฺฐนฺนํ นาฬีนํ นามํ, จตุนฺนํ อฑฺฒมานํ, จตสฺโส จ นาฬิโย ตุมฺโพ นาม.

จริงอยู่ คำว่า "มานะ" เป็นชื่ออัตราการตวง จำนวน ๘ ทะนาน ๔ ทะนานก็เท่ากับกึ่งมานะ และ ๔ ทะนานก็ชื่อว่า ๑ ตุมพะ. (หมายความว่า ๔ นาฬีเป็น ๑ ตุมพะ, ๒ ตุมพะเป็น ๑ มานะ).

เตน วุตฺตํ "ปลาปตุมฺพนฺ"ติ. **มา เม ภิตฺติ ภิชฺชิตฺถ สสฺสตายนฺ**ติ มม สหาเยน สทฺธึ มิตฺติ มา ภิชฺชิตฺถ, สสฺสตาว อยํ โหตูติ อตฺโถ.

เพราะเหตุนั้น พระโพธิสัตว์จึงกล่าวว่า "ข้าวลีบ ๑ ตุมพะ". คำว่า **ไมตรีของเรา อย่าได้แตกสลายเสียเลย ขอไมตรีนี้ จงยั่งยืนเถิด** มีอธิบายว่า ไมตรีของเรากับเพื่อน อย่าได้แตกแยกไปเลย ขอไมตรีนี้จงยั่งยืนตลอดเถิด.

เอวํ วุตฺเต จ เสฏฺฐิภริยา โรทเตว. ตสฺมึ ขเณ สงฺขเสฏฺฐินา ปิลิยเสฏฺฐิสฺส ทินฺโน กมฺมนฺตทาโส สาลาทฺวาเรน อาคจฺฉนฺโต เสฏฺฐิภริยาย โรทนสทฺทํ สุตฺวา สาลํ ปวิสิตฺวา อตฺตโน สามิเก ทิสฺวา ปาเทสุ ปติตฺวา โรทิตฺวา กนฺทิตฺวา "กิมตฺถํ อิธาคตตฺถ สามี"ติ ปุจฺฉิ. เสฏฺฐี สพฺพํ อาโรเจสิ.

ก็เมื่อสังขเศรษฐี พูดอย่างนั้นแล้ว ภริยาก็ยังร้องไห้อยู่นั่นเอง. ในขณะนั้น ทาสผู้ทำการงาน ที่สังขเศรษฐีมอบให้ปิลิยเศรษฐีมา(แต่ครั้งนั้น) กำลังเดินมาทางประตูศาลา ได้ยินเสียงร้องไห้ของภริยาเศรษฐี จึงแวะเข้าไปยังศาลาพบนายทั้งสองของตน แล้วก็หมอบลงแทบเท้า ร้องไห้คร่ำครวญถามว่า "นายขอรับ ท่านมาที่นี้เพื่อประสงค์อะไร". เศรษฐีได้บอกเรื่องราวทั้งหมดแล้ว.

กมฺมนฺตทาโส "โหตุ สามิ มา จินฺเตตฺถา"ติ อุโภ สมสฺสาเสตฺวา อตฺตโน เคหํ เนตฺวา คนฺโธทเกน นฺหาเปตฺวา โภเชตฺวา "สามิกา โว อาคตา"ติ เสสทาเส สนฺนิปาเตตฺวา ทสฺเสตฺวา กติปาหํ วีตินาเมตฺวา สพฺเพ ทาเส คเหตฺวา ราชงฺคณํ คนฺตฺวา อุปรวมกาสิ.

ทาสผู้ทำการงาน ปลอบนายทั้งสองว่า "ช่างเถิดนาย ขอท่านอย่าได้คิดอะไรเลย" แล้วนำนายทั้งสองไปยังเรือนของตน ให้อาบด้วยน้ำหอม ให้บริโภคอาหาร แล้วให้ประชุมพวกทาสที่เหลือทั้งหลาย ชี้แจงว่า "นายทั้งสองของพวกท่าน มาถึงแล้ว" แล้วให้พักอยู่รอเวลา ๒-๓ วัน แล้ว พาทาสทั้งสิ้นไปยังพระลานหลวง ส่งเสียงร้องทุกข์ (ถวายคำร้องทุกข์).

ราชา ปกฺโกสาเปตฺวา "กึ เอตนฺ"ติ ปุจฺฉิ, เต สพฺพํ ตํ ปวตฺตึ รญฺโญ อาโรเจสุํ.

พระราชาโปรดให้เรียก(ชนเหล่านั้น) มา แล้วตรัสถามว่า "นี่มันเรื่องอะไรกัน" พวกทาสเหล่านั้น กราบทูลเรื่องราวความเป็นไปนั้นทั้งหมดถวายพระราชาแล้ว.

ราชา เตสํ วจนํ สุตฺวา อุโภปิ เสฏฺฐี ปกฺโกสาเปตฺวา สงฺขเสฏฺฐึ

พระราชา ทรงสดับถ้อยคำของพวกทาสเหล่านั้นแล้ว รับสั่งให้เรียก

ปุจฺฉิ "สจฺจํ กิร ตยา มหาเสฏฺฐิ ปิลิยเสฏฺฐิสฺส จตฺตาฬีสโกฏิธนํ ทินฺนนฺ"ติ.

เศรษฐีทั้งสองมา ตรัสถามสังขเศรษฐี ว่า "ท่านมหาเศรษฐี ทราบว่าท่าน ได้มอบทรัพย์จำนวนถึง ๔๐ โกฏิ ให้แก่ปิลิยเศรษฐี จริงหรือ".

อาม มหาราช มม สหายสฺส มํ ตกฺเกตฺวา ราชคหํ อาคตสฺส น เกวลํ ธนํ สพฺพํ วิภวชาตํ สวิญฺญาณกาวิญฺญาณกํ เทฺว โกฏฺฐาเส กตฺวา สมภาคํ อทาสินฺติ.

สังขเศรษฐีกราบทูลว่า ขอเดชะข้าแต่พระมหาราชเจ้า มิใช่แต่ทรัพย์อย่างเดียวที่ข้าพระองค์ได้ให้แก่สหายของข้าพระองค์ ผู้ระลึกถึงข้าพระองค์แล้ว มายังกรุงราชคฤห์ แม้สมบัติทุกอย่าง ทั้งที่เป็นสวิญญาณกทรัพย์ และอวิญญาณกทรัพย์ ข้าพระองค์ก็แบ่งออกเป็น ๒ ส่วน แล้วมอบให้เท่า ๆ กัน.

ราชา "สจฺจเมตนฺ"ติ ปิลิยเสฏฺฐึ ปุจฺฉิ. อาม เทวาติ.

พระราชาตรัสถามปิลิยเศรษฐีว่า "เรื่องนั้น เป็นความจริงหรือ". ปิลิยเศรษฐีกราบทูลรับว่า ข้าแต่พระองค์ผู้สมมติเทพ จริงพระเจ้าข้า.

ตยา ปนสฺส ตญฺเญว ตกฺเกตฺวา อาคตสฺส อตฺถิ โกจิ สกฺกาโร วา สมฺมาโน วา กโตติ. โส ตุณฺหี อโหสิ.

พระราชาตรัสถามว่า ก็เมื่อท่านสังขเศรษฐีนั้น ระลึกถึงท่านเท่านั้นมาหาแล้ว เครื่องสักการะ และการต้อนรับบางอย่างที่ท่านทำเพื่อเขา มีอยู่หรือ. ปิลิยเศรษฐีนั้นได้เป็นผู้นิ่งไม่ทูลตอบ.

อปิจ ปน เต เอตสฺส ปลาปตุมฺพมตฺตํ ทุสฺสนฺเต ปกฺขิปาเปตฺวา ทาปิตํ อตฺถีติ. ตมฺปิ สุตฺวา ตุณฺหีเยว อโหสิ.

พระราชาตรัสถามต่อไปว่า อีกอย่างหนึ่ง ท่านได้ให้ทาสตวงข้าวลีบประมาณตุมพะ ๑ ผูก ใส่ชายผ้ามอบให้แก่สังขเศรษฐีจริงหรือ ปิลิยเศรษฐีแม้ฟังคำนั้นแล้ว ก็นิ่งอึ้งอยู่ท่าเดียว.

ราชา "กึ กาตพฺพนฺ"ติ อมจฺเจหิ สทฺธึ มนฺเตตฺวา ตํ ปริภาสิตฺวา "คจฺฉถ ปิลิยเสฏฺฐิสฺส ฆเร สพฺพํ วิภวํ สงฺขเสฏฺฐิสฺส เทถา"ติ.

พระราชาทรงปรึกษา กับพวกอำมาตย์ทั้งหลายว่า "พวกเราควรทำอย่างไรดี" ได้ทรงบริภาษปิลิยเศรษฐีนั้น แล้วทรงรับสั่งว่า "ไปเถิดท่านทั้งหลาย พวกท่านจงมอบทรัพย์สมบัติทั้งหมด ในเรือนปิลิยเศรษฐี ให้แก่ท่านสังขเศรษฐีเถิด".

โพธิสตฺโต "มหาราช มยฺหํ ปรสนฺตเกน อตฺโถ นตฺถิ, มยา ทินฺนมตฺตเมว ปน ทาเปถา"ติ อาห. ราชา โพธิสตฺตสฺส สนฺตกํ ทาเปสิ.

พระโพธิสัตว์กราบทูลว่า "ขอเดชะ ข้าแต่มหาราชเจ้า ข้าพระองค์ไม่มีความประสงค์จะรับทรัพย์สมบัติ ที่เป็นส่วนของคนอื่น แต่ขอพระองค์ โปรดรับสั่งให้มอบเฉพาะสิ่งของที่ข้าพระองค์ได้ให้ (แก่เขา) เท่านั้นเถิด". พระราชาโปรดให้มอบสิ่งของที่เป็นส่วนของตน ให้แก่พระโพธิสัตว์แล้ว.

โพธิสตฺโต สพฺพํ อตฺตนา ทินฺนวิภวํ ปฏิลภิตฺวา ทาสปริวุโต ราชคหเมว คนฺตฺวา กุฏุมฺพํ สณฺฐเปตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

พระโพธิสัตว์ได้รับทรัพย์สมบัติ ที่ตนเองสละให้ทั้งหมดคืนมาแล้ว ห้อมล้อมด้วยพวกทาส เดินทางกลับไปยังพระนครราชคฤห์ทีเดียว ตั้งหลักฐานได้แล้ว บำเพ็ญบุญทั้งหลาย มีทานเป็นต้น แล้วได้ไปตามยถากรรม.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา ปิลิยเสฏฺฐี เทวทตฺโต อโหสิ, สงฺขเสฏฺฐี ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาตรัสแล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "ปิลิยเศรษฐีในกาลนั้น ได้กลับชาติมาเกิดเป็นพระเทวทัตในกาลบัดนี้ ส่วนสังขเศรษฐี ได้กลับชาติมาเกิดเป็นเราตถาคตเองแล".

อสมฺปทานชาตกวณฺณนา ปฐมา.

พรรณนาอสัมปทานชาดก ที่ ๑ จบ.

๒. ปญฺจภีรุกชาตก (๑๓๒)

๑๓๒. "กุสลูปเทเส ธิติยา ทฬฺหาย จ
อวตฺถิตตฺตา ภยภีรุตาย จ
น รกฺขสีนํ วสมาคมิมฺห เส
ส โสตฺถิภาโว มหตา ภเยน เม"ติ.

ปญฺจภีรุกชาตกํ ทุติยํ.

๒. ปัญจภีรุกชาดก (๑๓๒)

๑๓๒. "เราไม่มาสู่อำนาจ ของรากษส (ยักษ์)ทั้งหลาย เพราะความที่เรามีจิตมั่นคงด้วยปัญญา หนักแน่นในคำแนะนำ (อุบาย)ของท่านผู้ฉลาดและเพราะความหวาดกลัวต่อภัย (ความกลัว) เราได้พบความสวัสดีนั้น เพราะความหวาดกลัวเป็นอย่างมาก".

ปัญจภีรุกชาดก ที่ ๒.

๒. ปญฺจภีรุกชาตกวณฺณนา (๑๓๒)

กุสลูปเทเส ธิติยา ทฬฺหาย จาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อชปาลนิโคฺรเธ มารธีตานํ ปโลภนสุตฺตนฺตํ อารพฺภ กเถสิ. ภควตา หิ อาทิโต ปฏฺฐาย วุตฺตํ :

"ททฺทลฺลมานา อาคญฺฉุํ
ตณฺหา จ อรตี ราคา
ตา ตตฺถ ปนุทีสตฺถา
ตูลํ ภฏฺฐํว มาลุโต"ติ.

เอวํ ยาว ปริโยสานา ตสฺส สุตฺตนฺตสฺส กถิตกาเล ธมฺมสภายํ สนฺนิปติตา ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส สมฺมาสมฺพุทฺโธ มารธีตโร อเนกสตานิ ทิพฺพรูปานิ มาเปตฺวา ปโลภนตฺถาย อุปสงฺกมนฺติโย อกฺขีนิ อุมฺมีเลตฺวา น โอโลเกสิ, อโห พุทฺธพลนฺนาม อจฺฉริยนฺ"ติ.

๒. พรรณนาปัญจภีรุกชาดก (๑๓๒)

พระศาสดา เมื่อประทับ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภพระสูตรว่าด้วยการปลอบประโลมของธิดามาร ที่ต้นอชปาลนิโครธ ตรัสพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้ มีคำเริ่มต้นว่า **เพราะความมีจิตมั่นคงด้วยปัญญา หนักแน่นในคำแนะนำ(อุบาย)ของท่านผู้ฉลาด.** ความพิสดารว่า ในกาลที่พระผู้มีพระภาคตรัสพระสูตรนั้น ตั้งแต่ต้นจนถึงที่สุดอย่างนี้ว่า :

"นางตัณหา นางอรดี และนางราคา ผู้แพรวพราว (ไปด้วยเครื่องประดับ) มาล่อ พระศาสดา ทรงกำจัดนางเหล่านั้นเสีย ณ ที่นั้น เหมือนลมที่พัดนุ่นปลิว (กระจัดกระจาย) ไป ฉะนั้น". ''

ภิกษุทั้งหลายซึ่งประชุมกัน ณ ธรรมสภา จึงสนทนากันว่า "ดูกรท่านผู้มีอายุทั้งหลาย พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มิได้ลืมพระเนตรมองดูพวกธิดาของมารผู้เนรมิตรูปทิพย์หลายร้อยอย่าง แล้วเข้าไปหาเพื่อต้องการเล้าโลม(พระองค์)เลย, โอ้กำลังของพระพุทธเจ้าน่าอัศจรรย์หนอ".

ตรวจทานแล้ว ๑-๑ ม.ค. ๕๓

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว มยฺหํ สพฺพาสเว เขเปตฺวา สพฺพญฺญุตํ ปตฺตสฺส มารธีตานํ อโนโลกนํ นาม อจฺฉริยํ, อหญฺหิ ปุพฺเพ โพธิญาณํ ปริเยสมาโน สกฺกิเลสกาเลปิ อภิสงฺขตํ ทิพฺพรูปมฺปิ อินฺทฺริยานิ ภินฺทิตฺวา กิเลสวเสน อโนโลเกตฺวา คนฺตฺวา มหารชฺชํ ปาปุณิน"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมสนทนากัน ด้วยเรื่องอะไร" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" ดังนี้ จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย การที่เราทำอาสวะทั้งมวลให้หมดสิ้นไป บรรลุถึงความเป็นพระสัพพัญญูแล้ว ไม่เหลียวแลดูพวกธิดาของมารในบัดนี้ ไม่อัศจรรย์เลย, เพราะว่า เมื่อก่อนเรากำลังแสวงหาพระโพธิญาณ มิได้ทำลายอินทรีย์ มองดูแม้รูปทิพย์ อันนางยักษ์เนรมิตด้วยอำนาจกิเลส แม้ในสมัยที่ยังมีกิเลส ยังไปได้ราชสมบัติอันใหญ่" แล้วทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ภาติกสตสฺส กนิฏฺโฐ อโหสิ. สพฺพํ เหฏฺฐา ตกฺกสิลาชาตเก วุตฺตนเยเนว วิตฺถาเรตพฺพํ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ เป็นพระกนิษฐภาดาองค์เล็ก (น้องสุดท้อง) ของพระเชษฐภาดา (พี่น้อง) ๑๐๐ พระองค์. เรื่องทั้งหมดควรบรรยายให้พิสดาร[๑] โดยนัยที่กล่าวไว้ในตักกสิลาชาดกหนหลังนั่นแล.

ตทา ปน ตกฺกสิลานครวาสีหิ พหินคเร สาลายํ โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา ยาจิตฺวา รชฺชํ ปฏิจฺฉาเปตฺวา อภิเสเก

แต่ในกาลนั้น เมื่อชาวเมืองตักกสิลาเข้าไปเฝ้าพระโพธิสัตว์ ณ ที่ศาลาภายนอกพระนคร ทูลอ้อนวอนให้รับราชสมบัติ

---

[๑] ควรให้พิสดาร หมายถึง ควรเล่าให้ละเอียด.

กเต ตกฺกสิลานครวาสิโน นครํ เทวนครํ วิย ราชภวนญฺจ อินฺทภวนํ วิย อลงฺกรึสุ.

ทำการอภิเษก (ปราบดาภิเษก)แล้ว ชาวเมืองตักกสิลา ก็พากันตบแต่งพระนคร เหมือนเทวนครและตกแต่งพระราชมณเฑียร เหมือนกับภพของพระอินทร์.

ตทา โพธิสตฺโต นครํ ปวิสิตฺวา ราชภวเน ปาสาเท มหาตเล สมุสฺสาปิตเสตจฺฉตฺตํ รตนวรปลฺลงฺกํ อารุยฺห เทวราชลีฬฺหาย นิสีทิ, อมจฺจา จ พฺราหฺมณคหปติกาทโย จ ขตฺติยกุมารา จ สพฺพาลงฺการปฺปฏิมณฺฑิตา ปริวาเรตฺวา อฏฺฐํสุ. เทวจฺฉรปฺปฏิภาคา โสฬสสหสฺสนาฏกิตฺถิโย นจฺจคีตวาทิตกุสลา อุตฺตมวิลาสสมฺปนฺนา นจฺจคีตวาทิตานิ ปโยเชสุํ. คีตวาทิตสทฺเทน ราชภวนํ เมฆตฺถนิตปูรโต มหาสมุทฺทกุจฺฉิ วิย เอกนินฺนาทํ อโหสิ.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์เสด็จเข้าไปสู่พระนคร แล้ว เสด็จขึ้นบัลลังก์แก้วอันประเสริฐ มีเศวตฉัตรยกขึ้นตั้งไว้ ประทับนั่งด้วยท่าทางแห่งเทวราช ณ ท้องพระโรงบนปราสาทในพระราชมณเฑียร, หมู่อำมาตย์พราหมณ์ คหบดีเป็นต้น และขัตติยกุมารต่างคนประดับด้วยเครื่องอลังการ พร้อมสรรพ พากันยืนห้อมล้อมอยู่ (ยืนเฝ้าอยู่). เหล่าหญิงฟ้อนรำ (หญิงบำเรอ) ๑๖,๐๐๐ นาง มีวรรณเทียบด้วยนางฟ้า (นางเทพอัปสร) ฉลาดในการฟ้อน การขับ และการประโคม สมบูรณ์ด้วยความเยื้องกรายอย่างเยี่ยม ก็เริ่มดำเนินการฟ้อนรำ ขับร้องและประโคมดนตรี พระราชวังได้มีเสียงครึกครื้นเป็นอันเดียวกัน ด้วยเสียงร้องเพลงและเสียงประโคมดนตรี ประดุจห้วงมหาสมุทร(คะนองคลื่น) เพราะเต็มไปด้วยเสียงคำรามแห่งเมฆ.[๑]

โพธิสตฺโต ตํ อตฺตโน สิริโสภคฺคปฺปตฺตํ โอโลกยมาโน จินฺเตสิ "สจาหํ ตาสํ

พระโพธิสัตว์ ทรงทอดพระเนตรดูราชมณเฑียรนั้น อันถึงความงามเป็นเลิศ

[๑] ก่อนหน้าเมฆ (ฝน)จะกระหน่ำ.

ดอกเกี้ยว ปัญญาเลิศ ม.ปา. ๒-๑

ยกฺขินีนํ อภิสงฺขตํ ทิพฺพรูปํ โอโลกิสฺสํ, ชีวิตกฺขยํ ปตฺโต อภวิสฺสํ, อิมํ สิริโสภคฺคํ น โอโลกิสฺสํ ปจฺเจกพุทฺธานํ ปน โอวาเท จิตฺภาเวน อิทํ มยา ปตฺตนฺ"ติ. เอวญฺจ ปน จินฺเตตฺวา อุทานํ อุทาเนนฺโต อิมํ คาถมาห :

เพราะศักดิ์ศรีของพระองค์ จึงทรงดำริว่า "หากว่า เราจะมองดูรูปทิพย์อันนางยักษิณี พวกนั้นนิรมิตไว้ เราก็คงจะถึงความสิ้นชีวิตแล้ว ไม่ได้ดูความงามเป็นเลิศ แห่งศักดิ์ศรีนี้, แต่เราได้สมบัตินี้เพราะความที่เราตั้งอยู่ในโอวาท ของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย". ก็แลครั้นพระองค์ ทรงดำริอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงเปล่งอุทาน จึงตรัสคาถานี้ว่า :

๑๓๒. "กุสลูปเทเส ธิติยา ทฬฺหาย จ
อวตฺถิตตฺตา ภยภีรุตาย จ
น รกฺขสีนํ วสมาคมิมฺห เส
ส โสตฺถิภาโว มหตา ภเยน เม"ติ.

๑๓๒. "เราไม่มาสู่อำนาจ ของรากษส (ยักษ์)ทั้งหลาย เพราะความที่เรามีจิตมั่นคงด้วยปัญญา หนักแน่นในคำแนะนำ (อุบาย)ของท่านผู้ฉลาด และเพราะความหวาดกลัวต่อภัย(ความกลัว) เราได้พบความสวัสดีนั้น เพราะความหวาดกลัวเป็นอย่างมาก" ดังนี้.

ตตฺถ **กุสลูปเทเส**ติ กุสลานํ อุปเทเส, ปจฺเจกพุทฺธานํ โอวาเทติ อตฺโถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **กุสลูปเทเส** ความว่า ในคำแนะนำของคนฉลาด อธิบายว่า ในคำสอนของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย.

ธิติยา ทฬฺหาย จาติ ทฬฺหาย ธิติยา จ, ถิเรน อพฺโภจฺฉินฺนนิรนฺตรวีริเยน จาติ อตฺโถ.

คำว่า **ด้วยปัญญาหนักแน่น** ความว่า ด้วยปัญญาอันมั่นคง หมายความว่า ด้วยความเพียรอย่างมั่นคง ไม่ขาดเสียในระหว่าง.

อวตฺถิตตฺตา ภยภีรุตาย จาติ ภยภีรุตาย อวตฺถิตตาย จ.

คำว่า **เพราะความที่เรามีจิตมั่นคง และเพราะความหวาดกลัวต่อภัย (ความกลัว)** ความว่า เพราะความเป็นผู้มีจิตหวาดหวั่นต่อภัย และเพราะความมีจิตตั้งมั่น.

ตตฺถ **ภยนฺ**ติ จิตฺตุตฺตราสมตฺตํ ปริตฺตภยํ. **ภีรุตา**ติ สรีรกมฺปนปฺปตฺตํ มหาภยํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ความกลัว** หมายถึง ความกลัวเล็กน้อย เพียงความสะดุ้งของจิต. บทว่า **ความหวาดกลัว** หมายถึง ภัยใหญ่อันทำให้ถึงกับตัวสั่น.

อิทํ อุภยมฺปิ มหาสตฺตสฺส "ยกฺขินิโย นาเมตา มนุสฺสขาทิกา"ติ เภรวารมฺมณํปิ นาโหสิ. เตนาห "อวตฺถิตตฺตา ภยภีรุตาย จา"ติ. ภยภีรุตาย อภาเวเนว เภรวารมฺมณํ ทิสฺวาปิ อนิวตฺตนภาเวนาติ อตฺโถ.

พระมหาสัตว์มิได้มี แม้อารมณ์อันน่าหวาดกลัวทั้ง ๒ อย่างนี้ แม้แต่เพียงว่า "ขึ้นชื่อว่า นางยักษิณีเหล่านี้ ย่อมกินมนุษย์". เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า "เพราะความที่เรามีจิตมั่นคง และเพราะความหวาดกลัวต่อภัย". อธิบายว่า เพราะไม่มีความหวาดกลัวต่อภัย คือ เพราะแม้เห็นอารมณ์อันน่าหวาดกลัวแล้ว ก็ไม่ถอยกลับ.

น รกฺขสีนํ วสมาคมิมฺหาติ ยกฺขกนฺตาเร ตาสํ รกฺขสีนํ วสํ น อาคมิมฺห. ยสฺมา อมฺหากํ กุสลูปเทเส ธิติ จ ทฬฺหา อโหสิ, ภยภีรุตาภาเวน จ อนิวตฺตนสภาวา อหุมฺหา, ตสฺมา รกฺขสีนํ วสํ น อาคมิมฺหาติ วุตฺตํ

คำว่า **ไม่มาสู่อำนาจของรากษสทั้งหลาย** ความว่า เรามิได้มาสู่อำนาจของนางยักษิณีเหล่านั้น ในหนทางที่กันดารเพราะยักษ์สิงอยู่.[๑] มีคำอธิบายว่า เพราะเหตุที่เราทั้งหลาย มีปัญญาหนักแน่น และเพราะมีสภาพไม่ถอยหลัง ด้วยไม่มีความหวาด-

---

[๑] ในที่ซึ่งลำบากเพราะยักษ์.

โหติ. **ส โสตฺถิภาโว มหตา ภเยน เมติ** โส เม อยํ อชฺช มหตา ภเยน รกฺขสีนํ สนฺติเก ปตฺตพฺเพน ทุกฺขโทมนสฺเสน โสตฺถิภาโว เขมภาโว ปีติโสมนสฺสภาโวเยว ชาโตติ.

กลัวต่อภัย ในเพราะคำแนะนำของท่านผู้ฉลาด ฉะนั้นเราจึงไม่มาสู่อำนาจ ของนางรากษสทั้งหลาย. คำว่า **ความสวัสดีนั้น เราได้พบด้วยความหวาดกลัวเป็นอันมาก** ความว่า ความสวัสดิภาพ คือความเกษมจากทุกข์โทมนัส อันจะพึงถึงในสำนักพวกรากษส ได้แก่ ปีติ และโสมนัสนี้ในวันนี้ เกิดแล้วแก่เรา ก็เพราะความกลัวเป็นอย่างมาก.

เอวํ มหาสตฺโต อิมาย คาถาย ธมฺมํ เทเสตฺวา ธมฺเมน รชฺชํ กาเรตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

พระมหาสัตว์ ครั้นทรงแสดงพระธรรม ด้วยพระคาถานี้ด้วยประการฉะนี้ แล้วก็เสวยราชสมบัติโดยธรรม ทรงบำเพ็ญบุญ มีทานเป็นต้น แล้วได้เสด็จไปตามยถากรรม.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "อหํ เตน สมเยน ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา รชฺชํ ปตฺตกุมาโร อโหสินฺ"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาตรัสแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า "สมัยนั้นเราเป็นกุมารไปสู่เมืองตักกสิลา แล้วได้ราชสมบัติ" ดังนี้.

ปญฺจภีรุกชาตกวณฺณนา ทุติยา.

พรรณนาปัญจภีรุกชาดก ที่ ๒ จบ.

๓. ฆตาสนชาตก (๑๓๓)

๑๓๓. "เขมํ ยหึ ตตฺถ อรี อุทีริโต
ทกสฺส มชฺเฌ ชลเต ฆตาสโน
น อชฺช วาโส มหิยา มหีรุเห
ทิสา ภชโวฺห สรณชฺช โน ภยนฺ"ติ.

ฆตาสนชาตกํ ตติยํ.

๓. ฆตาสนชาดก (๑๓๓)

๑๓๓. "ผิวน้ำ(หลังน้ำ)ใด มีความสำราญ ข้าศึกเกิดขึ้นแล้วที่ผิวน้ำนั้น ไฟลุกโชนอยู่กลางน้ำ วันนี้เราอยู่ที่ต้นไม้เหนือแผ่นดินไม่ได้ พวกท่าน จงต่างคนต่างไป หนีไปสู่ทิศ(ต่าง ๆ) มีภัยเกิดจากที่พึ่งของพวกเรา ในวันนี้".

ฆตาสนชาดก ที่ ๓.

๓. ฆตาสนชาตกวณฺณนา (๑๓๓)

เขมํ ยหินฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อญฺญตรํ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ. โส หิ ภิกฺขุ สตฺถุ สนฺติกา กมฺมฏฺฐานํ คเหตฺวา เอกํ ปจฺจนฺตคามํ คนฺตฺวา เอกํ คามกํ นิสฺสาย อรญฺญเสนาสเน วสฺสํ อุปคจฺฉิ.

ตสฺส ปฐมมาเสเยว ปิณฺฑาย ปวิฏฺฐสฺส ปณฺณสาลา ฌายิตฺถ. โส วสนฏฺฐานาภาเวน กิลมนฺโต อุปฏฺฐากานํ อาจิกฺขิ. เต "โหตุ ภนฺเต ปณฺณสาลํ กริสฺสาม, กสาม ตาว, วปาม ตาวา"ติ อาทีนิ วทนฺตา เตมาสํ วีตินาเมสุํ.

โส เสนาสนสปฺปายาภาเวน กมฺมฏฺฐานํ มตฺถกํ ปาเปตุํ นาสกฺขิ. โส นิมิตฺตมตฺตมฺปิ อนุปฺปาเทตฺวา วุฏฺฐวสฺโส เชตวนํ คนฺตฺวา สตฺถารํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสีทิ.

๓. พรรณนาฆตาสนชาดก (๑๓๓)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **ผิวน้ำ(หลังน้ำ)ใด มีความสำราญ**. ความพิสดารว่า ภิกษุรูปนั้นเรียนกัมมัฏฐาน จากสำนักของพระศาสดา แล้วไปยังปัจจันตคาม (หมู่บ้านชายแดน)แห่งหนึ่ง อาศัยหมู่บ้านตำบลหนึ่ง เข้าจำพรรษาในเสนาสนะป่า.

เมื่อภิกษุรูปนั้น เข้าไปบิณฑบาตในเดือนแรกนั่นเอง บรรณศาลาก็ถูกไฟไหม้. ภิกษุนั้น ตกระกำลำบากเพราะไม่มีที่อยู่ จึงบอกแก่พวกอุปัฏฐากทั้งหลาย. พวกโยมอุปัฏฐากต่างพูดว่า "ช่างมันเถอะ พระคุณท่าน พวกโยมจักสร้างบรรณศาลาถวาย(ใหม่) ให้โยมไถนาหว่านข้าวก่อนเถอะ" ดังนี้เป็นต้น แล้วปล่อยเวลาให้ล่วงไปถึงสามเดือน.

ภิกษุนั้น ไม่สามารถอบรมกัมมัฏฐานให้ถึงที่สุดได้ เพราะไม่มีเสนาสนะเป็นที่สบาย. ภิกษุนั้นแม้เพียงนิมิตก็ให้เกิดขึ้นไม่ได้ ออกพรรษาแล้ว จึงเดินทางไปยังวัดพระเชตวัน ถวายบังคมพระศาสดาแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง.

สตฺถา เตน สทฺธึ ปฏิสนฺถารํ กตฺวา "กินฺนุ โข เต ภิกฺขุ กมฺมฏฺฐานํ สปฺปายํ ชาตนฺ"ติ ปุจฺฉิ. โส อาทิโต ปฏฺฐาย อสปฺปายภาวํ กเถสิ.

พระศาสดา ทรงทำปฏิสันถารกับภิกษุนั้น แล้วตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุ เธอได้กัมมัฏฐาน เป็นที่สบายแล้วหรือ". ภิกษุนั้นจึงกราบทูล ถึงความไม่เป็นที่สบายให้ทรงทราบตั้งแต่ต้น.

สตฺถา "ปุพฺเพ โข ภิกฺขุ ติรจฺฉานาปิ อตฺตโน สปฺปายาสปฺปายํ ญตฺวา สปฺปายกาเล วสิตฺวา อสปฺปายกาเล วสนฏฺฐานํ ปหาย อญฺญตฺถ อคมํสุ, กสฺมา อตฺตโน สปฺปายาสปฺปายํ น อญฺญาสี"ติ วตฺวา เตน ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาจึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุ แม้สัตว์เดรัจฉานในกาลก่อน รู้ความสบายและความไม่สบายของตนแล้วในกาลที่สบายก็อยู่ได้ ในกาลที่ไม่สบายต่างพากันละที่อยู่ ได้ไปอยู่ในที่อื่นแล้ว, เพราะเหตุไร เธอจึงไม่รู้ความสบาย และไม่สบายของตน" แล้วภิกษุนั้นทูลวิงวอน จึงทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สกุณโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา วิญฺญุตํ ปตฺวา โสภคฺคปฺปตฺโต สกุณราชา หุตฺวา เอกสฺมึ อรญฺญายตเน ชาตสฺสรตีเร สาขาวิฏปสมฺปนฺนํ พหลปตฺตปลาสํ มหารุกฺขํ อุปนิสฺสาย สปริวาโร วาสํ กปฺเปสิ. พหู สกุณา ตสฺส รุกฺขสฺส อุทกมตฺถเก ปฏฺฐปฏฺฐสาขาสุ วสนฺตา สรีรวลญฺชํ อุทเก ปาเตนฺติ. ตสฺมิญฺจ ชาตสฺสเร จณฺโฑ นาคราชา วสติ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ บังเกิดในกำเนิดแห่งนกเจริญวัยแล้ว ได้เป็นพญานก ที่ถึงความงามอย่างยอด เข้าไปอาศัยอยู่บนต้นไม้ใหญ่มีใบหนา สมบูรณ์ด้วยกิ่งและค่าคบอยู่กับบริวารที่ริมสระธรรมชาติ(สระเก่า) ในแนวป่าแห่งหนึ่ง. นกเป็นอันมากเมื่อเกาะอาศัยอยู่ที่กิ่งต้นไม้นั้น ซึ่งยื่นออกไปเหนือน้ำ แล้วถ่ายคูถลงในน้ำ. ก็ในสระธรรมชาตินั้น มีพญานาคดุร้ายอาศัยอยู่.

ตสฺส เอตทโหสิ "อิเม สกุณา มยฺหํ นิวาสชาตสฺสเร สรีรวลญฺชํ ปาเตนฺติ, ยนฺนูนาหํ อุทกโต อคฺคึ อุฏฺฐาเปตฺวา รุกฺขํ ฌาเปตฺวา เอเต ปลาเปยฺยนฺ"ติ.

พญานาคนั้นมีความคิดว่า "พวกนกเหล่านี้ถ่ายคูถลงในสระธรรมชาติอันเป็นที่อยู่ของเรา อย่ากระนั้นเลย เราควรบันดาลให้ไฟเกิดจากน้ำ เผาต้นไม้เสียแล้วไล่ให้นกเหล่านี้หนีไป".

โส กุทฺธมานโส รตฺติภาเค สพฺพสกุณานํ สนฺนิปติตฺวา รุกฺขสาขาสุ นิปนฺนกาเล ปฐมํ ตาว อุทฺธนาโรปิตํ วิย อุทกํ ปกฺขุฏฺฐาเปตฺวา ทุติยวาเร ธูมํ อุปฏฺฐาเปตฺวา ตติยวาเร ตาลกฺขนฺธปฺปมาณํ ชาลํ อุฏฺฐาเปสิ.

พญานาคนั้น มีใจโกรธเคืองอยู่แล้ว ตอนกลางคืน เวลาที่หมู่นกทั้งหมดรวมกันนอนอยู่บนกิ่งต้นไม้ ในวาระแรกบันดาลให้น้ำเดือดพล่านเหมือนอยู่บนเตาก่อน ในวาระที่สอง บันดาลให้ควันไฟคลุ้มขึ้น แล้วในวาระที่สาม ก็บันดาลให้เปลวไฟขนาดต้นตาลลุกสูงขึ้น.

โพธิสตฺโต อุทกโต ชาลํ อุฏฺฐหมานํ ทิสฺวา "โภ สกุณา อคฺคินา อาทิตฺตํ นาม อุทเกน นิพฺพาเปนฺติ, อิทานิ ปน อุทกเมว อาทิตฺตํ. น สกฺกา อเมฺหหิ อิธ วสิตุํ อญฺญตฺถ คมิสฺสามา"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห :

พระโพธิสัตว์ เห็นเปลวไฟพลุ่งขึ้นจากน้ำ จึงกล่าวว่า "ท่านผู้เจริญ นกทั้งหลายย่อมทำสถานที่ อันไฟติดแล้วให้ดับได้ด้วยน้ำ, แต่บัดนี้ น้ำนั่นเอง(เกิด)ลุกเป็นไฟขึ้นมา, พวกเราไม่อาจอยู่ในที่นี้ได้ พวกเราจะพากันไปในที่อื่น" แล้วกล่าวคาถานี้ว่า :

๑๓๓. "เขมํ ยหึ ตตฺถ อรี อุทีริโต ทกสฺส มชฺเฌ ชลเต ฆตาสโน น อชฺช วาโส มหิยา มหีรุเห ทิสา ภชโวฺห สรณชฺช โน ภยนฺ"ติ.

๑๓๓. "ผิวน้ำ(หลังน้ำ)ใด มีความสำราญ ข้าศึกเกิดขึ้นแล้วที่ผิวน้ำนั้น ไฟลุกโชนขึ้นกลางน้ำ วันนี้เราอยู่ที่ต้นไม้ เหนือแผ่นดินไม่ได้พวกท่านจงต่างคนต่างหนีไปสู่ทิศ(ต่าง ๆ) ภัยเกิดขึ้นจากที่พึ่ง ของพวกเราในวันนี้".

ตตฺถ **เขมํ ยหึ ตตฺถ อรี อุทีริโตติ** ยสฺมึ อุทกปิฏฺเฐ เขมภาโว นิพฺภยภาโว, ตสฺมึ สตฺตุปจฺจตฺถิโก[๑] สมุปตฺโต.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ผิวน้ำ(หลังน้ำ)ใด มีความสำราญ ข้าศึกเกิดขึ้นแล้วที่ผิวน้ำนั้น** ความว่า ผิวน้ำใดมีความสำราญ คือความปลอดภัย ศัตรูคือข้าศึก มีพร้อมเหนือน้ำนั้น.

ทกสฺสาติ อุทกสฺส. **ฆตาสโนติ** อคฺคิ. โส หิ ฆตํ อสนาติ, ตสฺมา "ฆตาสโน"ติ วุจฺจติ. **น อชฺช วาโสติ** อชฺช โน วาโส นตฺถิ.

คำว่า **ทกสฺส** แปลว่า แห่งน้ำ. คำว่า **ฆตาสโน** แปลว่า ไฟ. จริงอยู่ ไฟนั้นเรียกว่า "ฆตาสนะ" เพราะกินเปรียง[๑]. คำว่า **พวกเราอยู่ไม่ได้ในวันนี้** ความว่า วันนี้ที่อยู่ของเราไม่มี.

มหิยา มหีรุเหติ มหิรุโหติ วุจฺจติ รุกฺโข, ตสฺมึ. อิมิสฺสา มหิยา ชาเต รุกฺเขติ อตฺโถ.

ต้นไม้ท่านเรียกว่า มหิรุหะ ในคำว่า **มหิยา มหีรุเห**, บนต้นไม้นั้น. อธิบายว่า บนต้นไม้ที่เกิดบนแผ่นดินนี้.

ทิสา ภชโวฺหติ ทิสา ภชถ คจฺฉถ. **สรณชฺช โน ภยนฺติ** อชฺช อมฺหากํ สรณโตว ภยํ ชาตํ, ปฏิสรณฏฺฐานโต ภยํ อุปฺปนฺนนฺติ อตฺโถ.

คำว่า **ต่างคนต่างไป ยังทิศต่าง ๆ** ความว่า พวกท่านจงต่างคนต่างไป คือต่างไปสู่ทิศทั้งหลาย. คำว่า **ภัยเกิดขึ้นจากที่อยู่ของเราในวันนี้** ความว่า ในวันนี้ภัยเกิดแล้ว จากที่พึ่งของพวกเรานั่นเอง คือภัยเกิดขึ้นแล้ว จากที่อยู่อาศัย (ของพวกเรา).

เอวํ วตฺวา โพธิสตฺโต อตฺตโน วจนกเร สกุเณ อาทาย อุปฺปติตฺวา

พระโพธิสัตว์ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ได้พานกที่เชื่อฟังตนบินไปในที่อื่น. นกที่

---

[๑] ฉ. อตฺตปจฺจตฺถิโก.

[๑] หมายความว่า เปรียงเป็นเชื้อไฟ.

อญฺญตฺถ คโต. โพธิสตฺตสฺส วจนํ อคเหตฺวา ฐิตสกุณา ชีวิตกฺขยํ ปตฺตา.

ไม่เชื่อคำของพระโพธิสัตว์ ยังเกาะอยู่ จึงถึงความสิ้นชีวิต.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ. สจฺจปริโยสาเน โส ภิกฺขุ อรหตฺเต ปติฏฺฐาสิ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา(ตรัส)แล้ว จึงทรงประกาศสัจจะทั้งหลาย ประชุมชาดก. ในที่สุดแห่งสัจจะ ภิกษุรูปนั้นได้สำเร็จพระอรหัตผล.

ตทา โพธิสตฺตสฺส วจนกรา สกุณา พุทฺธปริสา อเหสุํ, สกุณราชา ปน อหเมวาติ.

นกทั้งหลาย ที่เชื่อคำของพระโพธิสัตว์ในกาลนั้น ได้เป็นพุทธบริษัท(ในบัดนี้) ส่วนพญานกกลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล.

ฆตาสนชาตกวณฺณนา ตติยา.

พรรณนาฆตาสนชาดก ที่ ๓ จบ.

๔. ฌานโสธนชาตก (๑๓๔)

๑๓๔. "เย สญฺญิโน เตปิ ทุคฺคตา
เยปิ อสญฺญิโน เตปิ ทุคฺคตา
เอตํ อุภยํ วิวชฺชย
ตํ สมาปตฺติสุขํ อนงฺคณนฺ"ติ.

ฌานโสธนชาตกํ จตุตฺถํ.

๔. ฌานโสธนชาดก (๑๓๔)

๑๓๔. "ชนเหล่าใดมีสัญญาแม้ชนเหล่านั้น ก็ไปทุคติ อนึ่ง ชนเหล่าใดไม่มีสัญญา แม้ชนเหล่านั้น ก็ไปทุคติ เธอจงเว้นความมีสัญญา และความไม่มีสัญญา ทั้งสองนี้เสีย การเว้นนั้นเป็นสุข เกิดแต่สมาบัติอันไม่มีกิเลสเป็นดังเนิน (อันหาโทษมิได้)".

ฌานโสธนชาดก ที่ ๔.

๔. ฌานโสธนชาตกวณฺณนา (๑๓๔)

เย สญฺญิโนติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สงฺกสฺสนครทฺวาเร อตฺตนา สงฺขิตฺเตน ปุจฺฉิตปญฺหสฺส ธมฺมเสนาปตินา วิตฺถารพฺยากรณํ อารพฺภ กเถสิ. ตตฺริทํ อตีตวตฺถุ:

อตีเต กิร พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อรญฺญายตเน กาลํ กโรนฺโต อนฺเตวาสิเกหิ ปุจฺฉิโต "เนวสญฺญีนาสญฺญี"ติ อาห ฯเปฯ ตาปสา เชฏฺฐนฺเตวาสิกสฺส กถํ น คณฺหึสุ.

โพธิสตฺโต อาภสฺสรโต อาคนฺตฺวา อากาเส ฐตฺวา อิมํ คาถมาห :

๑๓๔. "เย สญฺญิโน เตปิ ทุคฺคตา
เยปิ อสญฺญิโน เตปิ ทุคฺคตา
เอตํ อุภยํ วิวชฺชย

พระศาสดา เมื่อประทับ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการพยากรณ์ปัญหา อันพระองค์ตรัสถามโดยย่อ ให้พิสดาร โดยพระธรรมเสนาบดี ที่ประตูเมืองสังกัสสนคร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **ชนเหล่าใด มีสัญญา.** เรื่องอดีตนี้ ในการพยากรณ์ปัญหานั้น ดังต่อไปนี้ :

เล่ากันมาว่า ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ เมื่อจะทำกาลกิริยาในราวป่า ถูกอันเตวาสิกทั้งหลายถาม จึงตอบว่า "มีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่" ฯลฯ ดาบสทั้งหลายไม่เชื่อถ้อยคำของอันเตวาสิกผู้ใหญ่.

พระโพธิสัตว์ จึงมาจากพรหมโลกชั้นอาภัสสร ยืนกล่าวคาถานี้ในอากาศว่า :

๑๓๔. "ชนเหล่าใดมีสัญญาแม้ชนเหล่านั้น
ก็ไปทุคติ อนึ่ง ชนเหล่าใดไม่มี
สัญญา แม้ชนเหล่านั้น ก็ไปทุคติ
เธอจงเว้นความมีสัญญา และ
ความไม่มีสัญญา ทั้งสองนี้เสีย

ตํ สมาปตฺติสุขํ อนงฺคณนฺ"ติ.

การเว้นนั้นเป็นสุข เกิดแต่สมาบัติอันไม่มีกิเลสเป็นดังเนิน (อันหาโทษมิได้)".

ตตฺถ **เย สญฺญิโน**ติ ฐเปตฺวา เนวสญฺญานาสญฺญายตนลาภิโน อวเสเส สจิตฺตกสตฺเต ทสฺเสติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ชนเหล่าใด มีสัญญา** ท่าน(พระโพธิสัตว์)แสดงถึงสัตว์ที่มีจิตที่เหลือ ยกเว้นสัตว์ ผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ.

เตปิ ทุคฺคตาติ ตสฺสา สมาปตฺติยา อลาภโต เตปิ ทุคฺคตา นาม.

คำว่า **แม้ชนเหล่านั้นก็ไปทุคติ** ความว่า แม้ชนเหล่านั้น ก็ชื่อว่าไปทุคติ เพราะไม่ได้สมาบัติชนิดนั้น.

เยปิ อสญฺญิโนติ อสญฺญิภเว นิพฺพตฺเต อจิตฺตกสตฺเต ทสฺเสติ.

ด้วยคำว่า **ชนเหล่าใดไม่มีสัญญา** ท่านแสดงถึงสัตว์ผู้ไม่มีจิต ซึ่งบังเกิดในอสัญญีภพ.

เตปิ ทุคฺคตาติ เตปิ อิมิสฺสาเยว สมาปตฺติยา อลาภโต ทุคฺคตาเยว นาม.

คำว่า **แม้ชนเหล่านั้นก็ไปทุคติ** ความว่า แม้ชนเหล่านั้นก็ชื่อว่า ไปทุคติเหมือนกัน เพราะไม่ได้สมาบัติชนิดนี้เช่นกัน.

เอตํ อุภยํ วิวชฺชยาติ เอตํ อุภยมฺปิ สญฺญิภาวญฺจ อสญฺญิภาวญฺจ วิวชฺชย ปชหาติ อนุเตวาสิกํ โอวทติ.

คำว่า **เธอจงเว้นความมีสัญญาและความไม่มีสัญญาทั้งสองนี้เสีย** ความว่า พระโพธิสัตว์ กล่าวสอนอันเตวาสิกว่า เธอจงเว้นคือ จงละความมีสัญญา และความไม่มีสัญญาทั้งสองนั้นเสีย.

ตํ สมาปตฺติสุขํ อนงฺคณนฺติ ตํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนสมาปตฺติลาภิโน สนฺตสนฺเตน "สุขนฺ"ติ สงฺขํ คตํ ฌานสุขํ

คำว่า **การเว้นนั้นเป็นสุขเกิดแต่สมาบัติอันไม่มีกิเลสเป็นดังเนิน** (หาโทษมิได้) ความว่า การเว้นนั้นเป็นความสบาย

ตรวจทานแล้ว ๑๑ ก.ย. ๒๕๕๑

อนงฺคณํ นิทฺโทสํ พลวจิตฺเตกคฺคตา-สภาเวนปิ ตํ อนงฺคณํ นาม ชาตํ.

อันเกิดแต่ฌาน คือไม่มีกิเลสอันเป็นดุจเนิน ได้แก่ ไม่มีกิเลสอันเป็นดุจเนิน ได้แก่ ไม่มีโทษ ซึ่งถึงการนับว่าเป็นสุข เพราะเป็นความสงบสงัด ของผู้ได้เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ความสุขนั้น ชื่อว่า ไม่มีกิเลสเป็นดังเนินเพราะเป็นสภาพ ถึงความเป็นจิตมีกำลังและมีอารมณ์เป็นอันเดียว.

เอวํ โพธิสตฺโต ธมฺมํ เทเสตฺวา อนฺเตวาสิกสฺส คุณํ กเถตฺวา พฺรหฺมโลกเมว อคมาสิ. ตทา เสสตาปสา เชฏฺฐนฺเตวาสิกสฺส สทฺทหึสุ.

พระโพธิสัตว์ ครั้นทรงแสดงธรรมอย่างนี้แล้ว ได้ตรัสถึงคุณของอันเตวาสิกแล้วไปสู่พรหมโลกตามเดิม. ครั้งนั้นดาบสที่เหลือ จึงได้เชื่อถืออันเตวาสิกผู้ใหญ่.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา เชฏฺฐนฺเตวาสิโก สาริปุตฺโต, มหาพฺรหฺมา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาตรัสแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า "อันเตวาสิกผู้ใหญ่ ในกาลนั้นกลับชาติมาเป็นพระสารีบุตร ส่วนท้าวมหาพรหมกลับชาติมาเป็นเราผู้ตถาคตแล".

ฌานโสธนชาตกวณฺณนา จตุตฺถา.

พรรณนาฌานโสธนชาดก ที่ ๔ จบ.

๕. จนฺทาภชาตก (๑๓๕)

๑๓๕. "จนฺทาภํ สุริยาภญฺจ
โยธ ปญฺญาย คาธติ
อวิตกฺเกน ฌาเนน
โหติ อาภสฺสรูปโค"ติ.

จนฺทาภชาตกํ ปญฺจมํ.

๕. จันทาภชาดก (๑๓๕)

๑๓๕. "นรชนใดในโลกนี้หยั่งเห็นแสงจันทร์และแสงอาทิตย์ด้วยปัญญา นรชนนั้น ย่อมเข้าถึงพรหมโลก ชั้นอาภัสสระ ด้วยฌานอันหาวิตกมิได้".

จันทาภชาดก ที่ ๕.

๕. จนฺทาภชาตกวณฺณนา (๑๓๕)

จนฺทาภนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สงฺกสฺสนครทฺวาเร เถรสฺเสว ปญฺหสฺส พฺยากรณํ อารพฺภ กเถสิ.

อตีเต กิร พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อรญฺญายตเน กาลํ กโรนฺโต อนฺเตวาสิเกหิ ปุจฺฉิโต "จนฺทาภํ สุริยาภนฺ"ติ วตฺวา อาภสฺสเรสุ นิพฺพตฺโต.

ตาปสา เชฏฺฐนฺเตวาสิกสฺส น สทฺทหึสุ. โพธิสตฺโต อาคนฺตฺวา อากาเส ฐิโต อิมํ คาถมาห :

๑๓๕. "จนฺทาภํ สุริยาภญฺจ
โยธ ปญฺญาย คาธติ
อวิตกฺเกน ฌาเนน
โหติ อาภสฺสรูปโค"ติ.

ตตฺถ **จนฺทาภนฺ**ติ โอทาตกสิณํ ทสฺเสติ. **สุริยาภนฺ**ติ ปีตกสิณํ. **โยธ ปญฺญาย คาธตี**ติ โย ปุคฺคโล อิธ สตฺตโลเก อิทํ กสิณทฺวยํ ปญฺญาย

๕. พรรณนาจันทาภชาดก (๑๓๕)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการพยากรณ์ปัญหาของพระเถระ (พระสารีบุตร)นั่นเอง ที่ประตูเมืองสังกัสสนคร ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **แสงจันทร์.**

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เมื่อจะมรณภาพที่ราวป่า ถูกอันเตวาสิกทั้งหลายถามแล้ว จึงตอบว่า "(หยั่งเห็น) แสงจันทร์แสงอาทิตย์" แล้วทำกาลกิริยาไปบังเกิดในพรหมโลก ชั้นอาภัสสระ.

เหล่าดาบส ไม่เชื่อถือคำของอันเตวาสิกผู้ใหญ่. พระโพธิสัตว์จึงเสด็จมาแล้วยืนกล่าวคาถานี้บนอากาศว่า :

๑๓๕. "นรชนใดในโลกนี้หยั่งเห็นแสงจันทร์
และแสงอาทิตย์ด้วยปัญญา นรชน
นั้น ย่อมเข้าถึงพรหมโลกชั้น
อาภัสสระ ด้วยฌานอันหาวิตก
มิได้".

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **แสงจันทร์** ท่าน(พระโพธิสัตว์)แสดงถึงกสิณมีสีขาวเป็นอารมณ์ (โอทาตกสิณ). คำว่า **แสงอาทิตย์** ท่านแสดงถึงกสิณมีสีเหลือง

คาธติ, อารมฺมณํ กตฺวา อนุปวิสติ, ตตฺถ วา[๑] ปติฏฺฐหติ.

เป็นอารมณ์ (ปีตกสิณ). คำว่า **นรชนใดในโลกนี้หยั่งเห็นด้วยปัญญา** ความว่า บุคคลใดในโลกนี้ คือในสัตวโลก ย่อมหยั่งเห็นกสิณทั้งสองนี้ด้วยปัญญา คือทำให้เป็นอารมณ์แล้วน้อมเข้าไปหรือวางอารมณ์ไว้ในกสิณทั้งสองนั้น.

อถวา **จนฺทาภํ สุริยาภญฺจ โยธ ปญฺญาย คาธตีติ** ยตฺตกํ ฐานํ จนฺทาภา จ สุริยาภา จ ปฏฺฐฏา, ตตฺตเก ฐาเน ปฏิภาคกสิณํ วฑฺเฒตฺวา ตํ อารมฺมณํ กตฺวา ฌานํ นิพฺพตฺเตติ อุภยมฺเปตํ อาภํ ปญฺญาย คาธติ นาม. ตสฺมา อยเมตฺถ อตฺโถเยว.

อีกอย่างหนึ่ง คำว่า **นรชนใดในโลกนี้หยั่งเห็นแสงจันทร์และแสงอาทิตย์ด้วยปัญญา** ความว่า แสงจันทร์และแสงอาทิตย์แผ่ไปตลอดที่มีประมาณเท่าใด นรชนใด เจริญปฏิภาคกสิณในที่มีประมาณเท่านั้น ทำกสิณนั้นให้เป็นอารมณ์แล้ว ให้ฌานเกิดขึ้น นรชนนั้นชื่อว่า หยั่งเห็นแสงทั้งสองนั้นด้วยปัญญา. เพราะฉะนั้น เนื้อความในคำนี้ก็มีอธิบายอย่างเดียวกันนี้.[๑]

อวิตกฺเกน ฌาเนน โหติ อาภสฺสรูปโคติ โส ปุคฺคโล ตถา กตฺวา ปฏิลทฺเธน ทุติเยน ฌาเนน อาภสฺสรพฺรหฺมโลกูปโค โหตีติ.

คำว่า **นรชนนั้นย่อมเข้าถึงพรหมโลกชั้นอาภัสสระ ด้วยฌานอันหาวิตกมิได้** ความว่า บุคคลนั้น ย่อมเข้าถึงพรหมโลกชั้นอาภัสสระ ด้วยทุติยฌานอันตนกระทำอย่างนั้นได้แล้ว.[๒]

---

[๑] ฉ. ตตฺเถว.

[๑] ดังนั้น ๒ บาทคาถานี้ จึงมีคำอธิบายอย่างนี้ได้เช่นกัน.

[๒] อันตนได้แล้ว เพราะบำเพ็ญอย่างนั้น.

เอวํ โพธิสตฺโต ตาปเส โพเธตฺวา เชฏฺฐนฺเตวาสิกสฺส คุณํ กเถตฺวา พฺรหฺมโลกเมว คโต.

พระโพธิสัตว์ ครั้นตักเตือนดาบสทั้งหลายให้รู้อย่างนี้แล้ว กล่าวถึงคุณของอันเตวาสิกผู้ใหญ่ แล้วไปสู่พรหมโลกดังเดิม.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา เชฏฺฐนฺเตวาสิโก สาริปุตฺโต, มหาพฺรหฺมา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา(ตรัส)แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า "อันเตวาสิกผู้ใหญ่ในกาลนั้น กลับชาติมาเป็นพระสารีบุตร ส่วนท้าวมหาพรหมกลับชาติ มาเป็นเราตถาคตแล".

จนฺทาภชาตกวณฺณนา ปญฺจมา.

พรรณนาเรื่องจันทาภชาดก ที่ ๕ จบ.

๖. สุวณฺณหํสชาตก (๑๓๖)

๑๓๖. "ยํ ลทฺธํ เตน ตุฏฺฐพฺพํ
อติโลโภ หิ ปาปโก
หํสราชํ คเหตฺวาน
สุวณฺณา ปริหายตี"ติ.

สุวณฺณหํสชาตกํ ฉฏฺฐํ.

๖. สุวรรณหังสชาดก (๑๓๖)

๑๓๖. "บุคคลได้สิ่งใด ควรยินดีด้วยสิ่งนั้น
เพราะความโลภมาก เป็นความชั่ว
นางพราหมณีจับพญาหงส์ไว้ จึง
เสื่อมจากทอง".

สุวรรณหังสชาดก ที่ ๖.

ปฐมสมุดไทย ๑๑๗๑ ตู้ ๑๑๗-๑๓๑ ชั้น ๑๗-๑๓

๖. สุวณฺณหํสชาตกวณฺณนา (๑๓๖)

ยํ ลทฺธํ เตน ตุฏฺฐพฺพนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ถุลฺลนนฺทํ ภิกฺขุนึ อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถิยญฺหิ อญฺญตโร อุปาสโก ภิกฺขุนีสํฆํ ลสุเณน ปวาเรตฺวา เขตฺตปาลํ อาณาเปสิ "สเจ ภิกฺขุนิโย อาคจฺฉนฺติ, เอเกกาย ภิกฺขุนิยา เทฺว ตโย ภณฺฑิเก เทหี"ติ.

ตโต ปฏฺฐาย ภิกฺขุนิโย ตสฺส เคหํปิ เขตฺตํปิ ลสุณตฺถาย คจฺฉนฺติ. อเถกสฺมึ อุสฺสวทิวเส ตสฺส เคเห ลสุณํ ปริกฺขยํ อคมาสิ.

ถุลฺลนนฺทา ภิกฺขุนี สปริวารา เคหํ คนฺตฺวา "ลสุเณน อาวุโส อตฺโถ"ติ วตฺวา "นตฺถยฺเย ยถาภตํ ลสุณํ ปริกฺขีณํ, เขตฺตํ คจฺฉถา"ติ วุตฺตา เขตฺตํ คนฺตฺวา น มตฺตํ ชานิตฺวา ลสุณํ หราเปสิ. เขตฺตปาโล อุชฺฌายิ

๖. พรรณนาสุวรรณหังสชาดก (๑๓๖)

พระศาสดา ประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุณีชื่อถุลลนันทา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำขึ้นต้นว่า **บุคคลได้สิ่งใด ควรยินดีด้วยสิ่งนั้น** ดังนี้.

ความพิสดารมีว่า อุบาสกคนใดคนหนึ่งในพระนครสาวัตถี ปวารณาภิกษุณีสงฆ์ด้วยกระเทียมไว้ แล้วสั่งคนเฝ้าไร่กระเทียมว่า "ถ้าพวกนางภิกษุณีทั้งหลายมา เธอจงถวายกระเทียม แก่นางภิกษุณีรูปละ ๒-๓ กระจุกเถิด".

ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา พวกนางภิกษุณีก็พากันไปยังบ้านของเขาบ้าง ที่ไร่ของเขาบ้าง เพื่อต้องการกระเทียม. ต่อมาในวันมีมหรสพวันหนึ่ง กระเทียมในบ้านของอุบาสกนั้นหมดไป.

นางภิกษุณีชื่อถุลลนันทา พร้อมกับบริวารได้ไปยังบ้าน(อุบาสก)แล้วกล่าวว่า "ผู้มีอายุฉันต้องการกระเทียม" เมื่อเขาชี้แจงว่า "พระแม่เจ้า กระเทียมไม่มี กระเทียมตามที่นำมาเก็บไว้ก็หมดไปแล้ว ขอนิมนต์พระแม่เจ้า ไปยังไร่เถิด" จึงไปยังไร่ ให้ขนกระเทียมไปโดยไม่รู้จักประมาณ. คนรักษาไร่จึงกล่าวโทษว่า

"กถํ หิ นาม ภิกฺขุนิโย น มตฺตํ ชานิตฺวา ลสุณํ หราเปสฺสนฺตี"ติ.

"อย่างไรหนอ พวกนางภิกษุณี จึงให้ขนกระเทียมไปโดยไม่รู้จักประมาณ".

ตสฺส กถํ สุตฺวา ยา ตา ภิกฺขุนิโย อปฺปิจฺฉา ตาปิ, ตาสํ สุตฺวา ภิกฺขูปิ อุชฺฌายึสุ. อุชฺฌายิตฺวา จ ปน ภควโต เอตมตฺถํ อาโรเจสุํ.

พวกนางภิกษุณี ผู้มีความปรารถนาน้อย ได้ยินคำพูดของคนรักษาไร่นั้น ก็กล่าวโทษแล้ว, แม้พวกภิกษุสดับคำของนางภิกษุณีเหล่านั้น ก็กล่าวโทษอย่างนั้นเหมือนกันแล. ครั้นกล่าวโทษแล้ว ได้กราบทูลเรื่องนั้น แก่พระผู้มีพระภาค.

ภควา ถุลฺลนนฺทํ ภิกฺขุนึ ครหิตฺวา "ภิกฺขเว มหิจฺโฉ ปุคฺคโล นาม วิชาตมาตุยาปิ อปฺปิโย อโหสิ อมนาโป, อปฺปสนฺนานํ ปสาเทตุํ ปสนฺนานํ วา ภิยฺโยโส มตฺตาย ปสาทํ ชเนตุํ อนุปฺปนฺนํ วา ลาภํ อุปฺปาเทตุํ อุปฺปนฺนํ วา ปน ลาภํ ถิรํ กาตุํ น สกฺโกติ. อปฺปิจฺโฉ ปน อปฺปสนฺนานํ ปสาเทตุํ ปสนฺนานํ ภิยฺโยโส มตฺตาย ปสาทํ ชเนตุํ อนุปฺปนฺนํ วา ลาภํ อุปฺปาเทตุํ อุปฺปนฺนํ วา ปน ถิรํ กาตุํ สกฺโกตี"ติ อาทินา นเยน ภิกฺขุนีนํ ตทนุจฺฉวิกํ

พระผู้มีพระภาค ทรงติเตียนถุลลนันทาภิกษุณี แล้วทรงแสดงธรรมที่เหมาะกับเรื่องนั้น แก่นางภิกษุณีทั้งหลาย โดยนัยเป็นอาทิว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขึ้นชื่อว่าบุคคลผู้มักมากย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจ แม้ของมารดาผู้บังเกิดเกล้า, ไม่สามารถจะทำบุคคลผู้ยังไม่เลื่อมใสให้เลื่อมใสได้ ไม่สามารถยังบุคคลผู้ที่เลื่อมใสแล้ว ให้เกิดความเลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป ไม่สามารถจะยังลาภที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นได้ หรือแม้แต่ลาภที่เกิดขึ้นแล้วก็ไม่สามารถจะทำให้ยั่งยืนมั่นคงได้. ส่วนบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อย ย่อมสามารถทำบุคคลผู้ยังไม่เลื่อมใส ให้เลื่อมใสได้ ทำบุคคลผู้ที่เลื่อมใสแล้วให้เกิดความเลื่อมใสยิ่ง ๆ ขึ้นไป สามารถยังลาภที่ยังไม่เกิด ให้เกิดขึ้นได้ หรือแม้แต่ลาภที่เกิดขึ้นแล้ว ก็สามารถทำให้

ธมฺมํ กเถตฺวา "น ภิกฺขเว ถุลฺลนนฺทา อิทาเนว มหิจฺฉา, ปุพฺเพปิ มหิจฺฉาเยวา"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

ยั่งยืนมั่นคงได้" แล้วได้ตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น ที่นางถุลลนันทาภิกษุณีเป็นผู้มักมาก แม้ในกาลก่อน เธอก็เป็นผู้มักมากเหมือนกัน" แล้วทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าดังนี้.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อญฺญตรสฺมึ พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ. ตสฺส วยปฺปตฺตสฺส สมานชาติกา กุลา ปชาปตี อาหรึสุ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติ อยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดในตระกูลพราหมณ์ตระกูลใดตระกูลหนึ่ง. เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นเจริญวัยพอสมควรแล้ว มารดาบิดาได้นำหญิงภรรยาจากตระกูลที่มีชาติเสมอกันมาให้.

ตสฺส นนฺทา นนฺทวตี สุนนฺทาติ ติสฺโส ธีตโร อเหสุํ. ตาสุ ปรกุลํ คตาสุเยว โพธิสตฺโต กาลํ กตฺวา สุวณฺณหํสโยนิยํ นิพฺพตฺติ, ชาติสฺสรญาณญฺจสฺส อุปฺปชฺชิ.

พระโพธิสัตว์นั้น มีลูกสาวอยู่ ๓ คน คือ นางนันทา นางนันทวดี และนางสุนันทา. เมื่อลูกสาวทั้ง ๓ ไปสู่ตระกูลสามีเรียบร้อยแล้ว พระโพธิสัตว์ก็ทำกาลกิริยาไปบังเกิดในกำเนิดหงส์ทอง, และญาณระลึกชาติได้ ก็เกิดขึ้นแก่หงส์ทองนั้น.

โส วยปฺปตฺโต หุตฺวา สุวณฺณปตฺตสญฺฉนฺนํ โสภคฺคปฺปตฺตํ มหนฺตํ อตฺตภาวํ ทิสฺวา "กุโต นุ โข จวิตฺวา อหํ อิธูปปนฺโน"ติ อาวชฺเชนฺโต "มนุสฺสโลกโต"ติ ญตฺวา ปุน "กถํ

หงส์ทองนั้นเจริญวัยแล้วโดยลำดับ เห็นอัตภาพอันใหญ่โต เพียบพร้อมด้วยความงามเป็นเลิศ ดาษไปด้วยขนทองคำ แล้วรำพึงต่อไปว่า "เราจุติจากที่ไหนหนอแล จึงมาถือกำเนิดอยู่ในที่นี่" ก็ทราบว่า

---

๑ แต่งงานออกเรือนไป.

นุ โข เม พฺราหฺมณี จ ธีตโร จ ชีวนฺตี"ติ อุปธาเรนฺโต "ปเรสํ ภตึ กตฺวา กิจฺเฉน ชีวนฺตี"ติ ญตฺวา จินฺเตสิ "มยฺหํ สรีเร โสวณฺณมยานิ ปตฺตานิ โกฏฺฏนฺฆฏฺฏนกฺขมานิ, อิโต ตาสํ เอเกกํ ปตฺตํ ทสฺสามิ, เตน เม ปชาปตี จ ธีตโร จ สุขํ ชีวิสฺสนฺตี"ติ.

"มาจากมนุษยโลก" จึงใคร่ครวญอีกว่า "นางพราหมณีและธิดาของเรา กำลังเป็นอยู่อย่างไรหนอแล" ก็รู้ว่า "รับจ้างคนอื่นเขาเลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง" จึงคิดว่า "ขนในสรีระของเรา ล้วนแล้วด้วยทองทั้งนั้น ควรจะแผ่และบุได้ เราจะให้ขนจากสรีระนี้ แก่แม่ลูกเหล่านั้น คนละ ๑ ขน ทั้งภรรยา และลูกสาวทั้ง ๓ ของเรา ก็ดำรงชีวิตอย่างเป็นสุขด้วยขนนั้น".

โส ตตฺถ คนฺตฺวา ปิฏฺฐิวํสโกฏิยํ นิลียิ, พฺราหฺมณี จ ธีตโร จ โพธิสตฺตํ ทิสฺวา "กุโต อาคโตสิ สามี"ติ ปุจฺฉึสุ. "อหํ ตุมฺหากํ ปิตา .กาลํ กตฺวา สุวณฺณหํสโยนิยํ นิพฺพตฺโต ตุเมฺห ทฏฺฐุํ อาคโต, อิโต ปฏฺฐาย ตุมฺหากํ ปเรสํ ภตึ กตฺวา ทุกฺขชีวิกาย ชีวนกิจฺจํ นตฺถิ, อหํ โว เอเกกํ ปตฺตํ ทสฺสามิ ตํ วิกฺกิณิตฺวา สุเขน ชีวถา"ติ เอเกกํ ปตฺตํ ทตฺวา อคมาสิ.

พญาหงส์ทองนั้นจึงบินไป ณ ที่นั้น แอบเกาะที่หลังกรอบหน้าต่าง,[๑] นางพราหมณีและลูกสาวเห็นพระโพธิสัตว์แล้ว จึงถามว่า "แน่ะนายท่านมาจากไหน". พญาหงส์ทองตอบว่า "เราเป็นบิดาของพวกเจ้า สิ้นชีพแล้วไปเกิดในกำเนิดหงส์ทอง มาเพื่อเยี่ยมเยียนพวกเจ้า ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป พวกเจ้าไม่จำเป็นต้องทำการรับจ้างผู้อื่น แล้วเลี้ยงชีวิตโดยยากลำบาก เราจะให้ขนแก่พวกเจ้าคนละ ๑ ขน ขอให้พวกเจ้าขายขนทองแล้ว เลี้ยงชีวิตโดยสบายเถิด" แล้วได้สลัดขนให้คนละ ๑ ขน แล้วบินไป.

---

[๑] ปิฏฺฐิวํส-พจน. อาจารย์แปลว่า ระเบียงด้านหลัง.

ตรวจทานแล้ว ๑๕ ก.พ. ๕๖

โส เอเตน นิยาเมน อนุตรนุตรา อาคนฺตฺวา เอเกกํ ปตฺตํ เทติ, พฺราหฺมณี จ ธีตโร จ อฑฺฒา สุขิตา อเหสุํ.

พญาหงส์ทองนั้น มาสลัดขนให้คนละ ๑ ขน เป็นระยะ ๆ โดยทำนองนี้ นางพราหมณีและลูกสาวทั้งหลาย จึงได้กลายเป็นคนมั่งคั่งมีความสุขสบาย.

อเถกทิวสํ สา พฺราหฺมณี ธีตโร อามนฺเตสิ "อมฺมา ติรจฺฉานานํ นาม จิตฺตํ ทุชฺชานํ, กทาจิ โว ปิตา อิธ นาคจฺเฉยฺย, กึ กริสฺสาม, อิทานิสฺส อาคตกาเล สพฺพานิ ปตฺตานิ ลุญฺจิตฺวา คณฺหามา"ติ. ตา "เอวํ โน ปิตา กิลมิสฺสตี"ติ น สมฺปฏิจฺฉึสุ.

ต่อมาวันหนึ่ง นางพราหมณีนั้นได้เรียกลูกสาวมาสั่งว่า "ดูกรแม่ทั้งหลาย จิตของผู้ชื่อว่าสัตว์เดรัจฉาน รู้ได้ยาก, บางครั้งบิดาของพวกเจ้า ไม่มาในที่นี่ พวกเราจะทำอย่างไรกัน ทีนี้พอเวลาหงส์ทองนั้นมา พวกเราจะจับถอนขนไว้ให้หมดสิ้น". ลูกสาวเหล่านั้นจึงตอบว่า "เมื่อทำอย่างนี้บิดาของพวกเราจะลำบาก" แล้วไม่ยอมรับ(ทำตาม).

พฺราหฺมณี ปน มหิจฺฉตาย ปุเนกทิวสํ สุวณฺณราชหํสสฺส อาคตกาเล "เอหิ ตาว สามี"ติ วตฺวา ตํ อตฺตโน สนฺติกํ อุปคตํ อุโภหิ หตฺเถหิ คเหตฺวา สพฺพปตฺตานิ ลุญฺจิ.

ฝ่ายนางพราหมณี เพราะเป็นคนมักมาก ในเวลาที่พญาหงส์ทองมาถึงในวันรุ่งขึ้น จึงกล่าวว่า "มานี่ก่อนเถิดนาย" แล้วเอามือทั้งสองรวบพญาหงส์ทองนั้น ที่เข้ามาจับใกล้ ๆ ตนแล้วถอนขนทั้งหมด.

ตานิ ปน โพธิสตฺตสฺส รุจึ วินา พลกฺกาเรน คหิตตฺตา สพฺพานิ พกปตฺตสทิสานิ อเหสุํ.

แต่ขนเหล่านั้นทั้งหมด ได้เป็นเหมือนขนนกยางธรรมดานั่นเอง เพราะเป็นขนที่นางพราหมณีถอนเอาโดยพลการ โดยปราศจากความยินยอมของพระโพธิสัตว์.

โพธิสตฺโต ปกฺเข ปสาเรตฺวา คนฺตุํ นาสกฺขิ. อถ นํ สา มหาจาฏิยา ปกฺขิปิตฺวา โปเสสิ. ตสฺส ปุน อุฏฺฐหนฺตานิ

พระโพธิสัตว์ ก็ไม่สามารถกางปีกบินไปได้. ทีนั้นนางพราหมณีนั้น จึงจับพญาหงส์ทองนั้น ขังเลี้ยงไว้ในตุ่มใหญ่. ขนของพญา-

ปตฺตานิ เสตาติ สมฺปชฺชึสุ. โส สญฺชาตปกฺโข อุปฺปติตฺวา อตฺตโน วสนฏฺฐานเมว คนฺตฺวา น ปุน อคมาสิ.

หงส์ทอง ที่เกิดขึ้นใหม่นั้น กลายเป็นสีขาวโพลนไปทั้งตัว. พระโพธิสัตว์เมื่อขนงอกขึ้นพร้อมแล้ว จึงบินไปยังที่อยู่ของตนตามเดิม ไม่ยอมกลับมาอีก.

สตฺถา อิมํ อตีตํ อาหริตฺวา "น ภิกฺขเว ถุลฺลนนฺทา อิทาเนว มหิจฺฉา, ปุพฺเพปิ มหิจฺฉาเยว, มหิจฺฉตาย จ ปน สุวณฺณมฺหา ปริหีนา. อิทานิ อตฺตโน มหิจฺฉตายเอว ลสุณมฺหาปิ ปริหายิสฺสติ, ตสฺมา อิโต ปฏฺฐาย ลสุณํ ขาทิตุํ น ลภิสฺสติ. ยถา จ ถุลฺลนนฺทา, เอวํ ตํ นิสฺสาย เสสภิกฺขุนิโยปิ. ตสฺมา พหุํ ลภิตฺวาปิ ปมาณเมว ชานิตพฺพํ, อปฺปํ ลภิตฺวา ปน ยถาลทฺเธเนว สนฺโตโส กาตพฺโพ, อุตฺตรึ น ปฏิเสตพฺพนฺ"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห :

พระศาสดา ครั้นทรงนำอดีตนิทานมา(ตรัส)แล้ว จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในกาลบัดนี้เท่านั้น ที่นางภิกษุณีถุลลนันทาเป็นคนมักมาก แม้ในกาลก่อน เธอก็เป็นผู้มักมากแล้วเหมือนกัน ก็แลเพราะเป็นผู้มักมาก จึงเสื่อมแล้วจากขนทอง. บัดนี้ เพราะความที่ตนเองเป็นคนมักมากนั่นเอง นางก็จะเสื่อมแม้จากกระเทียมอีก, เพราะฉะนั้น ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไป นางจะไม่ได้บริโภคกระเทียมอีก. อนึ่ง นางถุลลนันทาไม่ได้บริโภคฉันใด แม้เหล่าภิกษุณีที่เหลือทั้งหลาย อาศัยนางภิกษุณีถุลลนันทานั้น ก็จะไม่ได้บริโภคกระเทียมฉันนั้นนั่นแล. เพราะเหตุนั้น ธรรมดาบุคคลแม้ได้ของมามาก ก็พึงรู้ประมาณทีเดียว, แต่ถ้าได้น้อย ก็ควรทำความสันโดษด้วยวัตถุ ตามที่ได้แล้วนั่นแล, ไม่ควรปรารถนาให้ยิ่งขึ้นไป กว่านั้น" แล้วได้ตรัสพระคาถานี้ว่า :

๑๓๖. "ยํ ลทฺธํ เตน ตุฏฺฐพฺพํ
อติโลโภ หิ ปาปโก

๑๓๖. "บุคคลได้สิ่งใด ควรยินดีด้วยสิ่งนั้น
เพราะความโลภมาก เป็นความชั่ว

ตรวจแก้ไขเพิ่มเติม ๑๕-๑๑-๕๖

หํสราชํ คเหตฺวาน
สุวณฺณา ปริหายตี"ติ.

นางพราหมณีจับพญาหงส์ไว้ จึงเสื่อมจากทอง".

ตตฺถ **ตุฏฺฐพฺพนฺติ** ตุสิตพฺพํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **พึงยินดี** ความว่า พึงพอใจ.

อิทํ ปน วตฺวา สตฺถา อเนกปริยาเยน ครหิตฺวา "ยา ปน ภิกฺขุนี ลสุณํ ขาเทยฺย, ปาจิตฺติยนฺ"ติ สิกฺขาปทํ ปญฺญาเปตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา พฺราหฺมณี อยํ ถุลฺลนนฺทา อโหสิ, ติสฺโส ธีตโร อิทานิ ติสฺโสเยว ภคินิโย, สุวณฺณหํสราชา ปน อหเมวา"ติ.

ก็พระศาสดา ครั้นตรัสคาถานี้แล้ว ทรงติเตียนโดยอเนกปริยาย ทรงบัญญัติสิกขาบทว่า "อนึ่ง ภิกษุณีใดพึงฉันกระเทียม ภิกษุณีนั้นพึงต้องอาบัติปาจิตตีย์" แล้วทรงประชุมชาดก แล้วตรัสว่า "นางพราหมณีในกาลนั้น ได้กลับชาติมาเป็นนางถุลลนันทานี้, ในกาลบัดนี้ ธิดาทั้ง ๓ คน ได้กลับชาติมาเป็นพี่น้องสาว ทั้ง ๓ คน ในบัดนี้เช่นกัน, ส่วนพญาหงส์ทอง ได้กลับชาติมาเป็นเราตถาคตเองแล".

สุวณฺณหํสชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐา.

พรรณนาสุวรรณหังสชาดก ที่ ๖ จบ.

๗. พพฺพุชาตก (๑๓๗)

๑๓๗. "ยตฺเถโก ลภเต พพฺพุ
ทุติโย ตตฺถ ชายติ
ตติโย จ จตุตฺโถ จ
อิทนฺเต พพฺพุกา พิลนฺ"ติ.

พพฺพุชาตกํ สตฺตมํ.

๗. พัพพุชาดก (๑๓๗)

๑๓๗. "แมวตัวหนึ่ง ได้หนูหรือเนื้อในที่ใด
แมวตัวที่ ๒ ย่อมเกิดในที่นั้น
แมวตัวที่ ๓ และที่ ๔ ก็เกิดในที่นั้น เหมือนกัน แมวทั้งหลายเหล่านั้น กระแทกถ้ำนี้ ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว" ดังนี้.

พัพพุชาดก ที่ ๗.

๗. พฺพุชาตกวณฺณนา (๑๓๗)

ยตฺเถโก ลภเต พฺพุตี อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กาณมาตาสิกฺขาปทํ อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถิยํ หิ กาณมาตา นาม ธีตุวเสน ปากฏนามา อุปาสิกา อโหสิ โสตาปนฺนา อริยสาวกา, สา ธีตรํ กาณํ อญฺญตรสฺมึ คามเก สมานชาติกสฺส ปุริสสฺส อทาสิ.

กาณา เกนจิเทว กรณีเยน มาตุ ฆรํ อคมาสิ. อถสฺสา สามิโก กติปาหจฺจเยน ทูตํ ปาเหสิ "อาคจฺฉตุ กาณา, อิจฺฉามิ กาณาย อาคตนฺ"ติ. กาณา ทูตสฺส วจนํ สุตฺวา "อมฺม คมิสฺสามี"ติ มาตรํ อาปุจฺฉิ.

กาณมาตา "เอตฺตกํ กาลํ วสิตฺวา กถํ ตุจฺฉหตฺถา คมิสฺสสี"ติ ปูวํ ปจิ. ตสฺมึเยว ขเณ เอโก ปิณฺฑปาตจาริโก ภิกฺขุ ตสฺสา นิเวสนํ อคมาสิ,

๗. พรรณนาพัพพุชาดก (๑๓๗)

พระศาสดา เมื่อประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ เพื่อมารดาของนางกาณา ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **แมวตัวหนึ่งได้หนูหรือเนื้อในที่ใด** ดังนี้

ความพิสดารมีว่า ในพระนครสาวัตถี มีอุบาสิกาผู้ปรากฏนามตามชื่อธิดาว่า กาณมารดา เป็นอริยสาวกชั้นโสดาบัน อุบาสิกานั้น ได้ยกนางกาณาผู้เป็นธิดาให้แก่บุรุษผู้มีชาติเสมอกัน ในหมู่บ้านตำบลใดตำบลหนึ่ง.

นางกาณา ได้กลับไปยังเรือนของมารดาด้วยกรณียกิจบางอย่าง. ต่อมา ล่วงไปได้ ๒-๓ วัน สามีของนางได้ส่งคนใช้ไปบอกว่า "ขอให้นางกาณาจงกลับมาเถิด, เราต้องการให้นางกาณามา". นางกาณาได้ยินคำของคนใช้แล้วก็บอกลามารดาว่า "แม่จ๋า ลูกจะกลับละ".

มารดาของนางกาณาจึงพูดว่า "เจ้ามาอยู่สิ้นกาลเพียงนี้แล้ว จะกลับไปมือเปล่าได้อย่างไร" แล้วจึงทอดขนมให้. ในขณะนั้นเอง ภิกษุผู้ถือบิณฑบาตเป็นวัตรรูปหนึ่งได้ไปยังเรือนมารดานางกาณานั้น,

อุปาสิกา ตํ นิสีทาเปตฺวา ปตฺตปูรํ ปูวํ ทาเปสิ. โส ภิกฺขุ นิกฺขมิตฺวา อญฺญสฺส อาจิกฺขิ, ตสฺสาปิ ตเถว ทาเปสิ.

อุบาสิกานิมนต์ให้ภิกษุรูปนั้นนั่งแล้ว ให้นางกาณาถวายขนมจนเต็มบาตร. ภิกษุรูปนั้นออกไปแล้ว ได้บอกแก่ภิกษุรูปอื่น อุบาสิกา ก็ให้นางกาณาถวาย แก่ภิกษุแม้รูปอื่นนั้นเหมือนกัน.

โสปิ นิกฺขมิตฺวา อญฺญสฺส อาจิกฺขิ, ตสฺสปิ ตเถว ทาเปสิ. โสปิ นิกฺขมิตฺวา อญฺญสฺส อาจิกฺขิ, ตสฺสปิ ตเถวาติ เอวมฺปิ จตุนฺนํ ชนานํ ทาเปสิ. ยถาปฏิยตฺตํ ปูวํ ปริกฺขยํ อคมาสิ, กาณาย คมนํ น สมฺปชฺชิ.

แม้ภิกษุรูปนั้น ก็ออกไปบอกแก่ภิกษุรูปอื่น (อีก) อุบาสิกาก็ให้นางกาณาถวายแม้แก่ภิกษุรูปอื่นเช่นนั้นเหมือนกัน. แม้ภิกษุนั้นก็ออกไปบอกภิกษุรูปอื่น(อีก) อุบาสิกาก็ให้นางกาณาถวาย แม้แก่ภิกษุรูปนั้นเหมือนกัน นางให้ถวายแม้อย่างนี้ถึง ๔ รูป ขนมตามที่ตระเตรียมไว้ก็หมดไป การไปของนางกาณาจึงหยุดชะงัก.

อถสฺสา สามิโก ทุติยมฺปิ ทูตํ ปาเหสิ. ตติยํ ปาเหนฺโตว "สเจ กาณา นาคจฺฉิสฺสติ, อหํ อญฺญํ ปชาปตึ อาเนสฺสามี"ติ ปาเหสิ.

ลำดับนั้น สามีของนางจึงส่งคนใช้แม้คนที่ ๒ ไป. (และ)เมื่อจะส่งคนใช้คนที่ ๓ ไปนั่นเอง ได้ส่งไปพร้อมกับบอกว่า "ถ้านางกาณาจะไม่กลับไป ฉันก็จะนำหญิงอื่นมาเป็นภริยาละ".

ตโยปิ วาเร เตเนว อุปาเยน คมนํ น สมฺปชฺชิ, กาณาย สามิโก อญฺญํ ปชาปตึ อาเนสิ. กาณา ตํ ปวตฺตึ สุตฺวา โรทมานา อฏฺฐาสิ.

โดยอุบายนั้นนั่นแล การไปของนางก็ยังหยุดชะงักทั้ง ๓ ครั้ง ๓ หน, สามีของนางกาณา ได้นำหญิงอื่นมาเป็นภริยาใหม่แล้ว. นางทราบเรื่องราวนั้นแล้วก็ยืนร้องไห้เศร้าโศก.

สตฺถา ตํ การณํ ญตฺวา ปุพฺพณฺหสมยํ นิวาเสตฺวา ปตฺตจีวร-

พระศาสดาทรงทราบเหตุนั้นแล้ว ในเวลาเช้า ทรงครองผ้า แล้วถือ

มาทาย กาณมาตาย นิเวสนํ คนฺตฺวา ปญฺญตฺตาสเน นิสีทิตฺวา กาณมาตรํ ปุจฺฉิ "กิสฺสายํ กาณา โรทตี"ติ "อิมินา นาม การเณนา"ติ จ สุตฺวา กาณมาตรํ สมสฺสาเสตฺวา ธมฺมกถํ กเถตฺวา อุฏฺฐายาสนา วิหารํ อคมาสิ.

บาตรและจีวร เสด็จไปสู่บ้านมารดาของนางกาณา ประทับบนอาสนะที่ปูลาดไว้แล้ว ตรัสถามมารดานางกาณาว่า "นางกาณาร้องไห้ ต้องการอะไรหรือ" ครั้นพอสดับว่า "ร้องไห้เพราะเหตุนี้" จึงทรงปลอบโยนมารดา ของนางกาณาให้เบาใจแล้ว ได้ตรัสธรรมกถา แล้วทรงลุกจากอาสนะเสด็จกลับยังพระวิหาร.

อถ เตสํ จตุนฺนํ ภิกฺขูนํ ตโย วาเร ยถาปฏิยตฺตํ ปูวํ คเหตฺวา กาณาย คมนสฺส อุปจฺฉินฺนภาโว ภิกฺขุสงฺเฆ ปากโฏ ชาโต.

คราวนั้น ความที่ภิกษุทั้ง ๔ รูป นั้นเข้าไปตัดการไปของนางกาณา ถึง ๓ ครั้ง โดยรับเอาขนมตามที่นางตระเตรียมไว้แล้ว ได้ปรากฏ(เป็นที่รู้กัน)ทั่วไปในหมู่ภิกษุสงฆ์แล้ว.

อเถกทิวสํ ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส จตูหิ นาม ภิกฺขูหิ ตโย วาเร กาณมาตาย ปกฺกปูวํ ขาทิตฺวา กาณาย คมนนฺตรายํ กตฺวา สามิเกน ปริจฺจตฺตํ ธีตรํ นิสฺสาย มหาอุปาสิกาย โทมนสฺสํ อุปฺปาทิตนฺ"ติ.

ต่อมาวันหนึ่ง พวกภิกษุสนทนากันในธรรมสภาว่า "ดูกรท่านผู้มีอายุ ภิกษุทั้ง ๔ รูป ฉันขนมที่มารดานางกาณาทอดไว้ ทำอันตรายกับการไป ของนางกาณาถึง ๓ ครั้ง ทำให้เกิดความโทมนัสใจแก่มหาอุบาสิกาแล้ว เพราะอาศัยธิดาถูกสามีทอดทิ้ง".

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว เต จตฺตาโร ภิกฺขู กาณมาตาย สนฺตกํ ขาทิตฺวา

พระศาสดาเสด็จมา ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอประชุมสนทนากันด้วยเรื่องอะไร" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในกาลบัดนี้

ตสฺสา โทมนสฺสํ อุปฺปาเทสุํ, ปุพฺเพปิ อุปฺปาเทสุํเยวา"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

เท่านั้น ที่ภิกษุ ๔ รูปเหล่านี้ ได้ฉันของมีอยู่ของมารดานางกาณา ทำความโทมนัสให้เกิดขึ้นแก่นาง, แม้ในกาลก่อนภิกษุเหล่านั้นก็ให้เกิดขึ้นแล้วเหมือนกัน" แล้วทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าดังนี้.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต ปาสาณ-โกฏฺฏกกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ปริโยทาตสิปฺโป อโหสิ. กาสีรฏฺเฐ เอกสฺมึ นิคเม เอโก มหาวิภโว เสฏฺฐี อโหสิ,

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติ อยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ เกิดในตระกูลช่างสลักหิน เจริญวัยแล้ว ได้ศึกษาศิลปะชำนาญรอบด้านแล้ว. ยังมีเศรษฐีผู้มีทรัพย์สมบัติมากคนหนึ่ง อยู่ในนิคมแห่งหนึ่ง แคว้นกาสี,

ตสฺส นิธานคตาเยว จตฺตาฬีส หิรญฺญโกฏิโย อเหสุํ. อถสฺส ภริยา กาลํ กตฺวา ธนสิเนเหน คนฺตฺวา ธนปิฏฺฐิยํ มูสิกา หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

เศรษฐีนั้น ได้มีเงินที่ฝังไว้ถึง ๔๐ โกฏิทีเดียว. ต่อมาภริยาของเขาก็ทำกาลกิริยาไปเกิดเป็นหนูอยู่บนกองทรัพย์ เพราะความห่วงใยในทรัพย์.

เอวํ อนุกฺกเมน สพฺพมฺปิ ตํ กุลํ อพฺภตฺถํ อคมาสิ, วํโส อุจฺฉิชฺชิ.[๑] โส คาโมปิ ฉฑฺฑิโต อปณฺณตฺติกภาวํ อคมาสิ.

ตระกูลนั้นทั้งหมด ได้ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ตามลำดับด้วยประการฉะนี้, วงศ์ตระกูลก็ขาดตอนลง. แม้หมู่บ้านนั้นก็ถูกทอดทิ้งร้างไว้จนถึงไม่มีร่องรอย.

ตทา โพธิสตฺโต ตสฺมึ ปุราณคามฏฺฐาเน ปาสาเณ อุปฺปาเตตฺวา โกฏฺเฏติ. อถ สา มูสิกา โคจราย จรมานา โพธิสตฺตํ

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ทุบแผ่นหินที่บ้านเก่านั้น นำมาสลัก. ที่นั้น นางหนูนั้นเที่ยวไปเพื่อหาอาหาร พบพระโพธิสัตว์อยู่บ่อย ๆ

---

[๑] ฉ. อุปจฺฉิชฺชิ.

ปุนปฺปุนํ ปสฺสนฺตี อุปฺปนฺนสิเนหา หุตฺวา จินฺเตสิ "มยฺหํ ธนํ พหุํ นิกฺการเณน นสฺสิสฺสติ, อิมินา สทฺธึ เอกโต หุตฺวา อิทํ ธนํ ขาทิสฺสามี"ติ.

ก็เกิดความรัก จึงคิดว่า "ทรัพย์เป็นจำนวนมากของเราจักสูญหายไปโดยไม่ใช่เหตุ จำเราจะร่วมมือกันกับบุรุษนี้ใช้สอยทรัพย์ส่วนนี้".

สา เอกทิวสํ เอกํ กหาปณํ มุเขน ฑํสิตฺวา โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ อคมาสิ. โส ตํ ทิสฺวา ปิยวาจาย สมาลปนฺโต "กึ นุ โข อมฺม กหาปณํ คเหตฺวา อาคตาสี"ติ อาห. ตาต อิมํ คเหตฺวา อตฺตนาปิ ปริภุญฺช, มยฺหมฺปิ มํสํ อาหราติ.

วันหนึ่ง นางหนูนั้นจึงคาบทรัพย์ ๑ กหาปณะไปหาพระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์นั้น เห็นนางหนูนั้นแล้ว เมื่อจะทักทายด้วยวาจาอ่อนหวาน จึงกล่าวว่า "แม่เอ๋ย เจ้าคาบเอากหาปณะมาทำไมหนอ". นางหนูตอบว่า พ่อเอ๋ย ท่านจงถือเอากหาปณะนี้ไปใช้สอยเฉพาะตนเองบ้าง ซื้อเนื้อมาเพื่อฉันบ้างเถิด.

โส "สาธู"ติ สมฺปฏิจฺฉิตฺวา กหาปณํ อาทาย นครํ คนฺตฺวา เอเกน มาสเกน มํสํ กิณิตฺวา อาหริตฺวา ตสฺสา อทาสิ.

พระโพธิสัตว์รับคำว่า "ได้" แล้วถือเอากหาปณะไปยังพระนคร ซื้อเนื้อด้วยเงินมาสก ๑ แล้วนำมาให้นางหนูนั้น.

สา ตํ คเหตฺวา อตฺตโน นิวาสนฏฺฐานํ คนฺตฺวา ยถารุจิยา ขาทิ. ตโต ปฏฺฐาย อิมินา ว นิยาเมน ทิวเส ทิวเส โพธิสตฺตสฺส กหาปณํ เทติ, โสปิสฺสา มํสํ อาหรติ.

นางหนูคาบเอาเนื้อนั้น ไปยังที่อยู่ของตนเคี้ยวกินตามชอบใจ. ตั้งแต่วันนั้นเป็นต้นมา นางก็มอบกหาปณะให้พระโพธิสัตว์ทุก ๆ วัน โดยทำนองนี้แล, แม้พระโพธิสัตว์ก็นำเนื้อมาเพื่อนาง (อย่างนั้นเหมือนกัน).

อเถกทิวสํ ตํ มูสิกํ พิฬาโร อคฺคเหสิ. อถ นํ สา เอวมาห "สมฺม มา มํ มาเรสี"ติ. กึการณา น มาเรยฺยามิ, อหมฺปิ ฉาโต มํสํ

ภายหลังวันหนึ่ง แมวได้จับนางหนูตัวนั้นได้. ทีนั้นนางหนูได้ขอร้องแมวอย่างนี้ว่า "เพื่อนเอ๋ย เพื่อนอย่าได้ฆ่าเราเลยนะ". แมวถามว่า ทำไม ฉันจึงจะไม่

ขาทิตุกาโม, น สกฺกา มยา น มาเรตุนฺติ.

ฆ่าเจ้า, แม้ฉันเองก็หิวจัด ต้องการจะกินเนื้อเต็มที ที่จะไม่ให้ฆ่าเจ้านั้น ฉันไม่อาจทำได้หรอก.

กึ ปน เอกทิวสเมว มํสํ ขาทิตุกาโมสิ, อุทาหุ นิจฺจกาลนฺติ. ลภมาโน นิจฺจมฺปิ ขาทิตุกาโมมฺหีติ. ยทิ เอวํ อหนฺเต นิจฺจกาลํ มํสํ ทสฺสามิ, วิสฺสชฺเชหิ มนฺติ. อถ นํ พิฬาโร "เตนหิ อปฺปมตฺตา โหหี"ติ วิสฺสชฺเชสิ.

นางหนูถามว่า ก็ท่านต้องการจะกินเนื้อเพียงวันเดียวหรือ หรือต้องการกินตลอดกาลเล่า. แมวตอบว่า ถ้าได้ ฉันก็ต้องการกินตลอดกาลแหละ. นางหนูอ้อนวอนว่า ถ้าอย่างนั้น ฉันจะให้เนื้อแก่ท่านตลอดกาล โปรดปล่อยฉันเถิด. ทีนั้น แมวได้ปล่อยนางหนูไป พร้อมกับกำชับว่า "ถ้าอย่างนั้น ขอให้เจ้าจงอย่าละเลย (คำสัญญา)".

ตโต ปฏฺฐาย สา อตฺตโน อาภตํ มํสํ เทฺว โกฏฺฐาเส กตฺวา เอกํ พิฬารสฺส เทติ, เอกํ สยํ ขาทิ.

ตั้งแต่วันนั้นมา นางหนูนั้นได้แบ่งเนื้อที่พระโพธิสัตว์นำมาให้ตนออกเป็น ๒ ส่วน ให้แก่แมวส่วนหนึ่ง กินเองส่วนหนึ่ง.

อถ นํ เอกทิวสํ อญฺโญปิ พิฬาโร อคฺคเหสิ, ตมฺปิ ตเถว สญฺญาเปตฺวา อตฺตานํ วิสฺสชฺชาเปสิ. ตโต ปฏฺฐาย ตโย โกฏฺฐาเส กตฺวา ขาทนฺติ.

ต่อมาอีกวันหนึ่ง แมวตัวอื่นอีกได้จับนางหนูนั้นได้. นางหนูก็อ้อนวอนให้แมวนั้น ยินยอมแล้วเหมือนอย่างเดิมนั่นเอง ให้ปล่อยตนแล้ว. ตั้งแต่บัดนั้นมา ก็แบ่งเนื้อออกเป็น ๓ ส่วนแล้วก็กินกัน.

ปุน อญฺโญ อคฺคเหสิ, ตํ ตเถว สญฺญาเปตฺวา อตฺตานํ โมจาเปสิ. ตโต ปฏฺฐาย จตฺตาโร โกฏฺฐาเส กตฺวา ขาทนฺติ. ปุน อญฺโญ อคฺคเหสิ, ตมฺปิ ตเถว สญฺญาเปตฺวา อตฺตานํ

แมวแม้ตัวอื่นได้จับนางหนูได้อีก, นางหนูอ้อนวอนให้แมวยินยอมเหมือนเดิม แล้วให้ปล่อยตนไป. ตั้งแต่วันนั้นมา ก็แบ่งเนื้อออกเป็น ๔ ส่วนเคี้ยวกินกัน. แม้แมวตัวอื่นก็จับนางหนูได้อีก, นางหนูอ้อนวอน

ขุ.ชา.อ.๑/๒/๑๒๕ ปฐมปัณณาสก์ ๑๑๑

โมจาเปสิ. ตโต ปฏฺฐาย ปญฺจ โกฏฺฐาเส กตฺวา ขาทนฺติ. สา ปญฺจมโกฏฺฐาสํ ขาทมานา อปฺปหารตาย กิลนฺตา กีสา อโหสิ อปฺปมํสโลหิตา.

ให้แมวยินยอมเหมือนเดิมแล้วให้ปล่อยตนไป. ตั้งแต่วันนั้นมา ก็แบ่งเนื้อออกเป็น ๕ ส่วนเคี้ยวกินกัน. นางหนูนั้นเมื่อกินถึงเนื้อส่วนที่ ๕ จึงอิดโรยซูบผอมมีเนื้อและโลหิตน้อย เพราะมีอาหารน้อย.

โพธิสตฺโต ตํ ทิสฺวา "อมฺม กสฺมา มิลาตาสี"ติ วตฺวา "อิมินา นาม การเณนา"ติ วุตฺเต "ตฺวํ เอตฺตกํ กาลํ กสฺมา มยฺหํ นาจิกฺขสิ, อหเมตฺถ กตฺตพฺพํ ชานิสฺสามี"ติ ตํ สมสฺสาเสตฺวา สุทฺธผลิกปาสาเณน คุหํ กตฺวา อาหริตฺวา "อมฺม ตฺวํ อิมํ คุหํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิตฺวา อาคตาคตานํ ผรุสาหิ วาจาหิ สนฺตชฺเชยฺยาสี"ติ อาห.

พระโพธิสัตว์ เห็นนางหนูนั้นแล้วทักว่า "แม่เอ๋ย ทำไมเจ้าจึงซูบเซียวไปนักเล่า" เมื่อนางหนูบอกว่า "เพราะเหตุชื่อนี้" จึงกล่าวว่า "ทำไม เจ้าจึงไม่บอกฉันจนกระทั่งบัดนี้เล่า ฉันจะรู้กิจที่พึงทำในเรื่องนี้" ปลอบนางหนูนั้นแล้วทำถ้ำด้วยหินที่แล้วด้วยแก้วผลึกใสนำมาให้ พร้อมกับบอกว่า "แม่เอ๋ย เจ้าจงเข้าไปนอนในถ้ำนี้ จงขู่แมวตัวที่มาแล้ว ๆ ด้วยคำหยาบ ๆ เถิด".

สา คุหํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชิ. อเถโก พิฬาโร อาคนฺตฺวา "เทหิ อชฺช เม มํสนฺ"ติ อาห. อถ นํ มูสิกา "อเร ทุฏฺฐพิฬาร กินฺเต อหํ มํสหาริกา, อตฺตโน ปุตฺตานํ มํสํ ขาทา"ติ สนฺตชฺเชสิ.

นางหนูนั้นก็เข้าไปนอนในถ้ำ. ลำดับนั้นแมวตัวหนึ่งมาแล้วกล่าวว่า "วันนี้จงให้เนื้อแก่ฉันซิ". ที่นั้นนางหนูจึงขู่แมวนั้นว่า "เฮ้ย แมวชาติชั่ว ข้าเป็นคนหาเนื้อมาให้แกหรือ แกจงกลับไปกินเนื้อลูกของแกเถิด".

พิฬาโร ผลิกคุหาย นิปนฺนภาวํ อชานนฺโต โกธวเสน "มูสิกํ คณฺหิสฺสามี"ติ สหสา ปกฺขนฺทิตฺวา หทเยน ผลิกคุหายํ ปหรติ. ตาวเทวสฺส หทยํ ภิชฺชิ, อกฺขีนิ

แมวไม่รู้ว่า นางหนูนอนอยู่ในถ้ำแก้วผลึกจึงวิ่งไปโดยเร็ว เพราะความโกรธด้วยหมายใจว่า "เราจะจับหนู" เอาหน้าอกปะทะที่ถ้ำแก้วผลึกเต็มแรง. แมวอกแตก

นิกฺขมนาการปฺปตฺตานิ ชาตานิ. โส ตตฺเถว ชีวิตกฺขยํ ปตฺวา เอกมนฺตํ ปฏิจฺฉนฺนฏฺฐาเน ปตติ. เอเตนุปาเยน อปโรปิ อปโรปีติ จตฺตาโรปิ ชนา ชีวิตกฺขยํ ปาปุณึสุ.

ในทันทีนั่นเอง, ตาทั้ง ๒ ข้างถึงอาการถลนออกมา. มันถึงความสิ้นชีพ ตกไปอยู่ในที่ปกปิดแห่งหนึ่ง ในที่นั้นนั่นเอง. แม้แมวตัวอื่น ๆ อีก รวมเป็น ๔ ตัว ก็ถึงความสิ้นชีพด้วยอุบายนั้น.

ตโต ปฏฺฐาย มูสิกา นิพฺภยา หุตฺวา โพธิสตฺตสฺส เทวสิกํ เทฺว ตโย กหาปเณ เทติ. เอวํ อนุกฺกเมน สพฺพมฺปิ ธนํ โพธิสตฺตสฺเสว อทาสิ. เต อุโภปิ ยาวชีวํ เมตฺตํ อภินฺทิตฺวา ยถากมฺมํ คตา.

จำเดิมแต่กาลนั้น นางหนูปราศจากภัยมอบกหาปณะให้แก่พระโพธิสัตว์ วันละ ๒-๓ กหาปณะทุกวัน. นางได้ให้ทรัพย์แม้ทั้งหมดแก่พระโพธิสัตว์คนเดียว ตามลำดับ ดังพรรณนามาฉะนี้. คนและสัตว์ทั้งสองไม่ได้ทำลายไมตรี (ซึ่งกันและกัน)ตลอดชีวิต ได้ไปตามยถากรรมแล้ว.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา อภิสมฺพุทฺโธ หุตฺวา อิมํ คาถมาห :

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาตรัสแล้ว พระองค์ผู้ตรัสรู้ยิ่งแล้ว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า :

๑๓๗. "ยตฺเถโก ลภเต พพฺพุ
ทุติโย ตตฺถ ชายติ
ตติโย จ จตุตฺโถ จ
อิทนฺเต พพฺพุกา พิลนฺ"ติ.

๑๓๗. "แมวตัวหนึ่ง ได้หนูหรือเนื้อในที่ใด แมวตัวที่ ๒ ย่อมเกิดในที่นั้น แมวตัวที่ ๓ และที่ ๔ ก็เกิดในที่นั้นเหมือนกัน แมวทั้งหลายเหล่านั้นกระแทกถ้ำนี้ ถึงความสิ้นชีวิตแล้ว" ดังนี้.

ตตฺถ **ยตฺถาติ** ยสฺมึ ฐาเน. **พพฺพูติ** พิฬาโร.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ยตฺถ** แปลว่า ในที่ใด. แมวท่านเรียกว่า **พพฺพุ**.

พพฺพุชาตกวณฺณนา สตฺตมา.

พรรณนาพัพพุชาดก ที่ ๗ จบ.

๘. โคธาชาตก (๑๓๘)

๑๓๘. "กินฺเต ชฏาหิ ทุมฺเมธ
กินฺเต อชินสาฏิยา
อพฺภนฺตรนฺเต คหนํ
พาหิรํ ปริมชฺชสี"ติ.

โคธาชาตกํ อฏฺฐมํ.

๘. โคธาชาดก (๑๓๘)

๑๓๘. "ดูกรผู้มีปัญญาทราม ประโยชน์อะไร ด้วยผมที่เกล้าเป็นมวยสูงขึ้นของท่าน ประโยชน์อะไร ด้วยการห่มหนังเสือของท่าน ภายในของท่านรกรุงรัง ท่านขัดสีแต่ภายนอก".

โคธาชาดก ที่ ๘.

๘. โคธาชาตกวณฺณนา (๑๓๘)

กินฺเต ชฏาหิ ทุมฺเมธาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ กุหกภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ. ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุํ เหฏฺฐา กถิตสทิสเมว.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต โคธาโยนิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ. ตทา เอโก ปญฺจาภิญฺโญ อุคฺคตโป ตาปโส เอกํ ปจฺจนฺตคามํ นิสฺสาย อรญฺญายตเน ปณฺณสาลายํ วสติ, คามวาสิโน ตาปสํ สกฺกจฺจํ อุปฏฺฐหนฺติ.

โพธิสตฺโต ตสฺส จงฺกมนโกฏิยํ เอกสฺมึ วมฺมิเก วสติ, วสนฺโต จ ปน ทิวเส ทิวเส ตโย วาเร ตาปสํ อุปสงฺกมิตฺวา ธมฺมูปสญฺหิตํ อตฺถูปสญฺหิตํ วจนํ สุตฺวา ตาปสํ วนฺทิตฺวา วสนฏฺฐานเมว คจฺฉติ.

อปรภาเค ตาปโส คามวาสิโน อาปุจฺฉิตฺวา ปกฺกามิ. ปกฺกมนฺเต จ

๘. พรรณนาโคธาชาดก (๑๓๘)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้หลอกลวงรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **ดูกรผู้มีปัญญาทราม ประโยชน์อะไรด้วยผมที่เกล้าเป็นมวยสูงขึ้นของท่าน.** เรื่องปัจจุบัน ก็เป็นเช่นเดียวกับเรื่องที่ตรัสแล้ว ในหนหลังนั่นเอง.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิ ในกำเนิดเหี้ย. ครั้งนั้น ดาบสคนหนึ่งได้อภิญญา ๕ เป็นผู้มีตบะอันแรงกล้า อาศัยหมู่บ้านปลายแดนตำบลหนึ่ง อยู่ที่บรรณศาลาใกล้ราวป่า พวกชาวบ้านพากันบำรุงดาบสโดยเคารพ.

พระโพธิสัตว์ อาศัยอยู่ในจอมปลวกแห่งหนึ่ง ในที่สุดที่จงกรมของดาบสนั้น, ก็และเมื่อเวลาอยู่ ย่อมเข้าไปหาดาบสฟังถ้อยคำที่ประกอบด้วยเหตุ ประกอบด้วยผลทุกวัน วันละ ๓ ครั้ง แล้วนมัสการดาบสกลับไปยังที่อยู่ตามเดิม.

ในเวลาต่อมา ดาบสจึงบอกลาชาวบ้านทั้งหลายแล้วหลีกไป. ก็แล ครั้นเมื่อ

ปน ตสฺมึ สีลวตฺตสมฺปนฺเน ตาปเส อญฺโญ กูฏตาปโส อาคนฺตฺวา ตสฺมึ อสฺสมปเท วาสํ กปฺเปสิ. โพธิสตฺโต "อยมฺปิ สีลวา"ติ สลฺลกฺเขตฺวา ปุริมนเยเนว ตสฺส สนฺติกํ อคมาสิ.

ดาบสผู้สมบูรณ์ด้วยศีลและวัตรนั้น หลีกไปแล้ว ดาบสคดโกงรูปอื่น ก็มาทำการอยู่อาศัยแทนในอาศรมบทนั้น. พระโพธิสัตว์กำหนดว่า "แม้ดาบสนี้ก็เป็นผู้มีศีล" จึงได้ไปยังสำนักของดาบสนั้นตามนัยก่อนนั่นเอง.

อเถกทิวสํ นิทาฆสมเย อกาลเมเฆ วุฏฺเฐ วมฺมิเกหิ มกฺขิกา นิกฺขมึสุ, ตาสํ ขาทนตฺถํ โคธา อาหิณฺฑึสุ. คามวาสิโน นิกฺขมิตฺวา มกฺขิกาขาทเก พหู โคเธ คเหตฺวา สินิทฺธสมฺภารสํยุตฺตํ อมฺพิลมฺพิลโคธามํสํ[๑] สมฺปาเทตฺวา ตาปสสฺส อทํสุ.

ภายหลังวันหนึ่ง เมื่อเมฆฝนอันมิใช่ฤดูกาลตกลงมาในฤดูแล้ง หมู่แมลงเม่า พากันออกมาจากจอมปลวกทั้งหลาย, เหี้ยทั้งหลายพากันออกเที่ยวเพ่นพ่าน เพื่อจะกินแมลงเม่าเหล่านั้น. พวกชาวบ้านจึงต่างพากันออกมาจับเหี้ยที่กินแมลงเม่าได้เป็นจำนวนมาก จัดทำเนื้อเหี้ยเป็นเนื้อส้ม อันประกอบด้วยเครื่องปรุงมีรสอร่อยสนิทถวายแก่ดาบส.

ตาปโส โคธามํสํ ขาทิตฺวา รสตณฺหาย พทฺโธ "อิทํ มํสํ อติมธุรํ, กิสฺส มํสํ นาเมตนฺ"ติ ปุจฺฉิตฺวา "โคธามํสนฺ"ติ สุตฺวา "มม สนฺติเก มหาโคธา อาคจฺฉติ, ตํ มาเรตฺวา มํสํ ขาทิสฺสามี"ติ จินฺเตตฺวา ปจนภาชนญฺจ สปฺปิโลณาทีนิ จ อาหราเปตฺวา เอกมนฺเต ฐเปตฺวา มุคฺครํ อาทาย กาสาเยน ปฏิจฺฉาเทตฺวา ปณฺณ-

ดาบสฉันเนื้อเหี้ยแล้ว ติดใจในรส จึงถามว่า "เนื้อนี้อร่อยยิ่งนัก นี้ชื่อว่าเนื้ออะไร" ครั้นได้ยินว่า "เป็นเนื้อเหี้ย" จึงคิดว่า "เหี้ยตัวใหญ่มาในที่อยู่ของเรา เราจะฆ่าเหี้ยนั้นกินเนื้อเสีย" จึงให้นำภาชนะสำหรับทอด และเครื่องปรุงมีเนยใสและเกลือเป็นต้น มาเก็บไว้ ณ ส่วนข้างหนึ่ง แล้วถือไม้ค้อนคลุมด้วยผ้าย้อมน้ำฝาด นั่งทำเป็นเหมือน

---

[๑] ฉ. ม. อมฺพิลานมฺพิลโคธามํสํ.

สาลาทฺวาเร โพธิสตฺตสฺส อาคมนํ โอโลกยมาโน อุปสนฺตุปสนฺโต วิย หุตฺวา นิสีทิ.

สงบเสงี่ยม เฝ้าดูพระโพธิสัตว์มาอยู่ที่ประตูบรรณศาลา.

โพธิสตฺโต สายณฺหสมเย "ตาปสสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามี"ติ นิกฺขมิตฺวา อุปสงฺกมนฺโตว ตสฺส อินฺทฺริยวิการํ ทิสฺวา จินฺเตสิ "นายํ ตาปโส อญฺเญสุ ทิวเสสุ นิสินฺนากาเรน นิสินฺโน, อชฺเชเวส มํ โอโลเกนฺโตปิ ทุฏฺฐจินฺทฺริโย หุตฺวา โอโลเกติ, ปริคฺคณฺหิสฺสามิ นนฺ"ติ.

ในเวลาเย็น พระโพธิสัตว์ออกไปแล้วด้วยคิดว่า "เราจักไปสำนักของดาบส" กำลังเข้าไปหาอยู่ทีเดียว มองเห็นความแปลกของอินทรีย์ดาบสนั้น จึงครุ่นคิดว่า "ในวันอื่นๆ ดาบสนี้ ไม่ได้นั่งด้วยอาการที่นั่ง(เช่นนี้) ในวันนี้ ดาบสนี้ แม้มองดูเราอยู่ ก็เป็นผู้มีอินทรีย์ชั่วร้ายมองดู เราจักคอยระมัดระวังดาบสนั้น".

โส ตาปสสฺส เหฏฺฐาวาเต ฐตฺวา โคธามํสคนฺธํ ฆายิตฺวา "อิมินา กุฏฺฐตาปเสน อชฺช โคธามํสํ ขาทิตํ ภวิสฺสติ, เตเนส รสตณฺหาย พทฺโธ อชฺช มํ อตฺตโน สนฺติกํ อุปสงฺกมนฺตํ มุคฺคเรน ปหริตฺวา มํสํ ปจิตฺวา ขาทิตุกาโม ภวิสฺสตี"ติ ตสฺส สนฺติกํ อนุปคนฺตฺวาว ปฏิกฺกมิตฺวา วิจรติ.

พระโพธิสัตว์จึงยืนทางใต้ลมของดาบส ได้กลิ่นเนื้อเหี้ย คิดได้ว่า "ดาบสผู้คดโกงนี้ คงจักเคี้ยวกินเนื้อเหี้ยในวันนี้ เพราะเหตุนั้น ดาบสผู้นี้เป็นผู้ติดความอยากในรส วันนี้เป็นผู้ต้องการที่จะเอาไม้ค้อนทุบเรา ผู้เข้าไปหาตน แล้วปิ้งเนื้อกิน" จึงไม่เข้าไปใกล้ที่อยู่ของดาบสนั้นทันที คลานถอยกลับออกไป.

ตาปโส โพธิสตฺตสฺส อนาคมนภาวํ ญตฺวา "อิมินา 'อยํ มํ มาเรตุกาโม'ติ ญาตํ ภวิสฺสติ, เตน การเณน นาคจฺฉติ, อนาคจฺฉนฺตสฺสาปิสฺส กุโต มุตฺตี"ติ มุคฺครํ นีหริตฺวา ขิปิ. โส

ดาบสรู้ว่า พระโพธิสัตว์ไม่ยอมมา จึงคิดว่า "เหี้ยตัวนี้คงจะรู้ว่า 'ดาบสผู้นี้ต้องการฆ่าเราให้ตาย' เพราะเหตุนั้น จึงไม่ยอมมา เหี้ยตัวนั้น แม้ไม่ยอมมา จะรอดพ้นไปไหนได้" จึงนำไม้ค้อน

ตสฺส อคฺคนงฺคุฏฺฐเมว อาสาเทสิ. ออกมาขว้างไป. ไม้ค้อนนั้นไปถูกปลายหางของเหี้ยนั้นนิดเดียวเท่านั้น.

โพธิสตฺโต เวเคน วมฺมิกํ ปวิสิตฺวา อญฺเญน ฉิทฺเทน สีสํ อุกฺขิปิตฺวา "อมฺโภ กูฏชฏิล อหํ ตว สนฺติกํ อุปสงฺกมนฺโต 'สีลวา'ติ สญฺญาย อุปสงฺกมึ, อิทานิ ปน เต มยา กูฏภาโว ญาโต, ตาทิสสฺส มหาโจรสฺส กึ อิมินา ปพฺพชฺชาลิงฺเคนา"ติ วตฺวา ตํ ครหนฺโต อิมํ คาถมาห :

พระโพธิสัตว์ วิ่งเข้าจอมปลวกไปโดยเร็ว โผล่ศีรษะออกมาทางช่องอื่น กล่าวว่า "ไอ้ชฎิลโกงผู้บัดซบ เราเมื่อเข้าไปใกล้ท่าน ก็เข้าไปด้วยความสำคัญว่า 'เป็นผู้มีศีล' แต่เดี๋ยวนี้ เรารู้ว่าท่านเป็นผู้คดโกง เพศแห่งบรรพชานี้ จะมีประโยชน์อะไรแก่มหาโจรเช่นท่าน" เมื่อจะติเตียนดาบสนั้น จึงกล่าวคาถานี้ว่า :

๑๓๘. "กินฺเต ชฏาหิ ทุมฺเมธ
กินฺเต อชินสาฏิยา
อพฺภนฺตรนฺเต คหนํ
พาหิรํ ปริมชฺชสี"ติ.

๑๓๘. "ดูกรผู้มีปัญญาทราม ประโยชน์อะไร ด้วยผมที่เกล้าเป็นมวยสูงขึ้นของท่าน ประโยชน์อะไร ด้วยการห่มหนังเสือของท่าน ภายในของท่านรกรุงรัง ท่านขัดสีแต่ภายนอก".

ตตฺถ **กินฺเต ชฏาหิ ทุมฺเมธาติ** อมฺโภ ทุมฺเมธ นิปฺปญฺญ เอตา ปพฺพชิเตน ธาเรตพฺพา ชฏา, ปพฺพชฺชาคุณรหิตสฺส กินฺเต ตาหิ ชฏาหีติ อตฺโถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ประโยชน์อะไร ด้วยผมที่เกล้าเป็นมวยสูงขึ้นของท่าน** ความว่า ดูกรผู้มีปัญญาทราม คือผู้ไร้ปัญญา บรรพชิตควรจะทรงผมที่เกล้าเป็นมวยสูงขึ้นเหล่านั้น, ประโยชน์อะไรด้วยผมที่เกล้าเป็นมวยสูงขึ้นเหล่านั้นของท่าน ผู้เว้นจากคุณของบรรพชา.

กินฺเต อชินสาฏิยาติ อนุจฺฉวิกสฺส สํวรสฺส อภาวกาลโต ปฏฺฐาย กินฺเต

คำว่า **ประโยชน์อะไรด้วยการห่มหนังเสือของท่าน** อธิบายว่า จำเดิม

อชินสาฏิยา.

แต่กาลที่ไม่มีความสำรวมอันสมควร จะมีประโยชน์อะไร ด้วยการห่มหนังเสือของท่าน.

อพฺภนฺตรนฺเต คหนนฺติ ตว อพฺภนฺตรํ หทยํ ราคโทสโมหคหเนน คหนํ ปฏิจฺฉนฺนํ.

คำว่า **ภายในของท่านรกรุงรัง** อธิบายว่า ภายใน ได้แก่ หทัยของท่านรกรุกรัง คือ ปิดบังไว้ด้วยรกชัฏ คือ ราคะ โทสะ โมหะ.

พาหิรํ ปริมชฺชสีติ โส ตฺวํ อพฺภนฺตเร คหเน นฺหานาทีหิ เจว ลิงฺคคหเณน จ พาหิรํ ปริมชฺชสิ, ตํ ปริมชฺชนฺโต กณฺชิกปูริตลาพุ วิย วิสปูริตจาฏิ วิย อาสีวิสปูริตวมฺมิโก วิย คูถปูริตจิตฺตฆฏิ วิย จ พหิมฏฺโฐว อโหสิ, กึ ตยา โจเรน อิธ วสนฺเตน, สีฆํ อิโต ปลายาหิ, โน เจ ปลายสิ, คามวาสีนํ เต อาจิกฺขิตฺวา นิคฺคหํ การาเปสฺสามีติ.

คำว่า **ท่านขัดสีแต่ภายนอก** อธิบายว่า เมื่อภายในรกรุงรัง ท่านนั้นย่อมขัดสีภายนอก ด้วยการอาบน้ำเป็นต้นบ้าง ด้วยการถือเพศบ้าง เมื่อท่านขัดสีภายนอกนั้น ก็มีความเกลี้ยงเกลาแต่ภายนอกเท่านั้น เหมือนกระโหลกน้ำเต้าเต็มด้วยน้ำข้าว เหมือนตุ่มเต็มด้วยยาพิษ เหมือนจอมปลวกเต็มไปด้วยงูมีพิษร้าย และเหมือนหม้อน้ำอันลวดลายงาม เต็มด้วยคูถฉะนั้น, ท่านเป็นโจรอยู่ในที่นี้จะมีประโยชน์อะไร ท่านจงหนีไปเสียจากที่นี้โดยเร็ว ถ้าหากท่านไม่หนีไป เราจะบอก แก่พวกชาวบ้านให้ทำโทษท่าน.

เอวํ โพธิสตฺโต กูฏตาปสํ ตชฺเชตฺวา วมฺมิกเมว ปาวิสิ, กูฏตาปโสปิ ตโต ปกฺกามิ.

พระโพธิสัตว์ ครั้นคุกคามดาบสผู้คดโกงอย่างนี้แล้ว ก็เข้าไปยังจอมปลวกตามเดิม ฝ่ายดาบสผู้คดโกงก็หลีกไปจากที่นั้น.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา กุฏฺฐตาปโส อยํ กุหโก อโหสิ, ปุริโม สีลวนฺตตาปโส สาริปุตฺโต, โคธาปณฺฑิโต ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "ดาบสผู้คดโกงในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุผู้หลอกลวงรูปนี้ในเวลานี้ ดาบสผู้มีศีลรูปแรกได้เป็นพระสารีบุตร ส่วนโคธาบัณฑิต ได้แก่เราตถาคตนั่นเอง" ดังนี้แล.

โคธาชาตกวณฺณนา อฏฺฐมา.

พรรณนาโคธาชาดก ที่ ๘ จบ.

๙. อุภโตภฏฺฐชาตก (๑๓๙)

๑๓๙. "อกฺขี ภินฺนา ปโฏ นฏฺโฐ
สขีเคเห จ ภณฺฑนํ
อุภโต ปทุฏฺฐกมฺมนฺตา
อุทกมฺหิ ถลมฺหิ จา"ติ.

อุภโตภฏฺฐชาตกํ นวมํ.

๙. อุภโตภัฏฐชาดก (๑๓๙)

๑๓๙. "นัยน์ตาทั้ง ๒ ก็แตกแล้ว ผ้าก็หายแล้ว และในเรือนหญิงสหายก็เกิดการวิวาท ท่านมีการงานเสียหายแล้วทั้ง ๒ ทาง คือทั้งในน้ำ และทางบก".

อุภโตภัฏฐชาดก ที่ ๙.

๙. อุภโตภฏฺฐชาตกวณฺณนา (๑๓๙)

อกฺขี ภินฺนา ปโฏ นฏฺโฐติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตํ อารพฺภ กเถสิ.

ตทา กิร ธมฺมสภายํ ภิกฺขู กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส เสยฺยถาปิ นาม ฉวาลาตํ อุภโต ปทิตฺตํ มชฺเฌ คูถมกฺขิตํ เนวารญฺเญ กฏฺฐตฺถํ ผรติ, น คาเม กฏฺฐตฺถํ ผรติ, เอวเมว เทวทตฺโต เอวรูเป นิยฺยานิกสาสเน ปพฺพชิตฺวา อุภโต ปริภฏฺโฐ อุภโต ปริพาหิโร ชาโต, คิหิโภคา[๑] จ ปริหีโน, สามญฺญตฺถญฺจ น ปริปูเรตี"ติ.

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว เทวทตฺโต อิทาเนว อุภโต ปริภฏฺโฐ,

๙. พรรณนาอุภโตภัฏฐชาดก (๑๓๙)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **นัยน์ตาทั้ง ๒ ก็แตกแล้ว ผ้าก็หายแล้ว** เป็นต้น.

ได้ยินว่า ในกาลนั้น ภิกษุทั้งหลายสนทนากันในธรรมสภาว่า "ดูกรผู้มีอายุ ดุ้นฟืนเผาศพ ติดไฟทั้ง ๒ ข้าง ตรงกลางเปื้อนคูถ ใช้ประโยชน์เป็นฟืนในป่าก็ไม่ได้ ใช้เป็นฟืนในบ้านก็ไม่ได้ แม้ฉันใด, พระเทวทัตก็ฉันนั้นเหมือนกัน บวชแล้วในศาสนา อันเป็นเครื่องนำออก(จากทุกข์) เห็นปานนี้ เป็นผู้พลาดแล้วทั้งสองฝ่าย กลับกลายเป็นคนภายนอก จากประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และเป็นผู้เสื่อมจากโภคะของคฤหัสถ์ด้วย ไม่ทำประโยชน์แห่งความเป็นสมณะ ให้บริบูรณ์ด้วย".

พระศาสดาเสด็จมาถึง จึงตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย เวลานี้พวกเธอนั่งประชุมสนทนากัน ด้วยเรื่องอะไรหนอ" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้ พระเจ้าข้า" จึงตรัสต่อไปว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลายมิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้น พระเทวทัต

---

[๑] ฉ. คิหิปริโภคา.

อตีเตปิ อุภโต ปริภฏฺโฐ อโหสิเยวา"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

เป็นผู้พลาดแล้ว จากประโยชน์ทั้งสอง แม้ในอดีตกาล พระเทวทัตก็เป็นผู้พลาดแล้ว จากประโยชน์ทั้งสองเหมือนกัน" แล้วทรงนำเรื่องอดีตมาตรัสเล่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต รุกฺขเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ. ตทา เอกสฺมึ คามเก พาลิสิกา วสนฺติ. อเถโก พาลิสิโก พลิสํ อาทาย ทหเรน ปุตฺเตน สทฺธึ, ยสฺมึ โสพฺเภ ปกติยาปิ พาลิสิกา มจฺเฉ คณฺหนฺติ, ตตฺเถว คนฺตฺวา พลิสํ ขิปิ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดเป็นรุกขเทวดา. ครั้งนั้น พวกพรานเบ็ดอาศัยอยู่ในหมู่บ้านตำบลหนึ่ง. ลำดับนั้น พรานเบ็ดคนหนึ่งถือเบ็ดไปตกปลากับบุตรชายที่บึง ซึ่งพวกพรานเบ็ดทั้งหลาย จับปลากันอยู่แม้ตามปกติ.

พลิโส อุทกปฏิจฺฉนฺเน เอกสฺมึ ขาณุเก ลคฺคิ. พาลิสิโก อากฑฺฒิตุํ อสกฺโกนฺโต จินฺเตสิ "อยํ พลิโส มหามจฺเฉ ลคฺโค ภวิสฺสติ, ปุตฺตกํ มาตุ สนฺติกํ เปเสตฺวา ปฏิวิสฺสเกหิ สทฺธึ กลหํ การาเปมิ, เอวํ อิโต น โกจิ โกฏฺฐาสํ ปจฺจาสีสตี"ติ. โส ปุตฺตํ อาห "คจฺฉ ตาต อเมฺหหิ มหามจฺฉสฺส ลทฺธภาวํ มาตุ อาจิกฺขาหิ, 'ปฏิวิสฺสเกหิ สทฺธึ กหลํ กโรหี'ติ วเทหี"ติ.

เบ็ดเกี่ยวที่ตอเข้าแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ใต้น้ำ. พรานเบ็ดไม่สามารถจะฉุดขึ้นมาได้ จึงคิดว่า "เบ็ดนี้คงจะติดปลาตัวใหญ่ เราจะส่งบุตรไปยังสำนักของมารดา ให้ทำการทะเลาะกับเพื่อนบ้านใกล้เคียง, เมื่อเป็นเช่นนี้ใคร ๆ ก็จะไม่มุ่งหวังส่วนจากปลาตัวนี้". เขาจึงพูดกับบุตรว่า "แน่ะพ่อเจ้าจงไปเถิด จงบอกแก่มารดาถึงเรื่องที่เราได้ปลาตัวใหญ่ (และ)สั่งว่า 'เจ้าจงทำการทะเลาะ กับเพื่อนบ้านใกล้เคียงเถิด".

โส ปุตฺตํ เปเสตฺวา พลิสํ อากฑฺฒิตุํ อสกฺโกนฺโต รชฺชุจฺเฉทนภเยน อุตฺตริสาฏกํ

เขาส่งบุตรไปแล้ว ก็ยังไม่สามารถที่จะฉุดเบ็ดขึ้นมาได้ จึงวางผ้าผลัดไว้บนบก

ถเล ฐเปตฺวา อุทกํ โอตริตฺวา มจฺฉโลเภน มจฺฉํ อุปธาเรนฺโต ขาณุเกหิ ปหริตฺวา เทฺวปิ อกฺขินี ภินฺทิ. ถเล ฐปิตํ สาฏกํปิสฺส โจโร หริ. โส เวทนาปตฺโต หุตฺวา หตฺเถน อกฺขีนิ อุปฺปีฬยมาโน คเหตฺวา อุทกา อุตฺตริตฺวา กมฺปมาโน สาฏกํ ปริเยสติ.

เพราะกลัวสายเบ็ดขาด แล้วโดดลงน้ำ คลำหาแต่ปลาด้วยความโลภ จึงกระทบเข้ากับตอไม้ ตาแม้ทั้ง ๒ ข้างก็แตก. แม้ผ้าของเขาที่วางไว้บนบกขโมยก็ลักไป. เขาได้รับทุกขเวทนา เอามือกุมตาทั้ง ๒ ขึ้นจากน้ำสั่นงันงกคลำหาผ้า.

สาปิสฺส ภริยา "กลหํ กตฺวา กสฺสจิ อปจฺจาสีสนภาวํ กริสฺสามี"ติ เอกสฺมึเยว กณฺเณ ตาลปณฺณํ ปิลนฺธิตฺวา เอกํ อุกฺขึ อุกฺขลิมสิยา อญฺชิตฺวา กุกฺกุรํ องฺเกนาทาย ปฏิวิสฺสกฆรํ อคมาสิ. อถ นํ เอกา สหายิกา เอวมาห "เอกสฺมึเยว เต กณฺเณ ตาลปณฺณํ ปิลนฺธิตํ, เอกอกฺขิ อญฺชิตํ, ปิยปุตฺตํ วิย กุกฺกุรํ องฺเกนาทาย ฆรโต ฆรํ คจฺฉสิ, กึ อุมฺมตฺติกาสิ ชาตา"ติ.

แม้ภริยาของเขานั้น คิดว่า "เราจะทำการทะเลาะแล้ว ทำความไม่มีความหวังแก่ใคร ๆ" จึงทัดใบตาลที่หูข้างเดียวเท่านั้น ใช้เขม่าดินหม้อทาตาข้างหนึ่ง อุ้มลูกหมาไปยังบ้านของคนคุ้นเคยกัน. ครั้งนั้น หญิงสหายคนหนึ่งพูดกะนางอย่างนี้ว่า "เธอทัดใบตาลไว้ที่ข้างหูข้างเดียวเท่านั้น ทาตาข้างเดียว อุ้มลูกหมา ดุจดังบุตรที่รัก ขึ้นไปเรือนโน้น มาเรือนนี้ เธอกลายเป็นบ้าไปเสียแล้วหรือ".

"นาหํ อุมฺมตฺติกา, ตฺวํ ปน มํ อการเณน อกฺโกสสิ ปริภาสสิ, อิทานิ ตํ คามโภชกสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา อฏฺฐกหาปเณน ทณฺฑาเปสฺสามี"ติ. เอวํ กลหํ กตฺวา อุโภปิ คามโภชกสฺส สนฺติกํ อคมํสุ. ตาสํ กลเห วิโสธิยมาเน ตสฺสาเยว มตฺถเก ทณฺโฑ

ภริยานายพรานเบ็ดนั้น พูดว่า "เราไม่ได้เป็นบ้า แต่แกด่าว่าบริภาษฉันโดยไม่มีเหตุผล ฉันจะไปหานายบ้านให้ปรับแก ๘ กหาปณะเดี๋ยวนี้". หญิงแม้ทั้ง ๒ ครั้นทำการทะเลาะกันอย่างนี้แล้ว ก็พากันไปยังสำนักของนายบ้าน. เมื่อนายบ้านพิเคราะห์ตัดสินการทะเลาะของหญิงทั้ง ๒ นั้น สินไหม (ค่าปรับ) ก็ตกอยู่ใน

ปติ. อถ นํ พนฺธิตฺวา "ทณฺฑํ เทหี"ติ โปเถตุํ อารภึสุ.

ฝ่ายของภริยานายพรานนั่นเอง. ครั้งนั้น พวกนายบ้านมัดนางแล้วเริ่มจะโบยตี โดยบังคับว่า "แกจงใช้ค่าสินไหม(ค่าปรับ)".

รุกฺขเทวตา คาเม ตสฺสา อิมํ ปวตฺตึ อรญฺเญ จสฺสา ปติโน ตํ พฺยสนํ ทิสฺวา ขนฺธนฺตเร ฐิตา "ภุ ปุริส ตุยฺหํ อุทเกปิ กมฺมนฺโต ปทุฏฺโฐ ถเลปิ ภฏฺโฐสิ ชาโต"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห :

รุกขเทวดาเห็นความเป็นไปนี้ ของภริยานายพรานเบ็ดนั้นในบ้าน และเห็นความเสียหายนั้นของสามีนางในป่า จึงสกัดอยู่ระหว่างต้นไม้ กล่าวว่า "ดูกรบุรุษผู้เจริญ การงานของท่านแม้ในน้ำก็เสียหาย ถึงบนบกท่านก็พลาดพลั้งไปแล้ว" จึงกล่าวคาถานี้ว่า :

๑๓๙. "อกฺขี ภินฺนา ปโฏ นฏฺโฐ
สขีเคเห จ ภณฺฑนํ
อุภโต ปทุฏฺฐกมฺมนฺตา
อุทกมฺหิ ถลมฺหิ จา"ติ.

๑๓๙. "นัยน์ตาทั้ง ๒ ก็แตกแล้ว ผ้าก็หายแล้ว และในเรือนหญิงสหายก็เกิดการวิวาท ท่านมีการงานเสียหายแล้วทั้ง ๒ ทาง คือทั้งในน้ำ และบนบก".

ตตฺถ **สขีเคเห จ ภณฺฑนนฺ**ติ สขี นาม สหายิกา, ตสฺสา เคเห ตว ภริยาย ภณฺฑนํ กตํ, ภณฺฑนํ กตฺวา พนฺธิตฺวา โปเถตฺวา ทณฺฑํ ทาปิยติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **และในเรือนหญิงสหาย ก็เกิดการวิวาท** อธิบายว่า หญิงที่ประพฤติร่วมกันชื่อว่าหญิงสหาย, ภริยาของท่านทำการทะเลาะกัน ในเรือนของหญิงสหายนั้น ครั้นทำการทะเลาะแล้ว ถูกมัด ถูกโบยตี ชดใช้สินไหม(ค่าปรับ).

อุภโต ปทุฏฺฐกมฺมนฺตาติ เอวํ ตว ทฺวีสุปิ ฐาเนสุ กมฺมนฺตา ปทุฏฺฐา ภินฺนาเยว. กตเรสุ ทฺวีสุ. **อุทกมฺหิ**

คำว่า **การงานก็เสียหายทั้ง ๒ ทาง** อธิบายว่า การงานของท่านเสียหายแล้ว ได้แก่ แตกทำลายไปสิ้น ในฐานะแม้

ตรวจทานแล้ว ๑๐ ก.ย. ๕๕

ถลมฺหิ จาติ, อกฺขิเภเทน ปฏนาเสน จ อุทเก กมฺมนฺตา ปทุฏฺฐา, สขีเคเห ภณฺฑเนน ถเล กมฺมนฺตา ปทุฏฺฐาติ.

๒ อย่างนั้น. ถามว่าในฐานะทั้ง ๒ อะไรบ้าง. ตอบว่า ทั้งในน้ำและบนบก, อธิบายว่า การงานในน้ำเสียหาย เพราะตาแตก และเพราะผ้าหายไป การงานบนบกเสียหาย เพราะการทะเลาะในเรือนของหญิงสหาย.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา พาลิสิโก เทวทตฺโต อโหสิ, รุกฺขเทวตา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "นายพรานเบ็ด ในครั้งนั้นได้เป็นพระเทวทัต, ส่วนรุกขเทวดา ได้แก่เราตถาคตนั่นเอง".

อุภโตภฏฺฐชาตกวณฺณนา นวมา.

พรรณนาอุภโตภัฏฐชาดก ที่ ๙ จบ.

๑๐. กากชาตก (๑๔๐)

๑๔๐. "นิจฺจํ อุพฺพิคฺคหทยา
สพฺพโลกวิเหสกา
ตสฺมา เนสํ วสา นตฺถิ
กากานมฺหาก ญาตินนฺ"ติ.

กากชาตกํ ทสมํ.

๑๐. กากชาดก (๑๔๐)

๑๔๐. "กาทั้งหลาย ผู้มีใจหวาดหวั่นอยู่
เนืองนิตย์ เบียดเบียนโลกทั่วไป
เพราะเหตุนั้น กาผู้เป็นญาติของ
ข้าพเจ้าเหล่านั้น จึงไม่มีมันเหลว".

กากชาดก ที่ ๑๐.

๑๐. กากชาตกวณฺณนา (๑๔๐)

นิจฺจํ อุพฺพิคฺคหทยาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ญาตตฺถจริยํ อารพฺภ กเถสิ. ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุํ ทฺวาทสกนิปาเต **ภทฺทสาลชาตเก** อาวิภวิสฺสติ.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต กากโยนิยํ นิพฺพตฺติ. อเถกทิวสํ รญฺโญ ปุโรหิโต พหินคเร นทิยํ นฺหายิตฺวา คนฺเธหิ วิลิมฺเปตฺวา มาลํ ปิลนฺธิตฺวา วรวตฺถนิวตฺโถ นครํ ปวิสติ. นครทฺวารโตรณคฺเค เทฺว กากา นิสินฺนา โหนฺติ.

เตสุ เอโก เอกํ อาห "สมฺม อหํ อิมสฺส พฺราหฺมณสฺส มตฺถเก สรีรวลญฺชํ ปาเตสฺสามี"ติ. อิตโร "มา เต เอวํ รุจิ, อยํ พฺราหฺมโณ อิสฺสโร, อิสฺสรชเนน สทฺธึ เวรํ นาม ปาปกํ. อยญฺหิ กุทฺโธ สพฺเพปิ กาเก วินาเสยฺยา"ติ. น สกฺกา ตํ มยา น ปาเตตุนฺติ. "เตนหิ ปญฺญายิสฺสสี"ติ วตฺวา อิตโร กาโก ปลายิ.

๑๐. พรรณนากากชาดก (๑๔๐)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภพระจริยาที่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์แก่พระญาติ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า **มีใจหวาดหวั่นอยู่เนืองนิตย์.** เรื่องปัจจุบันจะปรากฏชัด **ในภัททสาลชาดก** ทวาทสกนิบาต.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์บังเกิดในกำเนิดกา. อยู่มาวันหนึ่ง ปุโรหิตของพระราชา อาบน้ำที่แม่น้ำภายนอกพระนครแล้ว ไล้ทาตัวด้วยของหอมประดับพวงดอกไม้ นุ่งผ้าอย่างดีกลับเข้าพระนคร. มีกา ๒ ตัวจับอยู่ที่ยอดซุ้มประตูพระนคร.

ในกา ๒ ตัวนั้น กาตัวหนึ่งพูดกับกาอีกตัวหนึ่งว่า "ดูกรเพื่อน เราจะถ่ายคูถรดศีรษะของพราหมณ์ผู้นี้ละนะ". กาอีกตัวหนึ่งห้ามว่า "ท่านอย่าชอบใจอย่างนี้เลย พราหมณ์นี้ คือผู้เป็นใหญ่ ชื่อว่าการมีเวรกับผู้เป็นใหญ่ เป็นความชั่วช้า. เพราะว่าพราหมณ์ผู้นี้โกรธแล้ว จะพึงล้างฝูงกาแม้ทั้งปวง ให้วอดวายหมด". กาตัวนั้น จึงพูดว่าข้าพเจ้าไม่สามารถ

ที่จะไม่ถ่ายคูถรดพราหมณ์ผู้นั้นได้ (จะถ่ายคูถรดให้ได้). กาอีกตัวหนึ่ง จึงพูดว่า "ถ้าเช่นนั้นเจ้าจะปรากฏ(ด้วยตัวเจ้าเอง) แล้วก็บินหนีไป.

โส โตรณสฺส เหฏฺฐาภาคํ สมฺปตฺเต พฺราหฺมเณ โอลมฺพกํ ธาเรนฺโต วิย ตสฺส มตฺถเก วจฺจํ ปาเตสิ. พฺราหฺมโณ กุชฺฌิตฺวา กาเกสุ เวรํ พนฺธิ.

เมื่อพราหมณ์มาถึงใต้ซุ้มประตู กาตัวนั้นก็ทำเหมือนย่อตัวลง ถ่ายคูถรดศีรษะพราหมณ์นั้น. พราหมณ์จึงโกรธเคืองผูกเวรในฝูงกา.

ตสฺมึ กาเล เอกา ภติยา วีหิโกฏฺฏิกทาสี วีหึ เคหทฺวาเร อาตเป ปตฺถริตฺวา รกฺขนฺตี นิสินฺนาว นิทฺทํ โอกฺกมิ. ตสฺสา ปมาทํ ญตฺวา เอโก ทีฆโลมโก เอฬโก อาคนฺตฺวา วีหึ ขาทิ. สา ปพุชฺฌิตฺวา ตํ ทิสฺวา ปลาเปสิ. เอฬโก ทุติยมฺปิ ตติยมฺปิ ตสฺสา ตเถว นิทฺทายนกาเล อาคนฺตฺวา วีหึ ขาทิ. สาปิ นํ ติกฺขตฺตุํ ปลาเปตฺวา จินฺเตสิ "ปุนปฺปุนํ ขาทนฺโต อุปฑฺฒวีหึ ขาทิสฺสติ, พหุ เม เฉโท ภวิสฺสติ, อิทานิสฺส ปุน อนาคมนการณํ กริสฺสามี"ติ. สา อลาตํ คเหตฺวา นิทฺทายมานา วิย นิสีทิตฺวา วีหิขาทนตฺถาย เอฬเก สมฺปตฺเต อุฏฺฐาย อลาเตน เอฬกํ ปหริ.

ในกาลนั้น หญิงทาสีซ้อมข้าวเปลือกโดยรับจ้างคนหนึ่ง เอาข้าวเปลือกผึ่งแดดไว้ใกล้ประตูบ้าน นั่งเฝ้ารักษาอยู่นั้นแลเผลอหลับไป. แกะขนปุยตัวหนึ่ง รู้ว่านางทาสีนั้นเผอเรอ จึงมากินข้าวเปลือก. นางตื่นขึ้นเห็นแกะตัวนั้นเข้า จึงไล่ให้หนีไป. ในเวลาที่ นางทาสีนั้นหลับเช่นนั้นนั่นเอง แกะก็มากินข้าวเปลือกถึง ๒ ครั้ง ๓ ครั้ง. แม้นางทาสีนั้น ก็ไล่แกะนั้นให้หนีไปทั้ง ๓ ครั้ง แล้วคิดว่า "เมื่อแกะกินบ่อย ๆ ก็จะกินข้าวเปลือกหมดไปครึ่งหนึ่ง ตัวเราก็จะขาดมาก คราวนี้เราจะทำเหตุที่จะไม่ให้แกะตัวนั้นมาอีก". นางทาสีนั้น จึงนั่งถือดุ้นไฟทำเหมือนหลับ เมื่อแกะมาเพื่อจะกินข้าวเปลือกจึงลุกขึ้นตีแกะด้วยดุ้นไฟ.

โลมานิ อคฺคึ คณฺหึสุ. โส สรีเร ฌายนฺเต "อคฺคึ นิพฺพาเปสฺสามี"ติ เวเคน คนฺตฺวา หตฺถิสาลาย สมีเป เอกิสฺสา ติณกุฏิยา สรีรํ ฆํสิ, สา ปชฺชลิ. ตโต อุฏฺฐิตชาลา หตฺถิสาลํ คณฺหิ. หตฺถิสาลาสุ ฌายนฺตีสุ หตฺถิปิฏฺฐานิ อายึสุ,

ขนแกะทั้งหลาย ก็ติดไฟ. เมื่อตัวถูกไฟไหม้ แกะตัวนั้น ก็วิ่งไปโดยเร็วด้วยตั้งใจว่า "เราจะให้ไฟดับ" จึงถูตัวที่กระท่อมหญ้าหลังหนึ่ง ใกล้โรงช้าง, กระท่อมหญ้าหลังนั้นก็ลุกโพลง. เปลวไฟที่ลุกไหม้จากกระท่อมหญ้านั้นติดโรงช้าง. เมื่อโรงช้างไหม้หลังช้างก็ไหม้,

พหู หตฺถี วณิตสรีรา อเหสุํ. เวชฺชา หตฺถี อโรเค กาตุํ อสกฺโกนฺตา รญฺโญ อาโรเจสุํ. ราชา ปุโรหิตํ อาห "อาจริย หตฺถิเวชฺชา หตฺถี ติกิจฺฉิตุํ น สกฺโกนฺติ, อปิ กิญฺจิ เภสชฺชํ ชานาสี"ติ. ชานามิ มหาราชาติ. กึ ลทฺธุํ วฏฺฏตีติ. กากวสา มหาราชาติ ราชา "เตนหิ กาเก มาเรตฺวา วสํ อาหรถา"ติ อาห. ตโต ปฏฺฐาย กาเก มาเรตฺวา วสํ อลภิตฺวา ตตฺถ ตตฺเถว ราสึ กโรนฺติ, กากานํ มหาภยํ อุปฺปชฺชิ.[๑]

ช้างหลายเชือกมีตัวเป็นแผล. หมอทั้งหลาย เมื่อไม่สามารถจะรักษาช้างให้หายโรคได้ จึงกราบทูลแด่พระราชา. พระราชาจึงตรัสกับปุโรหิตว่า "ดูกรอาจารย์หมอช้างทั้งหลายไม่สามารถจะเยียวยารักษาช้างทั้งหลายได้ ท่านรู้ยาอะไรบ้างไหมเล่า". ปุโรหิตกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ข้าพระองค์ทราบพระเจ้าข้า. พระราชาตรัสถามว่า ได้อะไรจึงจะควร. ปุโรหิตกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราชเจ้า มันเหลวของกาพระเจ้าข้า. พระราชาตรัสว่า "ถ้าเช่นนั้นท่านจงฆ่ากาทั้งหลาย แล้วนำมันเหลวมาเถิด". ตั้งแต่นั้นมาชนทั้งหลายฆ่าฝูงกาแล้ว ก็ยังไม่ได้มันเหลว จึงทำเป็นกองไว้ที่นั้น ๆ นั่นเอง, ภัยใหญ่เกิดขึ้นแก่ฝูงกา.

---

[๑] โป. อุปฺปนฺนํ.

ตทา โพธิสตฺโต อสีติสหสฺสกากปริวาโร มหาสุสาเน วสติ. เอโก กาโก อาคนฺตฺวา กากานํ อุปฺปนฺนํ ภยํ โพธิสตฺตสฺส อาโรเจสิ. โส จินฺเตสิ "ฐเปตฺวา มํ อญฺโญ มยฺหํ ญาตกานํ อุปฺปนฺนํ ภยํ หริตุํ สมตฺโถ นตฺถิ, หริสฺสามิ นนฺ"ติ ทส ปารมิโย อาวชฺเชตฺวา เมตฺตาปารมึ ปุเรจาริกํ กตฺวา เอกเวเคเนว ปกฺขนฺทิตฺวา วิวฏมหาวาตปาเนน ปวิสิตฺวา รญฺโญ อาสนสฺส เหฏฺฐา ปาวิสิ.

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์มีฝูงกา ๘๐,๐๐๐ ตัว เป็นบริวาร อาศัยอยู่ในป่าช้าใหญ่. กาตัวหนึ่งบินมาบอกเล่าภัยที่เกิดขึ้นแก่ฝูงกา ให้พระโพธิสัตว์ฟัง. พระโพธิสัตว์นั้นคิดว่า "ยกเว้นเราเสียแล้ว กาตัวอื่นสามารถที่จะกำจัดภัยที่เกิดขึ้นแก่เหล่าญาติของเราย่อมไม่มี, เราจะกำจัดภัยนั้น" จึงระลึกถึงบารมี ๑๐ ประการ ทำเมตตาบารมีไว้เป็นเบื้องหน้า บินไปด้วยความรวดเร็วทีเดียว เข้าไปทางช่องพระแกลใหญ่ที่เปิดไว้ จับอยู่ภายใต้พระราชอาสน์.

อถ นํ เอโก มนุสฺโส คเหตุกาโม อโหสิ. ราชา "สรณํ ปวิฏฺโฐ มา คณฺหี"ติ วาเรสิ. มหาสตฺโต โถกํ วิสมิตฺวา เมตฺตาปารมึ อาวชฺเชตฺวา เหฏฺฐาสนา นิกฺขมิตฺวา ราชานํ อาห "มหาราช รญฺญา นาม ฉนฺทาทิวเสน อคนฺตฺวา รชฺชํ กาเรตุํ วฏฺฏติ. ยํ ยํ กมฺมํ กตฺตพฺพํ โหติ, สพฺพํ นิสมฺม อุปธาเรตฺวา กาตุํ วฏฺฏติ. ยญฺจ กริยมานํ นิปฺปชฺชติ, ตเทว กาตุํ วฏฺฏติ น อิตรํ. สเจ หิ ราชาโน ยํ กริยมานํ น นิปฺปชฺชติ, ตํ กโรนฺติ, มหาชนสฺส มรณภยปริโยสานํ มหาภยํ อุปฺปชฺชติ. ปุโรหิโต เวรวสิโก หุตฺวา

ลำดับนั้น มนุษย์คนหนึ่งมีความประสงค์จะจับพระโพธิสัตว์นั้น. พระราชารับสั่งห้ามว่า "กาเข้ามาหาที่พึ่ง ท่านอย่าจับเลย". พระมหาสัตว์หยุดพักครู่หนึ่ง ระลึกถึงเมตตาบารมี จึงออกจากภายใต้ราชอาสน์ กราบทูลพระราชาว่า "ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ธรรมดาพระราชาควรจะครองราชสมบัติ โดยไม่ลุอำนาจอคติมีฉันทาคติเป็นต้น. การที่พระองค์ ทรงพิจารณาใคร่ครวญการงานทุกอย่างที่พึงทำเสียก่อน แล้วทรงทำจึงจะสมควร. และการงานใดที่พระองค์ ทรงทำอยู่ย่อมสำเร็จ พระองค์ควรทรงทำการงานนั้นเท่านั้น การที่ทรงทำการงานนอกนี้ ย่อม

มุสาวาทํ อภาสิ, กากานํ วสา นาม นตฺถี"ติ.

ไม่ควร. เพราะว่าถ้าหากว่าพระราชาทั้งหลาย ทรงทำการงานที่ทรงทำอยู่ก็ไม่สำเร็จ ภัยใหญ่ ซึ่งมีภัยคือความตายในที่สุด ย่อมเกิดขึ้นแก่มหาชน. ปุโรหิตเป็นผู้ตกอยู่ในอำนาจแห่งเวร ได้กล่าวมุสาวาท ชื่อว่า มันเหลวของกาทั้งหลายย่อมไม่มี".

ตํ สุตฺวา ราชา ปสนฺนจิตฺโต โพธิสตฺตํ กาญฺจนภทฺทปีเฐ นิสีทาเปตฺวา ตตฺถ นิสินฺนสฺส ปกฺขนฺตรานิ สตปากสหสฺสปากเตเลหิ มกฺขาเปตฺวา กาญฺจนตฏฺฏเก ราชารหํ สุโภชนํ โภชาเปตฺวา ปานียํ ปาเยตฺวา สุหิตํ วิคตทรถํ มหาสตฺตํ เอตทโวจ "ปณฺฑิต ตฺวํ 'กากานํ วสา นาม นตฺถี'ติ วเทสิ, เกน การเณน เนสํ วสา นตฺถี"ติ. โพธิสตฺโต "อิมินา จ อิมินา จ การเณนา"ติ สกลนิเวสนํ เอกสทฺทํ กตฺวา ธมฺมํ เทเสนฺโต อิมํ คาถมาห :

พระราชาทรงสดับข้อความนั้นแล้ว ทรงมีพระทัยเลื่อมใส จัดให้พระโพธิสัตว์เกาะอยู่เหนือตั่งภัทรบิฐทองคำ เมื่อพระโพธิสัตว์เกาะอยู่ที่ตั่งภัทรบิฐทองคำนั้น รับสั่งให้ทาระหว่างขนปีกด้วยน้ำมันเคี่ยวอันสุก๑๐๐ ครั้ง ๑,๐๐๐ ครั้ง ให้บริโภคโภชนะที่ดีอันควรแด่พระราชา ที่ถ้วยทองคำ ให้ดื่มน้ำที่ควรดื่ม ได้ตรัสพระดำรัสนี้กะพระมหาสัตว์ผู้มีใจสงบดี ปราศจากความกระวนกระวายว่า "ดูกรบัณฑิต ท่านพูดว่า 'ธรรมดาว่ามันเหลวของกาทั้งหลายย่อมไม่มี' เพราะเหตุไร มันเหลวของพวกกาเหล่านั้นจึงไม่มี". พระโพธิสัตว์ทูลว่า "ด้วยเหตุนี้และเหตุนี้" เมื่อแสดงธรรม ทำนิเวศน์ทั้งสิ้นให้มีเสียงเดียว จึงกล่าวคาถานี้ว่า :

๑๔๐. "นิจฺจํ อุพฺพิคฺคหทยา
สพฺพโลกวิเหสกา
ตสฺมา เนสํ วสา นตฺถิ
กากานมฺหาก ญาตินนฺ"ติ.

๑๔๐. "กาทั้งหลาย ผู้มีใจหวาดหวั่นอยู่เนืองนิตย์ เบียดเบียนโลกทั่วไป เพราะเหตุนั้น กาผู้เป็นญาติของข้าพเจ้าเหล่านั้น จึงไม่มีมันเหลว".

ตตฺรายํ สงฺเขปตฺโถ : มหาราช กากา นาม **นิจฺจํ** อุพฺพิคฺคมานสา ภยปฺปตฺตาว วิหรนฺติ,

ในคาถานั้น มีเนื้อความย่อดังต่อไปนี้ว่า : ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ธรรมดากาทั้งหลายมีใจหวาดหวั่น คือถึงความกลัวนั่นเอง**อยู่เป็นนิตย์**,

สพฺพโลกวิเหสกาติ ขตฺติยาทโย มนุสฺเสปิ อิตฺถีปุริเสปิ กุมารกุมาริกาทโยปิ วิเหเฐนฺตา กิลมนฺตา[๑] วิจรนฺติ, **ตสฺมา** อิเมหิ ทฺวีหิ การเณหิ **เนสํ อมฺหากํ ญาตีนํ กากานํ วสา** นาม **นตฺถิ**. อตีเตปิ อภูตปุพฺพา, อนาคเตปิ น ภวิสฺสตีติ.

คำว่า **เบียดเบียนโลกทั่วไป** อธิบายว่า กาทั้งหลายจึงเบียดเบียน คือเที่ยวก่อกวนซึ่งมนุษย์ทั้งหลายมีกษัตริย์เป็นต้นบ้าง หญิงและชายทั้งหลายบ้าง เด็กชายและเด็กหญิงเป็นต้นบ้าง, **เพราะเหตุนั้น** คือ ด้วยเหตุทั้ง ๒ เหล่านี้ **กาทั้งหลายผู้เป็นญาติของเราเหล่านั้น** ชื่อว่า **ไม่มีน้ำมันเหลว** คือแม้ในอดีตกาลก็ไม่เคยมีแล้ว แม้ในอนาคตกาลก็จะไม่มี.

เอวํ มหาสตฺโต อิมํ การณํ อุตฺตานํ กตฺวา "มหาราช รญฺญา นาม อนิสมฺม อนุปธาเรตฺวา กมฺมํ น กตฺตพฺพนฺ"ติ ราชานํ ปโพเธสิ. ราชา ตุสฺสิตฺวา โพธิสตฺตํ รชฺเชน ปูเชสิ. โพธิสตฺโต ตสฺส รชฺชํ รญฺโญเยว ปฏิทตฺวา ราชานํ ปญฺจสุ สีเลสุ ปติฏฺฐาเปตฺวา สพฺพสตฺตานํ อภยํ ยาจิ.

พระมหาสัตว์ ครั้นเปิดเผย(กระทำ)เหตุนี้ให้ง่ายอย่างนี้แล้ว จึงทูลเตือนพระราชาให้ทรงทราบชัดว่า "ข้าแต่พระมหาราชเจ้า ชื่อว่าพระราชาไม่ทรงใคร่ครวญ ไม่ทรงพิจารณาเสียก่อนแล้วไม่พึงทรงทำการงาน". พระราชาทรงพอพระทัย ทรงบูชาพระโพธิสัตว์ด้วยราชสมบัติ. พระโพธิสัตว์ถวายราชสมบัติคืนแด่พระราชาพระองค์นั้น ตามเดิมแล้วให้พระราชา ทรงดำรงอยู่ในเบญจศีล.

---

[๑] ฉ. กิลเมนฺตาว.

ทูลขอพระราชทานอภัย แก่เหล่าสัตว์ทุกจำพวก.

ราชา ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สพฺพสตฺตานํ อภยํ ทตฺวา กากานํ นิพทฺธทานํ ปฏฺฐเปตฺวา ทิวเส ทิวเส ตณฺฑุลมฺพนสฺส ภตฺตํ ปจิตฺวา นานคฺครเสหิ โอมทฺทิตฺวา กากานํ ทานํ ทียติ, มหาสตฺตสฺส ปน ราชโภชนเมว ทียิตฺถ.

พระราชาทรงสดับธรรมเทศนานี้แล้ว ทรงพระราชทานอภัยแก่สัตว์ทุกจำพวก ทรงตั้งทานเนืองนิตย์แก่กาทั้งหลาย หุงข้าวประมาณวันละ ๑ ถังทุก ๆ วัน ขยำด้วยรสอันเลิศต่าง ๆ พระราชทานเป็นทานแก่กาทั้งหลาย, ส่วนพระมหาสัตว์โปรดให้พระราชทาน เฉพาะโภชนาหารที่พระราชาทรงเสวยเท่านั้น.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา พาราณสีราชา อานนฺโท อโหสิ, กากราชา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "พระเจ้าพาราณสีในครั้งนั้น ได้เป็นพระอานนท์, ส่วนพญากา ได้แก่ เราตถาคตนั่นเอง" ดังนี้.

กากชาตกวณฺณนา ทสมา. พรรณนากากชาดกที่ ๑๐ จบ.

อสมฺปทานวคฺโค จุทฺทสโม. อสัมปทานวรรคที่ ๑๔ จบ.

ตสฺสุทฺทานํ

อสมฺปทานภีรุกํ
ฆฏาสนฌานโสธํ
จนฺทาภํ สุวณฺณหํสํ
พพฺพุโคธุภโตภฏฺฐํ
กากาติ เต ทสาติ.

ประมวลชาดกแห่งอสัมปทานวรรคนั้น

๑. อสัมปทานชาดก ๒. ภีรุกชาดก ๓. ฆฏาสนชาดก ๔. ฌานโสธนชาดก ๕. จันทาภชาดก ๖. สุวรรณหังสชาดก ๗. พัพพุชาดก ๘. โคธาชาดก ๙. อุภโตภัฏฐชาดก ๑๐. กากชาดก.

๑๕. กกณฺฏกวคฺค

๑. โคธาชาตก (๑๔๑)

๑๔๑. "น ปาปชนสํเสวี
อจฺจนฺตสุขเมธติ
โคธากุลํ กกณฺฏาว
กลึ ปาเปติ อตฺตานนฺ"ติ.

โคธาชาตกํ ปฐมํ.

๑๕. กกัณฏกวรรค

๑. โคธาชาดก (๑๔๑)

๑๔๑. "บุคคลผู้สมคบกับคนชั่ว ย่อมไม่ประสบสุขที่ยั่งยืน ย่อมยังตนให้ถึงความพินาศ เหมือนตระกูลเหี้ยทำตนให้ถึงความพินาศ เพราะกิ้งก่า ฉะนั้น".

โคธาชาดก ที่ ๑.

๑๕. กกณฺฏกวคฺค

๑. โคธาชาตกวณฺณนา (๑๔๑)

น ปาปชนสํเสวีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เอกํ วิปกฺขเสวึ ภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ. ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุ มหิฬามุขชาตเก กถิตสทิสเมว.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต โคธาโยนิยํ ปฏิสนฺธึ คณฺหิ. โส วยปฺปตฺโต นทีตีเร มหาพิเล อเนกโคธาสตปริวาโร วาสํ กปฺเปสิ. ตสฺส ปุตฺโต โคธาปิลฺลิโก นาม เอเกน กกณฺฏเกน สทฺธึ มิตฺตสนฺถวํ กตฺวา เตน สทฺธึ สมฺโมทมาโน วิหรนฺโต "กกณฺฏกํ ปริสฺสชิสฺสามี"ติ อวตฺถรติ.

ตสฺส เตน สทฺธึ วิสฺสาสํ โคธาราชสฺส อาโรเจสุํ. โคธาราชา ปุตฺตํ ปกฺโกสาเปตฺวา "ตาต ตฺวํ อฏฺฐาเน วิสฺสาสํ กโรสิ กกณฺฏกา นาม นีจชาติกา เตน สทฺธึ วิสฺสาโส น กตฺตพฺโพ, สเจ ตฺวํ เตน สทฺธึ วิสฺสาสํ กริสฺสสิ ตํ กกณฺฏกํ นิสฺสาย สพฺพมฺเปตํ โคธากุลํ วินาสํ ปาปุณิสฺสติ อิโต

๑๕. กกัณฏกวรรค

๑. พรรณนาโคธาชาดก (๑๔๑)

พระศาสดา เมื่อประทับ ณ พระวิหารเวฬุวัน ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่ง ผู้สมคบกับฝ่ายตรงข้าม ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ผู้สมคบกับคนชั่ว ย่อมไม่...** ดังนี้ เป็นต้น. เนื้อเรื่องปัจจุบัน เหมือนกับที่กล่าวไว้ในมหิฬามุขชาดก.

ในอดีตกาล สมัยเมื่อ พระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดเหี้ย. เหี้ยนั้นเจริญวัย มีเหี้ยบริวารหลายร้อย อาศัยอยู่ในโพรงใหญ่ใกล้ฝั่งแม่น้ำ. ลูกของเหี้ยนั้น ชื่อว่าโคธาปิลลิกะ ได้ผูกไมตรีกับกิ้งก่าตัวหนึ่ง ชื่นชมอยู่กับกิ้งก่านั้น ขึ้นทับด้วยคิดว่า "เราจักกอดรัดกิ้งก่า".

เหี้ยทั้งหลาย บอกความคุ้นเคยของโคธาปิลลิกะนั้นกับกิ้งก่านั้น แก่พญาเหี้ย. พญาเหี้ยให้เรียกลูกมาแล้วกล่าวว่า "แน่ะพ่อ เจ้าทำความคุ้นเคยในฐานะอันไม่สมควร ขึ้นชื่อว่ากิ้งก่า เป็นสัตว์มีชาติต่ำ เจ้าไม่ควรทำความสนิทสนมกับมัน ถ้าหากเจ้า จักกระทำความคุ้นเคยกับมัน, ตระกูลเหี้ยทั้งหมด จักถึงความพินาศ

ปฏฺฐาย เอเตน สทฺธึ วิสฺสาสํ มา อกาสี"ติ อาห. โส กโรติเยว.

เพราะอาศัยกิ้งก่านั้น, ตั้งแต่นี้ไป เจ้าอย่าทำความคุ้ยเคยกับมัน". ลูกเหี้ยนั้น ก็ยังขืนทำอยู่นั่นเอง.

โพธิสตฺโต ปุนปฺปุนํ กเถนฺโตปิ ตสฺส เตน สทฺธึ วิสฺสาสํ วาเรตุํ อสกฺโกนฺโต "อวสฺสํ อมฺหากํ เอตํ กกณฺฏกํ นิสฺสาย ภยํ อุปฺปชฺชิสฺสติ ตสฺมึ อุปฺปนฺเน ปลายนมคฺคํ สมฺปาเทตุํ วฏฺฏตี"ติ เอเกน ปสฺเสน วาตพิลํ การาเปสิ. ปุตฺโตปิสฺส อนุกฺกเมน มหาสรีโร อโหสิ.

พระโพธิสัตว์แม้เตือนอยู่บ่อย ๆ ก็ไม่อาจจะห้ามความคุ้นเคยของลูกเหี้ย กับกิ้งก่านั้นได้ คิดว่า "ภัยจักเกิดขึ้นแก่พวกเราอย่างแน่นอน เพราะอาศัยกิ้งก่าตัวนี้ เมื่อภัยนั้นเกิดขึ้นแล้ว เราควรเตรียมทางหนีไว้" จึงให้ทำช่องลมไว้ข้างหนึ่ง. ฝ่ายลูกของพญาเหี้ยนั้น ตัวโตขึ้นโดยลำดับ.

กกณฺฏโก ปน ปุริมปฺปมาโณเยว อิตโร "กกณฺฏกํ ปริสฺสชิสฺสามี"ติ อนฺตรนฺตรา อวตฺถรติเยว, กกณฺฏกสฺส ปพฺพตกูฏนฺ อวตฺถรณกาโล วิย อโหสิ.

ส่วนกิ้งก่า มีขนาดเท่าเดิมนั่นเอง ลูกเหี้ยขึ้นทับอยู่ตลอดมา ด้วยคิดว่า "เราจักกอดรัดกิ้งก่า", เวลาที่เหี้ยขึ้นทับกิ้งก่าเป็นเหมือนเวลาที่กิ้งก่า ถูกยอดภูเขาทับฉะนั้น.

โส กิลมนฺโต จินฺเตสิ "สเจ อยํ อญฺญานิ กติปยานิ ทิวสานิ มํ เอวํ ปริสฺสชิสฺสติ ชีวิตํ เม นตฺถิ เอเกน ลุทฺทเกน สทฺธึ เอกโต หุตฺวา อิมํ โคธากุลํ วินาเสสฺสามี"ติ.

กิ้งก่านั้นลำบากอยู่ คิดว่า "ถ้าเหี้ยตัวนี้ขึ้นกอดรัดเราอย่างนี้ อีก ๒-๓ วัน ชีวิตเราไม่มีแน่ เราจะร่วมมือกับนายพรานคนหนึ่ง ให้ตระกูลเหี้ยนี้พินาศเสีย".

อเถกทิวสํ นิทาฆสมเย เมเฆ วุฏฺเฐ วมฺมิกโต มกฺขิกา อุฏฺฐหึสุ. ตโต ตโต โคธา นิกฺขมิตฺวา มกฺขิกาโย ขาทนฺติ. เอโก โคธาลุทฺทโก โคธาพิลํ

ต่อมาวันหนึ่ง ในฤดูแล้งเมื่อฝนตก ตัวแมลงบินออกจากจอมปลวก. ฝูงเหี้ยพากันออกมาจากที่นั้น ๆ กินตัวแมลง. นายพรานเหี้ยคนหนึ่ง ถือจอบเข้าป่า

ภินฺทนตฺถาย กุทฺทาลํ คเหตฺวา สุนเขหิ สทฺธึ อรญฺญํ ปาวิสิ.

กับสุนัข เพื่อต้องการขุดโพรงเหี้ย.

กกณฺฏโก ตํ ทิสฺวา "อชฺช อตฺตโน มโนรถํ ปูเรสฺสามี"ติ ตํ อุปสงฺกมิตฺวา อวิทูเร นิปชฺชิตฺวา "โภ ปุริส กสฺมา อรญฺเญ วิจรสี"ติ ปุจฺฉิ. "โคธานํ อตฺถายา"ติ.

กิ้งก่าเห็นนายพรานนั้นแล้วคิดว่า "เราจักทำความประสงค์ให้สำเร็จในวันนี้" เข้าไปหานายพรานนั้น หมอบในที่ไม่ไกล แล้วถามว่า "บุรุษผู้เจริญ เพราะอะไรท่านจึงเที่ยวไปในป่า". นายพรานเหี้ยตอบว่า "เราต้องการเหี้ย".

"อหํ อเนกสตานํ โคธานํ อาสยํ ชานามิ อคฺคิญฺจ ปลาสญฺจ อาทาย เอหี"ติ ตํ ตตฺถ เนตฺวา "อิมสฺมึ ฐาเน ปลาสํ ปกฺขิปิตฺวา อคฺคึ ทตฺวา ธูมํ กตฺวา สมนฺตา สุนเข ฐเปตฺวา สยํ มหามุคฺครํ คเหตฺวา นิกฺขนฺตา โคธา ปหริตฺวา มาเรตฺวา ราสึ กโรสี"ติ.

กิ้งก่าพูดว่า "เรารู้จักที่อยู่ของเหี้ยหลายร้อยตัว ท่านจงถือไฟ และใบไม้มาเถอะ" นำนายพรานไปในที่นั้น กล่าวว่า "ท่านใส่ใบไม้ในที่นี้ จุดไฟอบควัน จัดสุนัขไว้รอบ ๆ ท่านเอง ถือค้อนใหญ่คอยทุบเหี้ยที่หนีออกมาให้ตาย ทำเป็นกองไว้".

เอวญฺจ ปน วตฺวา "อชฺช ปจฺจามิตฺตสฺส ปิฏฺฐึ ปสฺสิสฺสามี"ติ เอกสฺมึ ฐาเน สีสํ อุกฺขิปิตฺวา นิปชฺชิ. ลุทฺทโกปิ ปลาสธูมมกาสิ. ธูโม พิลํ ปาวิสิ. โคธา ธูมนฺธา มรณภยตชฺชิตา นิกฺขมิตฺวา ปลายิตุํ อารทฺธา. ลุทฺทโก นิกฺขนฺตนิกฺขนฺตํ ปหริตฺวา มาเรติ. ตสฺส หตฺถโต มุตฺตา สุนขา คณฺหึสุ. โคธานํ มหาวินาโส อุปฺปชฺชิ.

ก็แลกิ้งก่าครั้นพูดอย่างนี้แล้ว ก็คิดว่า "วันนี้เราจักเห็นหลังศัตรู" ดังนี้แล้วไปนอนเชิดหัวในที่แห่งหนึ่ง. นายพรานจุดใบไม้ให้เป็นควัน. ควันพุ่งเข้าไปในโพรง. ฝูงเหี้ยสำลักควันกลัวตาย ออกมาแล้วขยับจะวิ่งหนี. นายพรานทุบเหี้ยตัวที่ออกมาแล้ว ๆ จนตาย. เหี้ยที่พ้นมือนายพรานนั้นไปได้ ก็ถูกสุนัขกัด. ความพินาศอย่างใหญ่หลวงเกิดขึ้นแล้ว แก่เหี้ยทั้งหลาย.

โพธิสตฺโต "กกณฺฏกํ นิสฺสาย ภยํ อุปฺปนฺนนฺ"ติ ญตฺวา "ปาปปุริสสํสคฺโค นาม น กาตพฺโพ ปาเป นิสฺสาย หิตสุขํ นาม นตฺถิ, เอกสฺส ปาปกกณฺฏกสฺส วเสน เอตฺตกานํ โคธานํ วินาโส ชาโต"ติ วาตพิเลน ปลายนฺโต อิมํ คาถมาห

พระโพธิสัตว์ทราบว่า "ภัยเกิดขึ้นเพราะอาศัยกิ้งก่า" รำพึงว่า "ขึ้นชื่อว่าการคบคนชั่วไม่ควรทำ(เลย) ประโยชน์เกื้อกูลและความสุขจะไม่มี เพราะอาศัยคนชั่ว ความพินาศเกิดขึ้นแก่ฝูงเหี้ยมีประมาณเท่านี้ เพราะกิ้งก่าตัวชั่ว ตัวเดียว" ดังนี้ เมื่อจะหนีไปทางช่องลม กล่าวคาถานี้ว่า

๑๔๑. "น ปาปชนสํเสวี
อจฺจนฺตสุขเมธติ
โคธากุลํ กกณฺฏาว
กลึ ปาเปติ อตฺตานนฺ"ติ.

๑๔๑. "บุคคลผู้สมคบกับคนชั่ว ย่อมไม่ประสบสุขที่ยั่งยืน ย่อมยังตนให้ถึงความพินาศ เหมือนตระกูลเหี้ย ทำตนให้ถึงความพินาศเพราะกิ้งก่า ฉะนั้น".

ตตฺรายํ สงฺเขปตฺโถ ปาปชนสํเสวีปุคฺคโล อจฺจนฺตํ สุขํ นิรนฺตรสุขํ นาม น เอธติ น วินฺทติ น ปฏิลภติ. ยถากึ. โคธากุลํ กกณฺฏกาว.

ความย่อในคาถานั้น ดังต่อไปนี้ บุคคลผู้สมคบกับคนชั่ว ย่อมไม่พบ คือไม่ประสบ ได้แก่ ไม่ได้สุขอันยั่งยืน คือชื่อว่าสุขตลอดกาล. ถามว่า เหมือนอะไร. ตอบว่า เหมือนตระกูลเหี้ยยังตนให้พินาศเพราะกิ้งก่า ฉะนั้น.

ยถา กกณฺฏกา โคธากุลํ สุขํ น ลภติ เอวํ ปาปชนสํเสวี สุขํ น ลภติ เอกนฺเตเนว กลึ ปาเปติ อตฺตานํ.

ตระกูลเหี้ยย่อมไม่ได้สุข เพราะกิ้งก่าฉันใด บุคคลผู้คบคนชั่ว ย่อมไม่ได้สุขฉันนั้น ย่อมให้ตนถึงความพินาศ โดยส่วนเดียวเท่านั้น.

กลึ วุจฺจติ วินาโส เอกนฺเตเนว ปาปเสวี อตฺตานญฺจ อญฺเญ จ

ความพินาศเรียกว่า กลิ ผู้คบคนชั่วย่อมยังตน และคนอื่นผู้อยู่กับตน ให้ถึงความ-

อตฺตนา สทฺธึ วสนฺเต วินาสํ ปาเปตีติ.

พินาศ โดยส่วนเดียว.

ปาลิยมฺปน "กลึ ปาเปยฺยา"ติ ลิขนฺติ. ตํ พฺยญฺชนํ อฏฺฐกถายํ นตฺถิ. อตฺโถปิสฺส น ยุชฺชติ. ตสฺมา ยถาวุตฺตเมว คเหตพฺพํ.

ส่วนในบาลีท่านเขียนไว้ว่า "กลึ ปาเปยฺย". พยัญชนะนั้น ไม่มีในอรรถกถา. ถึงเนื้อความแห่งพยัญชนะนั้นก็ไม่ถูกต้อง. เพราะฉะนั้นควรยึดความตามที่กล่าวมาแล้วนั่นแล.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา กกณฺฏโก เทวทตฺโต อโหสิ โพธิสตฺตสฺส ปุตฺโต อโนวาทกโคธาปิลฺลิโก วิปกฺขเสวี ภิกฺขุ โคธาราชา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา(ตรัส)แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า "กิ้งก่าในกาลนั้น กลับชาติมาเป็นพระเทวทัต โคธาปิลลิกะ ตัวไม่รับโอวาท ซึ่งเป็นลูกของพระโพธิสัตว์ กลับชาติมาเป็นภิกษุผู้คบหาฝ่ายตรงข้าม ส่วนพญาเหี้ย กลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล".

โคธาชาตกวณฺณนา ปฐมา.

พรรณนาโคธาชาดกที่ ๑ จบ.

๒. สิคาลชาตก (๑๔๒)

๑๔๒. "เอตํ หิ เต ทุราชานํ
ยํ เสสิ มตสายิตํ
ยสฺส เต กฑฺฒมานสฺส
หตฺถา ทณฺโฑ น มุจฺจตี"ติ.

สิคาลชาตกํ ทุติยํ.

๒. สิคาลชาดก (๑๔๒)

๑๔๒. "การที่ท่านทำนอนตายนั้น รู้ได้
ยากจริง ไม้ค้อนของท่านที่เราฉุด
ไม่หลุดจากมือ".

สิคาลชาดก ที่ ๒.

๒. สิคาลชาตกวณฺณนา (๑๔๒)

"**เอตํ หิ เต ทุราชานนฺ**"ติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺตสฺส วธาย ปริสกฺกนํ อารพฺภ กเถสิ.

ธมฺมสภายํ หิ ภิกฺขูนํ กถํ สุตฺวา สตฺถา "น ภิกฺขเว เทวทตฺโต อิทาเนว มยฺหํ วธาย ปริสกฺกติ ปุพฺเพปิ ปริสกฺกิเยว น จ มํ มาเรตุํ อสกฺขิ สยเมว ปน กิลนฺโตเยวา"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สิคาลโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา สิคาลราชา หุตฺวา สิคาลคณปริวุโต สุสานวเน วิหาสิ.

เตน สมเยน ราชคเห อุสฺสโว อโหสิ. เยภุยฺเยน มนุสฺสา สุรํ ปิวนฺติ สุราฉโณเยว กิเรโส.

๒. พรรณนาสิคาลชาดก (๑๔๒)

พระศาสดา เมื่อประทับ ณ พระวิหารเวฬุวัน ทรงปรารภความพยายามจะฆ่าของพระเทวทัต ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "**การที่ท่านทำนอนตายนั้น รู้ได้ยากจริง**" ดังนี้ เป็นต้น.

ความย่อว่า พระศาสดาทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งหลาย ในธรรมสภาแล้ว จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัต พยายามจะฆ่าเรา ในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อนก็พยายามเหมือนกัน แต่ไม่อาจฆ่าเราได้ แต่ตนเองนั่นแหละกลับลำบาก" แล้วทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า

ในอดีตกาล สมัยเมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ ในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ เกิดในกำเนิดสุนัขจิ้งจอกเป็น **พญาสุนัขจิ้งจอก มีหมู่สุนัขจิ้งจอกแวดล้อม** อาศัยอยู่ในป่าใกล้ป่าช้า.

สมัยนั้น มีมหรสพในเมืองราชคฤห์. มนุษย์ส่วนมากดื่มสุรากัน ได้ยินว่ามหรสพนั้น คือการดื่มสุราฉลองกันนั่นเอง.

อเถตฺถ สมฺพหุลา ธุตฺตา พหุํ สุรญฺจ มํสญฺจ อาหราเปตฺวา มณฺฑิตปสาธิตา คายิตฺวา สุรญฺจ ปิวนฺติ มํสญฺจ ขาทนฺติ. เตสํ ปฐมยามาวสาเน มํสํ ขีณํ สุรา ปน พหุกาว. อเถโก "มํสขณฺฑํ เทหี"ติ อาห.

ครั้งนั้น ณ สถานที่นี้ นักเลงเป็นอันมาก ช่วยกันจัดหาสุรา และเนื้อมาเป็นอันมาก ประดับตกแต่งร่างกายแล้ว พากันขับร้อง พลางดื่มสุรา กินเนื้อ. ในเวลาสิ้นสุดยามต้น เนื้อของนักเลงเหล่านั้นก็หมด แต่สุรายังมีเหลือมากทีเดียว. ครั้งนั้น นักเลงคนหนึ่ง กล่าวว่า "ท่านจงให้ก้อนเนื้อ".

"มํสํ ขีณนฺ"ติ จ วุตฺเต "มยิ ฐิเต มํสกฺขโย นาม นตฺถี"ติ วตฺวา "อามกสุสาเน มตมนุสฺสมํสํ ขาทนฺตฺถาย อาคตํ สิคาลํ มาเรตฺวา มํสํ อาหริสฺสามี"ติ มุคฺครํ คเหตฺวา นิทฺธมนมคฺเคน นครา นิกฺขมิตฺวา สุสานํ คนฺตฺวา มุคฺครํ คเหตฺวา มตโก วิย อุตฺตาโน นิปชฺชิ.

เมื่อเขาบอกว่า "เนื้อหมดแล้ว" ก็พูดว่า "เมื่อเรายังอยู่เนื้อจะหมดไม่ได้" แล้วคิดว่า "เราจักไปฆ่าสุนัขจิ้งจอกที่มาในป่าช้าผีดิบ เพื่อกินเนื้อคนตาย แล้วนำเนื้อมา" ถือไม้ค้อน ออกจากเมืองโดยทางท่อน้ำไปป่าช้า ถือไม้ค้อนนอนหงายแกล้งเป็นคนตาย.

ตสฺมึ ขเณ โพธิสตฺโต สิคาลคณปริวุโต ตตฺถ คโต ตํ ทิสฺวา "นายํ มตโก"ติ ญตฺวาปิ "สุฏฺฐุตรํ อุปปริกฺขิสฺสามี"ติ ตสฺส อโธวาเต ฐตฺวา สรีรคนฺธํ ฆายิตฺวา ตตฺตโตวสฺส อมตภาวํ ญตฺวา "ลชฺชาเปตฺวา นํ อุยฺโยเชสฺสามี"ติ คนฺตฺวา มุคฺครโกฏิยํ ฑํสิตฺวา อากฑฺฒิ.

ขณะนั้น พระโพธิสัตว์ แวดล้อมด้วยหมู่สุนัขจิ้งจอก ไปในที่นั้น เห็นมนุษย์นั้น แม้จะรู้ว่า "คนนี้ยังไม่ตาย" ก็คิดว่า "เราจักพิจารณาให้ถี่ถ้วน" ไปยืนใต้ลมของมนุษย์นั้น ดมกลิ่นตัวรู้ว่าเขายังไม่ตาย โดยการหลอกลวงนั้น คิดว่า "เราจะให้มนุษย์นั้นได้อาย แล้ว(ไล่)ส่งไป" จึงไปคาบปลายไม้ค้อนดึงมา.

ธุตฺโต มุคฺครํ น วิสฺสชฺเชสิ อุปสงฺกมนฺตํปิ น โอโลเกนฺโต นํ คาฬฺหตรํ อคฺคเหสิ.

นักเลงไม่ยอมปล่อยไม้ค้อน ไม่แลดูสุนัขตัวแม้เข้ามาใกล้ คงจับไม้ค้อนนั้นไว้อย่างแน่น.

โพธิสตฺโต ปฏิกฺกมิตฺวา "โภ ปุริส สเจ ตฺวํ มตโก ภเวยฺยาสิ น มยิ มุคฺครํ อากฑฺฒนฺเต คาฬฺหตรํ คณฺเหยฺยาสิ อิมินา การเณน ตว มตภาโว วา อมตภาโว วา ทุชฺชาโน"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

พระโพธิสัตว์ ถอยออกไปแล้ว พูดว่า "แน่ะบุรุษผู้เจริญ หากว่าท่าน เป็นคนตายไซร้ เมื่อเราดึงไม้ค้อนมา ท่านไม่น่ากำไว้จนแน่นเลย, ด้วยเหตุนี้ ท่านตายหรือไม่ตายรู้ได้ยาก" แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

๑๔๒. "เอตํ หิ เต ทุราชานํ
ยํ เสสิ มตสายิตํ
ยสฺส เต กฑฺฒมานสฺส
หตฺถา ทณฺโฑ น มุจฺจตี"ติ.

๑๔๒. "การที่ท่านทำนอนตายนั้น รู้ได้ยากจริง ไม้ค้อนของท่านที่เราฉุดไม่หลุดจากมือ".

ตตฺถ **เอตํ หิ เต ทุราชานนฺ**ติ เอตํ การณํ ตว ทุวิญฺเญยฺยํ. **ยํ เสสิ มตสายิตนฺ**ติ เยน การเณน ตฺวํ มตสายิตํ เสสิ มตโก วิย หุตฺวา สยสิ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **การที่ท่านทำนอนตาย รู้ได้ยากจริง** ความว่า เหตุ (คือการนอนทำเป็นตาย) ของท่านนั้น รู้ได้ยาก. คำว่า **ท่านนอนทำเป็นตายใด** ความว่า ท่านนอนเป็นตาย คือนอนเป็นเหมือนคนตายเพราะเหตุใด.

ยสฺส เต กฑฺฒมานสฺสาติ ยสฺส ตว ทณฺฑโกฏิยํ คเหตฺวา กฑฺฒิยมานสฺส หตฺถโต ทณฺโฑ น มุจฺจติ โส ปน ตฺว ตตฺตโต มตโก นาม นาโหสีติ.

คำว่า **ไม้ค้อนของท่านที่เราฉุด** ความว่า ท่อนไม้ใดของท่าน อันเราจับปลายท่อนไม้ฉุดมา, ท่อนไม้นั้น ไม่หลุดจากมือ(ของท่าน) ก็ท่านนั้น จะชื่อว่าเป็นคนตาย เพราะเหตุนั้นไม่ได้.

เอวํ วุตฺเต โส ธุตฺโต "อยํ มม อมตภาวํ ชานาตี"ติ อุฏฺฐาย ทณฺฑํ ขิปิ. ทณฺโฑ วิรชฺฌิ. ธุตฺโต "คจฺฉสิ วิรทฺโธทานิ สิยา"ติ อาห.

เมื่อสุนัขจิ้งจอก พูดอย่างนี้แล้ว นักเลงนั้นคิดว่า "สุนัขจิ้งจอกนี้ รู้ว่าเราไม่ตายเสียแล้ว" จึงลุกขึ้นขว้างไม้ไป. ไม้ผิดไป. นักเลงพูดว่า "เอ็งไปเถอะ คราวนี้พลาดไป".

โพธิสตฺโต นิวตฺติตฺวา "ภ ปุริส มํ วิรชฺฌนฺโตปิ ตฺวํ อฏฺฐ มหานิรเย โสฬส จ อุสฺสทนิรเย อวิรทฺโธเยวาสี"ติ วตฺวา ปกฺกามิ.

พระโพธิสัตว์หันกลับมาพูดว่า "บุรุษผู้เจริญ ถึงท่านจะพลาดเรา แต่ท่านจะไม่พลาดมหานรก ๘ ขุม และอุสสทนรก ๑๖ ขุม ไปได้" ดังนี้แล้วก็หลีกไป.

ธุตฺโต กิญฺจิ อลภิตฺวา สุสานา นิกฺขมิตฺวา ปริกฺขายํ นฺหายิตฺวา อาคตมคฺเคเนว นครํ ปาวิสิ.

นักเลงไม่ได้อะไรเลย ออกจากป่าช้า อาบน้ำในคู ย้อนเข้าไปยังพระนคร โดยทางที่มานั่นเอง.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา ธุตฺโต เทวทตฺโต อโหสิ สิคาลราชา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา(ตรัส)แล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า "นักเลงในกาลนั้น กลับชาติมาเป็นพระเทวทัต ส่วนสุนัขจิ้งจอกกลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล".

สิคาลชาตกวณฺณนา ทุติยา.

พรรณนาสิคาลชาดก ที่ ๒ จบ.

๓. วิโรจนชาตก (๑๔๓)

๑๔๓. "ลสี จ เต นิปฺผลิตา
มตฺถโก จ ปทาลิโต
สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา
อชฺช โข ตฺวํ วิโรจสี"ติ.

วิโรจนชาตกํ ตติยํ.

๓. วิโรจนชาดก (๑๔๓)

๑๔๓. "มันสมองของเจ้า ไหลออกมา
หัวของเจ้าก็ถูกขยี้ ซี่โครงของเจ้า
หักหมด (เพราะ) เจ้าแผดเสียง
วันนี้".

วิโรจนชาดก ที่ ๓.

๓. วิโรจนชาตกวณฺณนา (๑๔๓)

ลสี จ เต นิปฺผลิตาติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต เทวทตฺเตน คยาสีเส สุคตาลยสฺส ทสฺสิตภาวํ อารพฺภ กเถสิ.

เทวทตฺโต หิ ปริหีนชฺฌาโน ลาภสกฺการา ปริหีโน "อตฺเถโก อุปาโย"ติ จินฺเตตฺวา, สตฺถารํ ปญฺจ วตฺถูนิ ยาจิตฺวา อลภมาโน ทฺวินฺนํ อคฺคสาวกานํ สทฺธิวิหาริเก อธุนา ปพฺพชิเต ธมฺมวินยมฺหิ อโกวิเท ปญฺจสเต ภิกฺขู คเหตฺวา คยาสีสํ คนฺตฺวา สงฺฆํ ภินฺทิตฺวา เอกสีมายํ อาเวณิกํ สงฺฆกมฺมํ อกาสิ.

สตฺถา เตสํ ภิกฺขูนํ ญาณปริปากกาลํ ญตฺวา เทฺว อคฺคสาวเก เปเสสิ เต ทิสฺวา เทวทตฺโต ตุฏฺฐมานโส รตฺตึ ธมฺมํ เทสยมาโน "พุทฺธลีฬฺหํ กริสฺสามี"ติ สุคตาลยํ ทสฺเสนฺโต "วิคตถีนมิทฺโธ โข อาวุโส สารีปุตฺต ภิกฺขุสงฺโฆ ปฏิภาตุ ตํ ภิกฺขูนํ ธมฺมีกถา ปิฏฺฐิ เม อาคิลายติ ตมหํ อายมิสฺสามี"ติ วตฺวา นิทฺทํ อุปคโต.

๓. พรรณนาวิโรจนชาดก (๑๔๓)

เมื่อพระศาสดาประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน ทรงปรารภพระเทวทัตแสดงกิริยาเลียนแบบพระสุคต ณ คยาสีสประเทศ ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **มันสมองของเจ้าไหลออกมา** ดังนี้ เป็นต้น.

เรื่องมีว่า พระเทวทัตฌานเสื่อมแล้ว เสื่อมจากลาภสักการะ จึงคิดว่า "มีอุบายอยู่อย่างหนึ่ง", ขอวัตถุ ๕ ประการกะพระศาสดา เมื่อไม่ได้จึงพาภิกษุ ๕๐๐ รูป ผู้เป็นศิษย์ของพระอัครสาวกทั้งสอง บวชมาไม่นาน ทั้งไม่ฉลาดในธรรมวินัย ไปสู่คยาสีสะ ทำลายสงฆ์กระทำสังฆกรรมอีกส่วนหนึ่ง ในสีมาเดียวกัน.

พระศาสดา ทรงทราบเวลาที่ภิกษุเหล่านั้น มีญาณแก่กล้าแล้ว จึงทรงส่งพระอัครสาวกทั้งสองไป พระเทวทัตเห็นพระอัครสาวกทั้งสองนั้นแล้วดีใจ เมื่อจะแสดงธรรม จึงแสดงกิริยาเลียนแบบพระสุคตตลอดคืน ด้วยคิดว่า "เราจักกระทำพุทธลีลา" แล้วพูดว่า "ดูกรท่านสารีบุตรผู้มีอายุ ภิกษุสงฆ์ยังไม่ง่วงนอน ท่านจงแสดงธรรมิกถา แก่ภิกษุทั้งหลาย

เถิด เราเมื่อยหลังนักจักเหยียดหลัง" แล้วตัวเองก็นอนหลับไป.

เทฺว อคฺคสาวกา เตสํ ภิกฺขูนํ ธมฺมํ เทเสตฺวา มคฺคผเลหิ ปโพเธตฺวา สพฺเพ อาทาย เวฬุวนเมว ปจฺจาคมึสุ.

พระอัครสาวกทั้งสอง แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ให้รู้แจ้งด้วยมรรคผล แล้วพากลับไปเวฬุวันทั้งหมด.

โกกาลิโก วิหารํ ตุจฺฉํ ทิสฺวา เทวทตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "อาวุโส เทวทตฺต ปริสนฺเต ภินฺทิตฺวา เทฺว อคฺคสาวกา วิหารํ ตุจฺฉํ กตฺวา คตา ตฺวํ ปน นินฺทายสิเยวา"ติ วตฺวา อุตฺตราสงฺคมสฺส อปเนตฺวา ภิตฺติยํ ปิฏฺฐิกณฺฏกํ ผุสนฺโต วิย ปญฺหิกาย นํ หทเย ปหริ.

พระโกกาลิกะ เห็นวิหารว่างเปล่า จึงไปสำนักของพระเทวทัต กล่าวว่า "อาวุโส เทวทัต พระอัครสาวกทั้งสองทำลายบริษัทของท่าน ทำวิหารให้ว่างเปล่า กลับไปแล้ว ท่านมัวแต่นอนหลับ" กระชากจีวรของพระเทวทัตนั้นออก แล้วถีบตรงหัวใจ เหมือนตอกเข็มหมุด ที่ฝาเรือน.

ตาวเทวสฺส มุขโต โลหิตํ อุคฺคญฺฉิ. โส ตโต ปฏฺฐาย คิลาโน อโหสิ สตฺถา เถรํ ปุจฺฉิ "สารีปุตฺต ตุมฺหากํ คตกาเล เทวทตฺโต กึ อกาสี"ติ.

เลือดพุ่งออกจากปากของพระเทวทัต ในขณะนั้น. จำเดิมแต่นั้น พระเทวทัตก็ป่วย พระศาสดา ตรัสถามพระเถระว่า "ดูกรสารีบุตร ในเวลาที่พวกเธอไป พระเทวทัตทำอย่างไร".

"ภนฺเต เทวทตฺโต อเมฺห ทิสฺวา "พุทฺธลีฬฺหํ กริสฺสามี"ติ สุคตาลยํ ทสฺเสนฺโต มหาวินาสํ ปตฺโต"ติ.

พระเถระกราบทูลว่า "พระองค์ผู้เจริญ พระเทวทัตเห็นข้าพระองค์แล้ว คิดว่า "เราจักกระทำพุทธลีลา" แล้วแสดงกิริยาเลียนแบบพระสุคต ประสบความพินาศใหญ่หลวง".

สตฺถา "น โข สารีปุตฺต เทวทตฺโต อิทาเนว มม อนุกโรนฺโต วินาสํ ปตฺโต ปุพฺเพปิ ปตฺโตเยวา"ติ วตฺวา เถเรน ยาจิโต อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาตรัสว่า "ดูกรสารีบุตร เทวทัตทำตามอย่างเรา ถึงความพินาศในบัดนี้ เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ทำตามอย่างเรา ถึงความพินาศแล้วเหมือนกัน" ถูกพระเถระทูลขอร้อง จึงทรงนำอดีตนิทาน มาตรัสเล่าว่า".

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต เกสรสีโห หุตฺวา หิมวนฺตปฺปเทเส กาญฺจนคุหายํ วาสํ กปฺเปสิ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ ณ เมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ เกิดเป็นสีหไกรสรอาศัยอยู่ในถ้ำทองในป่าหิมพานต์.

โส เอกทิวสํ กาญฺจนคุหาย นิกฺขมิตฺวา วิชมฺภิตฺวา จตุทฺทิสํ โอโลเกตฺวา สีหนาทํ นทิตฺวา โคจราย ปกฺกมนฺโต มหามหิสํ วธิตฺวาว มํสํ ขาทิตฺวา เอกํ สรํ โอตริตฺวา มณิวณฺณสฺส อุทกสฺส กุจฺฉึ ปูเรตฺวา คุหํ สนฺธาย ปายาสิ.

วันหนึ่งสีหไกรสรนั้น ออกจากถ้ำทอง บิดกายแลดูทิศทั้ง ๔ บันลือสีหนาทแล้ว หลีกไปหากิน ตะปบควายใหญ่ตาย กินเนื้อแล้ว ลงสู่สระแห่งหนึ่ง ดื่มน้ำมีสีเหมือนแก้วมณีจนอิ่มแปล้ แล้วมุ่งไปเข้าถ้ำ.

อเถโก สิคาโล โคจรปฺปสุโต สหสาว สีหํ ทิสฺวา ปลายิตุํ อสกฺโกนฺโต สีหสฺส ปุรโต ปาเทสุ ปติตฺวา นิปชฺชติ, "กึ ชมฺพุกา"ติ วุตฺเต "อหํ เต สามิ ปาเท อุปฏฺฐาตุกาโมมฺหี"ติ อาห.

ครั้งนั้น มีสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่ง หากินเพลินอยู่ พบราชสีห์โดยกะทันหัน ไม่สามารถหนีไปได้ จึงนอนหมอบอยู่ ใกล้เท้าข้างหน้าราชสีห์ เมื่อราชสีห์ถามว่า "ว่าอย่างไร เจ้าสุนัขจิ้งจอก" จึงตอบว่า "ข้าแต่นาย ข้าพเจ้าอยากนวดเท้าให้ท่าน".

สีโห "สาธุ เอหิ มํ อุปฏฺฐห วรมํสานิ ตํ ขาทาเปสฺสามี"ติ วตฺวา สิคาลํ

ราชสีห์กล่าวว่า "เออดี เจ้าจงมานวดให้เราเถอะ เราจะให้เจ้าได้กินเนื้อดี ๆ"

อาทาย กาญฺจนคุหํ อคมาสิ.

แล้วพาสุนัขจิ้งจอกไปถ้ำทอง.

สิคาโล ตโต ปฏฺฐาย สีหวิฆาสํ ขาทติ. โส กติปาหจฺจเยน ถุลฺลสรีโร อโหสิ.

จำเดิมแต่นั้น สุนัขจิ้งจอกก็ได้กิน(เนื้อ)ที่เป็นเดนของราชสีห์. ล่วงไปได้ ๒-๓ วัน สุนัขจิ้งจอกนั้น ก็มีร่างกายอ้วนใหญ่ขึ้น.

อถ นํ เอกทิวสํ คุหายํ นิปนฺนโกว สีโห อาห "คจฺฉ ชมฺพุกตฺวํ ปพฺพตสิขเร ฐตฺวา ปพฺพตปาเท สญฺจรนฺเตสุ หตฺถิอสฺสมหิสาทีสุ ยสฺส มํสํ ขาทิตุกาโมสิ, ตํ โอโลเกตฺวา อาคนฺตฺวา 'อสุกมํสํ ขาทิตุกาโมมฺหี'ติ วตฺวา 'วิโรจ สามี'ติ วเทหิ อหํ ตํ วธิตฺวา มธุรมํสํ ขาทิตฺวา ตุยฺหมฺปิ ทสฺสามี"ติ.

อยู่มาวันหนึ่ง ราชสีห์นอนอยู่ในถ้ำ ได้พูดกับสุนัขจิ้งจอกนั้นว่า "เจ้าจิ้งจอก เจ้าจงไปยืนบนยอดภูเขา เจ้าปรารถนาจะกินเนื้อของสัตว์ชนิดใด ในบรรดาช้าง ม้า กระบือเป็นต้นที่เที่ยวสัญจรไปที่เชิงเขา เจ้าจงดูสัตว์นั้นแล้วจงมาบอกว่า 'ข้าพเจ้าอยากกินเนื้อชนิดโน้น' ดังนี้แล้วจงบอกว่า 'ข้าแต่นายขอท่านจงแผดเสียงเถิด' เราฆ่าเนื้อตัวนั้น กินเนื้อที่มีรสอร่อย แล้วจักให้เจ้าบ้าง".

สิคาโล ปพฺพตสิขรํ อภิรุหิตฺวา นานปฺปกาเร มิเค โอโลเกตฺวา ยสฺเสว มํสํ ขาทิตุกาโม อโหสิ กาญฺจนคุหํ ปวิสิตฺวา ตเมว สีหสฺส อาโรเจตฺวา ปาเทสุ ปติตฺวา "วิโรจ สามี"ติ วทติ.

สุนัขจิ้งจอก ขึ้นไปบนยอดเขา มองดูเนื้อชนิดต่าง ๆ แล้วเข้าไปสู่ถ้ำทอง บอกเนื้อของสัตว์ชนิดที่ตนอยากกินแก่ราชสีห์ หมอบที่เท้าแล้วกล่าวว่า "ข้าแต่นายขอท่านจงแผดเสียงเถิด".

สีโห เวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา สเจปิ มตฺตวรวารโณ อโหสิ ตตฺเถว นํ ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา สยํปิ วรมํสํ ขาทติ สิคาลสฺสาปิ เทติ. สิคาโล กุจฺฉิปูรํ มํสํ ขาทิตฺวา คุหํ ปวิสิตฺวา นิทฺทายติ.

ราชสีห์วิ่งไปโดยเร็ว แม้หากมีช้างพลายตกมันก็ให้ช้างนั้นถึงความสิ้นชีวิต ในที่นั้น นั่นเอง กินเนื้อล่ำ ๆ เอง (และ) ให้แก่สุนัขจิ้งจอกด้วย. สุนัขจิ้งจอกนั้น กินเนื้อจนอิ่มแล้ว ก็เข้าไปสู่ถ้ำ นอนหลับ.

โส คจฺฉนฺเต กาเล มานํ วฑฺเฒติ "อหมฺปิ จตุปฺปโทว กึการณา ทิวเส ทิวเส ปเรหิ โปสิยมาโน วิหรามิ อิโต ปฏฺฐาย อหมฺปิ หตฺถิอาทโย ปหริตฺวา มํสํ ขาทิสฺสามิ สีโหปิ มิคราชา 'วิโรจ สามี'ติ วุตฺตเมว ปทํ นิสฺสาย วารเณ วเธสิ อหํ สีเหน 'วิโรจ ชมฺพุกา'ติ. มํ วทาเปตฺวา เอกํ วรวารณํ วธิตฺวา มํสํ ขาทิสฺสามี"ติ.

เมื่อกาลล่วงไป สุนัขจิ้งจอกนั้น เกิดมานะขึ้นว่า "แม้เราก็เป็นสัตว์ ๔ เท้า เพราะเหตุไร เราจึงต้องให้ผู้อื่นเลี้ยงอยู่ทุกวัน จำเดิมแต่นี้ไป เราจักฆ่าช้างเป็นต้นกินเนื้อ(เอง) แม้ราชสีห์ผู้เป็นเจ้าแห่งเนื้อ อาศัยบทอันเรากล่าวแล้วว่า 'ข้าแต่นาย ขอท่านจงแผดเสียงเถิด' ฆ่าช้างแล้วหลายตัว เราจะให้ราชสีห์พูดกับเราว่า 'แน่ะเจ้าจิ้งจอก เจ้าจงแผดเสียง' ดังนี้ ฆ่าช้างสักตัวหนึ่งกินเนื้อ".

โส สีหํ อุปสงฺกมิตฺวา เอตทโวจ "สามิ มยา ทีฆรตฺตํ ตุเมฺหหิ วธิตวรวารณานํ มํสํ ขาทิตํ อหมฺปิ เอกํ วารณํ ปหริตฺวา มํสํ ขาทิตุกาโม, ตสฺมา ตุเมฺหหิ นิปนฺนฏฺฐาเน กาญฺจนคุหายํ นิปชฺชิสฺสามิ ตุเมฺห ปพฺพตปาเท วิจรนฺตํ วรวารณํ โอโลเกตฺวา มม สนฺติกํ อาคนฺตฺวา "วิโรจ ชมฺพุกา"ติ วเทถ เอตฺตกมตฺตมฺปิ มจฺเฉรํ มา กริตฺถา"ติ.

สุนัขจิ้งจอกนั้น เข้าไปหาราชสีห์พูดว่า "ข้าแต่นาย ข้าพเจ้ากินเนื้อช้างที่ท่านฆ่ามาเป็นเวลานานแล้ว ข้าพเจ้าใคร่จะฆ่าช้างสักตัวหนึ่ง แล้วกินเนื้อ, เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจักนอน ณ ถ้ำทองบนสถานที่ท่านนอน ท่านจงไปดูช้างที่เที่ยวอยู่ที่เชิงเขา แล้วจงมาหาข้าพเจ้ากล่าวว่า "แน่ะสุนัขจิ้งจอก เจ้าจงแผดเสียง" ท่านอย่าหวงแหนแม้คำเพียงเท่านี้เลย".

อถ นํ สีโห อาห "น ตฺวํ ชมฺพุก วารเณ วธิตุํ สมตฺโถ, สีหกุเล อุปฺปนฺโน วารณํ ปหริตฺวา มํสํ ขาทนสมตฺโถ สิคาโล นาม โลเก นตฺถิ มา เต

ครั้งนั้น ราชสีห์พูดกับสุนัขจิ้งจอกนั้นว่า "เจ้าจิ้งจอก เจ้าไม่สามารถฆ่าช้างได้เลย, ขึ้นชื่อว่า สุนัขจิ้งจอก ซึ่งเกิดขึ้นในเหล่าราชสีห์ สามารถฆ่าช้างกินเนื้อได้ไม่มี

เอวํ รุจฺจิ มยา วธิตวรวารณานญฺเญว มํสํ ขาทิตฺวา วสสฺสู"ติ.

ในโลก เจ้าอย่าชอบใจอย่างนี้เลย จงอยู่กินเนื้อช้าง ที่เราฆ่าไว้เถอะ".

โส เอวํ วุตฺโตปิ โอรมิตุํ น อิจฺฉิ ปุนปฺปุนํ ยาจิเยว.

สุนัขจิ้งจอกนั้น แม้ถูกกล่าวห้ามอย่างนี้แล้ว ก็ยังไม่ยอมลดละ อ้อนวอนอยู่แล้ว ๆ เล่า ๆ.

สีโห ตํ นิวาเรตุํ อสกฺโกนฺโต สมฺปฏิจฺฉิตฺวา "เตนหิ มม วสนฏฺฐานํ ปวิสิตฺวา นิปชฺชา"ติ ชมฺพุกํ กาญฺจนคุหายํ นิปชฺชาเปตฺวา สยํ ปพฺพตปาเท มตฺตวรวารณํ โอโลเกตฺวา คุหาทฺวารํ คนฺตฺวา "วิโรจ ชมฺพุกา"ติ อาห.

ราชสีห์ เมื่อไม่อาจห้ามสุนัขจิ้งจอกนั้นได้ จึงรับว่า "ถ้าเช่นนั้น เจ้าจงเข้าไปนอนอยู่ในที่อยู่ของเรา" ให้สุนัขจิ้งจอกนอนในถ้ำทอง ตัวเองมองหาช้างพลายตกมันที่เชิงเขาแล้ว ไปที่ประตูถ้ำกล่าวว่า "แน่ะเจ้าจิ้งจอก เจ้าจงแผดเสียงเถิด".

สิคาโล กาญฺจนคุหาย นิกฺขมิตฺวา วิชมฺภิตฺวา จตุทฺทิสํ โอโลเกตฺวา ติกฺขตฺตุํ วสฺสิตฺวา "มตฺตวารณสฺส กุมฺเภ ปติสฺสามี"ติ วิรชฺฌิตฺวา ปาทมูเล ปติ. วารโณ ทกฺขิณปาทํ อุกฺขิปิตฺวา ตสฺส สีสํ อกฺกมิ. สีสฏฺฐานิ จุณฺณวิจุณฺณานิ อเหสุํ.

สุนัขจิ้งจอกออกจากถ้ำทอง สะบัดกาย แลดูทิศทั้ง ๔ หอน ๓ ครั้ง คิดว่า "เราจักกระโดดไปที่กระพองช้างพลายตกมัน" กลับพลาดตกไปที่เท้าช้าง. ช้างยกเท้าขวาขึ้นเหยียบศีรษะ ของสุนัขจิ้งจอกนั้น. กระดูกศีรษะแหลกละเอียด.

อถสฺส สรีรํ วารโณ ปาเทน ฆํสิตฺวา ราสึ กตฺวา อุปริ ลณฺฑํ ปาเตตฺวา โกญฺจนาทํ นทนฺโต อรญฺญํ ปาวิสิ.

ลำดับนั้น ช้างพลายจึงใช้เท้าขยี้ร่างของสุนัขจิ้งจอกนั้น ทำเป็นกอง ถ่ายอุจจาระทับข้างบน ร้องโกญจนาทวิ่งเข้าไปในป่า.

โพธิสตฺโต อิมํ ปวุตฺตึ ทิสฺวา "อิทานิ วิโรจ ชมฺพุกา"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

พระโพธิสัตว์เห็นความเป็นไปนั้นแล้วกล่าวว่า "เจ้าจิ้งจอก เจ้าจงแผดเสียงในบัดนี้" กล่าวคาถานี้ว่า

๑๔๓. "ลสี จ เต นิปฺผลิตา
มตฺถโก จ ปทาลิโต
สพฺพา เต ผาสุกา ภคฺคา
อชฺช โข ตฺวํ วิโรจสี"ติ.

ตตฺถ **ลสีติ** มตฺถลุงฺคํ. **นิปฺผลิตาติ** นิกฺขนฺตา.

โพธิสตฺโต อิมํ คาถํ วตฺวา ยาวตายุกํ ฐตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา สิคาโล เทวทตฺโต อโหสิ สีโห ปน อหเมวา"ติ.

วิโรจนชาตกวณฺณนา ตติยา.

๑๔๓. "มันสมองของเจ้า ไหลออกมา
หัวของเจ้าก็ถูกขยี้ ซี่โครงของเจ้า
หักหมด (เพราะ) เจ้าแผดเสียง
วันนี้".

คำว่า **ลสี** ในคาถานั้นหมายถึง มันสมอง. บทว่า **นิปฺผลิตา** ได้แก่ ไหลออกมา.

พระโพธิสัตว์ ครั้นกล่าวคาถานี้แล้ว ดำรงอยู่ตลอดอายุขัยแล้วไปตามยถากรรม.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา(ตรัส)แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "สุนัขจิ้งจอกในกาลนั้นกลับชาติมาเป็นพระเทวทัต ส่วนราชสีห์กลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล".

พรรณนาวิโรจนชาดกที่ ๓ จบ.

๔. นงฺคุฏฺฐชาตก (๑๔๔)

๑๔๔. "พหุมฺเปตํ อสพฺภิ ชาตเวท
ยนฺตํ วาลธินาภิปูชยาม
มํสารหสฺส นตฺถชฺช มํสํ
นงฺคุฏฺฐมฺปิ ภวํ ปฏิคฺคหาตู"ติ.

นงฺคุฏฺฐชาตกํ จตุตฺถํ.

๔. นังคุฏฐชาดก (๑๔๔)

๑๔๔. "ดูกรไฟผู้มิใช่ผู้ดี เราย่อมบูชาท่าน
ด้วยท่อนหางแม้เท่านี้ ก็มากแล้ว
วันนี้เนื้อสำหรับท่าน ผู้ควรกินเนื้อ
ย่อมไม่มี ดูกรท่านผู้เจริญ ขอท่าน
จงรับเอาแต่เพียงท่อนหางเถิด".

นังคุฏฐชาดก ที่ ๔.

๑๑๑-๑ ภ. ๗-ป. ๖-๗ ๑๑๑

๔. นงฺคุฏฺฐชาตกวณฺณนา (๑๔๔)

พหุมฺเปตํ อสพฺภิ ชาตเวทาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต อาชีวกานํ มิจฺฉาตปํ อารพฺภ กเถสิ.

ตทา กิร อาชีวกา เชตวนปิฏฺฐิยํ นานปฺปการํ มิจฺฉาตปํ จรนฺติ. สมฺพหุลา ภิกฺขู เตสํ ตํ อุกฺกุฏิกปฺปธาน-วคฺคุลิวตฺตกณฺฏกาปสฺสยปญฺจตปนาทิเภทํ มิจฺฉาตปํ ทิสฺวา ภควนฺตํ ปุจฺฉึสุ "อตฺถิ นุ โข ภนฺเต อิมํ มิจฺฉาตปํ นิสฺสาย กุสลํ วา วุฑฺฒิ วา"ติ.

สตฺถา "น ภิกฺขเว เอวรูปํ มิจฺฉาตปํ นิสฺสาย กุสลํ วา วุฑฺฒิ วา อตฺถิ ปุพฺเพ ปณฺฑิตา เอวรูปํ ตปํ นิสฺสาย กุสลํ วา วุฑฺฒิ วา ภวิสฺสตีติ สญฺญาย ชาตคฺคึ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อคฺคิชุหนาทิวเสน กิญฺจิ วุฑฺฒึ อปสฺสนฺตา อคฺคึ อุทเกน นิพฺพาเปตฺวา กสิณปริกมฺมํ กตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา

๔. พรรณนานังคุฏฐชาดก (๑๔๔)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภตบะที่ผิดของพวกอาชีวก แล้วตรัสพระธรรมเทศนา มีคำว่า **ดูกรไฟผู้มิใช่ผู้ดี แม้เท่านี้ก็มากแล้ว** เป็นต้น.

ได้ยินว่า ในครั้งนั้น พวกอาชีวกบำเพ็ญตบะที่ผิด มีประการต่างๆ ด้านหลังพระเชตวันมหาวิหาร. ภิกษุจำนวนมากเห็นตบะที่ผิด เป็นต้นว่า ความเพียรในการนั่งกระโหย่ง ทำเหมือนค้างคาวนอนบนหนาม ย่างด้วยไฟ ๕ กองนั้นของอาชีวกเหล่านั้นแล้ว ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความดี หรือความเจริญอาศัยตบะที่ผิดนี้มีอยู่หรือหนอแล".

พระศาสดาตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ความดีหรือความเจริญย่อมไม่มี เพราะอาศัยตบะที่ผิดเห็นปานนี้ บัณฑิตในกาลก่อน ถือดวงไฟประจำกำเนิดด้วยความสำคัญว่า ความดีหรือความเจริญจักมีเพราะอาศัยตบะ เห็นปานนี้ แล้วเข้าไปสู่ป่า ไม่ประสบความเจริญอะไร ๆ ด้วยอำนาจการบูชาไฟเป็นต้น จึงเอาน้ำดับไฟเสีย แล้วบริกรรมกสิณ ให้อภิญญาและ

พฺรหฺมโลกปรายนา อเหสุนฺ"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

สมาบัติเกิดขึ้น แล้วได้ไปเกิดในพรหมโลก" ดังนี้แล้ว ทรงนำเรื่องอดีตมา.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อุทิจฺจ-พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติ. ตสฺส ชาตทิวเส มาตาปิตโร ชาตคฺคึ คเหตฺวา จเปสุํ.

ในอดีตกาล ครั้งพระเจ้าพรหมทัต ทรงครองราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ เกิดในตระกูลพราหมณ์ชั้นสูง. ในวันที่พระโพธิสัตว์เกิด มารดาบิดา จุดไฟประจำกำเนิดตั้งไว้ให้.

อถ นํ โสฬสวสฺสิกกาเล เอตทโวจุํ "มยํ เต ปุตฺต ชาตทิวเส อคฺคึ คณฺหิมฺห สเจ อคารํ อชฺฌาวสิตุกาโม ตโย เวเท อุคฺคณฺห อถ พฺรหฺมโลกํ คนฺตุกาโม อคฺคึ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อคฺคึ ปริจรนฺโต มหาพฺรหฺมานํ อาราเธตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโน โหหี"ติ.

ครั้นท่านมีอายุได้ ๑๖ ปี มารดาบิดาบอกท่านว่า "ลูกเอ๋ย เราจุดไฟไว้ในวันที่เจ้าเกิด ถ้าหากเจ้าปรารถนาอยู่ครองเรือน ก็จงเรียนพระเวททั้ง ๓ หรือมิฉะนั้นเจ้าปรารถนาจะไปพรหมโลก ก็จงถือคบไฟไปสู่ป่า บำเรอไฟอยู่ ทำให้ท้าวมหาพรหมโปรดปรานแล้ว ก็จะมุ่งหน้าไปสู่พรหมโลกได้".

โส "น มยฺหํ อคาเรน อตฺโถ"ติ อคฺคึ คเหตฺวา อรญฺญํ ปวิสิตฺวา อสฺสมปทํ มาเปตฺวา อคฺคึ ปริจรนฺโต อรญฺเญ วิหาสิ. โส เอกทิวสํ ปจฺจนฺตคามเก โคทกฺขิณํ ลภิตฺวา ตํ โคณํ อสฺสมปทํ เนตฺวา จินฺเตสิ "อคฺคึ ภควนฺตํ โคมํสํ ขาทาเปสฺสามี"ติ.

พระโพธิสัตว์นั้น คิดว่า "เราไม่ต้องการครองเรือน" ดังนี้แล้วจึงถือคบไฟเข้าไปสู่ป่า สร้างอาศรมบทบำเรอไฟอยู่ในป่า. วันหนึ่งพระโพธิสัตว์ ได้รับของถวายคือโค ในหมู่บ้านชายแดน จึงนำโคนั้นไปยังอาศรมบท คิดว่า "เราจักให้ไฟผู้มีโชค เคี้ยวกินเนื้อโค".

อถสฺส เอตทโหสิ "อิธ โลณํ นตฺถิ อคฺคิ ภควา อโลณํ ขาทิตุํ น สกฺขิสฺสติ คามโต โลณํ อาหริตฺวา

ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ได้มีความดำริอย่างนี้ว่า "ในที่นี้ไม่มีเกลือ ไฟผู้มีโชคจักไม่สามารถกินของที่ไม่เค็ม เรานำเกลือ

อคฺคึ ภควนฺตํ สโลณกํ ขาทาเปสฺสามี"ติ. โส ตํ ตตฺเถว พนฺธิตฺวา โลณตฺถาย คามกํ อคมาสิ.

ตสฺมึ คเต สมฺพหุลา ลุทฺทกา ตํ ฐานํ อาคตา โคณํ ทิสฺวา วธิตฺวา มํสํ ปจิตฺวา ขาทิตฺวา นงฺคุฏฺฐญฺจ ชงฺฆญฺจ จมฺมญฺจ ตตฺเถว ฉฑฺเฑตฺวา อวเสสมํสมาทาย อคมํสุ.

พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา นงฺคุฏฺฐาทิมตฺตํ ทิสฺวา จินฺเตสิ "อยํ อคฺคิภควา อตฺตโนปิ สนฺตกํ รกฺขิตุํ น สกฺโกติ มํ ปน กทา รกฺขิสฺสติ อิมินา อคฺคิปริจรเณน นิรตฺถเกน ภวิตพฺพํ นตฺถิ อิโตนิทานํ กุสลํ วา วุฑฺฒิ วา"ติ.

โส อคฺคิปาริจริยาย วิคตจฺฉนฺโท "อมฺโภ อคฺคิ ตฺวํ อตฺตโนปิ สนฺตกํ รกฺขิตุํ อสกฺโกนฺโต มํ กทา รกฺขิสฺสสิ มํสํ นตฺถิ เอตฺตเกนปิ ตุสฺสาหี"ติ นงฺคุฏฺฐาทีนิ อคฺคิมฺหิ ปกฺขิปนฺโต อิมํ คาถมาห

มาจากบ้าน จักให้ไฟผู้มีโชค กินของที่มีรสเค็ม". พระโพธิสัตว์นั้น ผูกโคนั้นไว้ในที่นั้นนั่นเอง แล้วก็ได้ไปยังหมู่บ้านเพื่อหาเกลือ.

เมื่อพระโพธิสัตว์นั้นไปแล้ว นายพรานเป็นอันมากมาถึงที่นั้น เห็นโค จึงฆ่าเสียย่างเนื้อเคี้ยวกิน แล้วทิ้งไว้แต่ท่อนหางลำแข้ง และหนังไว้ในที่นั้นนั่นเอง แล้วได้หยิบเนื้อที่เหลือไป.

พราหมณ์กลับมาเห็น ส่วนเหลือเพียงหางเป็นต้น จึงครุ่นคิดว่า "ไฟผู้มีโชคนี้ ย่อมไม่สามารถจะรักษา แม้สมบัติของตนไว้ได้ ก็เมื่อไรจักรักษาเราได้ การบำเรอไฟนี้ คงจะไร้ประโยชน์(เพราะ) ความดีหรือความเจริญ ที่มีการบำเรอไฟนี้เป็นเหตุไม่มีอยู่".

พระโพธิสัตว์นั้น คลายความพอใจในการบำเรอไฟกล่าวว่า "ดูกรไฟผู้เจริญ ท่านไม่สามารถจะรักษาแม้สมบัติของตนไว้ได้ จักรักษาเราได้ในกาลไร เนื้อก็หมด ท่านจงยินดีด้วยของแม้เพียงเท่านี้เถิด" เมื่อโยนส่วนที่เหลือมีหางเป็นต้น เข้าไปในไฟ จึงกล่าวคาถานี้ว่า

๑๔๔. "พหุมฺเปตํ อสพฺภิ ชาตเวท
ยนฺตํ วาลธินาภิปูชยาม

๑๔๔. "ดูกรไฟผู้มิใช่ผู้ดี เราย่อมบูชาท่าน
ด้วยท่อนหางแม้เท่านี้ ก็มากแล้ว

มํสารหสฺส นตฺถชฺช มํสํ นงฺคุฏฺฐมฺปิ ภวํ ปฏิคฺคหาตู"ติ.

วันนี้เนื้อสำหรับท่าน ผู้ควรกินเนื้อ ย่อมไม่มี ดูกรท่านผู้เจริญ ขอท่านจงรับเอาแต่เพียงท่อนหางเถิด".

ตตฺถ **พหุมฺเปตนฺติ** เอตฺตกมฺปิ พหุํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **แม้เท่านี้ก็มากแล้ว** อธิบายว่า แม้เพียงเท่านี้ก็เป็นการมากแล้ว.

อสพฺภีติ อสปฺปุริส อสาธุชาติก.

คำว่า **ผู้มิใช่ผู้ดี** อธิบายว่า ผู้มิใช่สัตบุรุษ ได้แก่ ผู้เป็นคนเลว.

ชาตเวทาติ อคฺคึ อาลปติ. อคฺคิ หิ ชาตมตฺโตว เวทิยติ ขายติ ปากโฏ โหติ ตสฺมา ชาตเวโทติ วุจฺจติ.

ท่านย่อมเรียกไฟว่า **ชาตเวท**. อธิบายว่า แท้จริง ไฟพอเกิดเท่านั้น ก็ประกาศให้คนรู้ ได้แก่ ย่อมปรากฏ คือเป็นของแจ้งชัด เพราะเหตุนั้น ท่านจึงเรียกว่า ชาตเวท.

ยนฺตํ วาลธินาภิปูชยามาติ ยํ อชฺช มยํ อตฺตโนปิ สนฺตกํ รกฺขิตุํ อสมตฺถํ ภควนฺตํ วาลธินา อภิปูชยาม เอตมฺปิ เต พหุเมวาติ ทสฺเสติ.

คำว่า **เราย่อมบูชาท่านด้วยท่อนหาง** พระโพธิสัตว์แสดงว่า วันนี้เราจะบูชาท่านผู้มีโชค ผู้ไม่สามารถจะรักษาสมบัติ แม้ของตนไว้ได้ ด้วยท่อนหาง แม้แค่นี้ก็เป็นการมากเกินไปสำหรับท่าน.

มํสารหสฺสาติ มํสารหสฺส ตุยฺหํ นตฺถิ อชฺช มํสํ.

คำว่า **ผู้ควรกินเนื้อ** ได้แก่ ผู้ควรแก่การกินเนื้อ คือวันนี้เนื้อสำหรับท่านหมดสิ้น.

นงฺคุฏฺฐมฺปิ ภวํ ปฏิคฺคหาตูติ อตฺตโน สนฺตกํ รกฺขิตุํ อสกฺโกนฺโต ภวํ อิมํ

คำว่า **ดูกรท่านผู้เจริญ ท่านจงรับแต่เพียงท่อนหางเถิด** อธิบายว่า ดูกรท่านผู้เจริญ ท่านเมื่อไม่สามารถจะรักษาสมบัติ

สชงฺฆจมฺมํ นงฺคุฏฺฐมฺปิ ปฏิคฺคณฺหตูติ.

ของตนได้ ก็จงรับแต่เพียงท่อนหาง พร้อมทั้งแข้ง และหนังนี้เถิด.

เอวํ วตฺวา มหาสตฺโต อคฺคึ อุทเกน นิพฺพาเปตฺวา อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา พฺรหฺมโลกปรายโน อโหสิ.

พระมหาสัตว์ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ใช้น้ำดับไฟเสียแล้วบวชเป็นฤาษี ยังอภิญญาและสมาบัติให้เกิด แล้วได้มุ่งหน้าเกิดในพรหมโลก.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา นิพฺพุตคฺคิตาปโส อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "ดาบสผู้ดับไฟเสียในครั้งนั้น ได้แก่ เราตถาคตนั่นเอง ในเวลานี้" ดังนี้แล.

นงฺคุฏฺฐชาตกวณฺณนา จตุตฺถา.

พรรณนานงคุฏฐชาดก ที่ ๔ จบ.

๕. ราธชาตก (๑๔๕)

๑๔๕. "น ตฺวํ ราธ วิชานาสิ
อฑฺฒรตฺเต อนาคเต
อพฺยายตํ วิลปสิ
วิรตฺเต โกสิยายเน"ติ.

ราธชาตกํ ปญฺจมํ.

๕. ราธชาดก (๑๔๕)

๑๔๕. "ราธะเอ๋ย เจ้าไม่รู้ว่ายังไม่ถึง
ครึ่งราตรี (จะมีบุรุษมากี่คน) เจ้า
พูดอย่างโง่ ๆ ในเมื่อแม่โกสิยายนี
หมดรักเสียแล้ว".

ราธชาดก ที่ ๕.

๑๑๑-๑๑๕ ๑.๑๑.๑๑ ๑๑๑

๕. ราธชาตกวณฺณนา (๑๔๕)

"น ตฺวํ ราธ วิชานาสี"ติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต ปุราณทุติยิกาปโลภนํ อารพฺภ กเถสิ. ปจฺจุปฺปนฺนวตฺถุํ อินฺทฺริยชาตเก อาวิภวิสฺสติ.

สตฺถา ปน ตํ ภิกฺขุํ อามนฺเตตฺวา "ภิกฺขุ มาตุคาโม นาม อรกฺขิโย อารกฺขํ ฐเปตฺวา รกฺขนฺโตปิ นํ รกฺขิตุํ น สกฺโกติ ตฺวมฺปิ ภิกฺขุ ปุพฺเพ เอตํ อารกฺขํ ฐเปตฺวา รกฺขนฺโต รกฺขิตุํ นาสกฺขิ อิทานิ กถํ รกฺขสี"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สุกโยนิยํ นิพฺพตฺติ.

กาสีรฏฺเฐ เอโก พฺราหฺมโณ โพธิสตฺตญฺจ กนิฏฺฐภาติกญฺจสฺส ปุตฺตฏฺฐาเน ฐเปตฺวา โปเสสิ.

เตสุ โพธิสตฺตสฺส "โปฏฺฐปาโท"ติ นามํ อโหสิ อิตรสฺส "ราโธ"ติ.

๕. พรรณนาราธชาดก (๑๔๕)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน ทรงปรารภการยั่วยวนของภรรยาเก่า(ของภิกษุรูปหนึ่ง) ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า "ราธะเอ๋ย เจ้าไม่รู้" ดังนี้เป็นต้น. เรื่องปัจจุบัน จักอธิบายไว้ในอินทรียชาดก.

พระศาสดา ตรัสเรียกภิกษุนั้นมาแล้วตรัสว่า "ภิกษุขึ้นชื่อว่ามาตุคาม รักษาไม่ได้ แม้บุคคลจะวางการอารักขาไว้แล้วรักษาอยู่ ก็ไม่สามารถรักษามาตุคามนั้นได้ ภิกษุแม้เธอวางการอารักขาอยู่ในกาลก่อน ก็ไม่อาจรักษานางนั้นได้ ก็ในบัดนี้ เธอจะรักษาได้อย่างไร" แล้วทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า.

ในอดีตกาล สมัยเมื่อพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ เกิดในกำเนิดนกแก้ว.

ในแคว้นกาสี พราหมณ์คนหนึ่งได้เลี้ยงนก พระโพธิสัตว์และนกตัวน้อง ไว้ในฐานะลูกชาย.

ในนกทั้ง ๒ ตัวนั้น นกพระโพธิสัตว์มีชื่อว่า "โปฏฐปาทะ" นกตัวน้องชื่อว่า "ราธะ".

ตสฺส ปน พฺราหฺมณสฺส ภริยา อนาจารา โหติ ทุสฺสีลา. โส โวหารตฺถาย คจฺฉนฺโต อุโภปิ ภาตโร อาห "ตาต สเจ โว มาตา พฺราหฺมณี อนาจารํ จรติ วาเรยฺยาถ นนฺ"ติ.

ส่วนภริยาของพราหมณ์นั้น เป็นหญิงมีความประพฤติไม่ดี ทุศีล. พราหมณ์นั้นเมื่อจะไปค้าขาย บอกกับนกสองพี่น้องว่า "แน่ะพ่อ ถ้านางพราหมณี ผู้เป็นมารดาของเจ้าประพฤติไม่ดีไม่งามไซร้ เจ้าทั้งสองพึงห้ามนาง".

โพธิสตฺโต อาห "สาธุ ตาต วาเรตุํ สกฺโกนฺโต วาเรสฺสามิ อสกฺโกนฺโต ตุณฺหี ภวิสฺสามี"ติ.

พระโพธิสัตว์พูดว่า "พ่อจ๋า ได้จ๊ะ ถ้าฉันอาจห้ามได้ ฉันจักห้าม ถ้าห้ามไม่ได้ ฉันจักนิ่ง".

เอวํ พฺราหฺมโณ พฺราหฺมณึ สุกานํ นิยฺยาเทตฺวา โวหารตฺถาย คโต.

พราหมณ์ ได้มอบนางพราหมณี ไว้แก่นกแก้วทั้งคู่ แล้วก็ไปค้าขาย.

ตสฺส คตทิวสโต ปฏฺฐาย พฺราหฺมณี อติจริตุํ อารทฺธา. ปวิสนฺตานญฺจ นิกฺขมนฺตานญฺจ ปมาณํ นตฺถิ.

จำเดิมแต่วันที่พราหมณ์นั้น ไปค้าขาย นางพราหมณี ก็เริ่มประพฤตินอกใจ. คนเข้าออกไม่มีกำหนด.

ตสฺสา กิริยํ ทิสฺวา ราโธ โพธิสตฺตํ อาห "ภาติก อมฺหากํ ปิตา 'สเจ โว มาตา อนาจารํ จรติ วาเรยฺยาถา'ติ วตฺวา คโต, อิทานิเปสา อนาจารํ จรติ วาเรม นนฺ"ติ.

ราธะ เห็นกิริยาของนางพราหมณีนั้นแล้ว จึงกล่าวกับพระโพธิสัตว์ว่า "พี่จ๋า พ่อของเราสั่งไว้ว่า 'ถ้ามารดาของเจ้า ประพฤติไม่ดีไม่งามไซร้ พวกเจ้าควรห้าม' แล้วจึงไป, ก็บัดนี้ นางพราหมณีนี้ประพฤติอนาจาร เราจะห้ามนางพราหมณีนั้น".

โพธิสตฺโต "ตาต ตวํ อตฺตโน อพฺยตฺตตาย พาลภาเวเนว วเทสิ มาตุคามํ นาม อุกฺขิปิตฺวา จรนฺตาปิ

พระโพธิสัตว์ กล่าวว่า "พ่อเอ๋ย เจ้าพูดด้วยความโง่แท้ ๆ เพราะตนไม่ฉลาด คนทั้งหลาย แม้จะอุ้มมาตุคามเที่ยวไป

รกฺขิตุํ น สกฺโกนฺติ ยํ กมฺมํ กาตุํ น สกฺโกนฺติ น ตํ กาตุํ วฏฺฏตี"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

ก็ไม่อาจรักษาได้ เราไม่ควรจะทำกิจที่คนทั้งหลาย ไม่อาจจะทำได้" แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

๑๔๕. "น ตฺวํ ราช วิชานาสิ
อฑฺฒรตฺเต อนาคเต
อพฺยายตํ วิลปสิ
วิรตฺเต โกสิยายเน"ติ.

๑๔๕. "ราชะเอ๋ย เจ้าไม่รู้ว่ายังไม่ถึงครึ่งราตรี (จะมีบุรุษมากี่คน) เจ้าพูดอย่างโง่ ๆ ในเมื่อแม่โกสิยายนีหมดรักเสียแล้ว".

ตตฺถ **น ตฺวํ ราช วิชานาสิ อฑฺฒรตฺเต อนาคเตติ** ตาต ราช ตฺวํ น ชานาสิ อฑฺฒรตฺเต อนาคเต ปฐมยาเมเยว เอตฺตกา ชนา อาคตา อิทานิ โก ชานาติ "กิตฺตกาปิ อาคมิสฺสนฺตี"ติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **ราชะเอ๋ย เจ้าไม่รู้ว่า ไม่ถึงครึ่งราตรี** มีอธิบายว่า พ่อราชะเอ๋ย เจ้าไม่รู้ว่ายังไม่ถึงครึ่งคืน คือยังเป็นปฐมยามเทียวว่า คนมีประมาณเท่านี้มาแล้ว บัดนี้ใครเล่าจะรู้ว่า "คนมีประมาณเท่านี้จักมา".

อพฺยายตํ วิลปสีติ ตฺวํ อพฺยตฺตวิลาปํ วิลปสิ. **วิรตฺเต โกสิยายเนติ** มาตา โน โกสิยายนี พฺราหฺมณี วิรตฺตา อมฺหากํ ปิตริ นิปฺเปมา ชาตาว สจฺสฺสา ตสฺมึ สิเนโห วา เปมํ วา ภเวยฺย น เอวรูปํ อนาจารํ กเรยฺยาติ อิมมตฺถํ เอเตหิ พฺยญฺชเนหิ ปกาเสสิ.

คำว่า **เจ้าพูดอย่างโง่ ๆ** ความว่า เจ้าพูดอย่างคนไม่ฉลาด. คำว่า **ในเมื่อแม่โกสิยายนีหมดรักเสียแล้ว** ความว่า นางพราหมณี ชื่อโกสิยายนี ผู้เป็นมารดาของเราหมดรักเสียแล้ว คือสิ้นรักในบิดาของเราแล้ว หากว่า นางพราหมณีนั้นยังมีความเยื่อใย หรือความรักในบิดาอยู่บ้างไซร้ นางจะไม่ทำอนาจารอย่างนี้ พระโพธิสัตว์ประกาศเนื้อความนี้ ด้วยพยัญชนะเหล่านี้ ด้วยประการฉะนี้.

เอวํ ปกาเสตฺวา จ ปน พฺราหฺมณิยา สทฺธึ ราชสฺส วตฺตุํ น

ก็แล ครั้นประกาศอย่างนี้แล้ว พระโพธิสัตว์ ไม่ให้ราชะพูดกับนาง

อทาสิ.

สา ยาว พฺราหฺมณสฺส อนาคมนา ยถารุจิยา วิจริ.

พฺราหฺมโณ อาคนฺตฺวา โปฏฺฐปาทํ ปุจฺฉิ "ตาต กีทิสี โว มาตา"ติ.

โพธิสตฺโต พฺราหฺมณสฺส สพฺพํ ยถาภูตํ กเถตฺวา "กึ เต ตาต เอวรูปาย ทุสฺสีลายา"ติ วตฺวา "ตาต อเมฺหหิ มาตุยา โทสสฺส กถิตกาลโต ปฏฺฐาย น สกฺกา อิธ วสิตุนฺ"ติ พฺราหฺมณสฺส ปาเท วนฺทิตฺวา อุปฺปติตฺวา อรญฺญํ อคมาสิ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา สจฺจานิ ปกาเสสิ.

สจฺจปริโยสาเน อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุ โสตาปตฺติผเล ปติฏฺฐหิ.

ตทา พฺราหฺมโณ จ พฺราหฺมณี จ เอเตเยว เทฺวชนา อเหสุํ ราโธ ปน อานนฺโท โปฏฺฐปาโท ปน อหเมวาติ.

ราธชาตกวณฺณนา ปญฺจมา.

พราหมณี.

นางพราหมณีประพฤติตามความชอบใจตลอดเวลาที่พราหมณ์ ยังไม่กลับ.

พราหมณ์กลับมาแล้ว ถามโปฏฐปาทะว่า "พ่อเอ๋ย มารดาของเจ้าเป็นอย่างไร".

พระโพธิสัตว์ บอกความจริงทั้งหมด แก่พราหมณ์กล่าวว่า "พ่อ หญิงทุศีลเช่นนี้จะมีประโยชน์อะไรสำหรับพ่อ" กล่าว(ย้ำอีกว่า) "พ่อจ๋า นับแต่ฉันได้บอกความเลวของมารดาแล้ว ฉันทั้ง ๒ ไม่อาจอยู่ในที่นี้ได้อีก" ไหว้เท้าพราหมณ์แล้วโผบินเข้าป่าไป.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้ว ทรงประกาศสัจจะทั้งหลาย.

ในที่สุดแห่งสัจจะ ภิกษุผู้กลัดกลุ้มใจได้ดำรงอยู่ในโสดาปัตติผล.

พราหมณ์ และพราหมณี ในกาลนั้นกลับชาติมาเป็นชนทั้งสองเหล่านี้ ส่วนราธะกลับชาติมาเป็นพระอานนท์ สำหรับโปฏฐปาทะกลับชาติมาเป็นเราผู้ตถาคตแล.

พรรณนาราธชาดก ที่ ๕ จบ.

ชาดกภาค ๑ ภาค ๑ เล่ม ๑ ๑๑๑

๖. กากชาตก (๑๔๖)

๑๔๖. "อปิ นุ หนุกา สนฺตา
มุขญฺจ ปริสุสฺสติ
โอรมาม น ปาเรม
ปูรเตว มโหทธี"ติ.

กากชาตกํ ฉฏฺฐํ.

๖. กากชาดก (๑๔๖)

๑๔๖. "เออหนอ คางของเราล้าแล้ว
ปากก็ซูบซีด เราวิดน้ำ แต่น้ำ
ก็ไม่พร่องเลย ทะเลหลวงยังเต็ม
เหมือนเดิมนั่นเอง".

กากชาดก ที่ ๖.

๖. กากชาตกวณฺณนา (๑๔๖)

อปิ นุ หนุกา สนฺตาติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต สมฺพหุเล มหลฺลเก ภิกฺขู อารพฺภ กเถสิ.

เต กิร คิหิกาเล สาวตฺถิยํ กุฏุมฺพิกา อฑฺฒา มหทฺธนา อญฺญมญฺญสหายกา เอกโต หุตฺวา ปุญฺญานิ กโรนฺตา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา "มยํ มหลฺลกา กินฺโน ฆราวาเสน สตฺถุ สนฺติเก รมณีเย พุทฺธสาสเน ปพฺพชิตฺวา ทุกฺขสฺสนฺตํ กริสฺสามา"ติ สพฺพํ สาปเตยฺยํ ปุพฺตนตฺตาทีนํ ทตฺวา อสฺสุมุขํ ญาติสงฺฆํ ปหาย สตฺถารํ ปพฺพชฺชํ ยาจิตฺวา ปพฺพชึสุ ปพฺพชิตฺวา จ ปน ปพฺพชฺชานุรูปํ สมณธมฺมํ น กรึสุ มหลฺลกภาเวน ธมฺมมฺปิ น ปริยาปุณึสุ.

คิหิกาเล วิย ปพฺพชิตกาเลปิ วิหารปริยนฺเต ปณฺณสาลํ กาเรตฺวา เอกโตว วสึสุ ปิณฺฑาย จรนฺตาปิ อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา เยภุยฺเยน อตฺตโน ปุตฺตทารสฺเสว เคหํ คนฺตฺวา ภุญฺชึสุ.

๖. พรรณนากากชาดก (๑๔๖)

พระศาสดา เมื่อประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภพระภิกษุแก่หลายรูป ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **เออ หนอ คางของเราล้าแล้ว** ดังนี้เป็นต้น.

ได้ยินมาว่า ภิกษุเหล่านั้น ในเวลาเป็นคฤหัสถ์ เป็นกุฎุมพี อยู่ในเมืองสาวัตถี เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก เป็นสหายกันและกัน ร่วมกันทำบุญฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาคิดว่า "พวกเราเป็นคนแก่ การครองเรือนไม่มีประโยชน์สำหรับเรา พวกเราจักบวชในพระพุทธศาสนา อันเป็นศาสนาที่น่ารื่นรมย์ ในสำนักของพระศาสดา แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์" มอบทรัพย์สมบัติทั้งหมด ให้ลูกหลานเป็นต้น ละหมู่ญาติผู้ร้องไห้น้ำตานองหน้า ขอบวชกับพระศาสดา ได้บวชแล้วก็แล ครั้นบวชแล้ว มิได้กระทำสมณธรรมตามสมควรแก่บรรพชา ทั้งไม่เล่าเรียนพระธรรมเพราะความเป็นพระแก่.

แม้เวลาบวชแล้ว ก็ให้ปลูกบรรณศาลาไว้ที่ท้ายวิหาร อยู่รวมกันเหมือนเวลาเป็นคฤหัสถ์ แม้เมื่อบิณฑบาตก็ไม่ไปที่อื่น โดยมากไปฉันที่บ้านลูกเมียของตน.

เตสุ เอกสฺส ปุราณทุติยิกา สพฺเพสํปิ มหลฺลกตฺเถรานํ อุปการกา อโหสิ.

ภรรยาเก่าของพระแก่รูปหนึ่ง ในบรรดาพระแก่เหล่านั้น ได้เป็นผู้อุปการะพระเถระแก่ทั้งหมด.

ตสฺมา เสสาปิ อตฺตนา ลทฺธมาหารํ คเหตฺวา ตสฺสาเยว เคเห นิสีทิตฺวา ภุญฺชนฺติ.

เพราะฉะนั้น พระแก่ที่เหลือจึงเอาอาหารที่ตนได้ไปนั่งฉันบนเรือนของหญิงนั้น.

สาปิ เตสํ ยถาสนฺนิหิตํ สูปพฺยญฺชนํ เทติ.

แม้นางนั้น ก็ถวายแกงและกับ ตามที่ตนจัดไว้ ให้พระแก่เหล่านั้น.

สา อญฺญตเรน อาพาเธน ผุฏฺฐา กาลมกาสิ.

นางถูกโรคชนิดหนึ่งเบียดเบียนเสียชีวิตลง.

อถ เต มหลฺลกตฺเถรา วิหารํ คนฺตฺวา อญฺญมญฺญํ คีวาสุ คเหตฺวา "มธุรหตฺถรสา อุปาสิกา กาลกตา"ติ วิหารปจฺจนฺเต โรทนฺตา วิจรึสุ.

ครั้งนั้น พระเถระแก่เหล่านั้น ไปวิหารกอดคอกันคร่ำครวญว่า "อุบาสิกา ผู้มีรสมืออร่อย ตายเสียแล้ว" ดังนี้ เที่ยวเดินร้องไห้ไปถึงท้ายวิหาร.

เตสมฺปน สทฺทํ สุตฺวา อิโต จิโต จ ภิกฺขู สนฺนิปติตฺวา "อาวุโส กสฺมา โรทถา"ติ ปุจฺฉึสุ.

ภิกษุทั้งหลายจากที่นี้ ๆ ได้ยินเสียงของท่านเหล่านั้นแล้ว มาประชุมกัน ถามว่า "ท่านผู้มีอายุท่านร้องไห้ทำไม".

เต "อมฺหากํ สหายสฺส ปุราณทุติยิกา มธุรหตฺถรสา กาลกตา อมฺหากํ อติวิย อุปการกา อิทานิ กุโต ตถารูปํ ลภิสฺสาม อิมินา การเณน โรทิมฺหา"ติ อาหํสุ.

พระเถระแก่เหล่านั้น กล่าวว่า "ภรรยาเก่าของสหายของพวกเรา ผู้มีรสมืออร่อยตายแล้ว นางมีอุปการะต่อพวกเราเหลือเกิน บัดนี้ พวกเราจักได้หญิงมีฝีมือเห็นปานนี้จากไหน พวกเราร้องไห้เพราะเหตุนี้".

เตสํ ตํ วิปฺปการํ ทิสฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส อิมินา นาม การเณน มหลฺลกตฺเถรา อญฺญมญฺญํ คีวาสุ คเหตฺวา วิหารปจฺจนฺเต โรทนฺตา วิจรนฺตี"ติ.

พวกภิกษุ เห็นความผิดปกตินั้นของท่านเหล่านั้นแล้ว สนทนากัน ณ ธรรมสภาว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย พระเถระแก่กอดคอกันและกันแล้ว เที่ยวเดินร้องไห้ไปถึงท้ายวิหาร เพราะเหตุชื่อนี้".

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนว เต ตสฺสา กาลกิริยาย โรทนฺตา วิจรนฺติ ปุพฺเพเปเต อิมํ กากโยนิยํ นิพฺพตฺติตฺวา สมุทฺเท มตํ นิสฺสาย สมุทฺทา อุทกํ อุสฺสิญฺจิตฺวา 'เอตํ นีหริสฺสามา'ติ วายมนฺตา ปณฺฑิเต. นิสฺสาย ชีวิตํ ลภึสู"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งประชุมสนทนาเรื่องอะไรกันหนอ" เมื่อภิกษุกราบทูล ให้ทรงทราบว่า "เรื่องชื่อนี้" ดังนี้แล้ว จึงตรัสว่า "ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้น เที่ยวเดินร้องไห้ เพราะความตายของนางนั้น เฉพาะในบัดนี้เท่านั้นหามิได้ แม้ในกาลก่อนภิกษุเหล่านี้ อาศัยนางนี้ซึ่งเกิดในกำเนิดกา ตายในสมุทร พยายามวิดน้ำจากมหาสมุทรด้วยคิดว่า 'เราจักนำนางกานั้นออกมา' อาศัยพวกบัณฑิต จึงได้ชีวิต" แล้วทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สมุทฺทเทวตา หุตฺวา นิพฺพตฺติ.

ในอดีตกาล สมัยเมื่อพระเจ้าพรหมทัต เสวยราชสมบัติในเมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์เกิดเป็นเทวดาประจำทะเลหลวง.

อเถโก กาโก อตฺตโน ภริยํ กากึ อาทาย โคจรํ ปริเยสมาโน สมุทฺทตีรํ อคมาสิ.

ครั้งนั้น กาตัวหนึ่ง ได้พานางกาตัวเป็นเมียของตน ไปหากินที่ฝั่งทะเลหลวง.

ตสฺมึ กาเล มนุสฺสา สมุทฺทตีเร ขีรปายาสมจฺฉมํสสุราทีหิ นาคพลิกมฺมํ กตฺวา ปกฺกมึสุ.

ในกาลนั้น คนทั้งหลายทำพิธีบวงสรวงนาค ที่ฝั่งมหาสมุทรด้วยนมสด ข้าวปายาส ปลา, เนื้อ, และสุรา เป็นต้น แล้วก็หลีกไป.

อเถโก กาโก พลิกมฺมฏฺฐานํ คนฺตฺวา ขีราทีนิ ทิสฺวา สทฺธึ กากิยา ขีรปายาสมจฺฉมํสาทีนิ ปริภุญฺชิตฺวา พหุํ สุรํ ปิวิ.

ครั้งนั้น กาตัวหนึ่งไปสู่สถานที่ทำพลีกรรม เห็นนมสดเป็นต้น จึงกินนมสด, ข้าวปายาส, ปลา, และเนื้อเป็นต้น ดื่มสุราเป็นอันมากกับนางกา.

เต อุโภ สุรามทมตฺตา "สมุทฺทกีฬํ กีฬิสฺสามา"ติ เวลนฺเต นิสีทิตฺวา นฺหายิตุํ อารภึสุ.

กาทั้ง ๒ ตัวนั้นเมาสุรา คิดว่า "เราจักเล่นน้ำในมหาสมุทร" จึงเกาะที่ริมฝั่งเริ่มจะอาบน้ำ.

อเถกา อุมฺมิ อาคนฺตฺวา กากึ คเหตฺวา สมุทฺเท ปเวเสสิ.

ครั้งนั้น คลื่นลูกหนึ่งโถมมาซัดนางกา (จมหาย) เข้าไปในมหาสมุทร.

ตเมโก มจฺโฉ สํหริตฺวา อชฺโฌหริ.

ปลาตัวหนึ่ง ฮุบกานั้น กลืนเข้าไปในท้อง.

กาโก "ภริยา เม มตา"ติ โรทิ ปริเทวิ.

กา(ตัวผู้)ร้องไห้คร่ำครวญว่า "เมียเราตายแล้ว".

อถสฺส ปริเทวนสทฺทํ สุตฺวา พหู กากา สนฺนิปติตฺวา "กึการณา โรทสี"ติ ปุจฺฉึสุ.

ครั้งนั้น พวกกาต่างได้ยินเสียงคร่ำครวญของกานั้น จึงรวมกลุ่มกัน ถามว่า "ร้องไห้ทำไม".

"สหายิกา โว เวลนฺเต นฺหายมานา อุมฺมิยา หฏา"ติ.

กาตอบว่า "นางกาสหายของเรา อาบน้ำอยู่ที่ริมฝั่ง ถูกคลื่นซัดพาไปเสียแล้ว".

เต สพฺเพปิ เอกรวํ รวนฺตา โรทึสุ.

ฝ่ายกาเหล่านั้นทั้งหมด ก็พากันร้องไห้เป็นเสียงเดียวกัน.

อถ เนสํ เอตทโหสิ "อิมํ สมุทฺทูทกํ นาม อมฺหากํ กึ ปโหสิ อุทกํ อุสฺสิญฺจิตฺวา สมุทฺทํ ตุจฺฉํ กตฺวา สหายิกํ นีหริสฺสามา"ติ.

ครั้งนั้น กาเหล่านั้นพากันคิดว่า "ขึ้นชื่อว่า น้ำในมหาสมุทรนี้จะพอมือพวกเราหรือ พวกเราจักวิดน้ำในมหาสมุทรให้แห้งแล้วนำนางกาสหายออกมา".

เต มุขํ ปูเรตฺวาว อุทกํ พหิ ฉฑฺเฑนฺติ โลณูทเกน จ คเล สุสฺสมาเน อุฏฺฐายุฏฺฐาย ถลํ คนฺตฺวา วิสฺสมนฺติ.

กาเหล่านั้น อมน้ำเต็มปากแล้วคายทิ้งข้างนอก(บนบก) และเมื่อคอแห้ง เพราะน้ำเค็ม ก็ลุกลี้ลุกลน กระโดดเหยาะ ๆ ขึ้นไปพักบนบก.

เต หนูสุ กิลมนฺเตสุ มุเขสุ สุกฺขนฺเตสุ อกฺขีสุ รตฺเตสุ กิลมนฺตา หุตฺวา อญฺญมญฺญํ อามนฺเตตฺวา "อมฺโภ มยํ สมุทฺทา อุทกํ คเหตฺวา พหิ ปาเตม คหิตคหิตฏฺฐานํ ปุน อุทเกน ปูเรติ สมุทฺทํ ตุจฺฉํ กาตุํ น สกฺขิสฺสามา"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาหํสุ

กาเหล่านั้น เมื่อคางล้า ปากซูบซีด ตาแดง ต่างก็เหน็ดเหนื่อย จึงปรึกษากันว่า "ชาวเราทั้งหลาย เราอมน้ำจากสมุทรไปคายทิ้งภายนอก ที่ที่เราอมน้ำแล้วน้ำกลับเต็มอีก พวกเราไม่อาจทำสมุทรให้แห้งได้" แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

๑๔๖. "อปิ นุ หนุกา สนฺตา
มุขญฺจ ปริสุสฺสติ
โอรมาม น ปาเรม
ปูรเตว มโหทธี"ติ.

๑๔๖. "เออหนอ คางของเราล้าแล้ว
ปากก็ซูบซีด เราวิดน้ำ แต่น้ำ
ก็ไม่พร่องเลย ทะเลหลวงยังเต็ม
เหมือนเดิมนั่นเอง".

ตตฺถ **อปิ นุ หนุกา สนฺตา**ติ อปิ อมฺหากํ หนุกา กิลนฺตา.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เออหนอ คางของเราล้าแล้ว** ความว่า เออ คางของพวกเราเมื่อยแล้ว.

โอรมาน น ปาเรมาติ "มยํ อตฺตโน พเลน มหาสมุทฺทา อุทกํ อากฑฺฒมานา

คำว่า **เราวิดน้ำ แต่น้ำก็ไม่พร่องเลย** ความว่า "พวกเราวิดน้ำจากมหาสมุทร

โอสาเรม ตุจฺฉํ ปน นํ กาตุํ น สกฺโกม อยญฺหิ ปูรเตว มโหทธี"ติ.

ไปสาดทิ้ง ด้วยกำลังของตน แต่ไม่อาจทำมหาสมุทรนั้น ให้แห้งได้ เพราะว่าทะเลหลวงนี้ ยังเต็มเหมือนเดิม".

เอวญฺจ ปน วตฺวา สพฺเพปิ เต กากา "ตสฺมา กากิยา เอวรูปนฺนาม ตุณฺฑํ อโหสิ เอวรูปานิ วฏฺฏกฺขีนิ เอวรูปํ ฉวิสณฺฐานํ เอวรูโป มธุรสทฺโท สา โน อิมํ โจรสมุทฺทํ นิสฺสาย นฏฺฐา"ติ พหุํ วิปฺปลปึสุ.

ก็แล ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว กาเหล่านั้นทั้งหมด พากันคร่ำครวญเป็นอันมากว่า "นางกาตัวนั้น มีจะงอยปากงามเห็นปานนี้ มีตากลมเห็นปานนี้ มีผิวพรรณและมีทรวดทรงงามเห็นปานนี้ มีเสียงไพเราะเห็นปานนี้ นางกาของพวกเราหายไปเสียแล้ว เพราะอาศัยสมุทรซึ่งเป็นโจรนี้".

เต เอวํ วิปฺปลปมาเน สมุทฺทเทวตา เภรวรูปํ ทสฺเสตฺวา ปลาเปสิ เอวํ เตสํ โสตฺถิ อโหสิ.

เทวดาประจำทะเลหลวง แสดงรูปอันน่ากลัว ให้กาที่บ่นเพ้อเหล่านั้นหนีไป ความสวัสดีได้มีแก่กาเหล่านั้น ด้วยประการฉะนี้.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา กากี อยํ ปุราณทุติยิกา อโหสิ กาโก มหลฺลกตฺเถโร เสสกากา เสสมหลฺลกตฺเถรา สมุทฺทเทวตา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา(ตรัส)แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "นางกาในกาลนั้น กลับชาติมาเป็นภรรยาเก่านี้ กา(ตัวผู้)กลับชาติมาเป็นพระเถระแก่ กาที่เหลือกลับชาติมาเป็นพระเถระแก่ที่เหลือ ส่วนเทวดาประจำสมุทร กลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล.

กากชาตกวณฺณนา ฉฏฺฐา.

พรรณนากากชาดก ที่ ๖ จบ.

๗. ปุปฺผรตฺตชาตก (๑๔๗)

๑๔๗. "นยิทํ ทุกฺขํ อทุํ ทุกฺขํ
ยํ มํ ตุทติ วายโส
ยํ สามา ปุปฺผรตฺเตน
กตฺติกํ นานุโภสฺสตี"ติ.

ปุปฺผรตฺตชาตกํ สตฺตมํ.

๗. บุปผรัตตชาดก (๑๔๗)

๑๔๗. "การที่หลาวเสียบเรานี้ก็ไม่เป็นทุกข์
การที่กาจิกเรา ก็ไม่เป็นทุกข์ แต่
การที่ภรรยาผิวทองของเรา ไม่ได้
นุ่งห่มผ้าย้อมดอกคำ แล้วเที่ยวชม
มหรสพประจำปี ราตรีเดือนกัตติกา
โน้นต่างหาก เป็นทุกข์สำหรับเรา
อย่างยิ่ง".

บุปผรัตตชาดก ที่ ๗.

๗. ปุปฺผรตฺตชาตกวณฺณนา (๑๔๗)

นยิทํ ทุกฺขํ อทุํ ทุกฺขนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต เอกํ อุกฺกณฺฐิตภิกฺขุํ อารพฺภ กเถสิ.

โส หิ ภิกฺขุ ภควตา "สจฺจํ กิร ตฺวํ ภิกฺขุ อุกฺกณฺฐิโต"ติ วุตฺโต "สจฺจนฺ"ติ วตฺวา "เกน อุกฺกณฺฐาปิโตสี"ติ ปุฏฺโฐ "ปุราณทุติยิกายา"ติ วตฺวา "มธุรหตฺถรสา ภนฺเต สา อิตฺถี น สกฺโกมิ ตํ วินา วสิตุนฺ"ติ อาห.

อถ นํ สตฺถา "เอสา เต ภิกฺขุ อนตฺถการิกา, ปุพฺเพปิ ตฺวํ เอตํ นิสฺสาย สูเล อุตฺตาสิโต, เอตญฺเญว ปริเทวมาโน กาลํ กตฺวา นิรเย นิพฺพตฺโต, อิทานิ นํ กสฺมา ปุน ปฏฺเฐสี"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

๗. พรรณนาบุปผรัตตชาดก (๑๔๗)

พระศาสดาเมื่อประทับ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภภิกษุผู้กลัดกลุ้มรูปหนึ่ง ตรัสพระธรรมเทศนานี้มีคำเริ่มต้นว่า **...นี้มิใช่ทุกข์...โน้นเป็นทุกข์** ดังนี้.

ความสังเขปว่า ภิกษุรูปนั้นถูกพระผู้มีพระภาคตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุได้ทราบว่า เธอกลัดกลุ้มขึ้นจริงหรือ" กราบทูลว่า "เป็นความจริง พระเจ้าข้า" ถูกพระผู้มีพระภาคตรัสถาม(อีก)ว่า "ใครทำให้เธอกลัดกลุ้มเล่า" กราบทูลว่า "ภรรยาเก่าพระเจ้าข้า" แล้วกราบทูล(ต่อไป)ว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หญิงนั้น เป็นผู้มีรสมือออร่อย(ปรุงอาหารอร่อย) ข้าพระองค์ไม่สามารถ จะอยู่ห่างเธอได้".

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกับเธอว่า "ดูกรภิกษุ หญิงนั้น สร้างความเสียหายให้แก่เธอ, แม้ในกาลก่อน เธออาศัยนางนั่น ถูกเสียบบนหลาวแล้ว, เมื่อคร่ำครวญถึงแต่นางอยู่นั่นเอง ก็ตายไปเกิดในนรกแล้ว, บัดนี้ ทำไมเธอถึงจะต้องปรารถนานางอยู่อีกเล่า" ดังนี้แล้ว ได้ทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าดังนี้.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อากาสฏฺฐกเทวตา อโหสิ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตทรงครองราชสมบัติอยู่ ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ได้เกิดในอากาสัฏฐกเทวดา.

อถ พาราณสิยํ กตฺติกรตฺติวารจฺฉโณ สมฺปตฺโต โหติ. นครํ เทวนครํ วิย อลงฺกรึสุ. สพฺโพ ชโน ฉณกีฬานิสฺสิโต อโหสิ.

คราวนั้น ในพระนครพาราณสีมีงานมหรสพประจำปี ในราตรีเดือน ๑๒. ชาวพระนครทั้งหลาย ต่างประดับตกแต่งพระนคร(สวยงาม) ประหนึ่งเทพนครฉะนั้น. ชนทุกจำพวก มีใจจดจ่อต่อการเล่นมหรสพ.

เอกสฺส ปน ทุคฺคตมนุสฺสสฺส เอกเมว ฆนสาฏกยุคํ อโหสิ. โส ตํ สุโธตํ โธวาเปตฺวา โอภญฺชาเปตฺวา สตวลิกสหสฺสวลิกํ กาเรตฺวา ฐเปสิ.

แต่มีชายเข็ญใจคนหนึ่ง มีผ้าเนื้อหยาบอยู่ คู่เดียวเท่านั้น. เขาเอาผ้านั้นมาซักอย่างดี รีดพับจัดให้เป็นกลีบ ๆ เป็น ๑๐๐ เป็น ๑,๐๐๐ กลีบ แล้วเก็บไว้.

อถ นํ ภริยา เอวมาห "อิจฺฉามหํ สามิ เอกํ กุสุมฺภรตฺตํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวา ตว กณฺเฐ ลคฺคา กตฺติกรตฺติวารํ จริตุนฺ"ติ.

ทีนั้นภรรยาได้พูดกับเขาอย่างนี้ว่า "นายเอ๋ย ฉันต้องการจะนุ่งผ้าผืนที่ย้อมดอกคำผืนหนึ่ง ห่มผืนหนึ่ง กอดคอคุณเที่ยวไปตลอดงานประจำปีราตรีเดือนกัตติกา".

"ภทฺเท กุโต อมฺหากํ ทลิทฺทานํ กุสุมฺภํ สุทฺธวตฺถํ นิวาเสตฺวา กีฬาหี"ติ. "กุสุมฺภรตฺตํ อลภมานา ฉณกีฬํ น กีฬิสฺสามิ, ตฺวํ อญฺญํ อิตฺถึ คเหตฺวา กีฬสฺสู"ติ.

สามีกล่าวว่า "น้องนางเอ๋ย สำหรับคนจน ๆ อย่างพวกเรา จะหาผ้าย้อมดอกคำได้แต่ที่ไหน เธอจงนุ่งผ้าขาวธรรมดาเที่ยวไปเถิด". ภรรยาพูดว่า "เมื่อไม่ได้ผ้าย้อมดอกคำ ฉันก็จะไม่ไปเที่ยวในงานมหรสพเลย ท่านจงชวนหญิงอื่นไปเที่ยวเถิด".

"ภทฺเท กึ มํ ปีเฬสิ, กุโต อมฺหากํ กุสุมฺภนฺ"ติ. "สามิ ปุริสสฺส อิจฺฉาย สติ กินฺนาม นตฺถิ, นนุ รญฺโญ กุสุมฺภวตฺถุสฺมึ พหุํ กุสุมฺภนฺ"ติ.

สามีกล่าวว่า "นางผู้เจริญ ทำไมเธอจึงบีบบังคับฉันนักเล่า คนอย่างพวกเราจะหาผ้าดอกคำได้จากที่ไหน". ภรรยากล่าวว่า "นายเอ๋ย เมื่อความต้องการของบุรุษมีอยู่ ขึ้นชื่อว่าสิ่งไรเล่าจะไม่มี ในพระราชอุทยานสวนดอกคำของพระราชามีดอกคำอยู่เป็นจำนวนมากมิใช่หรือ".

"ภทฺเท ตณฺฐานํ รกฺขสปริคฺคหิตโปกฺขรณีสทิสํ พลวารกฺขา, น สกฺกา อุปสงฺกมิตุํ, มา เต เอตํ รุจฺจิ, ยถาลทฺเธเนว ตุสฺสสฺสู"ติ.

สามีกล่าวว่า "น้องนางเอ๋ย สถานที่นั้นเป็นเช่นเดียวกับสระโบกขรณี ที่รากษสยึดครองไว้แล้ว มีการอารักขาอย่างเข้มงวด ฉันไม่สามารถจะเข้าไปได้ เธออย่าชอบใจแต่ดอกคำนั้นเลย จงพอใจกับสิ่งของตามที่ได้แล้วเท่านั้นเถิด".

"สามิ รตฺติภาเค อนฺธกาเร สติ ปุริสสฺส อคมนิยฏฺฐานํ นาม นตฺถี"ติ. เอกา อากาสจารินี เทวตา ตสฺส อนาคตภยํ ทิสฺวา ตํ นิวาเรสิ.

ภรรยาเสนอว่า "นายเอ๋ย เมื่อความมืดมีในตอนกลางคืน ขึ้นชื่อว่าสถานที่ที่บุรุษไม่ควรไปย่อมไม่มี". เทวดาผู้เที่ยวไปในอากาศ เป็นปกติตนหนึ่ง เห็นภัยข้างหน้าที่จะมาถึงชายเข็ญใจนั้น ได้ห้ามเขาไว้.

อิติ โส ตาย ปุนปฺปุนํ กเถนฺติยา กิเลสวเสน วจนํ คเหตฺวา "โหตุ ภทฺเท, มา จินฺตยิตฺถา"ติ ตํ สมสฺสาเสตฺวา รตฺติภาเค ชีวิตํ ปริจฺจชิตฺวา นครา นิกฺขมิตฺวา รญฺโญ กุสุมฺภวตฺถุํ คนฺตฺวา วตึ มทฺทิตฺวา อนฺโตวตฺถุํ ปาวิสิ.

เมื่อภรรยารบเร้าอยู่บ่อย ๆ อย่างนี้ ชายเข็ญใจนั้น จึงรับคำเพราะอำนาจกิเลส ปลอบโยนภรรยาว่า "เอาเถิด น้องนางเอ๋ย, เจ้าอย่าได้คิดไปเลย" ดังนี้แล้ว ได้เสี่ยงตาย ออกจากพระนครไปในเวลากลางคืน ไปถึงพระราชอุทยานสวนดอกคำ ปีนข้ามรั้วเข้าไปภายในพระราชอุทยาน.

อารกฺขมนุสฺสา วติสทฺทํ สุตฺวา "โจโร โจโร"ติ ปริวาเรตฺวา คเหตฺวา ปริภาสิตฺวา โกฏฺเฏตฺวา พนฺธิตฺวา ปภาตาย รตฺติยา รญฺโญ ทสฺเสสุํ. ราชา "คจฺฉถ นํ สูเล อุตฺตาเสถา"ติ อาห.

เจ้าหน้าที่รักษา (อุทยาน) ได้ยินเสียงรั้วดัง ก็ส่งเสียงร้องว่า "ขโมย ขโมย" แล้วล้อมจับเขาได้ พากันด่า พากันซ้อม ช่วยกันผูกมัดไว้ เมื่อราตรีสว่างแล้ว ก็พาไปแสดงแด่พระราชา. พระราชาตรัสว่า "พวกท่านจงพาไปเสียบมันไว้ที่หลาว".

อถ นํ ปจฺฉาพาหุํ พนฺธิตฺวา วชฺฌเภริยา วชฺชมานาย นครา นิกฺขาเมตฺวา สูเล อุตฺตาเสสุํ. พลวเวทนา วตฺตนฺติ. กากา สีเส นิลียิตฺวา กณฺยคฺคสทิเสหิ ตุณฺเฑหิ อกฺขีนิ วิชฺฌนฺติ.

ลำดับนั้น เจ้าหน้าที่รักษาอุทยาน ก็ได้จับชายเข็ญใจนั้นมัดมือไพล่หลัง พาตระเวนไปนอกพระนคร พร้อมตีกลองประกาศการประหารชีวิต แล้วนำไปเสียบไว้ที่หลาว. เวทนาอย่างรุนแรงย่อมเป็นไป. ฝูงกาเกาะอยู่ใกล้ศีรษะ แล้วจิกนัยน์ตาด้วยจะงอยปากที่คม ดุจปลายหอก.

โส ตถารูปมฺปิ ทุกฺขํ อมนสิกริตฺวา ตเมว อิตฺถึ อนุสฺสริตฺวา "ตาย นามมฺหิ ฆนปุปฺผรตฺตนิวตฺถาย กณฺเฐ อาสตฺต-พาหุยุคลาย สทฺธึ กตฺติกรตฺติวารโต ปริหีโน"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

ชายเข็ญใจนั้น ไม่ใส่ใจ ถึงความทุกข์อันหนักหนาปานนั้น คงระลึกถึง แต่หญิงนั้นเท่านั้น กล่าวว่า "เราพลาดเสียได้จากงานประจำปีในราตรีเดือนกัตติกา พร้อมกับนางผู้นุ่งผ้าเนื้อหยาบ ย้อมด้วยดอกไม้ มีแขนทั้งคู่กอดรัดรอบคอ(เรา)" แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

๑๔๗. "นยิทํ ทุกฺขํ อทุํ ทุกฺขํ
ยํ มํ ตุทติ วายโส
ยํ สามา ปุปฺผรตฺเตน
กตฺติกํ นานุโภสฺสตี"ติ.

๑๔๗. "การที่หลาวเสียบเรานี้ก็ไม่เป็นทุกข์
การที่กาจิกเรา ก็ไม่เป็นทุกข์ แต่
การที่ภรรยาผิวทองของเรา ไม่ได้
นุ่งห่มผ้าย้อมดอกคำ แล้วเที่ยวชม
มหรสพประจำปี ราตรีเดือนกัตติกา

ตอ๑-๑ ม.ม. ๑๑๑๑ ๑๑๑๑ ๑๑๑๑ ๑๑๑๑ ๑๑๑๑ ๑๑๑๑ ๑๑๑๑ ๑๑๑๑

โน้นต่างหาก เป็นทุกข์สำหรับเรา อย่างยิ่ง".

ตตฺถ **นยิทํ ทุกฺขํ อทุํ ทุกฺขํ ยํ มํ ตุทติ วายโสติ** ยญฺจ อิทํ สูเล ลคฺคนปจฺจยํ กายิกเจตสิกทุกฺขํ ยญฺจ โลหมเยหิ วิย ตุณฺเฑหิ วายโส ตุทติ อิทํ สพฺพํปิ มยฺหํ น ทุกฺขํ อทุํ ทุกฺขํ เอตํเยว ปน เม ทุกฺขนฺติ อตฺโถ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **การที่หลาวเสียบเรานี้ ก็ไม่เป็นทุกข์ การที่กาจิกเรา ก็ไม่เป็นทุกข์** มีอธิบายว่า ทุกข์กายทุกข์ใจ มีการถูกเสียบที่หลาวเป็นปัจจัยนี้ก็ดี ทุกข์ที่ถูกกาจิกด้วยจะงอยปาก อันเป็นประหนึ่งทำด้วยโลหะก็ดี แม้ทั้งหมดนี้ไม่ใช่ความทุกข์สำหรับเรา แต่ทุกข์อื่น(นอกนี้) นั่นแล เป็นทุกข์สำหรับเรา.

กตรํ. **ยํ สามา ปุปฺผรตฺเตน กตฺติกํ นานุโภสฺสตี**ติ ยํ สา ปิยงฺคุสามา มม ภริยา เอกํ กุสุมฺภรตฺตํ นิวาเสตฺวา เอกํ ปารุปิตฺวาปิ เอกฆนปุปฺผรตฺเตน วตฺถยุเคน อจฺฉนฺนา มํ กณฺเฐ คเหตฺวา กตฺติกรตฺติวารํ นานุโภสฺสติ, อิมํ มยฺหํ ทุกฺขํ เอตฺเทว หิ มํ พาธตีติ.

ถามว่า ความทุกข์อะไรเล่า เป็นความทุกข์สำหรับเรา. ตอบว่า **การที่ภรรยาผิวทองของเรา ไม่ได้นุ่งห่มผ้าย้อมดอกคำ แล้วเที่ยวชมมหรสพประจำปีราตรีเดือนกัตติกา โน้นต่างหากเป็นทุกข์สำหรับเรา** มีอธิบายว่า การที่ภรรยาของเราผู้มีผิวทองน่ารักนั้น ไม่ได้นุ่งผ้าย้อมดอกคำผืนหนึ่ง ห่มอีกผืนหนึ่ง แต่นุ่งห่มผ้าเนื้อหยาบที่ย้อมด้วยดอกไม้คู่หนึ่ง แล้วกอดคอเราเที่ยวชมมหรสพประจำปีในราตรีเดือนกัตติกานี้ เป็นทุกข์สำหรับเรา เพราะความทุกข์ข้อนี้เท่านั้นเบียดเบียนเรายิ่งนัก ดังนี้.

โส นํ เอวํ มาตุคามํ อารพฺภ วิปฺปลปนฺโตเยว กาลํ กตฺวา นิรเย นิพฺพตฺติ.

ชายเข็ญใจนั้น บ่นเพ้อถึงแต่มาตุคามนั้น อย่างนี้นั่นเอง ตายไปเกิดในนรก.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา ชายปติกา อิทานิ ชายปติกา, ตํ การณํ ปจฺจกฺขํ กตฺวา ฐิตา อากาสฏฺฐกเทวตา ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มา(ตรัส)แล้ว ทรงประชุมชาดกว่า "คู่ภรรยาและสามีในกาลนั้นได้เกิดเป็นคู่ภรรยาสามีในกาลนี้ ส่วนอากาสัฏฐกเทวดา ผู้ทราบชัดเหตุการณ์นั้น ได้มาเป็นเราตถาคตเอง" แล.

ปุปฺผรตฺตชาตกวณฺณนา สตฺตมา.

พรรณนาบุปผรัตตชาดก ที่ ๗ จบ.

๘. สิคาลชาตก (๑๔๘)

๑๔๘. "นาหํ ปุนํ น จ ปุนํ
น จาปิ อปุนปฺปุนํ
หตฺถิโพนฺทึ ปเวกฺขามิ
ตถา หิ ภยตชฺชิโต"ติ.

สิคาลชาตกํ อฏฺฐมํ.

๘. สิคาลชาดก (๑๔๘)

๑๔๘. "ไม่เอาอีกละ ไม่เอาอีกละนะ เออ
ก็ เราจะไม่ขอเข้าไปสู่ซากช้าง
ซ้ำอีกละ เพราะถูกภัยคุกคาม
อาการปางตาย".

สิคาลชาดก ที่ ๘.

๘. สิคาลชาตกวณฺณนา (๑๔๘)

นาหํ ปุนํ น จ ปุนนฺติ อิทํ สตฺถา เชตวเน วิหรนฺโต กิเลสนิคฺคหํ อารพฺภ กเถสิ.

สาวตฺถิยํ กิร ปญฺจสตมตฺตา สหายกา มหาวิภวา เสฏฺฐิปุตฺตา สตฺถุ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา สาสเน อุรํ ทตฺวา ปพฺพชิตฺวา เชตวเน อนฺโตโกฏิสณฺฐาเร วิหรึสุ. อเถกทิวสํ เตสํ อฑฺฒรตฺตสมเย กิเลสนิสฺสิโต สงฺกปฺโป อุปฺปชฺชิ. เต อุกฺกณฺฐิตา อตฺตโน ชหิตกิเลเส ปุน คณฺหิตุํ จิตฺตํ อุปฺปาทยึสุ.

อถ สตฺถา อฑฺฒรตฺตสมนนฺตเร สพฺพญฺญุตญาณทณฺฑทีปกํ อุกฺขิปิตฺวา "กตราย นุ โข รติยา เชตวเน ภิกฺขู วิหรนฺตี"ติ ภิกฺขูนํ อชฺฌาสยํ โอโลเกนฺโต เตสํ ภิกฺขูนํ อพฺภนฺตเร กามราคสงฺกปฺปสฺส อุปฺปนฺนภาวํ อญฺญาสิ.

๘. พรรณนาสิคาลชาดก (๑๔๘)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระเชตวันมหาวิหาร ทรงปรารภถึงการข่มกิเลส จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำว่า **ไม่เอาอีกละ ไม่เอาอีกละนะ** เป็นต้น.

ได้ยินว่า ในพระนครสาวัตถี บุตรเศรษฐีประมาณ ๕๐๐ คน เป็นเพื่อนกัน ต่างมีสมบัติมากด้วยกัน ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดาแล้ว บวชถวายชีวิตในพระศาสนา พักอยู่ที่กุฏีแถวริมสุดในพระเชตวันมหาวิหาร. อยู่มาวันหนึ่ง ในเวลาเที่ยงคืน ภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านั้นเกิดความคิดที่อิงอาศัยกิเลสขึ้น ภิกษุเหล่านั้น มีความกระสันให้จิตเกิดขึ้นมายึดกิเลสที่ตนละได้แล้วอีก.

ครั้งนั้น พระศาสดาทรงยกประทีปมีด้าม คือพระสัพพัญญุตญาณ ในระหว่างเวลาเที่ยงคืน ทรงตรวจดูอัธยาศัย ของภิกษุทั้งหลายว่า "ภิกษุทั้งหลาย ในพระเชตวันมหาวิหาร ย่อมอยู่ด้วยความยินดีอะไรหนอแล" ได้ทรงทราบแน่ชัดว่าความดำริในกามราคะเกิดขึ้น ในภายในของภิกษุเหล่านั้น.

สตฺถา จ นาม เอกปุตฺติกา อิตฺถี อตฺตโน ปุตฺตํ วิย เอกจกฺขุโก ปุริโส จกฺขุํ วิย อตฺตโน สาวเก รกฺขติ ปุพฺพณฺหาทีสุ ยสฺมึ ยสฺมึ สมเย เตสํ กิเลสา อุปฺปชฺชนฺติ เต เตสํ กิเลเส ตโต ปรํ วฑฺฒิตุํ อทตฺวา ตสฺมึ ตสฺมึเยว สมเย นิคฺคณฺหาติ.

ก็ธรรมดาว่า พระศาสดาย่อมทรงระวังรักษาพระสาวกทั้งหลาย ของพระองค์ ดุจดังหญิงผู้มีลูกชายคนเดียว ระวังรักษาลูกชายของตนไว้ ดุจดังบุรุษผู้มีดวงตาข้างเดียว ระวังรักษาดวงตาของตนไว้ ฉะนั้น กิเลสทั้งหลายของภิกษุเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นในสมัยใด ๆ บรรดาเวลา มีเวลาเช้าเป็นต้น พระองค์ไม่ทรงให้กิเลสเหล่านั้น ของภิกษุเหล่านั้น เจริญยิ่งไปกว่านั้น ทรงข่มเสียในสมัยนั้น ๆ ทีเดียว.

เตนสฺส เอตทโหสิ "อยํ จกฺกวตฺติรญฺโญ อนฺโตนคเรเยว โจรานํ อุปฺปชฺชนกาโล วิย วตฺตติ อิทาเนว เตสํ ธมฺมเทสนํ สุตฺวา กิเลเส นิคฺคณฺหิตฺวา อรหตฺตํ ทสฺสามี"ติ. โส สุรภิคนฺธกุฏิโต นิกฺขมิตฺวา มธุรสฺสเรน "อานนฺทา"ติ อายสฺมนฺตํ ธมฺมภณฺฑาคาริกํ อานนฺทตฺเถรํ อามนฺเตสิ.

เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงทรงมีพระดำริว่า "เวลานี้ย่อมเป็นไป ดุจเวลาที่พวกโจรเกิดขึ้นในภายในพระนคร ของพระเจ้าจักรพรรดินั่นเทียว เราจะประทานพระอรหัต แก่พวกเธอผู้ฟังธรรมเทศนาแล้วข่มกิเลสไว้ได้ ในบัดนี้ทีเดียว". พระองค์เสด็จออกจากพระคันธกุฎี ซึ่งมีกลิ่นหอมฟุ้งตลบ ตรัสเรียกท่านพระอานนทเถระ ผู้เป็นดุจเรือนคลังแห่งพระธรรม ด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะว่า "ดูกรอานนท์".

เถโร "กึ ภนฺเต"ติ อาคนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อฏฺฐาสิ. "อานนฺท ยตฺตกา ภิกฺขู อนฺโตโกฏิสณฺฐาเร วิหรนฺติ สพฺเพว คนฺธกุฏิปริเวเณ สนฺนิปาเตหี"ติ. เอวํ กิรสฺส อโหสิ "สจาหํ เตเยว

พระเถระรับพระดำรัสว่า "อะไร พระเจ้าข้า" ได้มายืนเฝ้าถวายบังคม. พระศาสดาตรัสว่า "ดูกรอานนท์ ภิกษุทั้งหลายมีประมาณเท่าใด ย่อมอยู่ในกุฏิแถวริมสุด เธอจงให้ภิกษุทั้งหมดนั้นแหละประชุมกัน

ปญฺจสเต ภิกฺขู ปกฺโกสาเปสฺสามิ สตฺถารา โน อพฺภนฺตเร กิเลสานํ อุปฺปนฺนภาโว ญาโตติ สํวิคฺคมานสา ธมฺมเทสนํ ปฏิจฺฉิตุํ น สกฺขิสฺสนฺตี"ติ. ตสฺมา "สพฺเพ สนฺนิปาเตหี"ติ อาห.

ที่บริเวณพระคันธกุฎี". ได้ยินว่าพระองค์ได้มีพระดำริอย่างนี้ว่า "ถ้าหากว่าเราจักให้เรียกภิกษุ ๕๐๐ รูปเหล่านั้นมาไซร้ พวกเธอจะมีความสลดใจว่าพระศาสดาทรงทราบว่า กิเลสทั้งหลายเกิดขึ้นในภายในของพวกเรา จักไม่สามารถรับธรรมเทศนาได้". เพราะเหตุนั้น พระองค์จึงตรัสว่า "เธอจงให้ภิกษุทั้งหมดประชุมกันเถิด".

เถโร "สาธุ ภนฺเต"ติ อปาปุรณํ อาทาย ปริเวเณน ปริเวณํ อาหิณฺฑิตฺวา สพฺเพ ภิกฺขู คนฺธกุฏิปริเวเณ สนฺนิปาเตตฺวา พุทฺธาสนํ ปญฺญาเปสิ.

พระเถระทูลรับพระดำรัสว่า "ขอรับพระพุทธเจ้าข้า" ถือลูกกุญแจเดินไปทั่วบริเวณ นิมนต์ภิกษุทั้งหมด ให้ประชุมกันที่บริเวณพระคันธกุฎี แล้วปูลาดพุทธอาสน์.

สตฺถา ปลฺลงฺกํ อาภุชิตฺวา อุชุํ กายํ ปณิธาย สิลาปจฺจยํ ปติฏฺฐหมาโน สิเนรุ วิย ปญฺญตฺตพุทฺธาสเน นิสีทิ อาเวฬาเวฬายมกยมกา ฉพฺพณฺณฆนพุทฺธรํสิโย วิสฺสชฺเชนฺโต. ตาปิ รํสิโย ปาตีมตฺตา ฉตฺตมตฺตา กูฏาคารกุจฺฉิมตฺตา ฉิชฺชิตฺวา ฉิชฺชิตฺวา คคนตเล วิชฺชุลตา วิย สญฺจรึสุ. อญฺญวกุจฺฉึ โขเภตฺวา พาลสุริยุคฺคมนกาโล วิย อโหสิ.

พระศาสดา ทรงประทับนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งพระกายตรง บนพระพุทธอาสน์ที่จัดไว้ ปานประหนึ่งขุนเขาสิเนรุอันดำรงอยู่เหนือปฐพีศิลา ทรงเปล่งพระพุทธรังษีเป็นถ่องแถวมีพรรณ ๖ ประการ ฉวัดเฉวียนเป็นสายรุ้งทีละคู่ ๆ. พระรัศมีแม้เหล่านั้น มีประมาณเท่าถาดเท่าฉัตรและเท่าโดมแห่งเรือนยอด ขาดเป็นระยะวนเวียนรอบพระกาย ประหนึ่งสายฟ้าในอากาศ. กาลนั้นได้เป็นเสมือนเวลาที่ดวงอาทิตย์เริ่มขึ้น ทอแสงอ่อน ๆ

ผลิตโดยโครงการพิมพ์พระไตรปิฎกฯ

ทำให้ท้องทะเลกระเพื่อมเป็นระลอกคลื่น ฉะนั้น.

ภิกฺขุสงฺโฆปิ สตฺถารํ วนฺทิตฺวา ครุจิตฺตํ ปจฺจุปฏฺฐเปตฺวา รตฺตกมฺพลสาณึ ปริกฺขิปนฺโต วิย ปริวาเรตฺวา นิสีทิ. สตฺถา พฺรหฺมสฺสรํ นิจฺฉาเรนฺโต ภิกฺขู อามนฺเตตฺวา "ภิกฺขเว ภิกฺขุนา นาม 'กามวิตกฺกํ พฺยาปาทวิตกฺกํ วิหึสาวิตกฺกนฺ'ติ อิเม ตโย อกุสลวิตกฺเก วิตกฺเกตุํ น วฏฺฏติ 'อนฺโต อุปฺปนฺนกิเลโส หิ ปริตฺตโก'ติ อวมญฺญาตุํ น วฏฺฏติ กิเลโส นาม ปจฺจามิตฺตสทิโส ปจฺจามิตฺโต จ ขุทฺทโก นาม นตฺถิ โอกาสํ ลภิตฺวา วินาสเมว ปาเปติ.

แม้พระภิกษุสงฆ์ ถวายบังคมพระศาสดาแล้ว ดำรงจิตอันมีความเคารพไว้มั่นคง นั่งแวดล้อมโดยรอบ ประหนึ่งแวดวงไว้ด้วยผ้ากัมพลสีแดง. พระศาสดาทรงเปล่งพระสุรเสียงประดุจดังเสียงพรหม ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาแล้ว ตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาภิกษุจะตรึกถึงอกุศลวิตกทั้ง ๓ เหล่านี้คือ 'กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก' ย่อมไม่ควร จริงอยู่ การที่ภิกษุดูหมิ่นว่า 'กิเลสที่เกิดขึ้นภายใน มีประมาณเล็กน้อย' ย่อมไม่ควร ขึ้นชื่อว่า กิเลสเป็นเช่นกับข้าศึก และข้าศึกจะชื่อว่าเล็กน้อย ย่อมไม่มี ได้โอกาสแล้ว ย่อมให้ถึงความพินาศได้ทันที.

เอวเมว อปฺปมตฺตโกปิ กิเลโส อุปฺปชฺชิตฺวา วฑฺฒิตุํ ลภนฺโต มหาวินาสํ ปาเปติ กิเลโส นาเมส หลาหลวิสูปโม อุปฺปาทิตจฺฉวิกณฺฑุสทิโส อาสีวิสปฺปฏิภาโค อสนิอคฺคิสทิโส อลฺลียิตุํ น ยุตฺโต อาสงฺกิตพฺโพ อุปฺปนฺนกฺขเณเยว ปฏิสงฺขาพเลน ภาวนาพเลน ยถา มุหุตฺตํปิ หทเย อฏฺฐตฺวา ปทุมินิปตฺตา อุทกวินฺทูนิ วิย วิวตฺตนฺติ เอวํ

กิเลสก็ฉันนั้นเหมือนกัน แม้จะมีประมาณเล็กน้อย เกิดขึ้นแล้ว เมื่อได้รับความเจริญก็ให้ถึงความพินาศอย่างใหญ่หลวงได้ ขึ้นชื่อว่ากิเลสนี้ เปรียบเสมือนยาพิษอันร้ายแรง เป็นเช่นเดียวกับหัวฝีที่ผิวมีหนังปอกไปแล้ว เปรียบเหมือนอสรพิษร้าย เป็นเช่นกับไฟที่เกิดจากสายฟ้า ไม่ควรเลยที่จะอาลัยไยดี ควรจะกีดกันเสีย ด้วยกำลังการพิจารณา ด้วยกำลังแห่งภาวนา

วิชหิตพฺโพ โปราณกปณฺฑิตาปิ อปฺปมตฺตกํ กิเลสํ ครหิตฺวา ยถา ปุน อพฺภนฺตเร น อุปฺปชฺชติ เอวํ นิคฺคณฺหึสู"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ

ในขณะที่เกิดขึ้นทีเดียว ควรจะละเสีย ด้วยอาการที่กองกิเลสทั้งหลาย จะเลื่อนไปไม่ทันตั้งอยู่ในหทัยแม้เพียงครู่เดียว เหมือนหยาดน้ำ กลิ้งตกไปจากใบบัว ฉะนั้น ถึงบัณฑิตในกาลครั้งก่อนเล่า ก็ติเตียนกิเลส แม้มีประมาณน้อย ข่มมันไว้อย่างไม่ยอมให้เกิดในภายในได้อีกเลย ฉะนั้น" ดังนี้แล้ว ทรงนำเรื่องอดีตมาว่า

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต สิคาลโยนิยํ ปฏิสนฺธึ คเหตฺวา อรญฺเญ นทีตีเร นิวาสํ กปฺเปสิ. อเถโก ชรหตฺถี คงฺคาตีเร กาลมกาสิ. สิคาโล โคจรปฺปสุโต ตํ หตฺถิสรีรํ ทิสฺวา "มหา เม โคจโร อุปฺปนฺโน"ติ ตํ คนฺตฺวา โสณฺเฑ ฑํสิ นงฺคลีสาย ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิ.

ในอดีตกาล ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในกำเนิดสุนัขจิ้งจอก อยู่อาศัยที่ริมฝั่งแม่น้ำใกล้ป่า. ครั้งนั้น มีช้างแก่เชือกหนึ่งล้ม (ตาย) ณ ริมฝั่งแม่น้ำคงคา. สุนัขจิ้งจอกเที่ยวหากินพบซากช้างนั้นแล้ว คิดว่า "เหยื่อขนาดใหญ่เกิดขึ้นแก่เราแล้ว" จึงไปกัดกินงวงช้างนั้น. ได้เป็นเหมือนเวลาที่กัดงอนไถ.

โส "นตฺเถตฺถ ขาทิตพฺพยุตฺตกนฺ"ติ ทนฺเตสุ ฑํสิ. ถมฺเภ ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิ. กณฺเณ ฑํสิ. สุปฺปโกฏิยํ ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิ. อุทเร ฑํสิ. กุสูเล ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิ. ปาเท ฑํสิ อุทุกฺขเล ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิ. นงฺคุฏฺเฐ ฑํสิ. มุสเล ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิ.

สุนัขจิ้งจอกนั้นคิดว่า "ในที่นี้ไม่มีสิ่งที่ควรกัดกินได้" จึงกัดกินที่งาทั้งสอง. ได้เป็นเหมือนเวลาที่กัดเสา. จึงกัดหู ได้เป็นเหมือนเวลาที่กัดขอบกระด้ง. กัดท้อง ได้เป็นเหมือนเวลาที่กัดยุ้งข้าว. กัดที่ขาได้เป็นเหมือนเวลาที่กัดครก. กัดที่หางได้เป็นเหมือนเวลาที่กัดสากซ้อมข้าว.

โส "เอตฺถาปิ นตฺถิ ขาทิตพฺพยุตฺตกนฺ"ติ สพฺพตฺถ อสฺสาทํ อลภนฺโต วจฺจมคฺเค ฑํสิ. มุทุปูเว ทฏฺฐกาโล วิย อโหสิ. โส "ลทฺธนฺทานิ เม อิมสฺมึ สรีเร มุทุํ ขาทิตพฺพยุตฺตกฏฺฐานนฺ"ติ ตโต ปฏฺฐาย ขาทิตฺวา อนฺโตกุจฺฉึ ปวิสิตฺวา วกฺกหทยาทีนิ ขาทิตฺวา ปิปาสิตกาเล โลหิตํ ปิวิตฺวา นิปชฺชิตุกามกาเล อุทรํ โอตฺถริตฺวา นิปชฺชติ.

สุนัขจิ้งจอกนั้นคิดว่า "แม้ในที่นี้ก็ไม่มีของที่สมควรจะเคี้ยวกินได้" เมื่อไม่ได้ความยินดีในที่ทั้งปวง จึงกัดที่วัจจมรรค. ได้เป็นเหมือนเวลาที่กัดขนมอันอ่อนนุ่ม. สุนัขจิ้งจอกนั้นคิดว่า "บัดนี้เราได้ที่ที่ควรเคี้ยวกิน อันอ่อนนุ่มในสรีระนี้แล้ว" กัดตั้งแต่ตรงนั้นเรื่อยไป เข้าไปภายในท้อง กัดกินตับ และหัวใจเป็นต้น ในเวลากระหายน้ำ ก็ดื่มกินเลือด ในเวลาที่อยากจะนอน ก็เอาพื้นท้องรองนอน.

อถสฺส เอตทโหสิ "อิทํ หตฺถิสรีรํ มยฺหํ นิวาสนสุขตาย เคหสทิสํ ขาทิตุกามตาย สติ ปหูตมํสํ กินฺทานิ เม อญฺญตฺถ คมนนฺ"ติ. โส อญฺญตฺถ อคนฺตฺวา หตฺถิกุจฺฉิยเมว มํสํ ขาทิตฺวา วสติ. คจฺฉนฺเต คจฺฉนฺเต กาเล นิทาฆสมเย วาตสมฺผสฺเสน เจว สุริยรสฺมิสนฺตาเปน จ ตํ กุณปํ สุสฺสิตฺวา วลิโย คณฺหิ. สิคาลสฺส ปวิฏฺฐทฺวารํ ปิหิตํ. อนฺโตกุจฺฉิ อนฺธกาโร อโหสิ.

ครั้งนั้น สุนัขจิ้งจอก ได้มีความคิดนี้ว่า "ซากช้างนี้ เป็นเช่นกับเรือนของเรา เพราะเป็นที่อยู่อันสบาย เมื่อมีความต้องการจะกินเนื้อก็มีมากเพียงพอ บัดนี้เราจะไปที่อื่นทำไม". สุนัขจิ้งจอกนั้นไม่ไปในที่อื่น เคี้ยวกินเนื้อในท้องช้างนั่นเองอยู่. เมื่อเวลาผ่านไป ๆ ในฤดูแล้งซากศพช้างนั้น ก็เหี่ยวแห้งหดตัว เพราะต้องลมและเพราะถูกแสงอาทิตย์แผดเผา. ทางที่สุนัขจิ้งจอกเข้าไปก็ปิด. ภายในท้องมีแต่ความมืดมิด.

สิคาลสฺส โลกนฺตริกนิวาโส วิย ชาโต. กุณเป สุสฺสนฺเต มํสมฺปิ สุสฺสิ. โลหิตมฺปิ ปจฺฉิชฺชิ. โส นิกฺขมนทฺวารํ อลภนฺโต ภยปฺปตฺโต หุตฺวา สนฺธาวนฺโต อิโต จิโต จ ปหริตฺวา นิกฺขมนทฺวารํ

ปรากฏแก่สุนัขจิ้งจอก เหมือนอยู่ในโลกันตนรก. เมื่อซากศพเหี่ยวแห้ง แม้เนื้อก็พลอยเหี่ยวแห้งไปด้วย. แม้เลือดก็เหือดแห้งไปเช่นเดียวกัน. สุนัขจิ้งจอกเมื่อหาทางออกไม่ได้ ก็เกิดความกลัว วิ่งพล่าน

ปริเยสมาโน วิจรติ. เอวํ ตสฺมึ อุกฺขลิยํ ปิฏฺฐปิณฺฑํ วิย อนฺโตกุจฺฉิยํ นิปชฺชมาเน กติปาหจฺจเยน มหาเมโฆ ปาวสฺสิ.

ชนข้างโน้น ข้างนี้ ซมซานหาทางออก. เมื่อสุนัขจิ้งจอกนั้น นอนอยู่ภายในท้อง เหมือนก้อนแป้ง ที่เขาใส่ไว้ในหม้อข้าว ล่วงไป ๒-๓ วัน ฝนได้ตกลงมาห่าใหญ่.

อถ นํ กุณปํ เตมิตฺวา อุฏฺฐาย ปกติสณฺฐาเนน อฏฺฐาสิ. วจฺจมคฺโค วิวโฏ หุตฺวา ตารกา วิย ปญฺญายิ. สิคาโล ตํ ฉิทฺทํ ทิสฺวา "อิทานิ เม ชีวิตํ ลทฺธนฺ"ติ ยาว หตฺถิสีสา ปฏิกฺกมิตฺวา เวเคน ปกฺขนฺทิตฺวา วจฺจมคฺคํ สีเสน ปหริตฺวา นิกฺขมิ. ตสฺส สุสฺสินฺนสรีรตฺตา สพฺพโลมานิ วจฺจมคฺเคเยว อลฺลียึสุ.

ทีนั้น ซากศพนั้นเปียกชุ่มพองขึ้น ดำรงอยู่โดยสัณฐานตามปกติ. วัจจมรรคขยายเปิด ปรากฏดุจดวงดาว. สุนัขจิ้งจอกเห็นช่องนั้นแล้วยินดีว่า "คราวนี้ชีวิตของเรารอดแน่" ถอยกลับไปตั้งต้นแต่หัวช้าง วิ่งเอาหัวกระทุ้งวัจจมรรคออกไปอย่างเร็ว. ขนทั้งหมดหลุดติดอยู่ที่วัจจมรรคนั้นเอง เพราะซากช้างนั้นมีเนื้อเหี่ยวแห้ง.

โส ตาลกฺขนฺธสทิเสน นิลฺโลเมน สรีเรน อุพฺพิคฺคจิตฺโต มุหุตฺตํ ธาวิตฺวา นิวตฺติตฺวา นิสินฺโน สรีรํ โอโลเกตฺวา "อิทํ ทุกฺขํ มยฺหํ น อญฺเญน กตํ โลภเหตุ ปน โลภการณา โลภํ นิสฺสาย มยา กตํ อิโตทานิ ปฏฺฐาย น โลภวสิโก ภวิสฺสามิ ปุน หตฺถิสรีรนฺนาม น ปวิสิสฺสามี"ติ สํวิคฺคหทโย หุตฺวา อิมํ คาถมาห

สุนัขจิ้งจอกนั้น มีตัวปราศจากขนเป็นเช่นกับตอตาล ตกใจวิ่งไปได้ครู่หนึ่งก็เหลียวกลับมานั่งหย่องมองดูตัว สลดใจว่า "ทุกข์ของเรานี้ ผู้อื่นไม่ได้ทำให้เลย แต่เพราะความโลภเป็นเหตุ เพราะความโลภเป็นตัวการณ์ เราอาศัยความโลภก่อทุกข์นี้ ตั้งแต่นี้ต่อไป เราจักไม่ตกอยู่ในอำนาจความโลภ เราจักไม่เข้าไปสู่สรีระของช้างอีกเลย" แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

๑๔๘. "นาหํ ปุนํ น จ ปุนํ
น จาปิ อปุนปฺปุนํ

๑๔๘. "ไม่เอาอีกละ ไม่เอาอีกละนะ เออ
ก็ เราจะไม่ขอเข้าไปสู่ซากช้าง

หตฺถิโพนฺทึ ปเวกฺขามิ ตถา หิ ภยตชฺชิโต"ติ.

ซ้ำอีกละ เพราะถูกภัยคุกคาม อาการปางตาย".

ตตฺถ **น จาปิ อปุนปฺปุนนฺติ** อกาโร นิปาตมตฺโต. อยมุปเนส สกลายปิ คาถาย อตฺโถ. อหญฺหิ อิโต ปุน ตโต จ ปุนนฺติ วุตฺตวารโต ปุน ตโตปิ ปุนปฺปุนํ วารณสรีรสงฺขาตํ หตฺถิโพนฺทึ น ปเวกฺขามิ. กึการณา. **ตถา หิ ภยตชฺชิโต**ติ ตถา หิ อหํ อิมสฺมึเยว ปเวสเน ภยตชฺชิโต มรณภเยน สนฺตาสํ สํเวคํ อาปาทิโตติ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **เออก็เราจะไม่ขอเข้าไปสู่ ซากช้างซ้ำอีกละ** อธิบายว่า อ อักษรเป็นเพียงนิบาต. ก็ อ อักษรนี้ก็เป็นอธิบายความแห่งคาถาแม้ทั้งสิ้น. จริงอยู่เราจักไม่เข้าไปสู่ ซากช้าง คือสรีระของช้างอีก หลังจากที่เราพูดว่า หลังจากครั้งนี้ และหลังจากครั้งนั้นดังนี้ คือจากที่เราออกมาแล้วนั้น. ถามว่าเพราะเหตุไร. ตอบว่า **เพราะกลัวต่อภัย คือการเข้าไปอย่างนั้น** ความว่าจริงอย่างนั้น เราถูกภัยคุกคาม คือถูกภัย คือความตายให้ถึงความสะดุ้ง คือความสลดใจ ในเพราะการเข้าไปในที่นั้นนั่นเอง.

เอวญฺจ ปน วตฺวา ตโตว ปลายิตฺวา ปุน ตํ วา อญฺญํ วา หตฺถิสรีรํ นาม นิวตฺติตฺวาปิ น โอโลเกติ. ตโต ปฏฺฐาย น โลภวสิโก อโหสิ.

ก็แล สุนัขจิ้งจอกครั้นกล่าวอย่างนี้ ก็วิ่งหนีไปจากที่นั้นทันที ไม่เหลียวกลับแลดู ชื่อซึ่งสรีระช้างนั้น หรืออื่นอีกเลย. จำเดิมแต่นั้นมา สุนัขจิ้งจอกก็เป็นผู้ไม่ตกอยู่ในอำนาจความโลภ.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา "ภิกฺขเว อนฺโต อุปฺปนฺนกิเลสสฺส นาม วฑฺฒิตุํ อทตฺวา ตตฺถ ตตฺเถว นิคฺคณฺหิตุํ วฏฺฏตี"ติ วตฺวา สจฺจานิ

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย การที่ภิกษุข่มกิเลสที่เกิดขึ้นภายในเสียในทันทีทันใด ไม่ให้เจริญขึ้นได้ จึงจะควร"

ปกาเสตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ. สจฺจปริโยสาเน ปญฺจสตาปิ เต ภิกฺขู อรหตฺเต ปติฏฺฐหึสุ. อวเสเสสุ เกจิ โสตาปนฺนา เกจิ สกทาคามิโน เกจิ อนาคามิโน อเหสุํ. ตทา สิคาโล อหเมวา"ติ.

ดังนี้ ทรงประกาศสัจจะทั้งหลายแล้ว ทรงประมวลชาดก. ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุเหล่านั้นแม้ทั้ง ๕๐๐ รูป ดำรงอยู่ในพระอรหัต. ในบรรดาภิกษุที่เหลือ บางพวกได้เป็นพระโสดาบัน บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี บางพวกได้เป็นพระอนาคามี. ส่วนสุนัขจิ้งจอกในครั้งนั้นได้แก่เรา ตถาคตนั่นเองในกาลนี้ ดังนี้.

สิคาลชาตกวณฺณนา อฏฺฐมา.

พรรณนาสิคาลชาดก ที่ ๘ จบ.

๙. เอกปณฺณชาตก (๑๔๙)

๑๔๙. "เอกปณฺโณ อยํ รุกฺโข
น ภูมฺยา จตุรงฺคุโล
ผเลน วิสกปฺเปน
มหายํ กึ ภวิสฺสตี"ติ.

เอกปณฺณชาตกํ นวมํ.

๙. เอกปัณณชาดก (๑๔๙)

๑๔๙. "ต้นไม้นี้มีใบข้างละ ๑ ใบ งอกจากดิน ยาวยังไม่ถึง ๔ องคุลี มีรสเสมอด้วยยาพิษ ต้นไม้นี้เติบโตขึ้น จักมีผลเสมอด้วยยาพิษ สักเพียงใด".

เอกปัณณชาดก ที่ ๙.

๙. เอกปณฺณชาตกวณฺณนา (๑๔๙)

เอกปณฺโณ อยํ รุกฺโขติ อิทํ สตฺถา เวสาลึ อุปนิสฺสาย มหาวเน กูฏาคารสาลายํ วิหรนฺโต เวสาลิกํ ทุฏฺฐลิจฺฉวิกุมารํ อารพฺภ กเถสิ.

ตสฺมึ หิ กาเล เวสาลีนครํ คาวุตนฺตเร ตีหิ ปากาเรหิ ปริกฺขิตฺตํ ตีสุ ฐาเนสุ โคปุรฏฺฏาลกยุตฺตํ ปรมโสภคฺคปฺปตฺตํ. ตตฺถ นิจฺจกาลํ รชฺชํ กาเรตฺวา วสนฺตานญฺเญว ราชูนํ สตฺตสหสฺสานิ สตฺตสตานิ สตฺต จ ราชาโน โหนฺติ ตตฺตกาเยว อุปราชาโน ตตฺตกา เสนาปติโน ตตฺตกา ภณฺฑาคาริกา.

เตสํ ราชกุมารานํ อนฺตเร เอโก ทุฏฺฐลิจฺฉวิ ราชกุมาโร นาม อโหสิ โกธโน จณฺโฑ ผรุโส ทณฺเฑน ฆฏิตาสีวิโส วิย นิจฺจํ ปชฺชลิโต. โกธวเสน ตสฺส ปุรโต เทฺว ตีณิ วจนานิ กเถตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ. ตํ เนว มาตาปิตโร น ญาตโย น มิตฺตสุหชฺชา สิกฺขาเปตุํ สกฺขึสุ.

๙. พรรณนาเอกปัณณชาดก (๑๔๙)

พระศาสดา เสด็จเข้าไปอาศัยพระนครเวสาลี ประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลาในป่าใหญ่ ทรงปรารภลิจฉวีกุมาร ผู้ดุร้ายชาวเมืองเวสาลี ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **ต้นไม้นี้มีใบข้างละ ๑ ใบ** เป็นต้น.

ความพิสดารว่า ในกาลนั้นพระนครเวสาลี มีกำแพงสามชั้นล้อมรอบในระหว่างคาวุตหนึ่ง ประกอบไปด้วยซุ้มประตู และป้อมในที่ทั้งสาม ถึงความเป็นเมืองงดงามอย่างยอดเยี่ยม. ในพระนครนั้น มีพระราชาเสวยราชสมบัติสืบต่อกันมา อยู่เป็นนิตยกาลถึง ๗,๗๐๗ พระองค์, อุปราชก็มีจำนวนเท่ากัน เสนาบดีและขุนคลัง ก็มีจำนวนฝ่ายละเท่านั้น.

ในระหว่างราชกุมารเหล่านั้น มีราชกุมารพระองค์หนึ่ง ได้มีพระนามว่า ทุฏฐลิจฉวี (เจ้าลิจฉวีผู้ดุร้าย) เป็นผู้มักโกรธ ดุร้าย หยาบคาย เป็นเหมือนอสรพิษ ที่ถูกตีด้วยไม้ คอยเป็นฟืนเป็นไฟอยู่เป็นประจำ. ด้วยอำนาจความโกรธ ผู้ที่จะสามารถกล่าวถ้อยคำสองสามคำต่อหน้าพระองค์ได้ ไม่มีเลย. พระมารดา พระบิดา พระญาติ และพระสหายต่างไม่สามารถที่จะอบรมเธอได้เลย.

อถสฺส มาตาปิตูนํ เอตทโหสิ "อยํ กุมาโร อติผรุโส สาหสิโก จเปตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺธํ อญฺโญ อิมํ วิเนตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ พุทฺธเวเนยฺเยน ภวิตพฺพนฺ"ติ. เต ตํ อาทาย สตฺถุ สนฺติกํ คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา อาหํสุ "ภนฺเต อยํ กุมาโร จณฺโฑ ผรุโส โกเธน ชลติ อิมสฺส โอวาทํ เทถา"ติ.

ครั้งนั้น พระมารดาและพระบิดา ของเธอได้ทรงวิตกว่า "กุมารนี้หยาบคายยิ่งนัก หุนหันพลันแล่น ยกเว้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสียแล้ว ผู้อื่นที่จะชื่อว่า เป็นผู้สามารถแนะนำเธอได้ย่อมไม่มี เธอควรจะเป็นพุทธเวไนย". พระมารดาบิดานั้น ทรงพาพระกุมารนั้น เสด็จไปยังสำนักของพระศาสดา ถวายบังคมกราบทูลว่า "ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กุมารนี้ดุร้าย หยาบคายเป็นฟืนเป็นไฟ ด้วยความโกรธ ขอพระองค์ทรงโปรด ประทานพระโอวาทแก่กุมารนี้ด้วยเถิดพระเจ้าข้า".

สตฺถา ตํ กุมารํ โอวทิ "กุมาร อิเมสุ นาม สตฺเตสุ ตยา จณฺเฑน ผรุเสน สาหสิเกน วิเหฐกชาติเกน น ภวิตพฺพํ ผรุสวาโจ นาม วิชาตมาตุยาปิ ปิตุโนปิ ปุตฺตทารสฺสปิ ภาติกภคินีนมฺปิ มิตฺตพนฺธวานมฺปิ อปฺปิโย โหติ อมนาโป ฑํสิตุํ อาคจฺฉนฺโต สปฺโป วิย อฏฺวิยํ อุฏฺฐิตโจโร วิย ขาทิตุํ อาคจฺฉนฺโต ยกฺโข วิย จ อุพฺเพชนีโย หุตฺวา ทุติยกจิตฺตวาเร นิรยาทีสุ นิพฺพตฺตติ.

พระศาสดา ทรงสอนพระกุมารนั้นว่า "ดูกรกุมาร เธอไม่น่าจะเป็นคนดุร้าย หยาบคาย หุนหันพลันแล่น ชอบข่มเหงในหมู่สัตว์เหล่านี้เลยนะ ขึ้นชื่อว่าคนมีวาจาหยาบคาย ย่อมไม่เป็นที่รักที่ชอบใจ แม้ของมารดาบิดาผู้บังเกิดเกล้า แม้ของบุตรภรรยา แม้ของพี่น้องชายหญิง แม้ของมิตรและพวกพ้อง เป็นที่ตั้งแห่งความหวาดหวั่น เหมือนงูที่กำลังเลื้อยมากัด เหมือนโจรที่ซ่องสุมอยู่ในดง และเหมือนยักษ์ที่กำลังมากิน(เลือดเนื้อ) ในวาระจิตที่สอง ย่อมบังเกิดในอบายมีนรกเป็นต้น.

ทิฏฺเฐเยว ธมฺเม โกธโน ปุคฺคโล มณฺฑิตปฺปสาธิโตปิ ทุพฺพณฺโณว โหติ, ปุณฺณจนฺทสสฺสิริกมฺปิสฺส มุขํ ชาลาภิหตปฺปทุมํ วิย มลคฺคหิตํ กาญฺจนาทาสมณฺฑลํ วิย วิรูปํ โหติ ทุทฺทสิกํ, โกธํ นิสฺสาย หิ สตฺตา สตฺถํ อาทาย อตฺตนาว อตฺตานํ ปหรนฺติ วิสํ ขาทนฺติ รชฺชุยา อุพฺพนฺธนฺติ ปปาตํ ปตนฺติ เอวํ โกธวเสน กาลํ กตฺวา นิรายาทีสุ อุปฺปชฺชนฺติ.

ในปัจจุบันนั้นเล่า บุคคลผู้มักโกรธถึงประดับประดางดงาม ก็ย่อมเป็นผู้มีผิวพรรณเศร้าหมอง, ใบหน้าของเขาแม้จะมีสิริดุจดวงจันทร์เพ็ญ ก็จะเป็นเหมือนดอกบัวที่ถูกไฟลน เหมือนวงแว่นกระจกทองที่มีฝ้าจับ ย่อมมีรูปไม่งามน่าเกลียด, ก็สัตว์ทั้งหลายอาศัยความโกรธแล้ว จับศาสตราทำร้ายตนเองตาย กินยาพิษตาย ใช้เชือกผูกคอตาย โดดเหวตาย ครั้นตายด้วยอำนาจความโกรธอย่างนี้ ย่อมเกิดในอบายมีนรกเป็นต้น.

วิเหฐกชาติยาปิ ทิฏฺเฐเยว ธมฺเม ครหํ ปตฺวา กายสฺส เภทา นิรยาทีสุ อุปฺปชฺชนฺติ ปุน มนุสฺสตฺตํ ลภิตฺวาปิ ชาตกาลโต ปฏฺฐาย โรคพหุลาว โหนฺติ จกฺขุโรโค โสตโรโคติ อาทีสุ จ โรเคสุ เอกโต อุฏฺฐาย เอตสฺมึ ปตนฺติ, โรเคน อปริมุตฺตา หุตฺวา นิจฺจํ ทุกฺขิตาว โหนฺติ ตสฺมา สพฺพสตฺเตสุ เมตฺตจิตฺเตน มุทุจิตฺเตน ภวิตพฺพํ เอวรูโป หิ ปุคฺคโล นิรยาทิภเยหิ ปริมุจฺจตี"ติ.

ถึงคนที่ชอบข่มเหงเขา ถูกติเตียนในปัจจุบันนั่นเทียว เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ ย่อมเกิดในอบายมีนรกเป็นต้น แม้จะได้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก ก็ย่อมเป็นคนมีโรคมาก ตั้งแต่เวลาเกิดมาทีเดียว บรรดาโรคทั้งหลายมีโรคตา โรคหู เป็นต้น จะประดังกันเกิดพร้อมกัน ทับถมพวกเขา, พวกเขาเป็นผู้ไม่รอดพ้นจากโรค เป็นผู้ได้รับความทุกข์ เป็นประจำทีเดียว เพราะเหตุนั้น เธอพึงเป็นผู้มีจิตเมตตา มีจิตอ่อนโยน ในสัตว์ทุกจำพวก เพราะว่าบุคคลเห็นปานนี้ ย่อมพ้นจากภัยในนรกเป็นต้นได้".

โส กุมาโร สตฺถุ โอวาทํ สุตฺวา เอโกวาเทเนว นิหตมาโน ทนฺโต

พระกุมารนั้น ทรงสดับพระโอวาท ของพระศาสดา แล้วลดมานะลงได้ ด้วย

ตอ๑-๑ ม.ก-ก. ๑๑๑๑๑ ๑๑๑๑๑ ๑๑๑๑๑ ๑๑๑๑๑

นิพฺพิเสวโน เมตฺตจิตฺโต มุทุโกว อโหสิ อญฺญํ อกฺโกสนฺตํปิ ปหรนฺตํปิ นิวตฺติตฺวา น โอโลเกสิ อุทฺธฏทาโฐ วิย สปฺโป อฬฺจฺฉินฺโน วิย กกฺกฏโก ฉินฺนวิสาโณ วิย จ อุสโภ อโหสิ.

พระโอวาทเพียงครั้งเดียวเท่านั้น เป็นผู้ฝึกตน หมดพยศร้าย เป็นผู้มีจิตเมตตา เป็นผู้มีความอ่อนโยนทีเดียว เมื่อผู้อื่นแม้ด่าอยู่ แม้ทุบตีอยู่ก็มิได้เหลียวกลับไปมองได้ เป็นเสมือนงูพิษที่ถูกถอนเขี้ยว เหมือนปูที่ถูกเด็ดก้ามทิ้ง และเหมือนโคอุสภที่ถูกตัดเขา ฉะนั้น.

ตสฺส ตํ ปวุตฺตึ ญตฺวา ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส ทุฏฺฐจลิจฺฉวิกุมารํ สุจิรํปิ โอวทิตฺวา เนว มาตาปิตโร น ญาติมิตฺตาทโย ทเมตุํ สกฺขึสุ สมฺมาสมฺพุทฺโธ ปน ตํ เอโกวาเทเนว ทเมตฺวา นิพฺพิเสวนํ กตฺวา มตฺตวรวารณํ วิย สมุคฺคหิตาณญฺฉการณํ อกาสิ ยาว สุภาสิตญฺจิทํ "หตฺถิทมเกน ภิกฺขเว หตฺถิทมฺโม สาริโต เอกํเยว ทิสํ ธาวติ ปุรตฺถิมํ วา ปจฺฉิมํ วา อุตฺตรํ วา ทกฺขิณํ วา อสฺสทมเกน ฯเปฯ โคณทมเกน ฯเปฯ ทกฺขิณํ วา ตถาคเตน ภิกฺขเว อรหตา สมฺมาสมฺพุทฺเธน ปุริสทมฺโม สาริโต อฏฺฐ ทิสา วิธาวติ รูปี รูปานิ ปสฺสติ

พวกภิกษุ ต่างพากันทราบประวัตินั้นของเธอ จึงตั้งเรื่องขึ้นสนทนากันในธรรมสภาว่า "ผู้มีอายุทั้งหลาย พระบิดามารดาพระประยูรญาติ และพระสหายเป็นต้น พร่ำสอนลิจฉวีกุมารผู้ดุร้าย เสียเวลาตั้งนาน ก็ไม่สามารถฝึกฝนได้ ส่วนพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงฝึกเธอด้วยพระโอวาทครั้งเดียวเท่านั้น ทำให้สิ้นพยศร้าย ได้ทรงกระทำให้เธอถอนเหตุแห่งความฮึกเหิมเสียได้ ดุจนายควาญช้างฝึกพญาช้างตัวซับมันให้หมดพยศร้าย อนึ่ง พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย ช้างที่ควรฝึกได้ ม้าที่ควรฝึกได้ โคที่ควรฝึกได้ อันผู้ฝึกได้ฝึกหัดแล้ว ย่อมวิ่งไปได้ทิศเดียวเท่านั้น คือตะวันออกหรือตะวันตก เหนือหรือใต้ ดูกรภิกษุทั้งหลาย บุรุษที่ควรฝึกได้ อันตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าฝึกหัดแล้ว ย่อมแล่นไปได้ทั้งแปดทิศ ผู้มี

อยเมว ตาทิโส ฯเปฯ โส วุจฺจติ โยคฺคาจริยานํ อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถีติ น หิ อาวุโส สมฺมาสมฺพุทฺเธน สทิโส ปุริสทมฺมสารถิ นาม อตฺถี"ติ.

จักษุรูปย่อมเห็นรูปทั้งหลายได้ ผู้ที่ฝึกแล้วนี้เล่า ก็เป็นเช่นนั้น ฯลฯ ตถาคตนั้นบัณฑิตย่อมกล่าวว่า เป็นสารถีผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกเลิศกว่าอาจารย์ฝึกทั้งหลาย ดูกรผู้มีอายุ ธรรมดาสารถีผู้ฝึกบุรุษที่ควรฝึกที่จะเสมอเหมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่มีเลย".

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อิทาเนเวส มยา เอโกวาเทน ทมิโต ปุพฺเพปาหํ อิมํ เอโกวาเทเนว ทเมสิน"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาเสด็จมาตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ" เมื่อพวกภิกษุกราบทูลว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้พระเจ้าข้า" จึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในบัดนี้เท่านั้นที่เราฝึกลิจฉวีกุมารผู้ดุร้ายนี้ ด้วยโอวาทเพียงครั้งเดียว แม้ในกาลก่อนเราก็เคยฝึกลิจฉวีกุมารนี้ ด้วยโอวาทเพียงครั้งเดียว มาแล้วเหมือนกัน" ดังนี้ แล้วทรงนำเรื่องอดีตมา.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต อุทิจฺจพฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลายํ ตโย เวเท สพฺพสิปฺปานิ จ อุคฺคเหตฺวา กิญฺจิ กาลํ ฆราวาสํ วสิตฺวา มาตาปิตูนํ อจฺจเยน อิสิปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภิญฺญา จ สมาปตฺติโย จ นิพฺพตฺเตตฺวา หิมวนฺเต วาสํ กปฺเปสิ. ตตฺถ จิรํ วสิตฺวา โลณมฺพิลเสวนตฺถาย ชนปทํ คนฺตฺวา พาราณสึ

ในอดีตกาล ครั้งเมื่อพระเจ้าพรหมทัต ทรงครองราชสมบัติ ณ พระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ ผู้ประเสริฐ เจริญวัยแล้ว เรียนพระเวท ๓ และศิลปะทั้งปวงในกรุงตักกสิลาจบแล้ว อยู่ครองเรือนสิ้นกาลเล็กน้อย เมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว จึงบวชเป็นฤาษี ยังอภิญญาและสมาบัติให้เกิดขึ้น แล้วสำเร็จการอยู่อาศัย ในหิมวันตประเทศ. พระโพธิสัตว์

๒๑-๒. ม.-ก. ถ.ภาคที่ ๑ เล่ม ๑ ภาคที่ ๑ ๑ ๑

ปตฺวา ราชุยฺยาเน วสิตฺวา ปุนทิวเส สุนิวตฺโถ สุปารุโต ตาปสากปฺปสมฺปนฺโน ภิกฺขาย นครํ ปวิสิตฺวา ราชงฺคณํ ปาปุณิ.

อยู่ในที่นั้น เป็นเวลาช้านานแล้วจึงไปยังชนบท เพื่อลิ้มรสอาหารที่มีรสเค็มและรสเปรี้ยว ถึงพระนครพาราณสีแล้ว อยู่ ในพระราชอุทยาน ในวันรุ่งขึ้นนุ่งห่มเรียบร้อยถึงพร้อมด้วยกิริยาของดาบส เข้าไปสู่พระนครเพื่อภิกษา ลุถึงพระลานหลวง.

ราชา สีหปญฺชเรน โอโลเกนฺโต ตํ ทิสฺวา อิริยาปเถ ปสีทิตฺวา "อยํ ตาปโส สนฺตินฺทฺริโย สนฺตมานโส ยุคมตฺตทสฺโส ปทวาเร ปทวาเร สหสฺสถวิกํ ฐเปนฺโต วิย สีหวิชมฺภิเตน อาคจฺฉติ สเจ สนฺตธมฺโม นาเมโก อตฺถิ อิมสฺส เตน อพฺภนฺตเร ภวิตพฺพนฺ"ติ จินฺเตตฺวา เอกํ อมจฺจํ โอโลเกสิ.

พระราชา ทอดพระเนตรทางสีหบัญชร (หน้าต่างมีสัณฐานดังกรงแห่งสีหะ) ทอดพระเนตรเห็นดาบสนั้นแล้ว ทรงเลื่อมใสในอิริยาบถ ทรงดำริว่า "ดาบสตนนี้มีอินทรีย์ สงบ มีใจสงบ ทอดสายตามองชั่วแอก ประหนึ่งวางถุงทรัพย์ ๑,๐๐๐ ถุงไว้ทุก ๆ ย่างก้าว เดินมาด้วยความองอาจ อย่างราชสีห์ หากจะมีสภาวะที่ชื่อว่า สันตธรรมอยู่อย่างหนึ่ง สันตธรรมนั้น ต้องมีภายในของดาบสนี้" ทอดพระเนตรดูอำมาตย์คนหนึ่ง.

โส "กึ กโรมิ เทวา"ติ อาห. "เอตํ ตาปสํ อาเนหี"ติ. โส "สาธุ เทวา"ติ โพธิสตฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา หตฺถโต ภิกฺขาภาชนํ คเหตฺวา "กึ มหาปุญฺญา"ติ วุตฺเต "ภนฺเต ราชา ตํ ปกฺโกสตี"ติ อาห.

อำมาตย์นั้น กราบทูลว่า "ข้าพระองค์จะทำอย่างไร พระเจ้าข้า" พระราชาตรัสสั่งว่า "ท่านจงนิมนต์ดาบสผู้นั้นมาเถิด". อำมาตย์นั้น รับพระราชดำรัสว่า "ได้พระเจ้าข้า" แล้วเข้าไปหาพระโพธิสัตว์ไหว้แล้ว รับภาชนะสำหรับภิกษาจากมือ เมื่อดาบสพูดว่า "อะไรหรือ ท่านผู้มีบุญมาก" จึงเรียนว่า "ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระราชารับสั่งนิมนต์พระคุณเจ้า".

โพธิสตฺโต "น มยํ ราชกุลูปกา หิมวนฺตกา นามมฺหา"ติ อาห. อมจฺโจ คนฺตฺวา ตมตฺถํ รญฺโญ อาโรเจสิ. ราชา "อญฺโญ อมฺหากํ กุลูปโก นตฺถิ อาเนหิ นนฺ"ติ อาห. อมจฺโจ คนฺตฺวา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา ยาจิตฺวา ราชนิเวสนํ ปเวเสสิ.

พระโพธิสัตว์กล่าวว่า "อาตมาชื่อว่าเป็นชาวป่าหิมพานต์ มิใช่เป็นผู้ใกล้ชิดราชสกุล". อำมาตย์ไปกราบทูลเนื้อความนั้น แด่พระราชา. พระราชาตรัสว่า "ดาบสอื่นที่เป็นผู้ใกล้ชิดตระกูลของเราไม่มีดอก จงนิมนต์ท่านมาเถิด". อำมาตย์ไปไหว้วอนพระโพธิสัตว์ เชิญเข้าพระราชวัง.

ราชา โพธิสตฺตํ วนฺทิตฺวา สมฺสฺสิตเสตจฺฉตฺเต กาญฺจนปลฺลงฺเก นิสีทาเปตฺวา อตฺตโน ปฏิยตฺตํ นานคฺครสโภชนํ โภเชตฺวา "กหํ ภนฺเต วสถา"ติ ปุจฺฉิ. "หิมวนฺตกา มยํ มหาราชา"ติ. "อิทานิ กหํ คจฺฉถา"ติ. "วสฺสารตฺตานุรูปํ เสนาสนํ อุปธาเรม มหาราชา"ติ.

พระราชา ทรงไหว้พระโพธิสัตว์ ทรงเชิญให้นั่งเหนือบัลลังก์ทอง ภายใต้เศวตฉัตรที่เขากั้นไว้พร้อมแล้ว ทรงเชิญให้ฉันโภชนะมีรสเลิศต่าง ๆ ที่เขาจัดไว้เพื่อพระองค์ แล้วรับสั่งถามว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ พระคุณเจ้าอยู่ที่ไหน". ดาบสถวายพระพรว่า "มหาบพิตร อาตมภาพอยู่ป่าหิมพานต์". พระราชารับสั่งถามว่า "บัดนี้พระคุณเจ้าจะไปที่ไหน". ดาบสถวายพระพรว่า "ขอถวายพระพร อาตมภาพกำลังใคร่ครวญดูเสนาสนะที่เหมาะแก่ฤดูฝน".

"เตนหิ ภนฺเต อมฺหากญฺเญว อุยฺยาเน วสถา"ติ ปฏิญฺญํ คเหตฺวา สยมฺปิ ภุญฺชิตฺวา โพธิสตฺตํ อาทาย อุยฺยานํ คนฺตฺวา ปณฺณสาลํ มาเปตฺวา รตฺติฏฺฐานทิวาฏฺฐานานิ กาเรตฺวา ปพฺพชิตปริกฺขาเร ทตฺวา อุยฺยานปาลํ

พระราชารับสั่งว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น นิมนต์อยู่ในอุทยานของโยมนั่นแหละ" ทรงรับปฏิญญาแล้ว พระองค์เองก็เสวยพระกระยาหารเสร็จ ทรงพาพระโพธิสัตว์ เสด็จไปสู่อุทยาน รับสั่งให้สร้างบรรณศาลา ให้สร้างที่พัก

ปฏิจฺฉาเปตฺวา นครํ ปาวิสิ. ตโต ปฏฺฐาย โพธิสตฺโต อุยฺยาเน วสติ. ราชาปิสฺส ทิวเส ทิวเส ทฺวิตฺติกฺขตฺตุํ อุปฏฺฐานํ คจฺฉติ.

กลางคืน และที่พักกลางวัน ทรงถวายบริขารของนักบวช ทรงมอบหมายให้คนเฝ้าสวนคอยดูแล แล้วเสด็จเข้าสู่พระนคร. ตั้งแต่นั้นมา พระโพธิสัตว์ก็อยู่ในอุทยาน. แม้พระราชาก็เสด็จไปหาท่านวันละ ๒-๓ ครั้ง ทุก ๆ วัน.

ตสฺส ปน รญฺโญ ทุฏฺฐกุมาโร นาม ปุตฺโต อโหสิ จณฺโฑ ผรุโส. เนว นํ ราชา ทเมตุํ สกฺขิ น เสสญาตกา อมจฺจาปิ พฺราหฺมณคหปติกาปิ เอกโต หุตฺวา "สามิ มา เอวํ กริ เอวํ กาตุํ น ลพฺภา"ติ กุชฺฌิตฺวา กเถนฺตาปิ กถํ คาหาเปตุํ น สกฺขึสุ.

ก็แลพระราชานั้น ทรงมีพระโอรสดุร้าย หยาบคาย จนได้มีพระนามว่าเป็นทุฏฐกุมาร. พระราชามิอาจที่จะทรงอบรมเธอได้ พระญาติที่เหลือ ก็มิอาจอบรมเธอได้ แม้พวกอำมาตย์ แม้พวกพราหมณ์ และคฤหบดี แม้ร่วมมือกันกล่าวอย่างโกรธเคืองว่า "ข้าแต่เจ้านาย ขอท่านอย่าได้ทำอย่างนี้เลย ท่านทำอย่างนี้ไม่เหมาะสมเลย" ก็มิสามารถจะให้เธอเชื่อถือถ้อยคำได้.

ราชา จินฺเตสิ "ฐเปตฺวา มม อยฺยํ สีลวนฺตํ ตาปสํ อญฺโญ อิมํ กุมารํ ทเมตุํ สมตฺโถ นาม นตฺถิ โสเยว นํ ทเมสฺสตี"ติ. โส กุมารํ อาทาย โพธิสตฺตสฺส สนฺติกํ คนฺตฺวา "ภนฺเต อยํ กุมาโร จณฺโฑ ผรุโส มยํ เอตํ ทเมตุํ น สกฺโกม ตุเมฺห นํ เอเกน อุปาเยน สิกฺขาเปถา"ติ กุมารํ โพธิสตฺตสฺส นิยฺยาเทตฺวา ปกฺกามิ.

พระราชาทรงดำริว่า "ยกเว้นพระดาบสผู้มีศีล ผู้เป็นเจ้าของเราแล้ว ผู้อื่นชื่อว่าเป็นผู้สามารถจะอบรมกุมารนี้ ย่อมไม่มีพระคุณเจ้าเท่านั้น จักอบรมกุมารนั้นได้". ท้าวเธอทรงพาพระกุมารเสด็จไปสำนักของพระโพธิสัตว์ รับสั่งว่า "พระคุณเจ้าผู้เจริญ กุมารนี้เป็นผู้ดุร้าย หยาบคาย พวกผมไม่สามารถที่จะอบรมกุมารนี้ได้ ขอพระคุณเจ้าโปรดหาอุบาย

อย่างหนึ่ง อบรมเธอให้ด้วยเถิด" ทรงมอบพระกุมาร ให้แก่พระโพธิสัตว์แล้วเสด็จหลีกไป.

โพธิสตฺโต กุมารํ คเหตฺวา อุยฺยาเน วิจรนฺโต เอกโต เอเกน เอกโต เอเกนาติ ทฺวีหิเยว ปตฺเตหิ เอกํ นิมฺพโปตกํ ทิสฺวา กุมารํ อาห "กุมาร เอตสฺส นิมฺพรุกฺขโปตกสฺส ปณฺณํ ขาทิตฺวา รสํ ชานาหี"ติ.

พระโพธิสัตว์ พาพระกุมารเที่ยวไป ในพระอุทยาน เห็นหน่อต้นสะเดาต้นหนึ่ง เพิ่งมีใบ ๒ ใบเท่านั้น คือ แตกข้างละ ๑ ใบ จึงกล่าวกะพระกุมารว่า "กุมาร ท่านจงเคี้ยวกินใบของหน่อสะเดานี้ แล้วโปรดทราบรสไว้เถิด".

โส เอตสฺส เอกํ ปณฺณํ ขาทิตฺวา รสํ ญตฺวา "ฉิฉี"ติ สห เขเฬน ภูมิยํ นุฏฺฐุภิ "กึ เอตํ กุมารา"ติ วุตฺเต "ภนฺเต อิทาเนเวส รุกฺโข หลาหลวิสูปโม วฑฺฒนฺโต ปน พหู มนุสฺเส มาเรสฺสตี"ติ ตํ นิมฺพโปตกํ อุปฺปาเฏตฺวา หตฺเถหิ ปริมทฺทิตฺวา อิมํ คาถมาห

พระกุมารนั้น ทรงเคี้ยวกินใบสะเดานั่น ๑ ใบ แล้วทรงทราบรส ตรัสว่า "ฉิ ฉิ" ถ่มทิ้งบนแผ่นดิน พร้อมด้วยพระเขฬะ เมื่อดาบสกล่าวว่า "เรื่องนี้เป็นอย่างไรหรือ พระกุมาร" ก็กราบเรียนว่า "ข้าแต่พระคุณเจ้าผู้เจริญ ต้นไม้นี้เปรียบเหมือนยาพิษอันร้ายแรง ในบัดนี้ทีเดียว แม้ว่าเจริญเติบโต คงฆ่ามนุษย์เสียเป็นอันมาก" พลางถอนหน่อสะเดานั้น ขยี้จนแหลกด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง ตรัสคาถานี้ว่า

๑๔๙. "เอกปณฺโณ อยํ รุกฺโข
น ภูมฺยา จตุรงฺคุโล
ผเลน วิสกปฺเปน
มหายํ กึ ภวิสฺสตี"ติ.

๑๔๙. "ต้นไม้นี้มีใบข้างละ ๑ ใบ งอกจากดิน ยาวยังไม่ถึง ๔ องคุลี มีรสเสมอด้วยยาพิษ ต้นไม้นี้เติบโตขึ้น จักมีผลเสมอด้วยยาพิษ สักเพียงใด".

ตรวจแก้ไขเพิ่มเติม ๑๑-๑๑-๕๖

ตตฺถ **เอกปณฺโณติ** อุโภสุ ปสฺเสสุ เอเกกํ ปณฺณํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **มีใบข้างละ ๑ ใบ** ได้แก่ ที่ข้างทั้งสอง มีใบข้างละ ๑ ใบ.

น ภูมฺยา **จตุรงฺคุโลติ** ภูมิโต จตุรงฺคุลมตฺตมฺปิ น วฑฺฒิโต.

คำว่า **จากดินยาวยังไม่ถึง ๔ องคุลี** ความว่า จากพื้นดิน ยังเติบโตไม่ถึง แม้ประมาณ ๔ องคุลี.

ผเลนาติ ผลรเสน.

คำว่า **รส** ได้แก่รสแห่งผลไม้.

วิสกปฺเปนาติ หลาหลวิสสทิเสน. เอวํ ขุทฺทโกปิ สมาโน เอวรูเปน ติตฺตกปณฺเณน สมนฺนาคโตติ อตฺโถ. **มหายํ กึ ภวิสฺสตีติ**.

คำว่า **เสมอด้วยยาพิษ** ได้แก่ เป็นเช่นกับยาพิษอันร้ายแรง. อธิบายว่า ถึงแม้จะเป็นต้นไม้เล็กอย่างนี้ ก็ประกอบด้วยใบ อันมีรสขม เห็นปานนั้น. คำว่า **ต้นไม้นี้ เติบโตขึ้น จักมีผลเสมอด้วยยาพิษสักเพียงใด.**

ยทา จ ปนายํ วุฑฺฒิปฺปตฺโต มหา ภวิสฺสติ ตทา กึ ภวิสฺสติ อทฺธา มนุสฺสมารณโก ภวิสฺสตีติ เอตํ อุปฺปาเฏตฺวา มทฺทิตฺวา ฉฑฺเฑสินฺติ อาห.

ลิจฉวีกุมาร กราบเรียนว่า ข้าพเจ้าคิดว่า ก็แลเมื่อใดที่ต้นสะเดานี้ จักเจริญเติบโตขึ้น เป็นต้นไม้ใหญ่ เมื่อนั้นจักเป็นอย่างไร คงจักเป็นต้นไม้ฆ่ามนุษย์แน่แท้ ดังนี้แล้ว จึงถอนหน่อสะเดานี้ขยี้ทิ้งเสีย.

อถ นํ โพธิสตฺโต เอตทโวจ "กุมาร ตฺวํ อิมํ นิมฺพโปตกํ 'อิทาเนว เอวํติตฺตโก มหลฺลกกาเล กึ ภวิสฺสติ กุโต อิมํ นิสฺสาย วุฑฺฒี'ติ อุปฺปาเฏตฺวา มทฺทิตฺวา ฉฑฺเฑสิ, ยถา ตฺวํ เอตสฺมึ ปฏิปชฺชิ เอวเมว ตว รฏฺฐวาสิโนปิ

ครั้งนั้น พระโพธิสัตว์ ได้กล่าวคำนี้กับลิจฉวีกุมารนั้นว่า "ดูกรกุมาร ท่านกล่าวอ้างถึงหน่อสะเดานี้ว่า เฉพาะเดี๋ยวนี้ต้นสะเดามีรสขมอย่างนี้ ในเวลาเป็นต้นไม้ใหญ่จักเป็นอย่างไร อาศัยต้นสะเดานี้ ความเจริญจะมีมาแต่ไหน"

'อยํ กุมาโร ทหรกาเลเยว เอวํ กุลสนฺตกํ รชฺชํ อทตฺวา นิมฺพโปตกํ วิย ตํ อุปฺปาเฏตฺวา รฏฺฐา ปพฺพาชนิยกมฺมํ กริสฺสนฺติ ตสฺมา นิมฺพรุกฺขปฺปฏิภาคตํ ปชหิตฺวา อิโต ปฏฺฐาย ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปนฺโน โหหี"ติ.

จึงถอนขยี้ทิ้งเสีย, เธอปฏิบัติในหน่อสะเดาฉันใดเล่า แม้ชาวแว่นแคว้นของเธอก็คงฉันนั้นเหมือนกัน จักพากันกล่าวว่า 'พระกุมารนี้ยังเป็นเด็กอยู่ทีเดียว ยังดุร้าย หยาบคายอย่างนี้ เมื่อเติบโตครองราชสมบัติ จักทำอย่างไรกันเล่า พวกเราอาศัยเธอ จะมีความเจริญได้แต่ที่ไหน' แล้วไม่ถวายราชสมบัติอันเป็นของแห่งตระกูลของเธอ จักถอดถอนเธอเสีย เหมือนถอนหน่อสะเดา แล้วกระทำการขับไล่(เธอ) เสียจากแว่นแคว้น เพราะเหตุนั้น ตั้งแต่บัดนี้ไป ขอเธอจงเป็นผู้ละเว้นกิริยา อันเปรียบเทียบกับหน่อต้นสะเดาแล้ว ถึงพร้อมด้วยความอดทน ความเมตตาและความเอื้อเฟื้อเถิด.

โส ตโต ปฏฺฐาย นิหตมาโน นิพฺพิเสวโน ขนฺติเมตฺตานุทฺทยสมฺปนฺโน หุตฺวา โพธิสตฺตสฺส โอวาเท ฐตฺวา ปิตุ อจฺจเยน รชฺชํ ปตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

จำเดิมแต่นั้นมา ลิจฉวีกุมารนั้น เป็นผู้หมดมานะ ละพยศ เป็นผู้เพียบพร้อมด้วยความอดทน ความเมตตา และความเอื้อเฟื้อ ดำรงอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์ เมื่อพระบิดาเสด็จสวรรคาลัยแล้ว ก็ทรงครองราชสมบัติ ทรงทำบุญมีทานเป็นต้นแล้ว เสด็จไปตามกรรม(สวรรคต).

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา "น ภิกฺขเว อิทาเนเวส ทุฏฺฐลิจฺฉวิกุมาโร มยา ทมิโต ปุพฺเพปาหํ

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแล้วตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย มิใช่แต่ในเวลานี้เท่านั้น ที่ลิจฉวีกุมาร

ตรวจทานแล้ว ๑๐ ก.ย. ๒๕๕๑

เอตํ ทเมสึเยวา"ติ วตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา ทุฏฺฐกุมาโร อยํ ลิจฺฉวิกุมาโร อโหสิ ราชา อานนฺโท โอวาททายกตาปโส ปน อหเมวา"ติ.

ผู้ดุร้ายนี้ถูกเราอบรม แม้ในปางก่อน เราก็ได้อบรมเธอแล้วเหมือนกัน" ดังนี้แล้ว ทรงประมวลชาดกว่า "กุมารผู้ดุร้ายในครั้งนั้น ได้เป็นลิจฉวีกุมารนี้ ในเวลานี้ พระราชาเป็นพระอานนท์ ส่วนดาบสผู้ถวายโอวาท ได้แก่ เราตถาคตนั่นเอง.

เอกปณฺณชาตกวณฺณนา นวมา.

พรรณนาเอกปัณณชาดก ที่ ๙ จบ.

๑๐. สญฺชีวชาตก (๑๕๐)

๑๕๐. "อสนฺตํ โย ปคฺคณฺหาติ
อสนฺตํ จูปเสวติ
ตเมว ฆาสํ กุรุเต
พฺยคฺโฆ สญฺชีวิโก ยถา"ติ.

สญฺชีวชาตกํ ทสมํ.

๑๐. สัญชีวชาดก (๑๕๐)

๑๕๐. "บุคคลใดยกย่องอสัตบุรุษ และคบหาอสัตบุรุษ, อสัตบุรุษย่อมทำบุคคลนั้นให้เป็นเหยื่อ ดุจเสือโคร่งที่ฟื้นชีวิตขึ้นมา ทำสัญชีวะผู้ให้ชีวิต ให้ถึงความพินาศฉะนั้น".

สัญชีวชาดก ที่ ๑๐.

ตอ๑-๑ ๑๑-๑๑ ๑๑๑

๑๐. สญฺชีวชาตกวณฺณนา (๑๕๐)

อสนฺตํ โย ปคฺคณฺหาตีติ อิทํ สตฺถา เวฬุวเน วิหรนฺโต อชาตสตฺตุสฺส รญฺโญ อสนฺตํ สมฺปคฺคหํ อารพฺภ กเถสิ.

โส หิ พุทฺธานํ ปฏิกณฺฏกภูเต ทุสฺสีเล ปาปธมฺเม เทวทตฺเต ปสีทิตฺวา ตํ อสนฺตํ อสปฺปุริสํ ปคฺคยฺห "ตสฺส สกฺการํ กริสฺสามี"ติ พหุํ ธนํ ปริจฺจชิตฺวา คยาสีเส วิหารํ กาเรตฺวา ตสฺส วจนํ คเหตฺวา ปิตรํ ธมฺมราชานํ โสตาปนฺนํ อริยสาวกํ ฆาเตตฺวา อตฺตโน โสตาปตฺติมคฺคสฺส อุปนิสฺสยํ ฉินฺทิตฺวา มหาวินาสํ ปตฺโต.

โส หิ "เทวทตฺโต ปฐวึ ปวิฏฺโฐ"ติ สุตฺวา "กจฺจิ นุ โข มมฺปิ ปฐวี คิเลยฺยา"ติ ภีตตสิโต รชฺชสุขํ น ลภติ สยเน อสฺสาทํ น วินฺทติ

๑๐. พรรณนาสัญชีวชาดก (๑๕๐)

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน ทรงปรารภการยกย่องอสัตบุรุษ ของพระเจ้าอชาตศัตรู ตรัสพระธรรมเทศนานี้ว่า **บุคคลใด ยกย่องอสัตบุรุษ** ดังนี้เป็นต้น.

เรื่องมีว่า พระเจ้าอชาตศัตรูนั้นเลื่อมใสในพระเทวทัตผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก เป็นปฏิปักษ์ต่อพระพุทธเจ้าและพระสาวก ทรงยกย่องพระเทวทัตผู้เป็นพระไม่สงบ มิใช่สัตบุรุษนั้น ทรงดำริว่า "เราจะทำการสักการะพระเทวทัตนั้น" ดังนี้แล้ว ทรงสละราชทรัพย์เป็นอันมาก ทรงให้สร้างวิหารที่คยาสีสะประเทศ ทรงเชื่อคำของพระเทวทัตนั้นให้ปลงพระชนม์พระบิดาผู้เป็นธรรมราชา เป็นอริยสาวกโสดาบัน ทรงตัดอุปนิสัยแห่งพระโสดาปัตติมรรค ของพระองค์เสีย ถึงความพินาศอย่างใหญ่หลวง.

ก็ท้าวเธอทรงสดับว่า "พระเทวทัตถูกแผ่นดินสูบ" ทรงสะดุ้งตกพระทัยกลัวว่า "แผ่นดินจะสูบเราบ้างไหมหนอ" มิได้รับความสุขในราชสมบัติ มิได้รับความสบายพระราชหฤทัย ในขณะบรรทม ทรง

ติพฺพการณาภิตุนฺโน เปโต วิย กมฺปมาโน วิจรติ.

หวาดหวั่นอยู่ตลอดเวลา เหมือนเปรต ถูกตรึงด้วยเครื่องกรรมกรณ์อย่างแข็งแรง.

โส ปฐวึ คิลมานํ วิย อวีจิชาลํ นิกฺขมนฺตํ วิย อตฺตานํ อาทิตฺตาย โลหปฐวิยา อุตฺตานํ นิปชฺชาเปตฺวา อยสูเลหิ โกฏฺฏิยมานํ วิย จ สมนุปสฺสิ.

ท้าวเธอทรงเห็นพระองค์ เป็นเหมือนแผ่นดินสูบ เหมือนเปลวไฟ จากอเวจีแลบออกมา และเป็นเหมือนถูกบังคับให้นอนหงายบนแผ่นดิน คือโลหะอันร้อนแล้ว ถูกตอกด้วยหลาวเหล็ก.

เตนสฺส ปหฏกุกฺกุฏสฺเสว มุหุตฺตมฺปิ กมฺปมานสฺส อวฏฐานํ นาม นาโหสิ.

เพราะเหตุนั้น เมื่อท้าวเธอหวาดหวั่นอยู่เหมือนไก่ถูกเชือด ขึ้นชื่อว่า ความแน่วแน่แห่งพระหฤทัยแม้ครู่เดียว มิได้มีเลย.

สมฺมาสมฺพุทฺธํ ปสฺสิตุกาโม ขมาเปตุกาโม ปญฺหํ ปุจฺฉิตุกาโม อโหสิ อตฺตโน ปน อปราธมหนฺตตาย อุปสงฺกมิตุํ น สกฺโกติ.

ท้าวเธอทรงประสงค์ จะเข้าเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีพระประสงค์จะขอขมาโทษ มีพระประสงค์จะทูลถามปัญหา แต่เพราะพระองค์มีความผิดใหญ่หลวง จึงไม่อาจจะเข้าเฝ้าได้.

อถสฺส ราชคหนคเร กตฺติกรตฺติวาเร สมฺปตฺเต เทวนคเร วิย อลงฺกเต มหาตเล อมจฺจคณปริวุตสฺส กาญฺจนาสเน นิสินฺนสฺส ชีวกํ โกมารภจฺจํ อวิทูเร นิสินฺนํ ทิสฺวา เอตทโหสิ "ชีวกํ คเหตฺวา สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส สนฺติกํ คมิสฺสามิ น โข ปน สกฺกา มยา อุชุกเมว วตฺตุํ[๑] 'อหํ สมฺม ชีวก

ครั้งนั้น ในพระนครราชคฤห์ ถึงคราวมีงานเทศกาลราตรีในเดือน ๑๒ ท้าวเธอแวดล้อมด้วยหมู่อำมาตย์ ประทับเหนือบัลลังก์ทอง ณ ท้องพระโรง ที่ตกแต่งงามประดุจเทวนคร ทอดพระเนตรเห็นหมอชีวกโกมารภัจนั่งอยู่ไม่ไกล ทรงมีพระดำริว่า "เราจักชวนหมอชีวกไปเฝ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็แต่ว่าเราไม่อาจ

---

[๑] โป. คนฺตุํ.

ห้ามจำหน่าย

สยํ คนฺตุํ น สกฺโกมิ เอหิ มํ สตฺถุ สนฺติกํ เนหี'ติ.

พูดตรง ๆ ว่า 'สหายชีวก ฉันไม่อาจไปเองได้ ท่านจงมานำเราไปเฝ้าพระศาสดาเถอะ' ดังนี้,

อเนกปริยาเยนสฺส รตฺติสมฺปทํ วณฺเณตฺวา 'กึ นุ โข อชฺช มยํ สมณํ วา พฺราหมฺณํ วา ปยิรูปาเสยฺยาม ยนฺโน ปยิรูปาสตํ จิตฺตํ ปสีเทยฺยา'ติ วกฺขามิ,

เราจักพรรณนา ความงามแห่งราตรีแก่หมอชีวกนั้น โดยอเนกปริยาย แล้วพูดว่า 'อย่างไรหนอวันนี้ เราพึงเข้าไปหาสมณะ หรือพราหมณ์ ซึ่งจะทำให้พวกเราผู้เข้าไปใกล้ มีจิตเลื่อมใสได้'

ตํ สุตฺวา อมจฺจา อตฺตโน สตฺถารานํ วณฺณํ กเถสฺสนฺติ ชีวโกปิ สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส วณฺณํ กเถสฺสติ อถ นํ คเหตฺวา สตฺถุ สนฺติกํ คจฺฉิสฺสามี"ติ. โส ปญฺจหิ ปเทหิ รตฺตึ วณฺเณสิ

พวกอำมาตย์ ฟังคำนั้นแล้ว จักสรรเสริญครูของตน ถึงหมอชีวกก็จักสรรเสริญพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ต่อจากนั้นเราจะชวนหมอชีวกนั้น ไปเฝ้าพระศาสดา". ท้าวเธอจึงทรงพรรณนาราตรี ด้วยบททั้ง ๕ ว่า

"ลกฺขญฺญา วต โภ โทสินา รตฺติ
ลภิรูปา วต โภ โทสินา รตฺติ
ทสฺสนียา วต โภ โทสินา รตฺติ
ปาสาทิกา วต โภ โทสินา รตฺติ
รมณียา วต โภ โทสินา รตฺติ

"ชาวเราเอ๋ย คืนนี้มีพระจันทร์เจิดจ้า ปราศจากเมฆหนอ ชาวเราเอ๋ย คืนนี้มีพระจันทร์ลอยเด่นปราศจากเมฆหนอ ชาวเราเอ๋ยคืนนี้ มีพระจันทร์แจ่มกระจ่างปราศจากเมฆหนอ ชาวเราเอ๋ยคืนนี้มีพระจันทร์ผุดผ่องปราศจากเมฆหนอ ชาวเราเอ๋ย คืนนี้มีพระจันทร์น่ารื่นรมย์ ปราศจากเมฆหนอ

กํ นุ โข อชฺช มยํ สมณํ วา พฺราหฺมณํ วา ปยิรูปาเสยฺยาม ยนฺโน ปยิรูปาสตํ จิตฺตํ ปสีเทยฺยา"ติ.

วันนี้เราพึงเข้าไปหา สมณะหรือพราหมณ์ เช่นไรหนอ ซึ่งจะทำให้พวกเราผู้เข้าไปใกล้ มีจิตเลื่อมใส".

อเถโก อมจฺโจ ปุรณกสฺสปสฺส วณฺณํ กเถสิ เอโก มกฺขลิโคสาลสฺส เอโก อชิตเกสกมฺพลสฺส เอโก ปกุธกจฺจายนสฺส เอโก สญฺชยเวฬฏฺฐปุตฺตสฺส เอโก นาฏปุตฺตนิคฺคณฺฐสฺสา"ติ.

ลำดับนั้น อำมาตย์ผู้หนึ่งสรรเสริญปุราณกัสสปะ คนหนึ่งสรรเสริญมักขลิโคศาล คนหนึ่งสรรเสริญอชิตเกสกัมพล คนหนึ่งสรรเสริญปกุธกัจจายนะ คนหนึ่งสรรเสริญสัญชัยเวฬัฏฐบุตร คนหนึ่งสรรเสริญนิครนถ์นาฏบุตร.

ราชา เตสํ กถํ สุตฺวา ตุณฺหี อโหสิ. โส หิ ชีวกสฺเสว มหามจฺจสฺส กถํ ปจฺจาสีสติ. ชีวโกปิ "รญฺญา มํ อารพฺภ กติเตเยว ชานิสฺสามี"ติ อวิทูเร ตุณฺหี. นิสีทิ.

พระราชา สดับคำสรรเสริญของเหล่าอำมาตย์ แล้วทรงนิ่ง. เพราะว่าท้าวเธอทรงหวังคำพูด ของมหาอำมาตย์ชีวกโกมารภัจเท่านั้น. แม้หมอชีวกคิดว่า "เราจักรู้ในเมื่อพระราชา ตรัสปรารภถึงเรานั่นแล" จึงนั่งเฉยอยู่ในที่ไม่ไกล.

อถ นํ ราชา อาห "ตฺวํ ปน สมฺม ชีวก กึ ตุณฺหี"ติ. ตสฺมึ ขเณ ชีวโก อุฏฺฐายาสนา เยน ภควา เตนญฺชลิมฺปณาเมตฺวา "เอโส เทว ภควา อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ อมฺหากํ อมฺพวเน วิหรติ สทฺธึ อฑฺฒเตรเสหิ ภิกฺขุสเตหิ ตญฺจ ปน ภควนฺตํ เอวํ กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคโต"ติ นวสตานิ ปาฏิหาริยานิ ชาติโต ปฏฺฐาย ปุพฺพนิมิตฺตาทิเภทํ ภควโต

ทันใดนั้น พระราชาจึงตรัสกับหมอชีวกนั้นว่า "สหายชีวก ท่านล่ะ ทำไมนิ่งเฉยอยู่" ขณะนั้น หมอชีวกได้ลุกจากที่นั่งประนมอัญชลีไปทางทิศ ที่พระผู้มีพระภาคประทับอยู่แล้ว กราบทูลว่า "ข้าแต่สมมติเทพ พระผู้มีพระภาค นี้เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ กำลังประทับอยู่ ณ อัมพวัน ของข้าพระองค์พร้อมด้วยพระภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป ก็แลกิตติศัพท์อันงาม ของพระผู้มีพระภาค

อานุภาวํ ปกาเสตฺวา "ตํ ภควนฺตํ เทโว ปยิรูปาสตุ ธมฺมํ สุณาตุ ปญฺหํ ปุจฺฉตูติ อาห.

พระองค์นั้น ขจรไปอย่างนี้" แล้วประกาศปาฏิหาริย์ ๙๐๐ อย่าง ทั้งอานุภาพของพระผู้มีพระภาค อันจำแนกโดยบุพนิมิตเป็นต้น จำเดิมแต่ประสูติแล้ว กราบทูลว่า "ขอสมมติเทพ จงเสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาค สดับพระธรรม (และ)ทูลถามปัญหาเถิด".

ราชา สมฺปุณฺณมโนรโถ หุตฺวา "เตนหิ สมฺม ชีวก หตฺถิยานานิ กปฺปาเปหี"ติ ยานานิ กปฺปาเปตฺวา มหนฺเตน ราชานุภาเวน ชีวกมฺพวนํ คนฺตฺวา, ตตฺถ มณฺฑลมาเล ภิกฺขุสงฺฆปริวุตํ ตถาคตํ ทิสฺวา สนฺตวีจิมชฺเฌ มหานาวํ วิย นิจฺจลํ ภิกฺขุสงฺฆํ อิโต จิโต จ อนุวิโลเกตฺวา, "เอวรูปา นาม เม ปริสา น ทิฏฺฐปุพฺพา"ติ อิริยาปเถเยว ปสีทิตฺวา สงฺฆสฺส อญฺชลึ ปคฺคณฺหิตฺวา ถุตึ วตฺวา ภควนฺตํ วนฺทิตฺวา เอกมนฺตํ นิสินฺโน สามญฺญผลปญฺหํ ปุจฺฉิ.

พระราชาทรงมีพระมโนรถเต็มเปี่ยม ตรัสว่า "สหายชีวก ถ้าเช่นนั้นท่านจงให้เตรียมยานคือช้างเถิด" รับสั่งให้เตรียมยานแล้ว เสด็จไปชีวกัมพวันด้วยราชานุภาพยิ่งใหญ่, ทอดพระเนตรเห็นพระตถาคตแวดล้อมด้วยหมู่ภิกษุ ในโรงกลม[๑] ณ ชีวกัมพวันนั้น, ทรงเหลียวไปรอบ ๆ ดูพระภิกษุสงฆ์ ผู้ปราศจากการเคลื่อนไหว ประดุจเรือใหญ่ ท่ามกลางทะเลที่ราบเรียบปราศจากคลื่น ทรงดำริว่า "บริษัทอย่างนี้ เราไม่เคยเห็นมาก่อนเลย" ทรงเลื่อมใส ในอิริยาบถนั่นแล ประคองอัญชลีแด่สงฆ์ ตรัสชมเชย ถวายบังคม พระผู้มีพระภาค ประทับนั่ง ณ ที่ส่วนหนึ่ง ตรัสถามปัญหาในสามัญผลสูตร.

อถสฺส ภควา ทฺวีหิ ภาณวาเรหิ ปฏิมณฺฑิตํ สามญฺญผลสุตฺตนฺตํ กเถสิ.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสสามัญผลสูตร ซึ่งประดับด้วย ๒ ภาณวารแก่

---

[๑] พลับพลา.

โส สุตฺตปริโยสาเน อตฺตมโน ภควนฺตํ ขมาเปตฺวา อุฏฺฐายาสนา ปทกฺขิณํ กตฺวา ปกฺกามิ. สตฺถา อจิรปกฺกนฺตสฺส รญฺโญ ภิกฺขู อามนฺเตตฺวา "ขตายํ ภิกฺขเว ราชา อุปหตายํ ภิกฺขเว ราชา สจายํ ภิกฺขเว ราชา อิสฺสริยสฺส การณา ปิตรํ ธมฺมิกํ ธมฺมราชานํ ชีวิตา น โวโรเปสฺสติ

ท้าวเธอ. ในที่สุดแห่งพระสูตร ท้าวเธอสดชื่นพระทัย ทรงขอขมาโทษพระผู้มีพระภาค แล้วเสด็จลุกขึ้นจากที่ประทับ ทรงทำประทักษิณแล้วเสด็จกลับไป. เมื่อพระราชาเสด็จหลีกไปไม่นาน พระศาสดาก็ตรัสเรียกพวกภิกษุ มาตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระราชานี้ ถูกขุด[๑]เสียแล้ว พระราชานี้ถูกกำจัดเสียแล้ว ดูกรภิกษุทั้งหลาย หากพระราชานี้จักไม่ปลงพระชนม์พระบิดาผู้เป็นธรรมราชา ผู้ทรงธรรม เพราะเหตุแห่งความเป็นผู้อยากเป็นใหญ่แล้วไซร้

อิมสฺมึเยว อาสเน วิรชํ วีตมลํ ธมฺมจกฺขุํ อุปฺปชฺชิสฺสติ เทวทตฺตมฺปน นิสฺสาย อสนฺตํ สมฺปคฺคหํ กตฺวา โสตาปตฺติผลา ปริหีโน"ติ อาห.

ดวงตาเห็นธรรม อันปราศจากธุลีปราศจากมลทิน จักเกิดขึ้น ณ ที่นั่งนี้ทีเดียว แต่เพราะอาศัยพระเทวทัต จึงทำการยกย่องอสัตบุรุษ เสื่อมรอบแล้วจากโสดาปัตติผล".

ปุนทิวเส ภิกฺขู ธมฺมสภายํ กถํ สมุฏฺฐาเปสุํ "อาวุโส อชาตสตฺตุ กิร อสนฺตํ สมฺปคฺคหํ กตฺวา ทุสฺสีลํ ปาปธมฺมํ เทวทตฺตํ นิสฺสาย ปิตุฆาตกมฺมสฺส กตตฺตา โสตาปตฺติผลา ปริหีโน เทวทตฺเตน นาสิโต ราชา"ติ.

ในวันรุ่งขึ้น พวกภิกษุ สนทนากันในธรรมสภาว่า "ท่านผู้มีอายุทั้งหลายได้ยินว่า พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงยกย่องอสัตบุรุษ อาศัยพระเทวทัตผู้ทุศีล มีบาปธรรม จึงเสื่อมจากโสดาปัตติผลเพราะทำกรรม คือปลงพระชนม์พระบิดา,

---

[๑] ถูกขุด หมายความว่า ถูกทำลาย อุปนิสัยพระโสดาบัน.

ตรวจ ๑๑ ก.ย. ๕๖

พระราชาถูกพระเทวทัต ให้ฉิบหายแล้ว" ดังนี้.

สตฺถา อาคนฺตฺวา "กาย นุตฺถ ภิกฺขเว เอตรหิ กถาย สนฺนิสินฺนา"ติ ปุจฺฉิตฺวา "อิมาย นามา"ติ วุตฺเต "น ภิกฺขเว อชาตสตฺตุ อิทาเนว อสนฺตํ สมฺปคฺคหํ กตฺวา มหาวินาสํ ปตฺโต ปุพฺเพเปส อสนฺตํ สมฺปคฺคเหเนว อตฺตานํ นาเสสี"ติ วตฺวา อตีตํ อาหริ.

พระศาสดาเสด็จมาแล้ว ตรัสถามว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย บัดนี้พวกเธอกำลังนั่งสนทนาเรื่องอะไรกัน" เมื่อภิกษุกราบทูลให้ทรงทราบว่า "ด้วยเรื่องชื่อนี้" แล้วจึงตรัสว่า "ดูกรภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าอาชาตศัตรู ทรงยกย่องอสัตบุรุษแล้วถึงความพินาศอันใหญ่หลวงในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อน พระราชานี้ก็ทำตนให้พินาศด้วยการยกย่องอสัตบุรุษเหมือนกัน" แล้วทรงนำอดีตนิทานมาตรัสเล่าว่า.

อตีเต พาราณสิยํ พฺรหฺมทตฺเต รชฺชํ กาเรนฺเต โพธิสตฺโต มหาวิภเว พฺราหฺมณกุเล นิพฺพตฺติตฺวา วยปฺปตฺโต ตกฺกสิลํ คนฺตฺวา สพฺพสิปฺปานิ อุคฺคณฺหิตฺวา พาราณสิยํ ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย หุตฺวา ปญฺจมาณวกสตานํ สิปฺปํ วาเจสิ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตเสวยราชสมบัติ ณ เมืองพาราณสี พระโพธิสัตว์ บังเกิดในตระกูลพราหมณ์ที่ร่ำรวยมหาศาล เจริญวัยแล้ว ได้ไปยังเมืองตักกสิลา เล่าเรียนศิลปศาสตร์ทุกอย่างแล้ว กลับมาเป็นอาจารย์ทิศาปาโมกข์ อยู่ ณ เมืองพาราณสี สอนศิลปศาสตร์แก่มาณพ ๕๐๐ คน.

เตสุ มาณเวสุ เอโก สญฺชีโว นาม มาณโว อตฺถิ. โพธิสตฺโต ตสฺส มตกุฏฺฐาปนมนฺตํ อทาสิ. โส อุฏฺฐาปนมนฺตเมว คเหตฺวา ปฏิพาหนมนฺตํ

ในบรรดามาณพทั้ง ๕๐๐ นั้น มีมาณพคนหนึ่ง ชื่อสัญชีวะ. พระโพธิสัตว์ ได้สอนมนต์สำหรับปลุกคนตายให้ฟื้นให้แก่เขา. เขาร่ำเรียนเอาเฉพาะมนต์ ทำให้ฟื้น

อคเหตฺวา เอกทิวสํ มาณเวหิ สทฺธึ ทารุอตฺถาย อรญฺญํ คนฺตฺวา เอกํ มตพฺยคฺฆํ ทิสฺวา มาณเว อาห

เท่านั้น มิได้เรียนมนต์สำหรับแก้ วันหนึ่ง ได้เข้าไปป่ากับพวกมาณพ เพื่อหาฟืน เห็นเสือตายตัวหนึ่ง จึงกล่าวกับพวกมาณพว่า

"โภ อิมํ มตพฺยคฺฆํ อุฏฺฐาเปสฺสามี"ติ. มาณวา "น สกฺขิสฺสสี"ติ อาหํสุ. "ปสฺสนฺตานญฺเยว โว อุฏฺฐาเปสฺสามี"ติ. "สเจ สกฺโกสิ อุฏฺฐาเปหี"ติ เอวญฺจ ปน วตฺวา เต มาณวา รุกฺขํ อภิรุหึสุ.

"ท่านผู้เจริญ เราจะปลุกเสือตายตัวนี้ให้ฟื้น". พวกมาณพกล่าวว่า "ท่านไม่สามารถหรอก". เขา (สัญชีวะ) กล่าวว่า "เราจะปลุกให้พวกท่านดู". พวกมาณพกล่าวว่า "หากท่านสามารถก็จงปลุกเถิด" ก็แลครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว มาณพเหล่านั้นก็ปีนขึ้นไปบนต้นไม้.

สญฺชีโว มนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา มตพฺยคฺฆํ สกฺขราย ปหรติ. พฺยคฺโฆ อุฏฺฐาย เวเคนาคนฺตฺวา สญฺชีวํ คลนาลิยํ ฑํสิตฺวา ชีวิตกฺขยํ ปาเปตฺวา ตตฺเถว ปติ. อุโภ เอกฏฺฐาเนเยว มตา นิปชฺชึสุ.

สัญชีวมาณพ ร่ายมนต์แล้ว ใช้ก้อนกรวดปาเสือตาย. เสือลุกขึ้นได้ วิ่งมาโดยเร็ว กัดสัญชีวะที่ก้านคอ ให้ถึงความตายล้มลง ณ ที่นั้นนั่นเอง. คนและสัตว์ทั้งสองนอนตายในที่เดียวกันนั่นเอง.

มาณวา ทารูนิ อาทาย คนฺตฺวา ตํ ปวุตฺตึ อาจริยสฺส อาโรเจสุํ.

พวกมาณพแบกฟืนกลับไป บอกเรื่องนั้นแก่อาจารย์.

อาจริโย มาณเว อามนฺเตตฺวา "ตาตา อสนฺตํ สมฺปคฺคหกา นาม อยุตฺตฏฺฐาเน สกฺการสมฺมานํ กโรนฺตา เอวรูปํ ทุกฺขํ

อาจารย์ เรียกมาณพมา กล่าวว่า "พ่อทั้งหลาย ธรรมดาผู้ยกย่องอสัตบุรุษ เมื่อกระทำสักการะ และสัมมานะ[๑] ในฐานะ

[๑] เคารพนับถือ.

ปกติ ปกติ ๑๑-๑๑ ๑.ม.ก

ปฏิลภนฺติเยวา"ติ วตฺวา อิมํ คาถมาห

อันไม่ควรแล้ว ย่อมได้ความทุกข์เห็นปานนี้นั่นแล" แล้วกล่าวคาถานี้ว่า

๑๕๐. "อสนฺตํ โย ปคฺคณฺหาติ
อสนฺตํ จูปเสวติ
ตเมว ฆาสํ กุรุเต
พฺยคฺโฆ สญฺชีวิโก ยถา"ติ.

๑๕๐. "บุคคลใดยกย่องอสัตบุรุษ และคบหาอสัตบุรุษ, อสัตบุรุษย่อมทำบุคคลนั้นให้เป็นเหยื่อ ดุจเสือโคร่งที่ฟื้นชีวิตขึ้นมา ทำสัญชีวะผู้ให้ชีวิต ให้ถึงความพินาศฉะนั้น".

ตตฺถ **อสนฺตนฺ**ติ ตีหิ ทุจฺจริเตหิ สมนฺนาคตํ ทุสฺสีลํ ปาปธมฺมํ.

บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า **อสัตบุรุษ** มีวินิจฉัยว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยทุจริตทั้ง ๓ คือผู้ทุศีล ได้แก่มีธรรมอันลามก.

โย ปคฺคณฺหาตีติ "ขตฺติยาทีสุ โยโกจิ เอวรูปํ ทุสฺสีลํ ปพฺพชิตํ วา จีวราทิสมฺปทาเนน คหฏฺฐํ วา อุปรชฺชเสนาปติฏฺฐานาทิสมฺปทาเนน ปคฺคณฺหาติ สกฺการสมฺมานํ กโรตี"ติ อตฺโถ.

คำว่า **บุคคลใดยกย่อง** ความว่า "บรรดาชน ในวรรณะทั้ง ๔ มีกษัตริย์เป็นต้น ผู้ใดผู้หนึ่งยกย่อง คือทำสักการะและสัมมานะ บรรพชิตผู้ทุศีลเห็นปานนี้ด้วยการถวายปัจจัย มีจีวรเป็นต้น หรือยกย่อง คือทำสักการะ และสัมมานะคฤหัสถ์ผู้ทุศีลด้วยการมอบตำแหน่งให้มีตำแหน่งอุปราชหรือเสนาบดีเป็นต้น".

อสนฺตํ จูปเสวตีติ โย จ เอวรูปํ อสนฺตํ ทุสฺสีลํ อุปเสวติ ภชติ ปยิรูปาสติ.

คำว่า **และคบหาอสัตบุรุษ** ความว่า และผู้ใดเข้าไปซ่องเสพ คือคบ ได้แก่เข้าใกล้อสัตบุรุษ คือผู้ทุศีลเห็นปานนี้.

ตเมว ฆาสํ กุรุเตติ ตเมว อสนฺตํ สมฺปคฺคณฺหกํ โส ทุสฺสีโล ปาปปุคฺคโล

คำว่า **ย่อมทำบุคคลนั้นให้เป็นเหยื่อ** ความว่า บุคคลผู้ลามก ทุศีลนั้นย่อมกินคือเคี้ยวกินบุคคลนั้นแล คือบุคคล

ฆสติ ขาทติ วินาสํ ปาเปติ.

ผู้ยกย่องอสัตบุรุษ ได้แก่ ให้ผู้นั้นถึงความพินาศ.

กถํ. **พฺยคฺโฆ สญฺชีวิโก ยถาติ** "ยถา สญฺชีเวน มาณเวน มนฺตํ ปริวตฺเตตฺวา มตพฺยคฺโฆ สญฺชีวิโก ชีวิตสมฺปทาเนน สมฺปคฺคหิโต อตฺตโน ชีวิตทายกํ สญฺชีวเมว ชีวิตา โวโรเปตฺวา ตตฺเถว ปาเตสิ, เอวํ อญฺโญปิ โย อสนฺตํ สมฺปคฺคหํ กโรติ โส ทุสฺสีโล ตํ อตฺตโน สมฺปคฺคหกเมว วินาเสติ เอวํ อสนฺตํ สมฺปคฺคหกา วินาสํ ปาปุณนฺตี"ติ.

ถามว่า ให้ถึงความพินาศ อย่างไร. ตอบว่า **ดุจเสือที่ฟื้นชีวิตขึ้นมา ทำสัญชีวะผู้ให้ชีวิต ให้ถึงความพินาศฉะนั้น** อธิบายว่า "เสือโคร่งที่ตายแล้ว อันสัญชีวะมาณพร่ายมนต์ ยกย่องด้วยการให้ชีวิต คืนชีพมาทำลายชีวิตสัญชีวะนั่นแล ผู้ให้ชีวิตตนเสีย, ให้ล้มลง ณ ที่นั้นนั่นเองฉันใด, แม้บุคคล อื่นก็ฉันนั้น คือบุคคลใด ทำการยกย่อง อสัตบุรุษ, อสัตบุรุษผู้ทุศีลนั้น ย่อมทำให้บุคคลผู้ยกย่องตนนั้นเองพินาศ, ผู้ยกย่องอสัตบุรุษ ย่อมถึงความพินาศอย่างนี้".

โพธิสตฺโต อิมาย คาถาย มาณวานํ ธมฺมํ เทเสตฺวา ทานาทีนิ ปุญฺญานิ กตฺวา ยถากมฺมํ คโต.

พระโพธิสัตว์ ครั้นแสดงธรรม แก่พวกมาณพ ด้วยคาถานี้แล้ว บำเพ็ญบุญมีทานเป็นต้น ไปตามยถากรรม.

สตฺถา อิมํ ธมฺมเทสนํ อาหริตฺวา ชาตกํ สโมธาเนสิ "ตทา มตพฺยคฺฆุฏฺฐาปโก มาณโว อชาตสตฺตุ อโหสิ ทิสาปาโมกฺโข อาจริโย ปน อหเมวา"ติ.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาตรัสแล้ว จึงทรงประชุมชาดกว่า "มาณพผู้ปลุกเสือโคร่งที่ตายให้ฟื้นในกาลนั้น กลับชาติมาเป็นพระเจ้าอชาตศัตรูในบัดนี้ ส่วนอาจารย์ทิศาปาโมกข์ กลับชาติมาเป็นเราตถาคตแล".

สญฺชีวชาตกวณฺณนา ทสมา.

พรรณนาสัญชีวชาดก ที่ ๑๐ จบ.

ตสฺสุทฺทานํ

โคธสิคาลวิโรจํ
นงฺคุฏฺฐราธกากญฺจ
ปุปฺผรตฺตญฺจ สิคาลํ
เอกปณฺณญฺจ สญฺชีวํ.

ประมวลชาดกแห่งกกัณฏกวรรค

กกัณฏกวรรคมี ชาดกที่ยกขึ้นแสดง ๑๐ ชาดก คือ โคธชาดก, สิคาลชาดก, วิโรจนชาดก, นังคุฏฐชาดก, ราธชาดก, กากชาดก, บุปผรัตตชาดก, สิคาลชาดก, เอกปัณณชาดก และสัญชีวชาดก.

อถ วคฺคุทฺทานํ
อปณฺณโก สีลวคฺโค
กุรุงฺโค จ กุลาวโก
อตฺถกาโม จ อาสีโล
อิตฺถี วรุณปายิมฺหา
ลิตฺโต ปโรสตํ หํสิ
กุสนาฬา สมฺปทาโน
กกณฺฏโก ปณฺณรส
สตปญฺญาส ชาตกาติ.

อนึ่งวรรคที่ยกขึ้นแสดงมีดังนี้ ชาดก ๑๕๐ เรื่อง มี ๑๕ วรรค คือ อปัณณกวรรค, สีลวรรค, กุรุงควรรค, กุลาวกวรรค, อัตถกามวรรค, อาสิงสวรรค, อิตถีวรรค, วรุณวรรค, อปายิมหวรรค, ลิตตวรรค, ปโรสตวรรค, หังสิวรรค, กุสนาฬิวรรค, อสัมปทานวรรค, และกกัณฏกวรรค.

เอกกนิปาตวณฺณนา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาเอกกนิบาต จบ.

ปฐโม ภาโค นิฏฺฐิโต.

ภาคที่ ๑ จบ.

อนุโมทนากุศลการสร้างพระคัมภีร์

มูลนิธิภูมิพโลภิกขุ สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เพื่อความถูกต้องแห่งพระสัทธรรม เป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ผู้ศึกษาประพฤติปฏิบัติด้วยสัมมาทิฐิ อันจะนำมาซึ่งการปฏิบัติที่บริสุทธิ์และเข้าถึงพระนิพพาน

ขออนุโมทนาในกุศลเจตนาของท่านผู้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์ เพื่อสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพโลภิกขุ ขออานิสงส์แห่งกุศลจงเป็นพลวปัจจัยให้ท่านได้พบแสงสว่างแห่งปัญญา หยั่งถึงพระสัทธรรมอันลึกซึ้งของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และขอให้ท่านทั้งหลายประสบความสุขสวัสดีด้วยเหตุแห่งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญในครั้งนี้ตลอดกาลนาน เทอญ

สัพพะทานัง ธัมมะทานัง ชินาติ
การให้ธรรมะ ชนะการให้ทั้งปวง

(ขุ. ธ. ๒๕/๓๔/๖๓)

รายนามผู้บริจาคสร้างต้นฉบับพระคัมภีร์

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑.	คุณกฤช อาทิตย์แก้ว ผู้ว่าราชการจังหวัดกำแพงเพชร	๑๓,๓๐๐.-
๒.	นายแพทย์กมล สินธวานนท์	๑๒,๐๐๐.-
๓.	คุณอำพล-คุณลำยอง หะรินสุต	๑๐,๐๐๐.-
๔.	คุณพวงหยก ประสมไชย	๑๐,๐๐๐.-
๕.	คุณพิพัฒน์-คุณหญิงสุภัทรา ตันติพิพัฒน์พงศ์	๑๐,๐๐๐.-
๖.	คุณธนการ ดำรงรัตน์	๑๐,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๗.	ผู้ว่าราชการจังหวัดกาฬสินธุ์	๑๐,๐๐๐.-
๘.	มูลนิธิพระครูพุทธมนต์โชติคุณ (ขัติยศ โชติธมโม)	๕,๐๐๐.-
๙.	คุณชาญณรงค์ โชตินิสากรณ์ และเพื่อน	๕,๐๐๐.-
๑๐.	สภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย	๕,๐๐๐.-
๑๑.	บริษัท ปตท.สำรวจและผลิตปิโตรเลียม จำกัด (มหาชน)	๕,๐๐๐.-
๑๒.	องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่	๕,๐๐๐.-
๑๓.	ผู้ว่าราชการจังหวัดกระบี่	๕,๐๐๐.-
๑๔.	ผู้ว่าราชการจังหวัดจันทบุรี	๕,๐๐๐.-
๑๕.	คณะพลเรือเอกไพบูลย์-ศ.กาญจนา นาคสกุล สตรีวัดระฆัง	๓,๕๐๐.-
๑๖.	คุณกระมล ปัทมพงศ์	๓,๐๐๐.-
๑๗.	มูลนิธิวัดป่าลิไลยวัน	๓,๐๐๐.-
๑๘.	มูลนิธิกุศลธรรม	๓,๐๐๐.-
๑๙.	คณะกรรมาธิการศาสนาศิลปะและวัฒนธรรม	๓,๐๐๐.-
๒๐.	พ.อ.รักบุญ มนต์สัตตา	๓,๐๐๐.-
๒๑.	อาจารย์ชุมพล ปราชณ์วีระกุล นายกพุทธสมาคมจังหวัดแพร่	๓,๐๐๐.-
๒๒.	มูลนิธิแผ่นดินธรรมค้ำคูณโลก แดนมหามงคล	๒,๕๐๐.-
๒๓.	มูลนิธิปลูกป่ามหาอุปกรณ์ธุดงค์บวชใจ แดนมหามงคล	๒,๕๐๐.-
๒๔.	พล.ต.ท.อนันต์-คุณยุพา เดชรังสี	๒,๐๐๐.-
๒๕.	คุณศุภชัย ปุสเทพ	๒,๐๐๐.-
๒๖.	คุณจินตนา พืชธงชัย	๒,๐๐๐.-
๒๗.	คุณนิตยา ชวี	๒,๐๐๐.-
๒๘.	ดร.ยอดหทัย-ดร.ชัชนาท เทพธรานนท์	๒,๐๐๐.-
๒๙.	มูลนิธิพุทธสมาคมจังหวัดลำปาง	๒,๐๐๐.-
๓๐.	คุณจิราภรณ์ ถ้วยตระกูล	๒,๐๐๐.-
๓๑.	มูลนิธิไลออนส์แหลมทอง กรุงเทพ (๒๕๓๓)	๒,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๓๒.	คุณสุเมธ เตชะไกรศรี	๒,๐๐๐.-
๓๓.	คุณสมจิตต์ บุญยศ	๒,๐๐๐.-
๓๔.	คุณสุกัญญา สระแก้ว	๒,๐๐๐.-
๓๕.	มูลนิธิป้องกันและปราบปรามยาเสพติด จังหวัดพัทลุง	๒,๐๐๐.-
๓๖.	มูลนิธิ พล.ต.อ.บุญทิน วงศ์รักมิตร	๒,๐๐๐.-
๓๗.	คุณบุลเดช วิบูลผล ประธานมูลนิธิโรงพยาบาลลาดหลุมแก้ว	๒,๐๐๐.-
๓๘.	สถาบันราชภัฏเลย	๒,๐๐๐.-
๓๙.	มูลนิธิศาสตราจารย์นายแพทย์สมบูรณ์ วัชโรทัย	๒,๐๐๐.-
๔๐.	คุณปลื้มจิตต์ ชุณหะวัต	๒,๐๐๐.-
๔๑.	บริษัทเอราวัณประกันภัย จำกัด	๒,๐๐๐.-
๔๒.	คุณวีริศ-คุณพิมพ์วิภา สกุลชัยวาณิชย์ และบุตร-ธิดา	๒,๐๐๐.-
๔๓.	มูลนิธิกำธนสินธวานนท์	๒,๐๐๐.-
๔๔.	มูลนิธิบุญปลั่ง สุรเวช	๒,๐๐๐.-
๔๕.	มูลนิธิโรงเรียนสตรีวัดระฆัง	๒,๐๐๐.-
๔๖.	คุณสิรินดา จูภาวัง	๒,๐๐๐.-
๔๗.	บริษัทแอร์โททาล (ประเทศไทย) จำกัด	๒,๐๐๐.-
๔๘.	คุณบุญสม พรหมแก้ว	๒,๐๐๐.-
๔๙.	สรรพสามิตพื้นที่กาญจนบุรี	๑,๖๖๐.-
๕๐.	ป่าไม้จังหวัดกาญจนบุรี	๑,๖๔๕.-
๕๑.	เพื่อนร่วมงาน สวท.แคนาดา	๑,๓๓๐.-
๕๒.	คณะเพื่อนศิษย์เก่าสตรีวัดระฆัง	๑,๒๑๐.-
๕๓.	หลวงสารรักษ์ประนาท, นางสารรักษ์ประนาท, คุณอภิณัฏฐา บุนนาค	๑,๑๐๐.-
๕๔.	มูลนิธิโรงพยาบาลเลิศสิน	๑,๐๗๐.-
๕๕.	คุณเจตสมบูรณ์ บุนนาค	๑,๐๓๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๕๖.	มูลนิธิส่งเสริมธรรมแห่งอุดรธานี	๑,๐๐๐.-
๕๗.	ดร.คนึง ไทยประสิทธิ์	๑,๐๐๐.-
๕๘.	บริษัทเอ็นซีทัวร์ (คุณนวลจันทร์ เพียรธรรม)	๑,๐๐๐.-
๕๙.	คุณอดุลย์ บุญยศ	๑,๐๐๐.-
๖๐.	คุณชุณหะ สันติวาสะ	๑,๐๐๐.-
๖๑.	คุณพรรณรำไพ-คุณพิชัย ประทุมรัตน์	๑,๐๐๐.-
๖๒.	คุณวิภาวดี อาขวาคม	๑,๐๐๐.-
๖๓.	คุณจงกลณี นาคสมบูรณ์	๑,๐๐๐.-
๖๔.	มูลนิธิข้าราชการบำนาญมหาดไทย	๑,๐๐๐.-
๖๕.	คุณสำราญ เจริญลาภ	๑,๐๐๐.-
๖๖.	คุณกัญญภัค ตันติพิพัฒน์พงศ์	๑,๐๐๐.-
๖๗.	คุณเติมพงษ์ ตันติพิพัฒน์พงศ์ และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๖๘.	คุณเติมศักดิ์ ตันติพิพัฒน์พงศ์ และครอบครัว	๑,๐๐๐.-
๖๙.	ชมรมแสงส่องหล้า	๑,๐๐๐.-
๗๐.	คุณเพี้ยน พูนสุวรรณ	๑,๐๐๐.-
๗๑.	คุณดวงใจ กรโกสัยกาจ	๑,๐๐๐.-
๗๒.	คุณธวัช โพธิสุนทร	๑,๐๐๐.-
๗๓.	โรงเรียนพณิชยการราชดำเนิน-ธนบุรี	๑,๐๐๐.-
๗๔.	บริษัทน่ำเซ่งเฮง จำกัด	๑,๐๐๐.-
๗๕.	คุณเปี่ยมเดช ปิ่นโฑละ	๑,๐๐๐.-
๗๖.	คุณสมบูรณ์-คุณหัทยา หลายปัญญา	๑,๐๐๐.-
๗๗.	คุณสุพิน รักอำนวยกิจ	๑,๐๐๐.-
๗๘.	คุณสุชาดา อำพันพุทธิ	๑,๐๐๐.-
๗๙.	คุณสมเกียรติ-คุณบุญส่ง บุญธนากร	๑,๐๐๐.-
๘๐.	คุณอู้กูล เจ้ริมปิริมงคล และครอบครัว	๑,๐๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๘๑.	คุณพิชัย-คุณเสาวนีย์ จงสถิตย์วัฒนา	๑,๐๐๐.-
๘๒.	คุณยงยุทธ เนตรล้อมวงศ์	๑,๐๐๐.-
๘๓.	คุณปราโมทย์ ศิวรักษ์	๑,๐๐๐.-
๘๔.	คุณเจตน์-คุณนิรมล ศิวรักษ์	๑,๐๐๐.-
๘๕.	คุณปราโมทย์ สัชฌุกร	๑,๐๐๐.-
๘๖.	มูลนิธิโรงเรียนสตรีวัดระฆัง	๑,๐๐๐.-
๘๗.	คุณสาธนี นพธีรานุภาพ มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา	๑,๐๐๐.-
๘๘.	มูลนิธิโรงพยาบาลสมเด็จเจ้าพระยา ในพระราชูปถัมภ์ของสมเด็จพระเทพฯ	๑,๐๐๐.-
๘๙.	โรงพยาบาลมะการักษ์ จังหวัดกาญจนบุรี	๑,๐๐๐.-
๙๐.	คุณรัชฎา ทิพากรสกุล	๑,๐๐๐.-
๙๑.	ผู้ว่าราชการจังหวัดฉะเชิงเทรา	๑,๐๐๐.-
๙๒.	คุณพ่อเดือนเพ็ญ มุทราอิศ	๘๐๐.-
๙๓.	สำนักงานสาธารณสุข จังหวัดกาญจนบุรี	๗๘๐.-
๙๔.	คุณแท้ ณ มหาไชย	๖๐๐.-
๙๕.	เพื่อน ๆ น้อง ๆ ผู้ร่วมงานทั้งหลาย	๕๗๐.๒๕
๙๖.	คุณแสน ใจแปง	๕๐๐.-
๙๗.	มูลนิธิโรงพยาบาลพระพุทธบาท	๕๐๐.-
๙๘.	มูลนิธิจันทร์พงา (แอ๋ม) วาฤทธิ์ และเจือกวาง-บุญปัญญ์ โต้วตระกูล	๕๐๐.-
๙๙.	มูลนิธิอิน-สาท-สอาง (คุณวราพร สุรวดี)	๕๐๐.-
๑๐๐.	หมอฟรานซีส คริสเตียน (คุณวราพร สุรวดี)	๕๐๐.-
๑๐๑.	คุณถนอมขวัญ ณ ป้อมเพชร	๕๐๐.-
๑๐๒.	สถาบันราชภัฏเทพสตรี	๕๐๐.-
๑๐๓.	คุณเฉลา เตาลานนท์ และเพื่อน	๕๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๐๔.	คุณสมศรี ชูชาติ	๕๐๐.-
๑๐๕.	คุณจงจิต เรืองกฤตยา	๕๐๐.-
๑๐๖.	สมาคมผู้เสียสละพิษณุโลก	๕๐๐.-
๑๐๗.	คุณพีรณัฏฐ์ นาคสมบูรณ์	๕๐๐.-
๑๐๘.	คุณอวยพร วรินทร์เสถียร	๕๐๐.-
๑๐๙.	ศูนย์พิทักษ์พระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย	๕๐๐.-
๑๑๐.	คุณดรุณรัตน์ คุปต์ถาวรฤกษ์	๕๐๐.-
๑๑๑.	คุณปรีดา-คุณสุภาพรรณ นววัฒนทรัพย์ และบุตร-ธิดา	๕๐๐.-
๑๑๒.	คุณพวงทอง สุวรรณดี	๕๐๐.-
๑๑๓.	คุณสันต์-คุณนงค์เยาว์ ว่องวาทะวัฒน์	๕๐๐.-
๑๑๔.	คุณวรรณี วงศ์ทองศรี	๕๐๐.-
๑๑๕.	คุณสุมล วานิชพัฒนากูล	๕๐๐.-
๑๑๖.	คุณสุวิท สมศร และครอบครัว	๕๐๐.-
๑๑๗.	บริษัทโกลเด้นทาวน์ฟิลม์ จำกัด	๕๐๐.-
๑๑๘.	คุณประวิทย์-คุณปราณี มาสกุลรัตน์	๕๐๐.-
๑๑๙.	คุณเกรียงไกร นิสรากุลธร	๕๐๐.-
๑๒๐.	คุณทวีศักดิ์ ธนเสรีนันท์	๕๐๐.-
๑๒๑.	คุณวไลลักษณ์ ผลเพิ่ม	๕๐๐.-
๑๒๒.	มูลนิธิการแพทย์แผนไทยพัฒนา	๕๐๐.-
๑๒๓.	มูลนิธิผู้สูงอายุเชียงใหม่ (ร.พ.ประสาท)	๕๐๐.-
๑๒๔.	คุณศรีสมพงษ์ สถิตยานุรักษ์	๕๐๐.-
๑๒๕.	คุณรัตน-คุณชูจิรา กองแก้ว	๕๐๐.-
๑๒๖.	สำนักงานพัฒนาชุมชน จังหวัดกาญจนบุรี	๔๖๐.-
๑๒๗.	คุณเจริญ-คุณศุภวรรณ บริพัตรโกศล	๔๐๐.-
๑๒๘.	ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๔๐๐.-

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	จำนวนเงิน(บาท)
๑๒๙.	มูลนิธิการศึกษาเด็กหญิงอัมพวัน สุขสว่าง	๓๓๒.-
๑๓๐.	มูลนิธิรวมใจกองพันรบพิเศษที่ ๑	๓๐๐.-
๑๓๑.	มูลนิธินายหว่าละ แก้วยิธิ	๓๐๐.-
๑๓๒.	คุณสวัสดิ์ วรพรหมมินทร์	๓๐๐.-
๑๓๓.	คุณชาคริต ธรรมสอน	๓๐๐.-
๑๓๔.	คุณพนอ สุวรรณเสถียร	๓๐๐.-
๑๓๕.	คุณนันท์ทิพย์ สุวรรณเสถียร	๓๐๐.-
๑๓๖.	ครอบครัว "พลเดช"	๓๐๐.-
๑๓๗.	ครอบครัว "พินิจสกุล" และ "มณีรัตนโชติ"	๓๐๐.-
๑๓๘.	คุณซ่อนกลิ่น พิณทอง	๓๐๐.-
๑๓๙.	คุณสุริยา โพธิ์พิจิตร	๓๐๐.-
๑๔๐.	คุณอ่อนสี-คุณเพ็ญ ประดับศรี	๓๐๐.-
๑๔๑.	คุณจริยา โหละสุต	๓๐๐.-
๑๔๒.	คุณอรนุช นครชัย และครอบครัว	๓๐๐.-
๑๔๓.	คุณสุลิดดา ศักดิ์ธนากูล และบุตร	๓๐๐.-
๑๔๔.	คุณพิชัย-คุณเทียมพันธ์ ศิวรักษ์	๓๐๐.-
๑๔๕.	คุณนิติยา ศรีศิริ	๓๐๐.-
๑๔๖.	โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาพัฒนาการรัชดา	๓๐๐.-
๑๔๗.	สำนักงานสถิติจังหวัดกาญจนบุรี	๓๐๐.-
๑๔๘.	ผ.อ.ศูนย์พัฒนาสงเคราะห์ชาวเขา จังหวัดกาญจนบุรี	๓๐๐.-
๑๔๙.	สำนักงานเกษตรและสหกรณ์ จังหวัดกาญจนบุรี	๓๐๐.-